

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

I
A
S

iustum
aequum
salutare

Jogtudományi folyóirat

Budapest

XX. 2024/3.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

Iustum Aequum Salutare
jogtudományi folyóirat

XX. 2024/3.

HU-ISSN 1787-3223 (print)
HU-ISSN 2498-535X (online)

A szerkesztőbizottság társelnökei:

Burián László professor emeritus (PPKE JÁK)
Kukorelli István professor emeritus (ELTE ÁJK)

Főszerkesztő: Koltay András egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Szerkesztőség:

Csink Lóránt egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Koltay András egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Szabó Sarolta egyetemi docens (PPKE JÁK)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bándi Gyula egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Burián László professor emeritus (PPKE JÁK)
Csehi Zoltán egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Harsági Viktória egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Horváth Attila egyetemi tanár (NKE ÁNTK)
Kecskés László egyetemi tanár (PTE ÁJK)
Király Miklós egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Kovács Péter egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Kukorelli István professor emeritus (ELTE ÁJK)
Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Révész T. Mihály c. egyetemi tanár (SZIE DF ÁJK)
Schanda Balázs egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Trócsányi László egyetemi tanár (KRE ÁJK)
Varga Zs. András egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Várnay Ernő egyetemi tanár (DE ÁJK)
Vékás Lajos professor emeritus (ELTE ÁJK)

Technikai szerkesztő és titkár: Szakaliné Szeder Andrea

A szerkesztőség elérhetőségei:

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar
Dékáni Titkárság
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
Telefon: (+36) 20 239 4247
www.ias.jak.ppke.hu
E-mail: ias@jak.ppke.hu

Kiadja:

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
www.ppke.hu

Nyomdai munkák: PPKE Egyetemi Nyomda

A folyóirat tartalma anonim módon lektorált.

TARTALOM

ACTA

- BERKES Lilla
Lehetséges állami beavatkozások Magyarország keresztény kultúrájának védelmében.....5
- GOSZTONYI Gergely
'Kiber Gulág' és 'digitális vasfüggöny',
avagy az internetszuverenitás kérdései Oroszországban17
- HŐS Nikolett
Digitális korlátok: a platform alapú munkavégzés munkajogi kihívásai
a Kúria ítélete és nemzetközi tendenciák tükrében.....31
- KURUNCZI Gábor
A demokratikus legitimáció alapkérdései
a Katolikus Egyház társadalmi tanításának tükrében 55

DISSERTATIONES

- BUTOR Gábor
A lakóingatlan értékesítés áfa-mértékének csökkentése
– a szociálpolitika eszköze? 69
- KIRÁLY Zsuzsanna
A gyermekek kapcsolattartáshoz való joga és a jogellenes külföldre
vitel egyes kérdései a magyar jogi szabályozás tükrében 79
- KÖBÖL-BENDA Vivien
A környezethez való jog az Európai Unió tagállamaiban, tekintettel
a közös alkotmányos hagyomány lehetőségére 95
- LENDVAI Gergely Ferenc
A *sharenting* fogalma, áttekintése és szabályozása nemzetközi kontextusban . .125
- NYIKES Zita
A jogi személy jóhírveve online térben történő megsértésének
európai joggyakorlata 159

Szivós Kristóf A főtárgyalás előkészítése a svájci polgári perben	175
--	-----

VARIA

Közlemény

IBOLYA Tibor A szürke eminenciás. Timkó Zoltán koronaügyész portréja	189
---	-----

Beszámoló

Az első Adatnap-konferencia és szakmai fórum az adatstratégiákról, digitális piacról, digitális szolgáltatásokról, valamint a mesterséges intelligenciáról (OTT Anett, UNGVÁRI Álmos).	201
--	-----

Könyvismertetések

FRIVALDSZKY János: <i>Kit terhel a felelősség az első világháborúért?</i> <i>Politikusok, diplomaták és keresztény véleményformálók narratívái</i> (SCHANDA Balázs)	216
---	-----

Daniel DEFOE – Jakob de BUCQOUI – Alexandre Olivier EXQUEMELIN: <i>Libertalia. Szabad kalózközösségek – az újkor első demokratikus</i> <i>alaptörvénye</i> (HORVÁTH Réka)	219
---	-----

SUMMA	227
-----------------	-----

ACTA

LEHETSÉGES ÁLLAMI BEAVATKOZÁSOK
MAGYARORSZÁG KERESZTÉNY KULTÚRÁJÁNAK
VÉDELMEBENBERKES Lilla
egyetemi docens (PPKE JÁK)**1. Bevezetés**

2018-ban az Alaptörvény hetedik módosítása egészítette ki az R) cikket azon rendelkezéssel, melynek értelmében Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme az állam minden szervének kötelessége. Az alkotmányos önazonosságot illetően számos tudományos mű született, különösen mert az Alkotmánybíróság is aktív jogfejlesztő tevékenységet folytat ezen a téren, viszont a keresztény kultúra védelme és ehhez kapcsolódóan az állami szervek kötelességének tartalma kevésbé áll a gondolkodás fókuszában.

Adódik a kérdés, hogy a nyugati kultúrkörben, aminek egyik központi jellemzője az állam vallási semlegessége, illetve jellemzően az állam és egyház szétválasztása, milyen olyan jelentőséggel bírhat a keresztény kultúra, hogy azt egy alkotmányban pusztán díszítő elemnek túl konkrét kötelesség alapjaként is meg kelljen fogalmazni, illetve indokolt legyen megfogalmazni.

Ennek áttekintéséhez elsőként azt érdemes rögzíteni, hogy a keresztény vallás és a keresztény kultúra között nem lehet teljes egyenlőséget tenni, a keresztény kultúra védelme nem jelent azonosságot a keresztény vallás kiemelésével, egyben a nem keresztény vallások háttérbe szorításával.

Schanda Balázs több tanulmányában is elemezte, hol és milyen funkcióval bír a keresztény örökség az Alaptörvény szövegében. Ezekben rámutatott, hogy a Himnusz felhívása a nemzet valamennyi tagját összeköti és ugyan a hívő ember számára többlettartalmat hoz, de nem rekeszti ki azokat sem, akik számára ez a többlettartalom nem jelenik meg, miközben egyszersmind a posztambulummal együtt a hatalom határait is utal. Hangsúlyozza, hogy a Nemzeti Hitvallás keresztény Európára való utalása, a kereszténység nemzetmegtartó szerepe annak a történelemben betöltött, meghatározó szerepére utal. A keresztény kultúra védelmének megjelenítése révén a kereszténység immár nemcsak mint a múlt eleme, hanem mint védendő érték is jelen van az Alaptörvényben. E minőségében Schanda álláspontja szerint leginkább

a jelenlegi társadalmi gyakorlat védelmét jelenti – erre utal az, hogy Magyarország keresztény kultúrájának védelmét rendeli el – mintsem a keresztény kultúra újrateemtését. Megjelenik továbbá a keresztény kultúrán alapuló nevelés, mely értékrenden alapuló oktatást ír elő.¹

A kereszténység azáltal vált a kultúra meghatározójává, hogy – Trócsányi László szavaival élve – víziót adott Európának. Közvetítette Európának az ókori világ értékeit, illetve évszázadokon keresztül civilizációteremtő erővel tartotta egy közösségben az európai népeket.²

Ezzel összhangban Schanda is kiemeli, hogy a kereszténység természeténél fogva univerzális vallás, amely mindig is törekedett az inkulturációra. De hangsúlyozandó, hogy az Alaptörvény nem a kereszténység – adott módon inkulturálódott valóságának – védelmét írja elő, hanem egy kulturális valóság védelmét.³

Azáltal tehát, hogy 2018-ban az Alaptörvény hetedik módosítása kiegészítette az R) cikket, előírva az állam minden szerve számára Magyarország keresztény kultúrájának védelmét, előtérbe került a kulturális tudatosság, a kulturális befolyásolás, immár nemcsak a politikai megnyilvánulások terén, hanem mindennapi tevékenységként is, mely során az állam aktívan formálja és befolyásolja lakossága szokásait és identitását. Ezt alapul véve e tanulmány olyan területekre fókuszál – egyfajta gondolatkísérletként –, ahol az állam tevékeny módon tud(na) fellépni a keresztény kultúra védelme érdekében.

2. A kultúra és az állam kapcsolata

A kultúra fogalma „általános használatában egy meglehetősen homályos absztrakció”⁴, a széleskörű kutatások ellenére nincsen egységesen elfogadott definíciója. Amit viszont mindenképpen érdemes kiemelni, hogy a kultúra háló, amely átszövi az ember életét.⁵ Fontos jellemzője, hogy egységesít: minden kultúrának vannak ugyanis sajátos céljai, a nép pedig ezeknek engedelmeskedik, mely során a viselkedések heterogén rendszere egyre inkább egységesül.⁶ Ezek az egységes elemek azok, amelyek meghatározzák a közösséget és azon keresztül a társadalom működésében is meghatározó tényezőként jelentkeznek. A társadalom szerveződése és léte ugyanis a kultúrán múlik, kultúra nélkül az egyének egy csoportja nem társadalom, hanem csak egy aggregátum. A közösen

¹ SCHANDA Balázs: Az Alaptörvény keresztény gyökerei. In: VARGA Réka – MÁZI András (szerk.): *10 éves az Alaptörvény: „Szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között”*. Ünnepi tanulmányok. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2022. 131–135.

² TRÓCSÁNYI László: A kereszténység és az európai alkotmányok. In: BOÓC Ádám – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *65: studia in honorem Éva Jakab*. Budapest, Patrocinium, 2023. 319–320.

³ SCHANDA Balázs: Vallásszabadság, közjó, keresztény kultúra. Szempontok új (rég) alapok kereséséhez. *Acta Humana*, 2020/3. 176.

⁴ A. R. RADCLIFFE-BROWN: *Structure and Function in Primitive Society. Essays and Addresses*. With a Foreword by E. E. Evans-Pritchard and Fred Eggan. Illinois, The Free Press Glencoe, 1952. 190.

⁵ Clifford GEERTZ: *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York, Basic Books, Inc., Publishers, 1973. 5., 89.

⁶ Ruth BENEDICT: *Patterns of Culture*. Houghton Mifflin Company, 1960. 53.

birtokolt elgondolások, szokások, attitűdök, érzelmi reakciók stb. teszik lehetővé, hogy az egyének egy csoportja társadalomként szerveződjön meg és működjön.⁷

A kultúra az egyén és a társadalom szintjén is meghatározó befolyással bír. A kultúrának az emberi viselkedésre való hatásgyakorlása az, ami a politikai döntéshozatal, a programalkotás, illetve a szabályozások kidolgozása és végrehajtása szempontjából jelentős: ha a döntéshozó megismeri a kultúrában gyökerező alapvető viselkedésmintákat, általa képessé válhat az egyes potenciális konfliktusok előrelátására és a megfelelő cselekvés eldöntésére.

A kultúra, amiben felnövünk, igen mélyen belénk épül és a mindennapi élet legkisebb dolgaiban is összeütközéseket eredményezhet, ha a másik ezekben a dolgokban másként, „idegenként” jár el.⁸ Alapvetően az emberek és az állam sincs teljesen tudatában kulturális meghatározottságának: amíg a társadalmak viszonylag homogének voltak, ez a kérdés fel sem merült, így az állam nem is foglalkozott vele, előtérbe a társadalmak diverzitásával került.

A kultúra, illetve ahhoz kapcsolódóan az identitás és ezek különbözősége állami szemszögből két dimenzióval bír: lehet magánügy, amivel az államnak nem kell foglalkoznia, illetve közügy. Abban az esetben, ha a különbözőség meghaladja a magánügy kereteit, túlmutat az egyéni érdekeken, ha már kihat az egész közösségre, vagy annak egy jelentősebb részére, illetve az ország működ(tet)ésére, akkor olyan ügygé – közügygyé⁹ – válik, amire az államnak reagálnia kell. Másrészt beavatkozási igény merülhet fel az állam részéről akkor is, ha éppen az eltérést, vagy akár a társadalom egy jellegadó sajátosságát akarja védelemben részesíteni. A szokások gyakorlása, az identitás ki nyilvánítása, annak szabad megélése sok tekintetben azon múlik, hogy az állam milyen társadalmat tekint ideálisnak és kívánja ennek megvalósulását előremozdítani, vagyis politikai döntéshozatal tárgya (is) – az állam biztosíthatja a kereteket, amely határon belül gyakorolhatók, de el is nyomhatja azokat. Gyakorlatilag ennek egyik leképeződése az Alaptörvény R) cikk (4) bekezdésében megfogalmazott kívánalom is.

A társadalom oldaláról nézve is megállapítható, hogy minden társadalom megpróbálja megőrizni a meggyőződését és szokásait, nyelvét és vallását, valamint gazdasági és politikai függetlenségét.¹⁰ Mivel a kultúra a társadalom egyik attribútuma, ezért a kultúra és a társadalom összekapcsolódik, ugyanakkor egy társadalmon belül több kultúra is létezhet és ez a kultúra vagy kultúrák határozzák meg a társadalmat.¹¹ E

⁷ Ralph LINTON: Culture and Normality. In: George DEVEREUX (ed.): *Culture and Mental Disorders*. Charles C. Thomas Springfield, 1956. 3.

⁸ BOGLÁR Lajos: A tolerancia tudománya. Sztereotípiák és tipikus jelenségek. In: BOGLÁR Lajos – PAPP Richárd (szerk.): *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007. 130.

⁹ Közügy ugyanis a közösségre kiható általános érdekű ügy, olyan ügy, amely túlmutat az egyéni érdekeken, és azokkal szemben is megérdemli a közhatalom birtokában végzett érvényesítést. VARGA Zs. András: *A közigazgatás és a közigazgatási jog alkotmányos alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 78.

¹⁰ Irina FRASIN: Identity and Cultural Diversity Arising From Globalization. *European Journal of Science and Theology*, Vol. 8., No. 3. (2012) 38.

¹¹ Wolfgang FIKENTSCHER: *Law and Anthropology*. München, C. H. Beck, 2009. 108.

meghatározás megnyilvánulhat úgy is, hogy a kultúrák keveredése alakítja ki a társadalom formáját, de a több kultúra jelenléte okozhatja a társadalom fragmentációját is.

Számtalan, a kultúrát meghatározó, azt befolyásoló és ezen keresztül az identitásra, végső soron az emberi magatartásra kiható tényező létezik, ráadásul ezek a tényezők változnak. Az állam szempontjából azonban ezek nem mindegyike bír relevanciával, így nem is kell mindegyikkel foglalkoznia. Azon tényezők, amelyek a magánélet szférájában maradnak, nem tárgyai az állami beavatkozásnak, míg amelyek közügyggyé válnak, vagyis kihatással bírnak a közösségre, beavatkozási igényt keletkeztethetnek. Az, hogy melyek ezek a releváns tényezők, jelentős mértékben eltérhetnek az egyes államokban, a történelmi háttér, az állami berendezkedés, illetve a társadalom függvényében, ráadásul idővel e tényezők jelentősége változhat is ld. pl. a nyelv és a vallás kérdését. Az állam azon kulturális elemekre kell, hogy fokozottan figyelemmel legyen, amelyek a politikai diskurzus részévé válhatnak vagy már váltak is, illetve amelyeket védendőnek és megőrzendőnek tart.

Az állami reagálás a klasszikus állami eszközökkel, jogalkotással, igazgatással, jelentős részben tervezés és szervezés, illetve intézményfenntartás révén valósulhat meg, mely során kiemelkedő jelentősége van az alapos és sokrétű döntéselőkészítő, illetve információszolgáltató tevékenységnek is. Mindezekon keresztül van lehetőség a társadalom tagjai (legyenek azok a többséghez, vagy valamely eltérő csoporthoz tartozók) magatartásának befolyásolására és bizonyos kulturális elemek ápolására, védelmére.

Ezen tevékenységek jelentős része gyakorlatilag közigazgatási feladat. Mivel a közigazgatás, ahogy Patyi András fogalmaz, a racionális együttműködés elérésének szándékával végzett cselekvést valósít meg,¹² ezért szükségszerű, hogy funkciói közé az eltérő kultúrák jelenléte által keletkező, a társadalomra és az állami működésre kiható kérdések, illetve a többségi társadalom jellegadó kulturális sajátosságainak védelme, ápolása, előmozdítása, ekként igazgatása is beletartozzon.

Ezzel a közigazgatás ugyanakkor olyan tényezők működésébe avatkozik, amelyeknek maga is részese. Hiszen a közigazgatás – amely az állami beavatkozás eszköze – maga is a kultúrára épül, és egyben összetevője is annak. Működése, a társadalom befolyásolásának képessége is a kultúrától függ: „a fogékonyság, az engedelmisség, illetőleg az együttműködési készség, vagy annak hiánya, szolidaritás és sok más szempont tényleges érvényesülése nem a közigazgatás szervezeti felépítéséből, vagy anyagi jogi szabályaiból következik közvetlenül, hanem bizonyára a kultúrából”.¹³ Emellett a közigazgatás nem egy értéksemleges entitás, tevékenysége nem pusztán a jogszabályok objektív szempontú végrehajtásában merül ki. A közigazgatás hozzájárul a társadalom működéséhez a közjó, illetve a közérdek megvalósítása, illetve az abban való közreműködés által, lehetővé teszi az egyes jogok és érdekek érvényesülését, védelemben részesíti azokat, továbbá részt vesz a kisebbségek védelmében is.¹⁴ Ennek megfelelően a közigazgatás az az eszköz, amely lehetővé teszi a kulturális elemek védelmét, illetve

¹² PATYI András: *A közigazgatási működés jogi alapjai*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 10.

¹³ TAMÁS András: *Magyar közigazgatási szervezeti jog*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 10.

¹⁴ Torben Beck JØRGENSEN – Barry BOZEMAN: Public Values. An Inventory. *Administration & Society*, Vol. 39., No. 3. (2007) 360–361.

a kulturális sajátosságokra való reagálás politikájának érvényesülését is pl. az idegenrendészeti, kulturális, nemzetiségi, oktatási stb. igazgatás formájában és e képében nemcsak eszköz, hanem egyben értékek hordozója is.

Minél hatékonyabb kíván lenni az állam, annál sokrétűbb folyamatokra, információkra alapozva kell, hogy megszülessen a döntése arról, hogy a kulturális-identitási (etnikai, vallási) kérdéseket hogyan kezelje. Ez a komplexitás valamilyen szinten már meg kell, hogy jelenjen az elérni kívánt cél meghatározásánál, vagyis a politikai döntés meghozatalánál, máskülönben megvalósíthatatlan célt hajszol az egész állam, de különösen a megvalósítási fázisban (pl. oktatásra vonatkozó jogszabályalkotásban és igazgatásban, egyenlő bánásmóddal kapcsolatos szabályozáskor, konfliktuskezelési módozatok kidolgozásakor, helyi közügyek igazgatásában stb.).

Mindebből látható, hogy a kulturális kérdéseknek alapvetően két vetülete is jelentőséggel bírhat: egyrészt a társadalmi diverzitásra, tehát az eltérő kultúrák jelenléte miatti sokszínűségre való reagálás, másrészt a többségi kultúra védendő elemeinek középpontba emelése, azok erodálódással szembeni védelme.

3. A védelem mint állami kötelezettség

Az Alaptörvény Magyarország keresztény kultúrájának védelmét az állam valamennyi szervének kötelességévé teszi. Schanda szerint az „Alaptörvény a kultúra védelmének parancsával csak a következményt, a származékot tudja védeni [...], a kultúra védelmének parancsával az Alaptörvény nem a fát – a keresztény hitet – védi (erre nem is alkalmas), hanem előző nemzedékek hitének gyümölcseit.”¹⁵

A védelem szó, ahogyan arra egy másik tanulmányában Schanda – és tőle átvéve pl. Schweitzer József is – utal, fenyegetettséget feltételez.¹⁶ A keresztény kultúra, illetve a keresztény Európa gondolata csak az utóbbi években jelent meg a politikai diskurzusban, ugyanis a II. világháborút követő időszakban a „keresztény” kifejezés korábbi magától-értetődőségét más politikai funkciók vették át, majd a 70-es évekre a kifejezés már el is veszítette a nyilvánosságbeli orientációs funkcióját. Az 1990-es politikai fordulatot követően kezdett újra a kereszténység kifejezése is részévé válni a politikai reorientációs törekvéseknek. A kereszténységről szóló beszédnek a nyilvánosságban való újramegjelenése révén lehetőség nyílt az identitás és a társadalmi jelentőség karakterizálására, vagyis a kereszténység, illetve a keresztény kultúra bizonyos tartalommal és funkcióval való ellátására, felhasználására is.¹⁷

Annak a gondolata, hogy ez a bizonyos keresztény kultúra védelemre szorul, a védelem pedig aktív tevélegességet kíván meg, ebbe a folyamatba illeszkedik. Mindezt úgy, hogy ezzel ellentétes tendenciákat (is) tapasztalhatunk világszerte. Robert F. Cochran

¹⁵ SCHANDA Balázs: Magyarország keresztény kultúrájáról. *Pázmány Law Working Papers*, 2018/08. 2–3. https://plwp.eu/files/2018/PLWP_2018-08_Schanda.pdf

¹⁶ SCHANDA (2020) i. m. 176–177.; Vallás, társadalom, alkotmányjog – beszélgetés a vallás társadalmi megjelenéséről és alkotmányossági megítéléséről. *Iustum Aequum Salutare*, 2021/4. 314.

¹⁷ MÁTÉ-TÓTH András – KASZNÁR Attila: A „keresztény Európa” vallási és a politikai fogalma. *Valóság*, 2020/8. 1–2.

foglalja össze például az Egyesült Államok vonatkozásában a kereszténység, a kultúra és a jog kapcsolatát, bemutatva azokat a felfogásokat, mind egyes keresztény körökben, mind azokon kívül, melyek inkább abba az irányba mutattak, hogy a kereszténység távolodjon el a kultúrától, de legalábbis a politikai szerepvállalástól. Eszerint erőteljes törekvések láthatók, melyek során a kultúra nyomást gyakorolt a keresztényekre, hogy eltávolodjanak a kultúrát befolyásolni kívánó megközelítésektől (szintetizáló és konvertita megközelítés), és olyan megközelítések felé forduljanak, amelyek ezt nem teszik (dualista, szeparatista és kulturalista megközelítés).¹⁸

Maróth Miklós tanulmányában meg is kísérelte megfogalmazni, melyek azok a jelenségek, amelyek miatt védelemre szorul Európa keresztény identitása és hogyan lehetne azt megvédeni.¹⁹ Hasonló gondolatokat fogalmaz meg az Alaptörvény hetedik módosításának előterjesztői indokolása is, a tömeges bevándorlás kockázatai és a szuverenitás veszélyeztetettségének kiemelése révén.

Magyarország keresztény kultúrájának védelme ugyanakkor nem feltétlenül fogható fel kizárólag akként, hogy valamiféle intenzív támadás alatt áll ez a kultúra. Eleve a kultúrára nem lehet statikus tényként tekinteni, számos tényező (pl. a történelmi háttér, vagy éppen a más kultúrákkal való találkozás²⁰) gyakorol rá hatást, amely eredményeként a kultúra, vagy inkább annak egyes elemei (nyelv, vallás, szokások stb.) változnak és velük változnak az emberi viselkedésminták és végül maga a társadalom is. Alfred Louis Kroeber szerint a kultúra társadalmi és pszichoszomatikus tényezőkön alapul és azok által meghatározott. Egyik legjellegzetesebb sajátossága rendkívüli változottsága és képlékenysége: a kulturális tartalom egyes elemei hosszú időn keresztül fennmaradhatnak, míg mások a kultúrák egymásra hatása, az emberi cselekedet, vagy szervesen jelenségek (pl. klimatikus változások) eredményeként megváltoznak vagy eltűnnek.²¹ A változás körkörös folyamat, ahogy megjelenik az impulzus, ami változáshoz vezet, megváltozik a kultúra és azon keresztül az emberi magatartás, az emberi magatartás pedig visszahat a kultúrára és így változást idéz elő abban.

Mindebből számunkra az a következtetés vonható le, hogy miközben a kereszténység évezredek hatása eredményeként kialakult a keresztény kultúra – mely Rixer megfogalmazásában a kereszténység lényegére vonatkozó aktív vagy passzív tudások léte és ezek mintaadó átörökítése mellett az előbbiről részben levált és nagy terjedelmű hagyományt jelent, amely például ünnepekben, szépirodalmi adaptációkban, személy-

¹⁸ Robert F. COCHRAN, Jr.: „Christian Traditions, Culture, and Law”: An Update and a Few Reflections. *Pepperdine Law Review*, vol. 47., no. Special Issue, (2020) 589.

¹⁹ MARÓTH Miklós Hogyan lehet megőrizni Európa keresztény identitását? *Polgári Szemle*, 2018/1–3. 15–27.

²⁰ A kultúrák egymásra hatásával több kutatás is foglalkozik: a folyamat egyik jelentős sajátosságaként nevesítik, hogy az átvevő kultúra nem vesz át mindent a másik kultúrából, hanem sor kerül egyfajta kiválasztásra, mely során a nem hozzáillő elemeket a kultúra elveti, vagy saját maga számára megfelelően módosítja. Ld. pl. Robert H. LOWIE: *Culture & Ethnology*. New York, Douglas C. McMurtrie, 1917. 91.; BENEDICT i. m. 54.

²¹ Alfred Louis KROEBER: A kultúra fogalma a tudományban. In: Paul BOHANNAN – Mark GLAZER (eds.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest, Panem, 2006. 170., 182–183.

nevekben stb. és mindezek szétválaszthatatlan elegyében jelenik meg²² –, ez a kultúra folyamatos változása eredményeként változik, adott esetben akár erodálódhat is. Nem szükségszerűen gyors, forradalmi változásokra kell tehát gondolni, hanem akár lassú, adott esetben nehezen észrevehető, tudatosítható folyamatokra is.

Mindez tehát nem feltétlenül jelenti valamiféle aktív támadás fennálltát, hanem felhívhatja a természetes változásokkal, erodálódással szembeni fellépés, befolyásolás szükségességét is. A politikai diskurzus nyilván a látványos változásokra fókuszál, az állam felelőssége ugyanakkor a társadalom irányában az is, hogy ezeket a lassú folyamatokat is észlelje, tudatosítsa és ha szükséges (és képes rá), befolyásolja, vagy éppen ellenkezőleg, változzon vele együtt.

4. Az állami cselekvés lehetőségei

Az Alaptörvény által az állami szervek számára megfogalmazott kötelezettség teljesítésében szükségszerűen szerepe lehet és kell lennie a közigazgatásnak, hiszen az részt vesz az állam céljainak megvalósításában, a társadalom befolyásolásában, e célok érdekében létezik és tevékenykedik.

A közigazgatás számos területe érintett lehet (különösen a szakigazgatási feladatok ellátása, vagy éppen az intézményfenntartás). Ahogyan arról már volt szó, komplex tevékenységekről beszélünk e körben, különösen a döntéselőkészítés terén, ami alatt Magyarország keresztény kultúrája védelme vonatkozásában leginkább a beavatkozás szükségessége és lehetőségének felismerésétől kezdve a beavatkozási területek feltérképezését és a megfelelő eszközök kiválasztását kell érteni.

Annak eldöntése, hogy be kell-e avatkozni, milyen célból, hol és milyen eszközökkel, jelentős részben politikai döntéshozatal tárgya. A megvalósítás pedig komoly tervező és szervező munkát igényel, megfelelő intézményi támogatással. A hatás pedig gyakorlatilag hosszútávú, így maga a tervezés is hosszútávú kell, hogy legyen, az időfaktor miatt pedig széleskörű konszenzus által támogatva. Mindez értelemszerűen fakad abból, hogy a kultúra hálója milyen mélyen és milyen komplex módon szövi át az életet, alakítása ekként szükségszerűen igényli a megfontolt, szerteágazó, összetett és egymásra ható megoldásokat. Mindennek a gyakorlati megvalósításában a végrehajtó hatalom részeként a közigazgatás nyer jelentős szerepet.

Ha azokat a folyamatokat vizsgáljuk, melyek formálói a kultúrának, az idegen kultúrákkal való találkozás az egyik olyan terület, amely intenzív hatást tud gyakorolni. E körben nyilvánvalóan az idegenrendészetnek, menekültügynek, a különböző integrációs politikáknak van jelentősége. A bevándorlás ugyanis potenciálisan képes megváltoztatni a nép összetételét és a befogadó állam kultúráját. Amennyiben az adott állam elzárkózik az ilyen irányú változásoktól, akkor az idegenrendészeti szabályozás révén szigorúan felügyeli, kik lép(het)nek a területére, mennyi ideig tartózkodhatnak ott, eldönti, hogy biztosítja-e a családjegyesítés lehetőségét, illetve a letelepedést és különböző eszközökkel előmozdítja-e az inkulturációt.

²² Vallás, társadalom, alkotmányjog... i. m. 312.

Azáltal, hogy az Alaptörvény előírja Magyarország keresztény kultúrájának védelmét, egyszersmind állást foglal arról is, hogy hogyan viszonyuljon az állam az egyes integrációs megoldásokhoz. Az egyértelmű, hogy elutasítja a multikulturalizmus ideológiáját,²³ abban az értelmében legalábbis, amely a pluralitás mozaikját választja, melyben minden etnikai-kulturális csoport oly módon egyenlő, hogy az adott állam többségi kultúrája pusztán egy a sok közül. Az Alaptörvény keresztény kultúra iránti elkötelezettsége ugyanis kiemeli ezeket a kulturális elemeket, védelmük kötelezettsége kiemelt hangsúlyt ad az ebből fakadó szokásoknak. Másrészt ugyanakkor mindez nem jelent egyfajta aktív asszimilációs tevékenységet sem.²⁴ A keresztény kultúra védelme mellett ugyanis más kultúrák (pl. az egyes nemzetiségek kulturális jellemzői), illetve értelemszerűen olyan alapvető jogok és értékek is elismerésben, védelemben részesülnek mint a vallásszabadság vagy az egyenlőség. Ebben a dinamikában a keresztény kultúra védelme sokkal inkább azt jelenti, hogy annak kárára nem lehet előmozdítani más kultúrák érvényesülését. Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy bár az asszimilációt nem erősíti ez a törekvés, potenciálisan elősegíti viszont a természetes akkulturációt.²⁵ Emellett egy olyan típusú integrációt feltételez, melyben megjelenik az egymásra hatás, melyben a kulturálisan eltérőkhöz valamilyen módon (akár morális, akár intézményesített elismerés, jogok biztosítása révén) igyekszik alkalmazkodni a többség,²⁶

²³ A multikulturalizmus jelentésének több szintje van, megközelíthetjük ideológiai szempontok alapján, de tekinthetünk rá fennálló tényként vagy policyként, gyakorlatként, esetleg kritikai diskurzusként is. Ideológiaként elgondolás, eszme, policyként viszont a társadalmi egyenlőséget, kulturális diverzitást és a nemzeti érdekeket előremozdító kormányzati kezdeményezés. Kritikai diskurzus minőségében a kulturális hatalom elosztásának átalakítása a társadalomban. JOHN BILES: „A Hopeful Tale of Disempowerment and Despair.” Richard J. F. Day, *Multiculturalism and the History of Canadian Diversity*. (Reviewed.) *History of Intellectual Culture*, Vol. 1., No. 1. (2001) <https://www.ucalgary.ca/hic/issues/voll/11>

²⁴ Az asszimiláció a modern állam azon törekvéséből származik, hogy a fennhatósága alá tartozó népeséget nyelvileg, kulturálisan és ideológiailag egységesítse, nacionalizálja. Hátterében az a gondolat állt, hogy a kulturális különbözőségek, vagyis a hatalom támogatta kulturális mintától eltérő vagy ahhoz nem igazodó szokások a nemzeti és a politikai egység felforgatására is alkalmasak lehetnek. Az asszimiláció iránti elkötelezettség nem feltétlenül törekszik a főáramba való teljes beolvasztásra, a nyugati civilizációval összeegyeztethető szokásokat megtűrni, ha azok a magán- vagy személyes életre korlátozódnak, nem sértik mások jogait, összhangban állnak a törvény betűjével és szellemével és fenntartják a polgári társadalom elveit. Zygmunt BAUMAN: *Modernség és ambivalencia*. In: FEISCHMIDT Margit: *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris Láthatatlan Kollégium, 1997. 54–55.

²⁵ A folyamat során sor került a többségi társadalom kultúrájának és szokásainak átvételére, mely végül elvezet az asszimilálódáshoz.

²⁶ Maga az alkalmazkodás (*accommodation*) széles spektrummal bírhat: lehet ideiglenes megoldás, amit később visszavonnak, megnyilvánulhat néhány alapvető jog biztosításában (pl. eltűrik a nyelvhasználatot, vagy a vallásgyakorlást, ha az a magánéletre szorítkozik), diszkrimináció-tilalom, illetve pozitív diszkrimináció, hatalomdecentralizáció (pl. a helyi vezetők a kisebbségi csoportból kerülnek ki) formájában is, de anélkül, hogy a helyben koncentrált etnikai kisebbség számára ténylegesen bármilyen jogosultságot biztosítanának, illetve a központi hatalom kisebb fokú megosztása (pl. a kisebbségek kapnak néhány parlamenti helyet) képében. Ezek tipikusan olyan eszközök, amit az állam biztosít, míg a kisebbségi követelések ezen túlra is mutathatnak pl. teljes jogazonosság, igazságtétel (pl. a földek visszaadása az őslakosoknak), föderalizmus, autonómia, vagy éppen a központi hatalom megosztása

amennyiben az nem ütközik feloldhatatlan módon Magyarország keresztény kultúrájának kiemelt védelmével.

Ha a közigazgatás más területeit nézzük, a szakigazgatási feladatok között kiemelkedő jelentőséggel bír az oktatás, hiszen a szocializációs folyamat tevékeny részese. A szekuláris államnak kötelessége semlegesnek lenni az egyes vallások vonatkozásában, hitigazságokban nem nyilatkozik, az egyházak belügyeibe nem avatkozik, viszont az államnak nem kell semlegesnek lennie minden érték-alapú ügyben, mint például az egyenlőség, az emberi jogok és a demokrácia. De ide sorolhatók olyan értékek is, melyek a keresztény kultúra részei. Ezzel összekapcsolódik a vallásos nevelés kérdése is, az ugyanis része a kultúráképzésnek, azonban e körben a szülők választhatják gyermekeik vallásos nevelését, az állam pedig nem mondhatja meg nekik, hogyan beszéljék meg otthon gyermekeikkel a hitüket, illetve azt sem mondhatja meg a felekezeti iskolának, hogyan oktasson a saját vallásáról.

Az oktatás nyilvánvalóan a legerősebb eszköz a keresztény kultúrához kapcsolódó szocializációs folyamat támogatásában. A kultúra és az identitás közti kapcsolatot a szocializációs folyamat hozza létre, melynek eredményeként az emberi személyiség, az ember identitása a kultúra által befolyásoltta válik. A szocializáció az értékek és normák elsajátítási módja, mely során az egyén utánzás révén magáévá tesz bizonyos viselkedési mintákat, illetve reagál bizonyos szituációkra, megtanul alkalmazkodni a környezet általi kihívásra, illetve megértésre törekszik, mely során kialakul az értékrendszere. A szocializációs folyamat végigkíséri az ember egész életét: a legtöbb minta már gyermekkorban rögzül és felnőttkorra a legfontosabb identitáskérdések is tisztázódnak (ez azonban nem jelenti azt, hogy a személyiség ne változhatna felnőttkori hatások eredményeként).²⁷ Az egyén a szocializációs folyamat során személyiségének egyedi vonásait, hajlamait, tulajdonságait a társadalmi kerethez igazítja. A társadalomban, melynek tagja az egyén, az egyén és a társadalom viszonyát az azonosság tudat tartja fenn és egyben szabályozza azt. Az identitást ez az azonosság tudat képezi.²⁸ Amikor pedig a szocializáció során az egyén valamely csoport részévé válik és kialakul az ahhoz kapcsolódó identitása, azzal a kultúra és a társadalom összetevőinek részévé is válik.²⁹

Amikor tehát az állam azt a célt kívánja megvalósítani, hogy ápolja és előmozdítsa Magyarország keresztény kultúráját, azt az oktatás keretében nemcsak olyan eszközökkel valósíthatja meg, minthogy a tananyag részévé teszi, hogy a tanulók ismerkedjenek meg a Bibliával, hanem például a vallások szociokulturális kontextusának megismertetése, a vallási alapú értékek és szabályok megismerése is cél kell, hogy legyen,

(pl. pozíciók elosztása). Terrence E. COOK: *Separation, Assimilation, or Accommodation. Contrasting Ethnic Minority Policies*. Praeger Publishers, 2003. 105–134.

²⁷ ZSOLT Péter: *Szociálpszichológia. Proszociális és antiszociális alapviselkedések*. Vác, EU-Synergon Kft. 2005 35-37.

²⁸ PAPP Richárd: A kulturális antropológia főbb részterületei. Identitás és etnicitás. In: BOGLÁR Lajos – PAPP Richárd (szerk.): *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007. 109-110.

²⁹ Reginald BYRON: Identity. In: Alan BARNARD – Jonathan SPENCER (ed.): *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, 2002. 442.

vagyis a kereszténység társadalomban betöltött helyével, szerepével, természetével és funkciójával is lehet és kell foglalkozni. A keresztény kultúra védelme a szocializációs folyamatban való tevékeny részesedést kíván meg, melynek tehát része lehet a kereszténység mellett elkötelezett intézmények léte, fenntartása, működésük támogatása, illetve a tananyagban a keresztény értékrend, annak gyökerei és üzenetei megjelenítése, és az ezekből fakadó viselkedésminták megértése, elsajátításának elősegítése. Mindezt természetesen a lelkiismereti és vallásszabadság sérelme nélkül.

E folyamatnak egy sajátos rétege egyébként az emlékezetpolitika tudatos használta is. Az emlékezet ugyanis az identitásképzés fontos eleme, hiszen az összetartozás-tudatot erősíti, az emlékezetpolitika ekként politikai célokat is képez (hasznos múlt fogalma).³⁰ Az emlékezetpolitika narratívákat és értelmezéseket kínál ugyanis a múltról, szervezett módon, célja pedig a polgárok attitűdjeinek, viselkedésének, döntéseinek és identitásának befolyásolása. Befolyásolási eszköz tehát, mely orientálja a célközönséget, szorosan kapcsolódik továbbá az érzelmekhez, mivel érzelmek inspirációja határozhatja meg, hogy a befogadók egy narratívát jelentősnek ismernek-e el számukra és identitásuk szempontjából, függ emellett az elkötelezettségtől, mivel az egyén és egy kommunikációs aktus közötti kapcsolat kialakítása meghatározhatja a befogadók attitűdváltozását vagy jövőbeli viselkedését is. Központi eleme mindezeken túl a konzisztencia is, hiszen csak ezáltal tud érdemi, hosszú távon is ható eredményt elérni.³¹

Az emlékezetpolitika ekként hatást gyakorol az oktatásra, a múlt kulcseseményeinek meghatározása révén képes alakítani az emlékezetet és ezen keresztül identitásunkat is.³² Az emlékezetpolitika által, de sokszor természetes folyamatok eredményeként is folyamatosan alakítjuk a múltat, és az ekként alakított múlt visszahat ránk, folyamatosan alakít minket, azt, hogy kik vagyunk és kik lehetünk.³³

Ki lehet még emelni a kulturális igazgatás, és annak részeként az állami kultúrpolitika szerepét is. A múzeumok, könyvtárak fenntartása, a művészetek támogatása, kiadványok stb. és ezekhez kapcsolódóan az állam mecénási tevékenysége, azaz az állami olyan támogatás rendszere, amelyet a kultúra fejlődése, eltartása érdekében biztosít, tevékeny része a nemzeti kultúra védelmének és fejlesztésének, mely az európai államok jelentős részében elfogadott funkció. A kulturális élet szinte valamennyi ágazata olyan, ahol szükség van nemzeti kultúrára, nemzeti kulturális intézményekre és a kulturális igények nemzeti mértékű kielégítésére.³⁴ A kulturális örökségnek is, mely

³⁰ PATAKI Ferenc: Kollektív emlékezet és emlékezetpolitika. *Magyar Tudomány*, 2010/7. 785–786.

³¹ Ld. részletesen Patryk WAWRZYŃSKI: The Government's Remembrance Policy: Five Theoretical Hypotheses. *Polish Political Science Yearbook*, Vol. 46., No. 1. (2017) 294–314.

³² Az emlékezetpolitikáról ld. részletesen NAGY Ádám: „Az emlékezet forrásai”. Historiográfiái áttekintés a kollektív emlékezet, emlékezetpolitika, public history jelentőségéről, mint az emlékezetet befolyásoló, alakító és irányát meghatározó tényezőkről. In: *Doktorandusz hallgatók IX. konferenciájának tanulmányai*. [Az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kiadványai – Konferenciák, műhelybeszélgetések (18)] Eger, EKE Líceum, 2020. 185–191.

³³ David M. ENGEL – Frank W. MUNGER: Rights, Remembrance, and the Reconciliation of Difference. *Law & Society Review*, Vol. 30., No. 1. (1996) 18.

³⁴ CSEPORÁN Zsolt: Kulturális jogok – kulturális igazgatás – kultúrpolitika. *Valóság*, 2021/2. 4., 6.

tartalmát tekintve szubjektív, jelentős szerepe van az identitáskonstrukcióban, hiszen annak művelői, alapvetően a kulturális sokszínűség mentén emelnek ki és emelnek fel kulturális javakat,³⁵ a tárgyi és szellemi örökséget.³⁶ Ez a jelenség ekként viszonylag könnyedén összekapcsolható a magyarországi keresztény kultúra tárgyiasult elemeinek, illetve szellemi örökségének azonosításával és hangsúlyozásával.

5. Záró gondolatok

Azáltal tehát, hogy 2018-ban az Alaptörvény hetedik módosítása kiegészítette az R) cikket, előírva az állam minden szerve számára a Magyarország keresztény kultúrájának védelmét, előtérbe került a kulturális tudatosság, a kulturális befolyásolás, immár nemcsak a politikai megnyilvánulások terén, hanem mindennapi tevékenységként is. Egy olyan jelenség tanúi lehetünk, mely során az állam egyre tudatosabb a lakosság kultúrájának – vagyis gyakorlatilag szokásainak és identitásának – befolyásolásában, nem hagyván azt pusztán természetes folyamatokra, hanem aktívan be is kíván avatkozni és formálni kívánja azt. Ennek egyik eszköze ekként Magyarország keresztény kultúrájának középpontba helyezése is. E folyamat megértéséhez a tanulmány egyrészt megkísérel egy értelmezési keretet adni, bemutatóván azt, hogy az állam számára alapvetően (a jelenlegi kontextusban) az eltérő kultúrák jelenléte miatti sokszínűségekre való reagálás, másrészt a többségi kultúra védendő elemeinek középpontba emelése, azok erodálódással szembeni védelme szempontjából van jelentősége e fogalomnak.

Érzékelhető, hogy megjelent és egyre erősebben jelentkezik a politikai gondolkodásban a keresztény kultúra védelme, mint ahogyan érzékelhető az is, hogy a modernitás nyugati és kelet-európai változatai nyomán egyre többen fordulnak különböző megváltó hitek felé, vagy választottak új identitást valamely egyház, vallás, felekezet, szekta, mozgalom keretében. Miközben igény van a transzcendens valamilyen formájára, a folyamat egyik nagy kihívása a társadalomtudományok (viszonylagos) válaszhánya milderre.³⁷ Az Alaptörvény által említett „kultúra védelme” fordulat e változó környezetben nem a keresztény hittartalmak vagy vallási meggyőződés fokozott védelmét emeli ki és valósítja meg, hanem egy már létezőnek tekintett, egyszersmind változó tartalmú kultúra védelmét, középpontba állítva egyfajta sajátos nemzeti identitást.³⁸ Ezt az identitást a modernitás hatásai, a népességmozgás és számos természetes

³⁵ SONKOLY Gábor: *A kulturális örökség történeti értelmezései*. Akadémiai nagydoktori értekezés. Budapest, MTA, 2016. 5., 25.

³⁶ SONKOLY Gábor: A kulturális örökség fogalmának kiteljesedése. A tárgyi és szellemi örökség összekapcsolódása Hollókő példájának elemzésén keresztül. In: MANHERZ Orsolya (szerk.): *Historia Critica. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből*. Budapest, 2014. 409.

³⁷ A. GERGELY András: Vallás, etnicitás, kisebbség kulturális antropológiai nézőpontból. In: A. GERGELY András – PAPP Richárd: *A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007. 9.

³⁸ KÖNCZÖL Miklós: Történelem, kultúra, azonosság. Elméleti és történeti megfontolások az állam kulturális azonosságáról. In: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 1146.

folyamat alakítja, mely változás nem feltétlenül kedvező irányú. Tere lehet tehát az állami tevékenységnek, beavatkozásnak.

Mivel az Alaptörvény a kereszténység nemzetmegtartó szerepét hangsúlyozza, ez egyben a keresztény kultúra védelmének célját is kijelöli: végső soron a kohéziót, a nemzeti sajátosságok megőrzését, egyfajta létformát részesít védelemben. A tanulmány ennek megfelelően kiemel olyan területeket, melyeken keresztül az állam tevélegesen tudja a keresztény kultúrát védelemben részesíteni, ápolni, a társadalom és a társadalmi viselkedésminták részeként megőrizni. Ide sorolja az integrációs tevékenységet és az idegenrendészetet, az oktatást, az emlékezetpolitika felhasználását, illetve a kulturális igazgatást.

Általánosságban véve megállapítható, hogy a cél eléréséhez az eszközök is rendelkezésre állnak ezeken a területeken, az azonban – mint minden állami politikánál, ekként itt is – nagy kérdés, hogy az állam jó eszközt, jó módszert, megfelelő intézményeket választ-e ki, ekként pedig a kívánt hatást tudja-e elérni. 2018 óta ugyanis eltelt hat év, Magyarország keresztény kultúrájának védelméhez szükséges állami tudatosság, legalábbis a fenti területeken, még csekély mértékben mutatkozott csak meg.

‘KIBER GULÁG’ ÉS ‘DIGITÁLIS VASFÜGGÖNY’, AVAGY AZ INTERNETSZUVERENITÁS KÉRDÉSEI OROSZORSZÁGBAN*

GOSZTONYI Gergely
habilitált egyetemi docens (ELTE ÁJK)

„Varázstalan világban végképp nem érdemes élni.”¹

1. Bevezetés

Az Ukrajna területi integritásába a nemzetközi jogot sértő² orosz beavatkozás már tíz éve folyamatosan zajlik (a Krím annektálása, a donbászi háború), 2022. február 24-e mégis új helyzetet teremtett. Ezen a napon, amikor az Oroszországi Föderáció (a továbbiakban: Oroszország) rakétái több helyen becsapódtak Ukrajnában, kezdetét vette a második világháború utáni legnagyobb hagyományos európai katonai konfliktus,³ az orosz–ukrán háború. Bár a hivatalos orosz megnevezése az eseményeknek a háború (*война*) helyett a szépelgő különleges katonai művelet (*специальная военная операция*), a szómágia nem tudja meg nem történné tenni a nemzetközi háborús jog megsértését.⁴ Az Orosz Szövetségi Kommunikációs, Információs Technológiai és

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ PÜNKÖSTI Árpád: „Újra és újra felháborodom; ez éltet.” Interjú Ferge Zsuzsával. *Népszabadság*, 2011. április 23., Hétvége melléklet, 8.

² HOFFMANN Tamás: War or Peace? – International Legal Issues concerning the Use of Force in the Russia-Ukraine Conflict. *Hungarian Journal of Legal Studies*, Vol. 63., N. 3. (2022) 206–235. <https://doi.org/10.1556/2052.2022.00419>

³ Serhii A. SHEVCHUK – Viktor I. VYSHNEVSKYI – Olena P. BILOUS: The Use of Remote Sensing Data for Investigation of Environmental Consequences of Russia-Ukraine War. *Journal of Landscape Ecology*, Vol. 15., N. 3. (2022) 37. <https://doi.org/10.2478/jlecol-2022-0017>

⁴ International Federation for Human Rights: Ukraine, ‘war’ versus ‘special military operation’: why words matter in international law. *FIDH*, 2022. augusztus 8. <https://tinyurl.com/4zazsf9n>

Tömegtájékoztatási Felügyeleti Szolgálat, a *Roskomnadzor*⁵ már 2022. február 26-án figyelmeztetett 10 független szerkesztőséget (Echo of Moscow, InoSMI, Media Zona, New Times, Dozhd, Svobodnaya Pressa, Krym.Realii, Novaya Gazeta, Journalist és Lenizdat), hogy azonnal távolítsák el azon anyagaikat a felületeikről,⁶ amelyek a hatóság álláspontja szerint hamis információkat tartalmaznak (hiszen a támadás, a háború vagy a hadüzenet szavak szerepelnek bennük), ellenkező esetben 5 millió rubeles pénzbüntetéssel (20 millió HUF) vagy az elérhetőség felfüggesztésével kell szembenéznük. Az ezután következő napokban villámgyors tempóban tettek az orosz hatóságok elérhetetlenné több tucat olyan médiumot, amelyek nem csupán a hivatalos álláspontot jelenítették meg tudósításaikban.

A helyzet a háború kezdete óta tovább rosszabbodott: az eredeti orosz villámháborús tervekhez képest jelentősen elhúzódó harci cselekmények, az immár Oroszország területét is több alkalommal elérő ukrán dróntámadások, Jevgenyij Prigozsин orosz oligarcha lázadása és halála, illetve a hivatásos katonai és a 2023 nyarán 27-ről 30 éves életkorra felemelt besorozott sorkatonai szolgálati állománnyal egyre csak növekvő számú orosz hadsereg veszteségei⁷ mind-mind olyan kérdések, amelyek demokratikus körülmények között megingathatnák – megszakításokkal ugyan, de – az immár több mint húsz éve regnáló elnök, Vlagyimir Putyin hatalmát. Oroszországban azonban nem csupán a háborús helyzet teszi lehetetlenné a demokrácia működését: a negatív folyamatok jó pár éve a világ közvéleményének szeme előtt zajlanak. Ugyanígy állíthatjuk, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát alapjaiban megkérdőjelező jogszabályokat sem 2022-ben kezdték elfogadni Oroszországban. Ugyan az orosz–ukrán háború felgyorsította az eseményeket, az orosz elit korábban is mindent megtett, hogy az orosz lakosság a hatalom számára kellemetlen hírekről ne értesülhessen. Innen pedig már csak egy lépés a propaganda, a hírhamisítás, a *fake news*, a *deepfake* és társainak olyan mértékű elterjedése, amelyek egy 21. századi hibrid háború⁸ alapjait képezik:⁹ „A fegy-

⁵ Роскомнадзор, Федеральная служба по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций.

⁶ Russia: With War, Censorship Reaches New Heights. *Human Rights Watch*, 2022. február 28. <https://www.hrw.org/news/2022/02/28/russia-war-censorship-reaches-new-heights>

⁷ A katonai veszteségek – a háború természetéből is adódóan – pontosan megállapíthatatlanok, és attól függően, hogy a háborús felek melyikének adatait nézzük, jelentősen eltérhetnek. Az orosz–ukrán háború első két éve alatt nyugati források 66.000 és 88.000 közé teszik az Ukrajnában elesett orosz katonák számát (és nagyjából 315.000 főre az elesett és megsérültekét összesen), míg Oroszország ezen adatoknak csak a töredékét ismeri el valósnak. How many Russian soldiers have died in Ukraine? Five charts illustrate the enormous losses. *The Economist*, 2024. február 24. <https://tinyurl.com/5cy4zrve>

⁸ Jójárt Krisztián szerint a hibrid hadviselés a csecsen gerillák által alkalmazott módszer, amely „ötvözte a gerilla harcmodort a szovjet és nyugati katonai doktrínák, valamint a modern technológia alkalmazásával.” JÓJÁRT Krisztián: A hibrid hadviselés orosz elméletének változása az ukrainai tapasztalatok tükrében. *Hadtudomány*, 2019/1–2. 50.

⁹ KELEMEN Roland – FARKAS Ádám: A közösségimédia-platformok és a hibrid konfliktusok kapcsolata. *In Medias Res*, 2022/1. 96–108.

verropogás mögött húzódó kommunikációs háború [...] nem feltétlenül az objektív tájékoztatásról szól, hanem a félrevezetésről és a szívek megnyeréséről.”¹⁰

2. A kiber- vagy internetszuverenitás alapjai

Az internetszuverenitás kérdéskörének megértéséhez Hszi Csin-ping, a Kínai Népköztársaság elnökének 2015-ben, a második Internet Világkonferencia nevű rendezvényen elmondott beszédéhez kell visszanyúlnunk.¹¹ Ebben felszólította a világ összes országát, hogy tartsák tiszteletben egymás „kiberszuverenitását”, azaz annak jogát, hogy megválaszthassák a „saját” internetük fejlesztésének és szabályozásának módját. Mindemellett – egyértelműen az Amerikai Egyesült Államokra utalva – visszautasította, hogy a kibertérben bármely ország hegemoniát szerezzen azzal, hogy ráerőszakolja a saját szabályozási és technológiai megoldásait más országokra. Ezen értelmezés szerint a 21. századi internetszabályozást a korai sajtószabályozásokhoz vagy műsor-szolgáltatási szabályozásokhoz kellene hasonlatossá tenni, amikor is az államok megalkothatták a saját szabályaikat, majd szükség esetén egyeztethettek a környező, érintett országok vezetőivel.¹² Ahogy Andrew Keane Woods megjegyezte: „az államok továbbra is a legitim szabályok egyetlen legfőbb forrásai maradnak a különböző népek számára, amelyek különböző közösségi értékekkel és tapasztalatokkal rendelkeznek egy sokszínű bolygón.”¹³ A probléma mindezzel ugyanakkor az, hogy a korábbi – jelentősen lokálisabb – kommunikációs környezettől jelentősen eltérő technológiai és fizikai adottságokkal rendelkező globális internet esetében nem biztos, hogy értelmezhetőek nemzetközi együttműködés nélkül az országhatárokat figyelembe vevő szabályozási megoldások.¹⁴ Ebből következően viszont – Anupam Chander és Haochen Sun álláspontját osztva – az internetszuverenitás kérdései mindig és egyértelműen csupán a globális skálán értelmezhetőek.¹⁵

¹⁰ FÖLDES Márton: A világ legjobban dokumentált háborúja zajlik, de sokszor nem szabad hinnünk a szemünknek. *Heti Világgazdaság*, 2023. március 30. <https://tinyurl.com/4dk3kmje>

¹¹ N/A: China internet: Xi Jinping calls for ‘cyber sovereignty’. *BBC News*, 2015. december 16. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-35109453>

¹² Jack L. GOLDSMITH – Timothy WU: *Who controls the Internet? Illusions of a borderless world*. Oxford, Oxford University Press, 2006. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195152661.001.0001>

¹³ Andrew KEANE WOODS: Litigating Data Sovereignty. *Yale Law Journal*, Vol. 128., N. 2. (2018) 369.

¹⁴ Frank Pasquale azt veti fel, hogy az internet kapcsán a területi szuverenitás vagy a funkcionális szuverenitás fogalma használható-e jobban, illetve ezek miként keverednek folyamatosan az államok és az óriásplatformok vonatkozásában. Frank PASQUALE: Two Visions for Data Governance. Territorial vs. Functional Sovereignty. In Anupam CHANDER – Haochen SUN (eds.): *Data Sovereignty. From the Digital Silk Road to the Return of the State*. Oxford, Oxford University Press, 2023. 35–48. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197582794.003.0002>

¹⁵ Anupam CHANDER – Haochen SUN: Introduction. Sovereignty 2.0. In: CHANDER–SUN (eds.) i. m. 21–22. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197582794.003.0001>

3. Oroszország és az internetszuverenitás

A Riporterek Határok Nélkül (RSF) nemzetközi újságíró szervezet már a 2019-es éves jelentésében huszonhét olyan orosz törvényt tudott azonosítani, amelyek a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozzák az országban.¹⁶ Ezek közül külön szükséges kiemelni a 2006. évi „Az információról, az információs technológiákról és az információ védelméről szóló törvény”¹⁷ 2019-es módosítását, amely akár szabadságvesztéssel is sújthatja az illegális internetes tartalmakat megosztó felhasználókat.¹⁸ A nemzetközi emberi bíróságok viszonylag következetes gyakorlata alapján kijelenthető, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát érintő ügyekben ezen klasszikus büntetőjogi szankció használatától az államoknak inkább óvakodniuk kell.¹⁹ Amennyiben a nemzeti joganyag mégis lehetővé teszi a használatát, akkor is meg kell felelnie a hármas-teszt gyakorlatának, azaz a beavatkozásnak „(a) alkalmasnak kell lennie az elérni kívánt jogszerű célok megvalósítására (megfelelőség vagy jogszerűség), (b) a lehető legkisebb mértékű beavatkozást jelentő eszköznek kell lennie (szükségesség), valamint (c) szigorúan arányban kell állnia az elérni kívánt jogi céllal (*stricto sensu* arányosság)”.²⁰ A fent említett 2019-es RSF-jelentés kiegészítésében ráadásul bemutatják, hogy rövid két év alatt (2020–2021) újabb 16 hasonló jellegű törvényt került elfogadásra Oroszországban.²¹

Mindezekhez kiegészítésképpen hozzáadódik, hogy Oroszország ugyancsak 2019-ben – a 2013-as távközlésről szóló szövetségi törvény módosításaként²² – elfogadta a szuverén internetről szóló törvényt is,²³ amely alapján:

¹⁶ Taking Control? Internet Censorship and Surveillance in Russia. *rsf.org*, 2019. november 27. 10–20. <https://tinyurl.com/4pvv8y7u>

¹⁷ Федерального закона от 27.07.2006 № 149-ФЗ „Об информации, информационных технологиях и о защите информации”.

¹⁸ Andrei RICHTER: *Regulation of social media in Russia*. Strasbourg, European Audiovisual Observatory, 2021. 16.

¹⁹ Luzius WILDHABER: The right to offend, shock or disturb? Aspects of Freedom of Expression under the European Convention on Human Rights. *Irish Jurist*, Vol. 36., N. 1. (2001) 27.

²⁰ Jan OSTER: *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015. 123–124. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316162736>

²¹ Taking Control? Internet Censorship and Surveillance in Russia. Updated. *rsf.org*, 2021. augusztus 31. 9–18. <https://tinyurl.com/3sh2wreh>

²² A törvény elfogadásához vezető folyamatról és a törvény részletes szabályairól ld. TÖLGYESI Beatrix: Az orosz „szuverén internet” törvényről. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 2020/2. 113–132. <https://doi.org/10.32576/nb.2020.2.8> ; Russia: Growing Internet Isolation, Control, Censorship. Authorities Regulate Infrastructure, Block Content. *Human Rights Watch*, 2020. június 18. <https://www.hrw.org/news/2020/06/18/russia-growing-internet-isolation-control-censorship>

²³ Федеральный закон от 01.05.2019 № 90-ФЗ „О внесении изменений в Федеральный закон „О связи” и Федеральный закон „Об информации, информационных технологиях и о защите информации”.

- az internetszolgáltatóknak az ország webes forgalmát és információit kötelező államilag ellenőrzött pontokon keresztül vezetniük;²⁴
- az orosz internetszolgáltatóknak kötelező mélységi tartalom-ellenőrzést (DPI) lehetővé tevő eszközöket telepíteniük, ezzel lehetővé téve az állami hatóságok számára, hogy megtalálják az általuk fenyegetőnek vagy veszélyesnek ítélt tartalmak eredeti forrását, és szükség esetén blokkolják azokat;
- a kormánynak joga van arra, hogy fenyegetés esetén fizikailag leválassza az orosz internetet a nemzetközi internethálózatról.²⁵

Mindezekon felül a fenyegetőnek vagy veszélyesnek ítélt tartalmak homályos törvényi meghatározása miatt a hatóságok – az önkényes döntéshozatal problematikáját folyamatosan magában hordozó – feladata, hogy esetről-esetre eldöntsék, melyik helyzet követel nyomon követést, átirányítást vagy blokkolást. „A folyamat nem átlátható és visszaélések tárháza lehet”, jelentette ki a Human Rights Watch, kiemelve, hogy a jogszabály elfogadása „rossz hír Oroszország számára, és veszélyes precedenst teremt más országok számára”.²⁶

Artyom Kozljuk, a *RoskomSvoboda*,²⁷ egy orosz internetszabadsággal foglalkozó civil szervezet vezetője a *Novaja Gazeta*nak adott 2021-es interjújában így fogalmazott: „Már most is számtalan lehetőség van arra, hogy bármilyen internetes erőforrást blokkoljanak, függetlenül annak méretétől, látogatottságától, irányától, domainzónájától vagy joghatóságától, rengeteg okból kifolyólag.”²⁸ Ezt alátámasztja, hogy Oroszország már korábban is gyakran élt a hatalom számára fenyegetőnek vagy veszélyesnek ítélt tartalmak kapcsán a blokkolás eszközével. Az állami hatóságok eszközei pedig változatosak voltak: alkalmaztak járulékos blokkolást, amikor a blokkolt IP-címen több oldal osztozott, köztük a megcélzott oldal is; túlzott blokkolást, amikor egy egész weboldalt blokkoltak egyetlen elfogadhatatlannak tartott lap vagy fájl miatt, vagy teljes körű blokkolást, amikor az internet egészét vagy egy részét blokkolták. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) mindegyik elé került, mérföldkönek számító orosz ügyben megállapította az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 10. cikkének megsértését,²⁹ és egyértelműen kimondta, hogy a nemzeti eljárásokból hi-

²⁴ Oroszországban az ezen ellenőrzést kikerülő *Virtual Private Network* (VPN) használatra súlyos és elrettentő bírságok kiszabása is lehetséges. N/A: Госдума ввела штрафы за нарушение закона об анонимайзерах. *Meduza*, 2018. június 5. <https://tinyurl.com/2p8m44eu>

²⁵ Alexandra MA: Russia officially introduced a ‚sovereign internet‘ law to let Putin cut off the entire country from the rest of the web. *Insider*, 2019. november 1. <https://tinyurl.com/54rfaj96>

²⁶ Russia: New Law Expands Government Control Online. Wider Internet Surveillance. *HUMAN RIGHTS WATCH*, 2019. október 31. <https://tinyurl.com/28f692ah>

²⁷ Роскомсвобода.

²⁸ Софья Кругликова: Что это вы тут надумали? *Новой газеты*, 2021. december 25. <https://novayagazeta.ru/articles/2021/12/25/что-это-вы-тут-надумали>

²⁹ *Elvira Dmitriyeva v. Russia*, no. 60921/17 és 7202/18, 2019. április 30i ítélet; *Kablis v. Russia*, no. 48310/16 és 59663/17, 2019. április 30i ítélet; *Bulgakov v. Russia*, no. 20159/15, 2020. június 23i ítélet; *Engels v. Russia*, no. 61919/16, 2020. június 23i ítélet; *OOO Flavus and Others v. Russia*, no. 12468/15, 23489/15 és 19074/16, 2020. június 23i ítélet; *Vladimir Kharitonov v. Russia*, no. 10795/14, 2020. június 23-i ítélet; *Taganrog LRO and Others v. Russia*, no. 2401/10 és 19 másik, 2022. június 7-i ítélet; *OOO*

ányzott a szükséges legitimitás, mivel Oroszország vonatkozó törvényeinek a weboldalak blokkolásához rendelt szabályai nem biztosítottak megfelelő garanciákat a hatósági visszaélésekkel szemben. Az EJEB elvi élel azt is kimondta, hogy „valamely weboldal elérésének teljes körű blokkolása olyan extrém intézkedés, amely egy újság- vagy televíziócsatorna-betiltáshoz hasonlítható.”³⁰ Bár teljeskörűen nem állnak hivatalos adatok a rendelkezésünkre a blokkolások számát illetően, a *RoskomSvoboda* adatai szerint már az orosz–ukrán háború előtti 2021. évben nagyjából 200.000-re volt tehető az orosz hatóságok által blokkolt weboldalak száma.³¹

Az Európai Audiovizuális Megfigyelőközpont ugyanebben az évben úgy ítélte meg, hogy Oroszország a weboldalak blokkolása mellett az egyre jelentősebb összegű bírságok kiszabásának irányába is elindult:³² a személyes adatok kezelésével összefüggésben immár 1-6 millió rubeles (4-24 millió HUF) bírság szabható ki első alkalommal, míg az ismételt jogsértés esetén az összeg 6-18 millió rubelre (24-72 millió HUF) emelkedik. 2021 augusztusában a *WhatsApp* még csak 4 millió rubeles (16 millió HUF), később – visszaesőként – a *Facebook* 15 millió rubeles (60 millió HUF), a *Twitter* a maximumhoz közelítő 17 millió rubeles (68 millió HUF) bírságot kapott.³³

A szuverén internetről szóló törvény egyik legnagyobb figyelmet kapott szabálya – amely a Splinternet megvalósulását is élénk vetítheti –, hogy bizonyos fenyegetések esetén a *Roskomnadzor* átveheti az orosz internethálózat központi irányítását. A törvény 65. paragrafusának 1. pontja így fogalmaz: „A nyilvános hírközlő hálózat irányítását vészhelyzetekben a hírközlés területén a szövetségi végrehajtó szerv végzi, együttműködve a különleges célú hírközlő hálózatok és a nyilvános hírközlő hálózatokhoz kapcsolódó technológiai hírközlő hálózatok irányítóközpontjaival.”³⁴ A vonatkozó vészhelyzetek között megtalálhatóak „A) a hálózat integritásának zavara (például ha a felhasználók között nem lehet kapcsolatot létesíteni); B) a hálózat stabilitásának meg-

Mediafokus v. Russia, no. 55496/19, 2023. január 17-i ítélet. Az egyes ügyeket részletesen ld. GOSZTONYI Gergely: Az internet-hozzáférés korlátozásának gyakorlata az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt. *Medias Res*, 2021/1. 91–101.

³⁰ *Vladimir Kharitonov v. Russia* i. m. 38.

³¹ Lena MASRI: Explainer: Russia's internet crackdown. *Reuters*, 2022. március 31. <https://www.reuters.com/world/europe/russias-internet-crackdown-2022-03-31>

³² RICHTER i. m. 10–11.

³³ A kiszabható pénzbírságok ráadásul exponenciálisan emelkednek, jelentős dermesztő hatást (*chilling effect*) okozva: az orosz–ukrán háború kitörése után az *Alphabet* 21,1 milliárd (!) rubeles (84,4 milliárd HUF) büntetést kapott, mivel a módosított Büntető Törvénykönyv 207. paragrafusának 3. bekezdése szerint hamis információkat engedett terjeszteni a platformjain (Google, YouTube) az orosz fegyveres erőkről. A bírság mértékét a Google oroszországi éves forgalmának arányában számították ki. N/A: Russia fines Google \$370 million for repeated content violations, regulator says. *Reuters*, 2022. július 18. <https://tinyurl.com/5n7n6jhk>. Az orosz állam által hamis híreknek tekintett információkkal kapcsolatos részletes jogi háttérrel ld. Elena SHERSTOBOVA: Russian Bans on ‘Fake News’ about the war in Ukraine: Conditional truth and unconditional loyalty. *International Communication Gazette*, Vol. 86., N. 1. (2024) 40. <https://doi.org/10.1177/17480485231220141>

³⁴ Федеральный закон от 01.05.2019 № 90-ФЗ „О внесении изменений в Федеральный закон „О связи” и Федеральный закон „Об информации, информационных технологиях и о защите информации” (23. lj.), Статья 65.1.

bomlása (például ha a berendezések nem működnek megfelelően vagy természeti vagy ember okozta katasztrófák miatt működésképtelenné válnak); és C) a hálózat működésének biztonsága (például ha hackerek támadják a hálózatot, és az internetszolgáltatók nem tudnak ellenállni a támadásnak, vagy ha maguk az internetszolgáltatók okoznak fennakadást).³⁵ Ezen helyzetek bekövetkezése esetén a *Roskomnadzor* megtilthatja a távközlési üzeneteknek Oroszország területén kívül elhelyezkedő kommunikációs hálózatokon keresztül történő továbbítását, azaz az üzenetek csak orosz szervereken keresztül kerülhetnek egyik helyről a másikra.³⁶ Oroszország a hírek szerint néhány évig többször is próbálgatta a technológiát, és végül felhúzta a ‘digitális vasfüggönyt’, amikor 2021. június 15. és július 15. között – teszt jelleggel – sikeresen³⁷ megvalósította az ország fizikai leválasztását a nemzetközi internethálózatról.

4. Internetszuverenitás és weboldal blokkolások a háború árnyékában

A háború kitörése után egyértelműnek tetszik, hogy az orosz hatóságok minden eszközt felhasználtak, hogy az orosz lakosság jelentős részét elzárják a háborúval kapcsolatos negatív hírektől. Mindennek többféle eszközt vetettek be az állami szervek a klasszikus cenzúrától kezdve a weboldalak blokkolásán át egészen az internetforgalom és internetes tartalmak állami megfigyeléséig.³⁸

A nemzetközi internethálózat „nyitott, ingyenes, globális, interoperábilis, megbízható és biztonságos”³⁹ voltának egyik biztosítéka, hogy a webes forgalom millió és millió szerveren és számítógépen keresztül fut át, azaz kevés vagy minimalizált számú az úgynevezett hálózati fojtópont (*network choke point*) van, ahol a hálózat teljes vagy jelentős mennyiségű tartalma áramolna át.⁴⁰ A hálózattervezők mindent megtesznek az ilyen csomópontok kiküszöböléséért, mivel ezek jelentős támadási pontot kínálnak akár a crackereknek, akár a hardverhibáknak, akár az állami ellenőrzésnek. A potenciális hálózati fojtópontok száma egy országban azt tükrözheti, hogy „egy kormány milyen könnyen képes beavatkozni az internetforgalomba akár a kiberbiztonság, akár az ország polgárai kommunikációs szabadságának elnyomása érdekében.”⁴¹ Az orosz

³⁵ Alena EPIFANOVA: *Deciphering Russia's 'Sovereign Internet Law': Tightening Control and Accelerating the Splinternet*. Berlin, Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V., 2020. 6.

³⁶ Technikailag ez jelenti az ország fizikai leválasztását az internetről.

³⁷ Ashley COLLMAN: Russia disconnected itself from the rest of the internet, a test of its new defense from cyber warfare, report says. *Insider*, 2021. július 23. <https://tinyurl.com/nhfdhw85>

³⁸ Jelen tanulmány csak az Oroszországon belüli módszerekkel foglalkozik. Az orosz állam Ukrajna területén használt weboldal blokkolásairól és internetes forgalomelterelési technikáiról ld. Anastasiya ZHYRMONT: #KeepItOn: Who is shutting down the internet in Ukraine? *AccessNow*, 2022. december 15. <https://tinyurl.com/3n48xw6>

³⁹ A declaration for the future of the Internet, 2022. <https://tinyurl.com/nh9jswzw>

⁴⁰ Andrei ROBACHEVSKY – Christine RUNNEGAR – Karen O'DONOGHUE – Mat FORD: The Danger of the New Internet Choke Points. *Internet Society*, 2014. február 14. 2. <https://tinyurl.com/2vdbrtxs>

⁴¹ Monique CLEMENT: Choke points and censorship: Protecting free flow of information on internet. *Arizona State University News*, 2018. szeptember 10. <https://tinyurl.com/3fe79zky>. Részletesen ld. Kirtus G. LEYBA – Benjamin EDWARDS – Cynthia FREEMAN – Jedidiah R. CRANDALL – Stephanie FORREST:

szuverén internet-törvény ezen cenzurális ellenőrzést valósítja meg azzal, hogy az internetszolgáltatóknak az ország webes forgalmát és információit kötelező államilag ellenőrzött pontokon keresztül vezetniük, így fennáll annak a veszélye, hogy az orosz hatóságok nem csupán az egyértelműen jogellenes tartalmak megakadályozására, hanem a hatóságok álláspontja szerint veszélyes vagy zavaró jogszerű tartalmakba is be tudnak avatkozni. Ez utóbbi esetben pedig egyértelműen a véleménynyilvánítás szabadságának elhalványodásáról tudunk beszélni.

Bár technikai jellegűnek tűnik, de a szuverén internet-törvény lehetővé tette egy orosz nemzeti domainnév-rendszer (DNS, *Domain Name System*) létrehozását is.⁴² A törvény 14. paragrafusának 2. bekezdése alapján az erre vonatkozó szabályokat, „a vele szemben támasztott követelményeket, a létrehozására vonatkozó eljárást, beleértve a benne foglalt információk kialakítását, valamint a használatára vonatkozó szabályokat, beleértve az információkhoz való hozzáférés biztosításának feltételeit és eljárását” újfent a *Roskomnadzor* határozza meg. 2019-ben ezt többször úgy értelmezték, mint egy újabb lépést az online izoláció irányába, hiszen „alapvetően széttördeli a globális DNS-t, és ennek következtében aláássa és széttördeli magának az internetnek a globális jellegét.”⁴³ A valóságban a leválás helyett az elmúlt pár évben (még csak) egy párhuzamos – általuk védelminek nevezett – struktúrát építettek ki Oroszországban, arra való hivatkozással, hogy amennyiben egy külföldi hatalom – jelesül a világ legtöbb DNS gyökérszerveréért felelős Amerikai Egyesült Államok⁴⁴ – valamilyen módon beavatkozna az internetforgalomba, akkor lehetőség legyen fenntartani az orosz internethálózatot.

Ezen párhuzamos struktúrával kapcsolatos jelentős problémával lehetett szembesülni 2024. január 30-án, amikor is az orosz internet több órán át nem működött.⁴⁵ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a .ru felső szintű tartományt (TLD, *top-level domain*) használó weboldalak elérhetetlenek voltak mind Oroszországból, mind pedig külföldről. Ez pedig nem más, mint az a helyzet, amikor az orosz állampolgárok elzárva kell létezzenek a digitális világtól, amire nem egy távoli analógia, hogy Oroszország a ‘kiber Gulágra’ küldi lakosait, távol a felfogatónak vélt információktól, kontrollálva életük minél nagyobb szeletét.

Borders and gateways: measuring and analyzing national as chokepoints. In: Jay CHEN – Jennifer MANKOFF – Carla GOMES (eds.): *Compass '19: Proceedings of the 2nd ACM SIGCAS Conference on Computing and Sustainable Societies*. New York, Association for Computing Machinery, 2019. <https://doi.org/10.1145/3314344.3332502>

⁴² Федеральный закон от 01.05.2019 № 90-ФЗ „О внесении изменений в Федеральный закон „О связи” и Федеральный закон „Об информации, информационных технологиях и о защите информации” (23. lj.), Статья 14.2.

⁴³ N/A: Mandating Certain Types of Connections Is Risky. *Internet Society*, 2023. december 1. <https://www.internetsociety.org/resources/internet-fragmentation/russias-national-dns>

⁴⁴ Sara JELEN: DNS Root Servers: What Are They and Are There Really Only 13? *SecurityTrails Blog*, 2021. július 30. <https://securitytrails.com/blog/dns-root-servers>

⁴⁵ N/A: Mass Blackout Takes Russian Internet Offline. *The Moscow Times*, 2024. január 30. <https://tinyurl.com/5um6ysrz>

Mivel a probléma érintette a nagy orosz szolgáltatókat is, ezért – hivatalos magyarázat hiányában – többféle teória is lábra kelt a következő napokban. Ezek közül az egyik magyarázat szerint a leállás egy ki nem kényszerített hiba volt, mivel „a hatóságok tesztelték az elszigetelt orosz internet működőképességét.”⁴⁶ Ez összefüggésben lehet az orosz internet fizikai leválasztásának tesztelésével, amit – a 2022-es évet kihagyva – 2023 kora nyarán ismét elvégzett Oroszország.⁴⁷ Alexander Amzin álláspontja szerint ezen állami hibának az egyik oka az is lehet, hogy „az ukrajnai invázió nemcsak megerősítette az oroszországi internetes elnyomást, hanem céltalanná és kaotikussá is tette azt.”⁴⁸ Ebbe pedig könnyen belefér az, hogy a hatóságok próbálkoznak a tesztelés során többféle technológiai megoldással, és nem veszik figyelembe az esetleges következményeket.

Ha az internetszuverenitás kapcsán a fentieknél kisebb léptéket keresünk, fordulhatunk a *Roskomnadzor* hivatalos adatbázisához,⁴⁹ ám az adatbázis nem különösebben felhasználóbarát, ha összehasonlító adatokat keresne rajta valaki. Ráadásul a *RoskomSvoboda* saját adatbázist⁵⁰ működtet, hogy az érdeklődők a valós adatokhoz juthassanak hozzá. Ebben azt láthatjuk, hogy 2022 februárjának végétől a weboldal-blokkolások száma emelkedésbe kezdett: a *RoskomSvoboda* blokkolt weboldalakat listázó adatbázisában majdnem 250.000 oldal volt megtalálható csak a 2022. évre vonatkozóan. A legtöbb, majdnem 80.000 blokkolást az Orosz Szövetségi Adóhivatal⁵¹ rendelte el, de a leginkább figyelemre méltó mégis az a 3.503 darab blokkolás, ahol az ismeretlen (*неизвестно*) címke szerepel, azaz nem ismerhető meg, hogy melyik állami szerv áll a blokkolás mögött.⁵² Ahol mégis, ott a blokkolást elrendelő állami hivatalok között megtalálható a *Rospotrebnadzor*, az Orosz Szövetségi Fogyasztóvédelmi és Emberi Jólét Felügyeleti Szolgálat⁵³ ugyanúgy, mint a *Rosdravnadzor*, az Orosz Szövetségi Egészségügyi Felügyeleti Szolgálat⁵⁴ vagy a *Rosmolodezh*, az Orosz Szövetségi Ifjúsági Ügyek Ügynökség⁵⁵. Bár az EJEB többször is kimondta, hogy a blokkolási intézkedéseket elsősorban bíróságnak vagy független bírói szervnek kell elrendelnie,⁵⁶

⁴⁶ Kevin ROTHROCK: The Russian Internet’s domain problems and how the war in Ukraine narrows the Kremlin’s options for online controls. *Meduza*, 2024. február 1., <https://tinyurl.com/52unzpcs>

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ N/A: Масштабный сбой в российском интернете, вероятно, связан с активным строительством Чебурнета — «суверенного интернета». *Meduza*, 2024. január 31. <https://tinyurl.com/3hcmuc2>

⁴⁹ <https://eais.rkn.gov.ru>

⁵⁰ <https://reestr.rublacklist.net>

⁵¹ Федеральная налоговая служба.

⁵² How Internet censorship changed in Russia during the 1st year of military conflict in Ukraine. *Open Observatory of Network Interference*, 2023. február 24. <https://tinyurl.com/mr464kpb>

⁵³ Роспотребнадзор, Федеральная служба по надзору в сфере защиты прав потребителей и благополучия человека.

⁵⁴ Росздравнадзор, Федеральная служба по надзору в сфере здравоохранения.

⁵⁵ Росмолодёжь, Федеральное агентство по делам молодёжи.

⁵⁶ *OOO FLAVUS and Others v. Russia* 39.

az adatbázisban számos orosz hatóság intézkedése található meg.⁵⁷ Ráadásul 2022-ben a külföldi ügynökökről szóló törvény módosítása lehetővé tette az Igazságügyi Minisztérium számára, hogy bírósági határozat nélkül blokkolja a kijelölt „külföldi ügynökök” weboldalait.⁵⁸

A blokkolások a nagy nyugati online óriásplatformokat is érintik. Röviddel a háború kitörése után Oroszország blokkolta a *GoogleNews*-t és a *Twitter*-t is, mert az ukrain invázióról szóló, álláspontjuk szerint „nem hiteles” információkra hivatkoztak, és mert a platformok intézkedéseket hoztak a háborúval kapcsolatos orosz dezinformáció terjedésének visszaszorítására.⁵⁹ A *Roskomnadzor* hasonló intézkedés alkalmazásával fenyegette meg a *TikTok*-ot is, amely nem várta meg a döntést, hanem saját maga függesztette fel a *livestreaminget* és a feltöltési lehetőséget Oroszországbán.

2022 márciusában a *Meta* az orosz–ukrán háború kapcsán bizonyos esetekben függesztette a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos közösségi alapelveit,⁶⁰ és úgy nyilatkozott, hogy „ideiglenesen engedélyeztük a politikai véleménynyilvánítás olyan formáit, amelyek normális esetben megszegnék a szabályainkat, mint például az erőszakos beszéd, például a »halál az orosz megszállókra«”.⁶¹ Erre reakcióképpen az orosz főügyészség kérelmére a *Roskomnadzor* blokkolta a *Facebook*hoz és az *Instagram*hoz való hozzáférést⁶² Oroszországban azzal az indokkal, hogy egyrészt a platformokon lehetséges az orosz hadsereggel szembeni gyűlöletbeszéd, másrészt pedig a *Meta* az országgal szemben diszkriminatív gyakorlatot folytat, mivel blokkolja az egész Európai Unióban a *Russia Today* (RT) és a *Szputnyik* elérését.⁶³ A megfellebbezett blokkolási döntést az elsőfokú orosz bíróság helybenhagyta, és emellett az ítéletben egyetértett az orosz ügyészség kérelmével, miszerint a bíróság állapítsa meg, hogy a vállalat az orosz Büntető Törvénykönyv 282. paragrafusának 2. bekezdése alapján „szélsőséges

⁵⁷ Összevetésképpen érdemes megjegyezni, hogy Törökországban is „több mint 15 intézmény és szervezet kapott felhatalmazást arra, hogy különböző szabályozások alapján hozzáférés-korlátozó végzéseket bocsásson ki vagy kérjen, és e hatáskörök többségét bírósági jóváhagyáshoz nem kötött közigazgatási blokkolási végzések benyújtásán keresztül gyakorolták”. Yaman AKDENİZ – Ozan GÜVEN: *Web 2019: An Iceberg of Unseen Internet Censorship in Turkey*. Istanbul, Ifade Özgürlüğü Derneği – Freedom of Expression Association, 2020. 4–8.

⁵⁸ *Freedom on the Net 2023. Russia Country Report*. Freedom House, 2023. október 3. <https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-net/2023>

⁵⁹ Russell BRANDOM: Russia blocks Twitter as Ukraine invasion escalates. *The Verge*, 2022. február 26., <https://tinyurl.com/4k7k3wsh>

⁶⁰ <https://transparency.fb.com/hu-hu/policies/community-standards/hate-speech>

⁶¹ Munsif VENGATTIL – Elizabeth CULLIFORD: Facebook allows war posts urging violence against Russian invaders. *Reuters*, 2022. március 11. <https://tinyurl.com/mvfufs8>

⁶² Érdekesség, hogy az ügyészség kérelme a WhatsApp üzenetküldő szolgáltatásra nem vonatkozott.

⁶³ A részletes jogi eljárásról ld. Gergely Ferenc LENDVAI: Media in War: An Overview of the European Restrictions on Russian Media. *European Papers*, Vol. 8., N. 3. (2023) 1235–1245. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/715>; András KOLTAY: Censorship as a Tool Against State Disinformation: The Freedom of Expression Implications of the Russian–Ukrainian War. *Journal of International Media & Entertainment Law*, 2023, 10(1), 1–53.; Joan BARATA – Jordi CALVET-BADEMUNT: The European Commission’s Approach to DSA Systemic Risk is Concerning for Freedom of Expression. *Tech Policy Press*, 2023. október 30. <https://tinyurl.com/4h9s2ujm>

tevékenységet folytat”.⁶⁴ Mivel a *Meta* ezen döntés ellen is fellebbezéssel élt, 2022 júniusában a Moszkvai Városi Bíróság továbbra is fenntartotta az orosz igazságszolgáltatás korábbi döntését, így az orosz fiatalok körében kiemelten népszerű *Instagram* elérhetősége továbbra is blokkolva van az országban.

Érdemes megemlíteni, hogy a *YouTube* – annak ellenére, hogy szintén felfüggesztette az orosz állami propagandát sugárzó csatornák terjesztését – nem került fel a blokkolt weboldalak listájára. Több szakértő álláspontja szerint ennek legfőbb oka a szolgáltatást használók száma: míg a *Twitter*-t az orosz internetfelhasználók csak nagyjából 6%-a, a *Facebook*-ot pedig 25%-a használta, ez az arány a *YouTube* esetében 45%-os.⁶⁵

Ráadásul a külföldi alkalmazások blokkolása lehetőséget terem a helyi alternatívák megerősödésére, ami egyrészt Oroszországban egy már jó ideje tartó folyamat, másrészt pedig „csökkentheti a külföldi alkalmazások blokkolásának költségeit.”⁶⁶ Bár nem következett be a *Reddit*-en terjedő ironikus mém,⁶⁷ miszerint a *LinkedIn*-t a *LeninkedIn*, a *Tinder*-t a *Putinder*, a *Google*-t a *Gogol* vagy a *Spotify*-t a *Spotnik* alkalmazások váltsák fel, az orosz közösségi média alkalmazások egy meghatározott arányig képesek kiváltani a nyugati cégek által kínáltakat. A *Vkontakte*-t (*ВКонтакте*) az orosz internetfelhasználók 54%-a, az *Odnoklassniki*-t (*Одноклассники*) a 38%-a, míg a *MoiMir*-t (*МойМир*) a 44%-a használja.⁶⁸ Mindegyik mögött felsejlik Alisher Usmanov üzveg–orosz „Kreml-barát oligarcha, aki különösen szoros kapcsolatban áll Vlagyimir Putyin orosz elnökkel.”⁶⁹ Így keveredik véglegesen össze a politika, a média és a háború világa a szemünk előtt, amely összefüggéseket az autoriter államok gyakran rejtenek el szépen csengő nyugatellenes jelszavak mögé. Úgy tűnik, Oroszország tényleg a „Kiber Gulágra” küldi a külvilág és a nem propagandahírek iránt érdeklődő állampolgárait.

5. Zárzó helyett

David Bromel 2022-ben így fogalmazott: „az internet első éveit hatalmas buli volt – vad és veszélyes. De most a bulinak vége, és minden vendégnek segítenie kell a takarítás-

⁶⁴ Ráadásul a vállalatot a *Rosfinmonitoring*, az Orosz Szövetségi Pénzügyi Ellenőrző Szolgálat (Росфинмониторинг, Федеральная служба по финансовому мониторингу) 2022 októberében felrakta a terrorista és szélsőséges szervezeteket tartalmazó listájára, ellehetetlenítve ezzel oroszországi működését.

⁶⁵ Billy PERRIGO: Why YouTube Has Survived Russia’s Social Media Crackdown—So Far. *Time*, 2022. március 23. <https://time.com/6156927/youtube-russia-ukraine-disinformation>

⁶⁶ CHANDER–HAOCHEN i. m. 16.

⁶⁷ https://www.reddit.com/r/memes/comments/tryzi0/go_to_google

⁶⁸ Karl KANGUR: Social Media in Russia. *Dreamgrow*, 2023. január 1. <https://www.dreamgrow.com/social-media-in-russia/>

⁶⁹ A Tanács (EU) 2022/336 végrehajtási rendelete (2022. február 28.) az Ukrajna területi integritását, szuverenitását és függetlenségét aláásó vagy fenyegető intézkedések miatti korlátozó intézkedésekről szóló 269/2014/EU rendelet végrehajtásáról. HL L 58., 2022.2.28., 1–18.

ban.⁷⁰ Mindez alatt Bromel azt értette, hogy a korábbi, szinte szabályozhatatlannak és szabályozhatatlannak tekintett új kommunikációs teret bizony szabályokkal kell rávenni arra, hogy azon alapértékek, amelyeket társadalmaink magukénak vallanak, az online térben is érvényesülhessenek. Ám a kétezertizedes évek közepétől egyre erősödő állami szabályozási igény bizony magával hozta azt is, hogy „a globális normák drámaian eltolódtak a digitális szférában történő nagyobb kormányzati beavatkozás irányába.”⁷¹

Szerte a világban pedig egyre több autoriter vagy erősen autoriter jellegű állam próbálgatja az internet határokon átnyúló jellegének és a globális közösségnek határait. A kérdés pedig így az, hogy az államok hagyományos területi szuverenitása milyen mértékben érvényesül és érvényesíthető a kibertérben. Ahogy Pia Hüsch fogalmazott a kérdés kapcsán: „A kibertér egyedi jellemzői még egy újabb nehézségi szintet adnak az állami szuverenitás megértésének kihívásához, így az államok alapvetően nem értenek egyet abban, hogyan közelítsék meg a szuverenitást a kibertérben.”⁷²

Az internethálózathoz és az internetes tartalmakhoz való hozzáférést „a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő emberi jog gyakorlásának fényében kell vizsgálni, mint az információk és eszmék befogadásának és továbbításának eszközt.”⁷³ Ennek függvényében az állampolgárok elzárása az információktól egyértelműen beavatkozás a véleménynyilvánítási szabadságukba, és mint ilyen, mindenképpen számot tart hat a figyelmünkre. Ahogy fentebb láthattuk, Oroszország az információk elzárása érdekében az eszközök széles tárházát alkalmazza: a klasszikus cenzúrától kezdve a weboldalak blokkolásán át egészen az internetforgalom és internetes tartalmak állami megfigyeléséig.⁷⁴ A digitális világgal kapcsolatban a legfőbb kérdés, amelyre az autoriter vezetők választ keresnek, hogy lehet-e olyan megoldás a 21. században, amely egyszerre biztosítja a gazdasági nyitottságot és a fejlődést, ugyanakkor az információs zártságot is?

Biztató jelek vannak a nemzetközi közösség részéről: 2024 elejéig 70 ország látta el kézjegyével a 2022-ben elfogadott nyilatkozatot az internet jövőjéről, amely egy megbízható és kiszámítható internet jövőképét és elveit határozza meg.⁷⁵ Ebben az aláírók felszólítják a világ kormányait, hogy – többek között – a) tartózkodjanak a kormány által elrendelt internetlezárásoktól vagy a belföldi internet-hozzáférés teljes vagy rész-

⁷⁰ David BROMEL: *Regulating free speech in a digital age. Hate, harm and the limits of censorship*. Cham, Springer, 2022. 217. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-95550-2>

⁷¹ *Freedom on the Net 2021. The Global Drive to Control Big Tech*. Freedom House, 2021. szeptember 16. 11. <https://tinyurl.com/3tr7j2uj>

⁷² Pia Hüsch: Error 404: No Sovereignty Analogy Found. In: Angelo GOLIA Jr. – Matthias C. KETTEMANN – Raffaëla KUNZ (eds.): *Digital Transformations in Public International Law*. Baden-Baden, Nomos, 2022. 29. <https://doi.org/10.5771/9783748931638-25>

⁷³ Marijana MLADENOV – Tamara STAPARSKI: Human rights approach to internet access with a special emphasis on the case-law of the European Court of Human Rights. *Revija za evropsko pravo*, Vol. 24., N. 1. (2022) 34.

⁷⁴ Jelen tanulmány csak az Oroszországon belüli módszerekkel foglalkozik. Az orosz állam Ukrajna területén használt weboldal blokkolásairól és internetes forgalomelterelési technikáiról ld. Anastasiya ZHYRMONT: #KeepItOn: Who is shutting down the internet in Ukraine? *AccessNow*, 2022. december 15. <https://www.accessnow.org/who-is-shutting-down-the-internet-in-ukraine>

⁷⁵ Oroszország nincs az aláírók között.

leges korlátozásától, és b) – a hálózatsemlegesség elveivel összhangban – tartózkodjanak a jogszerű internetes tartalmakhoz, szolgáltatásokhoz és alkalmazásokhoz való hozzáférés blokkolásától vagy korlátozásától.⁷⁶ A világ számára létfontosságú lenne, hogy egyes államok ne taszíthassák polgáraikat a digitális sötétségbe.⁷⁷ Orosz analógiával élve: ne hozhassanak létre ‘digitális vasfüggönyöket’ vagy ‘kiber Gulágokat’, mert annak rövid- és hosszútávon is visszafordíthatatlan társadalmi és gazdasági következményei lesznek.

⁷⁶ A declaration for the future of the Internet, 2022. 2. <https://tinyurl.com/nh9jszw> (39. lj.)

⁷⁷ Shilpa JAIN – Adithya Anil VARIATH: Internet shutdowns and virtual curfews: searching for rights in digital darkness. *CASIHR Journal on Human Rights Practice*, Vol. 4., N. 2. (2020) 35–48.

A PLATFORM ALAPÚ MUNKAVÉGZÉS DILEMMÁI A KÚRIA ÍTÉLETE ÉS NEMZETKÖZI TENDENCIÁK KERESZTTÜZÉBEN

Hős Nikolett
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

A jelen tanulmány célja az ún. platform alapú munkavégzés¹ jogi minősítésével kapcsolatos munkajogi kérdések vizsgálata elsősorban a Kúria 2023. december 13-án hozott ítéletével összefüggésben.² A platform alapú munkavégzés jogi minősítése és esetleges szabályozása kapcsán évek óta világszerte élénk vita folyik jogalkotó és jogalkalmazó szervek előtt egyaránt. A megfogalmazott kérdések és számtalan peres eljárás ellenére a platform alapú foglalkoztatás tételes jogi szabályozása lassan halad előre.³ Az eddigi legátfogóbb szabályozási kísérlet ezen a területen az Euró-

¹ A digitális alapú munkavégzés különböző formáinak (pl. applikáció alapú munkavégzés, *crowdwork*, *crowdsourcing*) jelenléte a munkaerőpiacon napjainkban általánosan elfogadottnak tekinthető, annak jogi fogalomrendszere még nem teljesen kiforrott. Európai kontextusban elsősorban a Bizottság tárgybéli irányelv tervezete óta (2021) széleskörben elterjedt a platformmunka, illetve platform alapú munkavégzés kifejezések használata, ezért jelen tanulmány is túlnyomórészt ezt a fogalmat használja. A digitalizáció által formált munkavégzés fogalomkészletének magyarországi meghatározásával kapcsolatban ld. különösen: RÁCZ Ildikó: *A digitalizáció hatása a munkajog egyes alapintézményeire*. PhD értekezés. 2020. [a továbbiakban: RÁCZ (2020)] <https://tinyurl.com/mw85zts6>; GYULAVÁRI Tamás: *Hakni gazdaság a láthatáron: az internetes munka fogalma és sajátosságai*. *Iustum Aequum Salutare*, 2019/15. 25.

² Kúria Mfv. VIII.10.091/2023/7. (BH2024. 66) [Továbbiakban: Foodora-ítélet Kúria.]

³ Az európai esetjog átfogó áttekintésére ld. Christina HIESSL: *Case law on the classification of platform workers: Cross-European comparative analysis and tentative conclusions. Report Prepared for the European Commission*, 2022. [a továbbiakban: HIESSL (2022)]. Az amerikai esetjog bemutatására ld. többek között: Samantha J. PRINCE: *The Shoe Is about to Drop for the Platform Economy: Understanding the Current Worker Classification Landscape in Preparation for a Changed World*. *University of Memphis Law Review*, Vol. 52., No. 3. (2022) 627–702. [a továbbiakban: PRINCE (2022a)]; Tanya GOLDMAN – David WEIL: *Who’s Responsible Here? Establishing Legal Responsibility in the Fissured Workplace*. *Berkeley Journal of Employment and Labor Law*, Vol. 42., No. 1. (2021) 55–116.

pai Unióban született 2021-ben.⁴ A Kúria által is hivatkozott irányelv egy módosított tervezetéről a társjogalkotóknak az ún. intézményközi egyeztetések (*Trialogue*) keretében 2024. március 11. napon sikerült ideiglenesen megállapodásra jutniuk.⁵ Fontos kiemelni, hogy a jogviszony minősítése az irányelv tervezetének elfogadása után is alapvetően a tagállamok hatáskörében marad. Az uniós irányelv-tervezet rendelkezései még csak egységes minősítési katalógust sem állítanak fel, mindössze egy jelentősen leegyszerűsített „jogi vélelem” bevezetésével megkönnyíthetik a platform munkások bizonyítási helyzetét a jövőbeni peres eljárások során.⁶

A platformmunkavégzés minősítésével kapcsolatos jogviták alapja általában az, hogy a foglalkoztató vállalkozások üzleti modelljének gyakran alapvető elemét képezi, hogy a nekik munkát végzőkkel kizárólag mint független vállalkozókkal, polgári jogi jogviszonyban szerződnek. A platformmunkát végzők jogviszonyának egyedi jogvitában történő minősítését végző bíróságokat és egyéb hatósági szerveket a túlnyomórészt uralkodónak tekinthető ún. bináris modellre épülő munkajogi szabályozás számos kihívás elé állítja. A jogviszony minősítése során felmerülő ellentmondások okát a jogalkalmazó szervek gyakran abban látják, hogy az ún. kontroll tesztek, amelyek a munkáltató széleskörű utasítási és ellenőrzési jogkörére helyezik a hangsúlyt a jogviszony minősítése során, nem alkalmasak a platform alapú munkavégzés munkajogi minősítésére. Gyakran hangoztatott érv például, hogy a digitális és algoritmus alapján történő irányítási módszerek elfedik a hagyományos értelemben vett munkáltatói funkciógyakorlást, ezért a munkáltató utasítási, ellenőrzési jogkörét vizsgáló tesztek téves jogértelmezésre vezethetnek. Habár a jogviszony minősítésével kapcsolatban egységes álláspont nem alakult még ki, számos európai országban és az USA-ban is vannak olyan kísérletek, amelyek a jogviszony minősítése során alkalmazott újfajta tesztek és szempontrendszer bevezetésével próbálják a felmerülő ellentmondásokat feloldani. Ezen megközelítést képviselők szerint olyan újszerű és funkcionális tesztre, de legalábbis újfajta minősítési szempontrendszerre van szükség, amely jobban képes megragadni ezen foglalkoztatási forma sajátosságait, mint például a munkát végzők egyéni választásától függő rugalmas, feladatokra épülő munkavégzést, az algoritmus alapú és digitális felügyeleti rendszerek alkalmazásával kapcsolatos kockázatokat. A

⁴ Az ún. intézményközi egyeztetések keretében 2024. március 11. napján elfogadott ideiglenes megállapodást az Európai Parlament 2024. április 24-én tartott plenáris ülésén a képviselők többsége elfogadta. A jogi aktus azonban akkor lesz elfogadottnak tekinthető, amikor a Tanács is szavaz róla, ez azonban a kézirat lezárásának időpontjában még nem történt meg. Az irányelv eredeti tervezete: COM (2021) 762 final; a Tanács 2024. márciusi ülésén elfogadott szöveg módosításokkal a következő linken érhető el: <https://tinyurl.com/2zhp8f8t>. Intézményközi referenciaszám: 2021/0414(COD). Jelen tanulmány az irányelv tervezetéként ez utóbbi módosított szövegre utal.

⁵ A több mint két éve tartó egyeztetések és az irányelv-tervezet többszöri módosítása után az intézményközi egyeztetések során 2024. március 11. napon a társjogalkotóknak és a tagállamok képviselőinek Franciaország és Németország nélkül is sikerült minősített többséggel ideiglenes megállapodásra jutniuk az irányelv tervezetével kapcsolatban. Council of the EU Press release, 2024. március 11. <https://tinyurl.com/3x42wz78>

⁶ Tartalmi szempontból jóval ambiciózusabb az irányelv-tervezet másik újítása az algoritmus alapú irányítási modellek átláthatóságát biztosító rendelkezések bevezetésével. Ezen rendelkezések vizsgálata azonban jelen tanulmánynak nem tárgya.

munkaviszony minősítése során alkalmazott tesztek megújítása különösen annak fényében érdekes, hogy ezek a tesztek és vizsgálati modellek általában hosszú múltra tekintenek vissza, és ritkán látni ebben változást.

Mindezt azért fontos kiemelni, mert Magyarországon ebben a jogi környezetben és kontextusban hozott a Kúria 2023 decemberében egy alapvető jelentőségű döntést a platformmunkavégzés jogi megítélésével kapcsolatban. Az eseti döntés középpontjában egy ételfutár tevékenységének jogi minősítése állt, aki egy online ételrendelő platformon keresztül végezte munkáját. Az eset amellett, hogy tanulságos példát nyújt a platformmunkavégzés jogi minősítése során hazánkban is felmerülő ellentmondásokra, rávilágít arra is, hogy az európai és egyes amerikai álláspontok által vezérelt újszerű módszertanra törekvés helyenként olyan munkajogi megközelítésmódhoz közelít, amely irracionális és *contra legem* jogértelmezéshez vezethet. Elsősorban a másodfokú bíróság érvelésén és jogértelmezésén érezhető ez a fajta szemléletmód, amelyet a Kúria döntése számos helyen korrigál. Európában a platformmunka jogi minősítése körüli vita, legalábbis elméleti szinten, gyakran rendkívül egyoldalú. Miközben Európa az európai parlamenti választások előszobájában az újabb és újabb szabályozási kísérletek és a munkaviszony általános véelme felé menetel, viszonylag kevés tanulmány foglalkozik ezen ítéletek és a munkaviszony általános jogi véelme bevezetésének kockázataival, annak ellenére, hogy egyre több tanulmány mutat rá az átminősítés lehetséges vagy tényleges negatív következményeire.

2. A platform alapú munkavégzés jogi fogalma

A platform gazdaság⁷ alapvetően egy olyan gazdasági rendszert jelöl, amely az internet segítségével, digitális platformokon keresztül összeköti a különböző felhasználói csoportokat, például eladókat és vásárlókat, szolgáltatásnyújtókat és a szolgáltatást igénybe vevőket. Ezek a platformok olyan hagyományos piacokon, ahol a végzendő tevékenység jól körülhatárolható feladatokra osztható – mint a személyszállítás, az étel-ital rendelés stb. –, lehetővé teszik az üzleti tranzakciók korábbiakhoz képest könnyebb és hatékonyabb lebonyolítását, átalakítva ezzel hagyományos üzleti modelleket és piaci szerkezeteket. Elég, ha arra gondolunk, hogy az Uber vagy a Lyft által nyújtott szolgáltatások hogyan alakították át világszerte a személyszállítási üzletágat. A technológiai fejlődés egyre több szektorban⁸ működő vállalat számára teszi lehetővé, hogy a hagyományos munkaszervezési folyamatok és vertikálisan integrált vállalati modellek helyett a feladatokra épülő és külső szolgáltatókhoz kiszervezett szolgáltatásokat az internet, de különösen digitális platformok segítségével *koordinálják*. A független

⁷ A *platform economy* mellett a *'gig economy'*, *'sharing economy'*, *'collaborative economy'* kifejezések egyaránt használatosak.

⁸ Csak, hogy néhány érintett szakmát említsük: számítógépes programozók, újságírók, adatrögzítők, ügyfélszolgálati munkatársak, fordítók, személyi edzők, személyszállítást végző sofőrök, kiszállítók körében gyakori az önálló vállalkozói státusz.

vállalkozók iránti megnövekedett kereslet találkozik a kínálati oldalon a munkavégzés autonóm és rugalmasabb formái iránti egyre növekvő igénnyel.⁹

A jogviszony minősítése során a legtöbb ellentmondás abból ered, hogy az elektronikus szolgáltatások nyújtásán és a közvetítői, koordináló szerepkörön túl a platformot üzemeltető vállalkozások gyakran az általuk közvetített szolgáltatások olyan jelentős elemeire, mint a díjszabás, az adott tevékenység folytatásához szükséges munkafolyamatok szervezése, meghatározó befolyást gyakorolnak. Miután a platformok közötti verseny középpontjában gyakran a felhasználói élmény, a technológiai innováció és az egyedi szolgáltatások állnak, ezért a digitális platformon keresztül közvetített, koordinált munkavégzés, hatékony és magas színvonalú megszervezése kulcsfontosságú az ebben a szektorban működő gazdasági szereplők számára. Egyes szektorokban, mint például az egészségügy, ez szakmai protokollok betartása miatt is alapvető jelentőségű lehet. Éppen ezért gyakori, hogy a közvetítő vállalkozások magatartási szabályokkal, etikai kódexekkel, ajánlásokkal, egyéb közvetett ösztönzőkkel igyekeznek befolyásolni a platformon keresztül munkát végző általában független vállalkozók (önfoglalkoztatók) munkáját. Ezáltal olyan ún. *kompozit szolgáltatások*¹⁰ jönnek létre, amelyekben a digitális munkaplatformon keresztül foglalkoztatott, formálisan független vállalkozók tevékenysége – elsősorban gazdasági szempontból – nem teljesen független a platform-szolgáltatótól. Ugyan a digitális platformok által gyakorolt kontroll és ellenőrzés mértéke különböző, de jó példa erre az Uber vagy a Lyft gyakorlata, ahol a személyszállítást végző független vállalkozó helyett a digitális platform határozza meg az árat, dinamikus árazási politikát alkalmaz, (*surge pricing* vagy *dynamic pricing*), különböző ajánlásokkal és magatartási szabályokkal a szolgáltatás minőségére is meghatározó befolyást gyakorolnak.

⁹ A platform alapú foglalkoztatást gyakran választják fiatalok, olyan személyek, akik egészségi állapotuk vagy az ápolási, gondozási feladatok miatt, nem tudják vagy egyszerűen nem is akarják vállalni a hagyományos munkaviszonnyal járó köztételeket. Vannak olyan foglalkoztatási csoportok is, mint például a fogyatékossgal élők, akik számára a hagyományos munkaviszonyban történő foglalkoztatás általában akadályokba ütközik. Robert SHAPIRO – Luke STUTTGEN: The Many Ways Americans Work and The Costs of Treating Independent Contractors As Employees. Sonecon, 2022. [a továbbiakban: SHAPIRO–STUTTGEN (2022)] <https://tinyurl.com/yeucuykb>. Ezen kívül a platformmunkát végzők körében jelentős számban vannak harmadik országbeliek is. LITS Benedek: Ázsiai futárok Budapesten: négy cég is profitál belőle, míg kiszállítják az ebédedet. *Forbes.hu*, 2024. március 6. <https://tinyurl.com/yc5ftnnj>. Az Európai Unió számára készült közelmúltbeli tanulmány is arra mutat rá, hogy a platform alapon munkát végzők körében jelentős számban vannak észak-amerikai, ausztrál, ázsiai, közép- és dél-afrikai migránsok. Wouter ZWYSEN – Agnieszka PIASNA: Digital labour Platforms and migrant workers, Analysing migrant’s working conditions and (over)representation in platform work in Europe. *ETUI Working Paper*, 2024. <https://tinyurl.com/mr26c34v>

¹⁰ A „kompozit szolgáltatás” kifejezést Szpunar főtanácsnok az Elit Taxi ügyben készített indítványában használja annak alátámasztására, hogy Uber nem csak egy elektronikus szolgáltatásokat közvetítő platform, hanem valójában az uniós jog alkalmazási körébe tartozó közlekedési szolgáltatásokat is nyújt. Az Uber döntő befolyást gyakorol a szállítás alapvető feltételeire, beleértve az árakra, a biztonsági követelményekre és a szolgáltatás elérhetőségére is, ezért a közlekedési szolgáltatásokra vonatkozó speciális szabályok alkalmazandók a tevékenységére. C-434/15. sz. ügy Szpunar Főtanácsnok indítványa: Elite-Taxi [ECLI:EU:C:2017:364] 29–37. pont.

Az irányelv tervezete¹¹ és a Kúria döntése¹² szerint is a platform alapú munkavégzés jogi fogalmának lényegi eleme a munkavégzés megszervezése egy külső szolgáltató által. Az uniós irányelv tervezete szerint kifejezetten azok az online platformok minősülnek egyben digitális munkaplatformnak is, amelyeknél az elektronikus szolgáltatások nyújtása mellett az egyének által végzett munka megszervezése a szolgáltatás „lényeges és alapvető” elemének tekinthető, azaz amelyek esetében az egyéni munkavégzés szervezése „nem csupán mellékes, járulékos eleme a szolgáltatásnak”.¹³ Az irányelv tervezete szerint továbbá a digitális munkaplatform másik fogalmi eleme az „automatizált nyomkövetési vagy döntéshozatali rendszerek” használata.¹⁴ Az elektronikus ellenőrzési és felügyeleti rendszerek alkalmazásával kapcsolatos aggályok nem ismeretlenek a munkajogban. Az „algoritmus alapú management modellek” vagy automatizált döntéshozatali rendszerek ugyanakkor az eddig ismert módoknál széles körben befolyásolhatják a munkát végzők foglalkoztatási feltételeit: a feladatok kiosztásától a munkavégzés ellenőrzésén át, a munkavégzéssel összefüggésben hozott olyan alapvető döntéseket is részben vagy egészben valószínűségi számításokon alapuló szoftverek végzik, mint a díjszabás, a feladatok kiosztása, a felhasználói fiók korlátozása, felfüggesztése vagy a jogviszony megszüntetése.¹⁵ Ezeknek a rendszereknek az alkalmazása nem korlátozódik a platformmunka területére, hanem azon kívül is egyre szélesebb körben terjed a hagyományos munkaviszonyra épülő foglalkoztatási formákban.¹⁶ Az egyik

¹¹ Az irányelv tervezetének 2. cikk (1) bek. 2. pontja értelmében platform alapú munkavégzésnek minősül a digitális munkaplatformon keresztül szervezett és az Unióban magánszemély által a digitális munkaplatform és az egyén közötti szerződéses kapcsolat alapján végzett munka, függetlenül attól, hogy az egyén és a szolgáltatás igénybe vevője között van-e szerződéses jogviszony.

¹² A Kúria megfogalmazása szerint is a munkavégzők nagyobb csoportjának megszervezése, a munka elvégzésének kiszervezése külső független vállalkozásokra, valamint az információs és kommunikációs technológiák használata a platformmunkavégzés lényegi elemei. Foodora-ítélet Kúria 107. bek.

¹³ Az irányelv-tervezet kifejezetten kizárja azokat a digitális munkaerő-platformok meghatározásából, amelyek elsődleges célja vagyontárgyak, eszközök pénzügyi hasznosítása vagy megosztása, például rövid távú szálláshelyek bérbeadása, vagy amelyen magánszemélyek árukat adnak el vagy újra értékesítenek (Pl. Airbnb, Etsy, e-Bay, Vinted stb.). Az irányelv tervezet 2. cikk (1) 1. pontja értelmében „digitális munkaplatform”: minden olyan természetes vagy jogi személy, aki vagy amely olyan szolgáltatást nyújt, amely az összes alábbi követelménynek megfelel: a) legalább részben távolról, elektronikus úton – így például weboldalon vagy mobilalkalmazáson keresztül – nyújtják; b) a szolgáltatás igénybe vevőjének kérésére nyújtják; c) szükséges és lényeges elemként magában foglalja a magánszemélyek által fizetés ellenében végzett munka megszervezését, függetlenül attól, hogy azt a munkát online vagy egy bizonyos helyszínen végzik-e; d) magában foglalja automatizált nyomkövetési vagy döntéshozatali rendszerek használatát.

¹⁴ Az irányelv-tervezet preambuluma szerint az Uber többek között abban különbözik a hagyományos taxi-szolgáltatóktól és igényel ezért szorosabb felügyeletet, mert a szolgáltatást nyújtó sofőrök munkáját ilyen automatizált döntéshozatali rendszereken keresztül koordinálja. A 2024. március 11. napon elfogadott irányelv preambuluma 20. bekezdése. 2021/0414(COD).

¹⁵ Antonio ALOISI: Regulating Algorithmic Management at Work in the European Union: Data Protection, Non-Discrimination and Collective Rights. *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, Vol. 40., No. 1. (2024) 37–70., 42. [a továbbiakban: ALOISI (2024)]. Ld. továbbá az irányelv tervezetének 2024. március 11. napján elfogadott 2. cikk (1) bek. 9. pontját.

¹⁶ A Harvard Law School keretében működő munkajogi kutatóközpont jelentése például bemutatja, hogy milyen automata ellenőrzési és irányítási rendszereket használnak az Amazon raktárakban, ahol részben

széles körben elterjedt felfogás szerint ezek a rendszerek távolról sem pusztán leíró vagy megfigyelő jellegűek, hanem a munkavégzés előrejelzésével és folyamatos felügyeletével közvetett nyomást gyakorolnak a dolgozókra, a kifejezett vagy íratlan szabályok betartására, és olyan jelentős mértékben korlátozzák az érintettek önálló döntéshozatali szabadságát, amelyek miatt a dolgozók ugyanolyan alá-főlé rendelt helyzetbe kerülnek, mint a hagyományos munkaszervezetben belüli munkavállalók.¹⁷ Az automata döntéshozatali rendszerekkel kapcsolatban gyakran felhozott kockázatok közé tartozik, hogy az a folyamatos és a hagyományos munkáltatói ellenőrzési modellekre épülő ellenőrzési rendszereknél szorosabb ellenőrzéshez vezet. A munkavégzés intenzitásának növelése a foglalkoztatottak egészségének és biztonságának fokozott kockázatával jár együtt. A dolgozók magatartását elemző szoftverek fokozott adatvédelmi kockázattal járnak. A döntések automatizálása az emberi tényező kiiktatásához és ezzel könnyen a munkaerő 'áruvá' válásához vezethet, valamint a dolgozók jogorvoslathoz való jogát is korlátozza, hiszen gyakran nincs olyan természetes személy, közvetlen vezető, akinél egyáltalán kifogást emelhetnének az őket érintő intézkedésekkel, döntésekkel szemben.

A platform alapú munkavégzés számos jellemzője ugyanakkor nehezen egyeztethető össze a hagyományos munkaviszony modelljével. A hagyományos munkaviszonyban történő foglalkoztatás körül hosszú évek alatt kialakult társadalmi konszenzus lényege, hogy a munkáltatók foglalkoztatási kötelezettségükből eredően vállalják, hogy hosszabb ideig rendszeresen munkát biztosítanak a munkavállalók részére. A munkát a munkafolyamatok megszakításával ugyan, de folyamatos műszakokba szervezik és olyan időszakokra is garantálják a munkabér fizetést, amikor ténylegesen nem történik munkavégzés.¹⁸ Ehhez képest a platform alapú munkavégzés jellemzője a munkafolyamatokon belül az inaktív és fizetési kötelezettséggel járó időszakok számának csökkentése, a kereslet és kínálat által meghatározott alkalmi, eseti munkavégzés, komplex munkafolyamatok kisebb, egymástól függetlenül elvégezhető feladatokra történő szétbontása, a feladatok külső szolgáltatókhoz történő kiszervezése (*outsourcing*). Ahogy a Kúria a platform alapú munkavégzés lényeges fogalmi elemével kapcsolatban kiemelte, a vállalkozások a hagyományos munkaviszonyban ismert rendelkezésre állási kötelezettség helyett az internet segítségével biztosítják azt, hogy a gazdasági szereplők számára folyamatosan rendelkezésre álljon a munkavégzők nagy, megha-

alkalmazottak és részben automatizált rendszerek végzik a termékek tárolását, csomagolását és szállítását, amelyeket az Amazon platformon értékesítenek. *Worker Power and Voice in the AI Response*. Center for Labor and a Just Economy at Harvard Law School, 2024. 6. <https://tinyurl.com/396av8np>

¹⁷ Ld. ALOISI (2024) i. m. 5.

¹⁸ Ld. ezzel kapcsolatban: Brendan BURCHELL – Simon DEAKIN – Jill RUBERY – David A. SPENCER: The future of work and working time: introduction to special issue. *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 48., No. 1 (2024) 1. [a továbbiakban: BURCHELL et al.]. Ilyen szabályokra példa hazánkban pl. a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 147. §-a szerinti állásidő, az éves fizetett szabadság intézménye (Mt. 146. §), illetve egyéb olyan szabályok, amelyek olyan méltányolható élethelyzetekben mint pl. a munkavállaló betegsége, keresőképzetlensége, valamely hozzátartozó halála, örökbefogadás előkészítése időszakában munkavégzés és rendelkezésre állás nélkül is munkabérfizetési kötelezettséget írnak elő a munkáltatók számára (Mt. 55. § és 146. §-ai).

tározatlan számú személyekből álló, állandóan változó csoportja.¹⁹ Ezzel a platform gazdaság szereplői a technológiai fejlődésének is köszönhetően egy olyan hatékony munkaszervezési modellt alakítanak ki, amelyben a hagyományos munkaviszonyban történő foglalkoztatással járó ún. tranzakciós költségek jelentősen csökkenthetők, mint például a munkavállalók folyamatos toborzásával, betanításával járó terhek, vagy éppen az inaktív, de fizetési kötelezettséggel járó állásidők.

A platform alapú munkavégzés fenti jellemzői és munkaszervezési módszerei, mint az *outsourcing*, alkalmi, eseti munkavégzés, rugalmas foglalkoztatás módszerei nem ismeretlenek a munkajogászok számára. A digitális platformok közvetítésével végzett munka egyre szélesebb körben történő térhódítása kulcsszerepet játszik ugyanakkor a feladatokra szétfordelt, alkalmi munkavégzési formák terjedésében.²⁰ A munkajogi szakirodalom döntő többsége a platform alapú munkavégzésben a munkajog alapintézményeinek – mint a heti és napi munkaidő csökkentése, az éves fizetett szabadság, a munkaközi szünet – biztosítására hosszú évtizedek alatt, gyakran konfliktusok és munkaharcok révén, a munkáltatók és a munkavállalók közötti kompromisszumokat tükröző, kialakult munkajogi normák megkerülését látja. Nem véletlen tehát, hogy a platform alapú munkavégzés jogi szabályozása általában a munkajog jövőjével kapcsolatos viták középpontjában áll. Tekintve, hogy a foglalkoztatottak egy kimutatható és nem elhanyagolható százalékánál kifejezetten igény van az ilyen dinamikus foglalkoztatási modellekre, a mesterséges intelligencia és a digitalizáció terjedése újabb vitát generált azzal kapcsolatban, hogy lehetséges-e az új technológiákban rejlő lehetőségek hasznosítása a szabadidő, a családi élet és a munkavégzés összehangolása, mind pedig a kényszerű munkanélküliség fokozott kockázatának csökkentése érdekében.²¹

A Kúria 2023 decemberében hozott döntésének háttérében is az az alapvető kérdés húzódik meg, hogy mennyire lehet okszerűen ezen kompozit szolgáltatási piacon alkalmazott hatékony munkaszervezési eszközökből, döntően közvetett irányítási rendszerekből a munkaviszonyra jellemző alá-főlé rendeltségi jogviszonyra következtetni. Mint ahogyan az alábbi jogeset-elemzésből kiderül, az Ítéletábla és a Kúria között jelentős különbségek voltak abban a tekintetben, hogy a bizonyítékok szabad mérlegelésnek elvére is tekintettel a bíróságoknak milyen mozgástere van a platform alapú foglalkoztatás számos tipikus elemének munkaviszonykénti minősítése során.

¹⁹ Foodora-ítélet Kúria, 107. bek.

²⁰ A 'platformizáció' (*platformisation*) vagy 'uberizáció' (*uberisation*) kifejezéseket gyakran használják annak a jelenségnek a leírására, hogy a hagyományos munkaviszony modelljére hogyan gyakorol egyre több területen nyomást a feladat alapú, alkalmi, eseti munkavégzés és a korábban munkaviszonyban végzett tevékenységek önálló vállalkozókra történő kiszervezési gyakorlata.

²¹ BURCHELL et al. i. m.

3. A Kúria Foodora-ítélete

3.1. Történeti tényállás

Az alperes vállalkozás a peres eljárás időpontjában a foodpanda.hu²² elnevezésű weboldal üzemeltetőjeként online étel-ital rendelési oldalt működtetett, illetve később kiszállítási szolgáltatást is nyújtott a vele szerződött éttermek részére. A kiszállítást az alperessel polgári jogi, azaz megbízási szerződéssel szerződött futárok végezték. A felperes közel három hónapig, 2019. október 17. és 2020. január 15. között egyéni vállalkozóként²³ végzett ételfutár tevékenységet az alperes által közvetített megrendelők részére. A futárok saját választásuktól függően, általuk megjelölt időszavokban, az alperes által működtetett ún. Roadrunner alkalmazáson keresztül tudtak egy hétre előre meghatározott szabad időszakokra, az ún. aktív periódusokra, napi szinten 2, 4 vagy 8 óra időtartamban munkavégzésre jelentkezni. Az aktív periódusokat az alperes egyoldalúan, a korábbi évek forgalmi adatai, azaz a piaci kereslet-kínálat alapján, egy számítógépes algoritmus segítségével határozta meg.

A fentieknek megfelelően a felperes futár minden héten szerdán saját választásától függően egy hétre előre jelentkezett olyan időszakokra, amikor az adott város (Debrecen) területén futárfeladatokat kívánt ellátni. Az általa előzetesen vállalt periódusokban az applikáción keresztül kapta az egyedi azonosító számmal ellátott futárfeladatait, illetve tudta meg annak részleteit (étterem címe, csomag száma, ügyfél címe). A rendszer által felkínált egyes megbízási feladatok elfogadásáról a futár szabadon döntött, ugyanakkor 75 másodperce volt erre; amennyiben úgy döntött nem fogadja el, úgy a rendszer automatikusan keresett a zónában lévő másik futárt. Az alperes szerződése előírta, hogy a futárok az aktív periódusban kötelesek voltak a platform rendelkezésére állni, és ezekre az aktív periódusban vállalt és teljesített óraszámokra díjazást (alapdíjat, óradíjat) fizetett. A rendelkezésre állást ugyanakkor a futár szabadon lemondhatta, megszakíthatta. A szerződés szerint a futár rendelkezésre állása megszűnt és ezzel az ún. alapdíjtól is elesett, ha például a körzetét az aktív periódusban elhagyta, vagy két egymást követő egyedi megbízást visszautasított. Az aktív periódust az alperes szintén jogosult volt bármikor indokolás nélkül megszüntetni anélkül, hogy a meg nem kezdett órákra járó futár alapdíjat köteles lett volna kifizetni. Amennyiben az adott futár egy napra egybefüggő 8 órás időszakot vállalt, úgy kérésére az alperes biztosított 30 perc óradíjjal számított szünetet. A futárokat az alperes a teljesítményük, megbízhatóságuk, visszautasítási arányuk alapján hetente szintén az applikáció segítségével rangsorolta. A rangsorban előrébb állók előnye az volt, hogy az aktív időszakokra hamarabb jelentkezhetek be.

²² Korábban NetPincér, jelenleg foodora.hu a weboldal elnevezése. A magyar alapítású cég (mára már a német anyacég, a Delivery Hero hálózat tagja, amelynek leányvállalatai 70+ országban vannak jelen. 2018-ban indították el saját futárszolgáltatásukat Foodora kiszállítási néven. A Foodora jelenleg 1000+ településen érhető el Magyarországon. <https://tinyurl.com/ymwex9pb>

²³ A felperes kezdetben KATA szerinti egyéni vállalkozóként végezte tevékenységét.

A futárok díjazását az alperes a megbízási keretszerződéshez csatolt ÁSZF alapján egyoldalún határozta meg. A megbízási díj két részből állt, az ún. aktív periódusban vállalt és teljesített óraszámokra az alperes alapdíjat (850 forintot), a kiszállások után pedig címpénzt (kiszállítási díjat, 350 forintot) fizetett. Az alperes a felperes részére közel három hónapos szerződéses időszakra 1 039 749 forintot fizetett meg. A kiszállítást során a felperes saját telefonját és saját gépjárművét használta, ugyanakkor az alperes arculati elemeit tartalmazó melegen tartó táskát, illetve egyenruhát viselt.

A felek között a szerződéses kapcsolat 2020. január 15-én azért szakadt meg, mert a felperes 2019 decemberében balesetet szenvedett és ezért ebben a formában²⁴ a futár tevékenységet nem kívánta tovább folytatni az alperesnél. A felperes ezt követően annak megállapítását kérte az illetékes munkaügyi bíróságtól, hogy 2019. október 17. napja és 2020. január 15. napja között heti 40 órás általános munkaidő figyelembevételével (így jó??), havi bruttó 161 000 forint alapbér mellett munkaviszonyban állt az alperesnél.²⁵ Álláspontja szerint a megbízási szerződés színlelt volt, közöttük valójában alá-fölé rendeltségen alapuló, az alperes utasításai szerinti, folyamatos és személyes munkavégzésen alapuló munkaviszony állt fenn. Állította továbbá, hogy valódi választása nem volt, csak azért rendelkezett egyéni vállalkozói jogállással és végezte ezt a tevékenységet polgári jogi jogviszonyban, mert ellenkező jogállásban ezt nem tehetette meg. Az alperes mindvégig következetesen tagadta, hogy közte és a felperes között munkaviszony állt volna fenn. Az utasítási jogkörrel kapcsolatban kifejtette, hogy azok nem terjedtek túl a polgári jogban szokásos mértéken, az alperes által megfogalmazott (márkavédelmi, közegészségügyi, élelmiszerbiztonsági) elvárások a feleket terhelő együttműködési kötelezettség keretében voltak értékelhetőek.

Az I. és II. fokon eljáró bíróságok a felek nyilatkozatait, az okirati bizonyítékokat és a meghallgatott tanúk nyilatkozatait merőben eltérően értékelték abból szempontból, hogy a platform alapú munkavégzéssel kapcsolatban adott esetben kialakított jogviszony tartalma alapján munkaviszonynak vagy polgári jogi jogviszonynak minősült-e. Az I. fokon eljáró Törvényszék a felperes keresetét elutasította, álláspontja szerint a munkaviszony alapvető jellegét adó utasítási jogkör, foglalkoztatási és rendelkezésre állási kötelezettség nem volt megállapítható.²⁶ A II. fokon eljáró Ítéletábrla az I. fokú bíróság döntését megváltoztatva megállapította a munkaviszony fennállását.²⁷ Az alperes felülvizsgálati kérelme alapján eljáró Kúriának abban a kérdésben kellett állást foglalnia, hogy a II. fokú bíróság jogszabálysértően jutott-e arra a következtetésre, hogy a felek között az adott esetben munkaviszony állt fenn.

²⁴ A felperes 2020 februárjától saját céget, betéti társaságot (bt.) alapított és ezen keresztül végezte a futár tevékenységet az alperes részére.

²⁵ Az ún. megállapítási kereset hátterében az állt, hogy a felperes 2019 decemberében elszenvedett balesetével összefüggésben a munkaviszonyhoz kedvezőbb egészségbiztosítási ellátások kapcsolódtak volna. A felperesnek ugyanakkor magánjogi úton közvetlenül nem volt lehetősége az őt foglalkoztatót terhelő adó- és társadalombiztosítási, elsősorban közjogi jellegű kötelezettségek (bejelentés) kikényszerítésére.

²⁶ Debreceni Törvényszék 13.M.70.070/2021/27. [a továbbiakban: Foodora-ítélet Törvényszék].

²⁷ Debreceni Ítéletábrla Mf.I.50.063/2022/7. [a továbbiakban: Foodora-ítélet Ítéletábrla].

3.2. A Kúria döntésének bemutatása

Mindegyik bíróság, így a Kúria is kiemelte, hogy a platform alapú munkavégzés egy sajátos és újszerű foglalkoztatási forma, amelynek tételes jogi keretei sem Magyarországon, sem Európában nem alakultak még ki. Tételes jogi szabályok hiányában a jogalkalmazó bíróságokra hárul eseti jogvitában az adott jogviszony tartalmi elemei alapján a jogviszony minősítésének feladata. Ebből szempontból kiindulópont Magyarországon az ún. bináris modellen alapuló foglalkoztatási rendszer, azaz, hogy egy munkavégzésre irányuló jogviszony vagy munkaviszony vagy polgári jogi jogviszony lehet.²⁸

A konkrét esetben a jogviszony minősítése során a Kúria idézte azt a korábbi következetes joggyakorlatot, hogy amennyiben a tevékenység jellege, a munka természete megengedi, a feleket a szerződési szabadság elvénél fogva megilleti a típusválasztás szabadsága, azaz, hogy a munkavégzés milyen típusú szerződés (polgári jogi vagy munkaszerződés) alapján történjen.²⁹ A konkrét esetben a tevékenység jellege (ételfutár tevékenység) megengedte, hogy arra a felek akár polgári jogi vagy munkaviszonyt létesítsenek. A Kúria a felperes állításával szemben megállapította, hogy a konkrét esetben semmi nem utalt arra, hogy a létrejött megállapodás nem tükrözte a felek valós szerződéses akaratát. Az alperes nem kívánt munkaviszonyt létesíteni, és ezt a gyakorlatban is következetesen alkalmazta, mivel egyetlen felpereshez hasonló tevékenységet végző futárral sem kötött munkaszerződést. A felperes is tudatában volt ennek és a polgári jogviszonyban történő foglalkoztatást a jogviszony fennállása alatt sosem kifogásolta.³⁰

A Kúria hangsúlyozta ugyanakkor a szerződések tartalom szerinti elbírálásának elvét, azaz, hogy a tényleges foglalkoztatás tartalma alapján mely jogviszonyra jellemző elemek dominálnak. A jogviszony minősítése során a Kúria részben a munkaviszonynak a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban Mt.) által meghatározott lényeges tartalmából indult ki (Mt. 42. § és 45. §), valamint az időközben már hatályon kívül helyezett, de a joggyakorlatba beépült 7001/2005 (MK. 170) FMM-PM együttes irányelv által felsorolt minősítő jegyeket vette figyelembe.³¹ Az elsőfokú bírósághoz hasonlóan a Kúria elsődleges és döntő szempontnak azt tekintette, hogy fennállt-e a munkaviszonyra jellemző szigorú alá-fölé rendeltség, a munkáltató széleskörű, a munkavégzés teljes folyamatára (munkavégzés helye, ideje, módja) kiterjedő ellenőrzési és utasítási jogköre. Az elhatárolás során vizsgált minősítési szempontok voltak az adott esetben: az elvégzendő munkák munkakörként történő meghatározása, a munkabérben történő megállapodás, a foglalkoztatási és rendelkezésre állási kötelezettség, az utasítási, ellenőrzési jogkör, a személyes munkavégzési kötelezettség fennállta, a munkáltató szervezetébe történő integráció, a tevékenység végzéséhez szükséges eszközök biztosítása, a munkavégzés helyének meghatározása.

²⁸ Ahogy a Kúria kiemelte: hazánkban nincs külön jogi kategória a kettő közötti átmenetnek megfelelő jellegzetességeket mutató foglalkoztatásra, ami más nemzetek jogában fellelhető. Foodora-ítélet Kúria 110. bek.

²⁹ Kúria Mfv.I.10.566/2016. (BH2017. 412.), 111. bek.

³⁰ Foodora-ítélet Kúria, 112. bek.

³¹ Uo. 114. bek.

A jogviszony minősítése során a Kúria is kiemelte, hogy a bizonyítási teher minden szempont tekintetében a feltételezett munkavállalón volt, hiszen az általa aláírt szerződésekkel szemben neki kellett bizonyítania, hogy a foglalkoztatás tényleges tartalma valójában munkaviszonynak felelt meg.

Mindenekelőtt a bíróság azt vizsgálta, hogy történt-e megállapodás munkakörben és alapbérben, enélkül ugyanis a magyar munkajog szabályai szerint munkaviszony nem jön létre. Munkaviszony esetén fogalmi elem, hogy a szolgáltatás tárgya egy általánosan meghatározott tevékenységkörön belül (munkakör) tipikus esetben folyamatos munkateljesítés vállalása.³² A másodfokú bíróság szerint az ÁSZF azon előírásából, hogy a futároknak az aktív periódusokban rendelkezésre kellett állniuk és abból a peradatból, hogy a futár feladatai nem eseti jellegűek voltak, hanem folyamatosak és napi szintűek, megállapítható volt a felperes tényleges rendelkezésre állási kötelezettsége, illetve a munkakörént történő feladatmeghatározás.³³ Ezzel szemben a Kúria arra a következtetésre jutott, hogy a futárnak adott étel- és italkiszállítási feladatok sem a szerződések tartalma, sem az egyedi megbízások alapján nem feleltek meg a munkakör jogalkalmazás és a jogirodalom alapján meghatározott fogalmának. A jogirodalom szerint a munkakörként történő meghatározás nemcsak egy feladat-meghatározást jelent, hanem az egyfajta szervezeti integrációt feltételez, azt juttatja kifejezésre, hogy a munkáltató a szervezeti munkamegosztás szerint egy munkavégzőre milyen feladatokat juttat a munkaszerződés alapján.³⁴ A megbízási keretszerződésből és az eseti megbízásokból a konkrét esetben csak az volt megállapítható, hogy a futárnak kizárólag az volt a feladata, hogy meghatározott címről meghatározott címre étel-, illetve italkiszállítást teljesítsen. A konkrét esetben a Kúria megítélése szerint a felperes azt sem tudta bizonyítani, hogy az alperesnek bármilyen ráhatása lett volna a feladat teljesítésének a módjára, vagy annak lényeges körülményeire.³⁵

A munkaviszony másik fogalmi eleme az alapbérben történő megállapodás. Az alapbér meghatározása is a munkaviszony sajátossága. Az alapbér egy olyan, előre, a felek által meghatározott időbér, amelyre a munkavállalónak időszakonként visszatérően követelési joga van. A munkaviszony megállapítására irányuló perben a felperesnek kell bizonyítania, hogy az alapbérben történő megállapodás a felek között megtörtént. Mint ahogyan ez az I. fokú bíróság ítéletéből kiderült, a felperes eredeti keresetében az alapbérrel kapcsolatban semmit nem adott elő. A Törvényszék felhívására egy a díjazásából utólag visszaszámított fikciós kalkuláció alapján határozta meg azt, hogy a kérdéses időszakban bruttó 161 000 forint volt az alapbére. Az egyösszegű, forintban kifejezett alapbérben történő előzetes megállapodásnak az alperes nyilatkozatai és egy tanú vallomása is ellentmondott. A II. fokú bíróság ennek ellenére megállapította, hogy ugyan az alapbérben történő megállapodás nem volt bizonyítható, a felek között ténylegesen, teljesítménybérben történő megállapodás jött létre. A munkaviszonyra jellemző díjazási rendszerre utalt az, hogy a díjazás mértékét, valamint a kifizetés feltételeit is,

³² Kiss György: *Munkajog*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 23–26.

³³ Foodora-ítélet Ítélettábla, 103. bek.

³⁴ Foodora-ítélet Kúria, 117. bek.

³⁵ Uo. 117–118. bek.

egyoldalúan az alperes határozta meg. A teljesített futárfeladatok száma alapján a II. fok szerint az is aggálytalanul megállapítható volt, hogy napi 8 órás foglalkoztatás esetén a futár teljesítménybérére a minimálbér 2019. és 2021. évben megállapított mértékét is *de facto* meghaladta.³⁶ A Kúria ezzel szemben a rendelkezésre álló bizonyítékokból arra a következtetésre jutott: abból, hogy az alperes egy applikáció segítségével végezte a fuvarok elszámolását, önmagában még nem lehetett a munkaviszonyra jellemző teljesítménybérézésre következtetni. Másrészről igazolhatóan nem volt előre meghatározva, hogy pontosan mennyi munkát kell végeznie a futárnak, illetve a rendelkezésre álló adatok alapján nem volt megállapítható az sem, hogy a felperes egy előre meghatározott munkarend szerint, havonta előre meghatározott, maximalizált összegű juttatásban állapodott volna meg az alperessel. A konkrét esetben csak annyi volt megállapítható, hogy a díjazás két részből állt: egy fix órabérből és a kiszállítások után járó díjból, de a javadalmazás összege nem volt előre fixált vagy maximalizált.³⁷

A felek közötti szerződés rendelkezései több helyen is utaltak arra, hogy amennyiben a futárok az ún. aktív periódusokra feljelentkeztek, akkor a futároknak rendelkezésre állási kötelezettsége volt, amelyre az alperes óradíjat fizetett. Tekintettel arra, hogy az aktív periódusokat az alperes a piaci kereslet és kínálat alapján határozta meg, könnyen kialakulhatott olyan helyzet, hogy az alperes a futároknak rövid időközökkel folyamatosan futár feladatokat ajánlott fel, a futár pedig folyamatosan munkát végzett az aktív periódusokban. Ha egy ilyen időszakban a futár egyéb tevékenység végzése miatt nem állt rendelkezésre vagy elhagyta a körzetét, akkor az aktív periódusa megszűnt és ezzel a díjazásának egy részétől, az alapdíjtól elesett, távolmaradása a besorolási rangsorban is visszavetette. Az Ítélet és a Kúria jogértelmezésében jelentős különbségek figyelhetők meg abban a tekintetben, hogy ezen körülményekből lehetett-e a munkaviszonyra jellemző foglalkoztatási kötelezettségre és a munkavállaló rendelkezésre állási kötelezettségére következtetni. Az Ítélet részletesen kifejtette, hogy az Általános Szerződési Feltételek (ÁSZF) alapján a futárokat, így a felperest is rendelkezésre állási kötelezettség terhelte az aktív periódusban. Ezen kötelezettség jogalapját tehát maga az alperes teremtette meg, amely a rendelkezésre állás megszegése esetén szankciók alkalmazását, mint például az aktív periódus megszűnését, a besorolási rangsorban való visszavetést, vagy az óradíj megvonását vonta maga után. Az Ítélet szerint az alperes foglalkoztatási kötelezettsége a felperes számára biztosított folyamatos munkavégzési lehetőségekben, és az előre meghatározott kapacitásigények alapján történő aktív periódusok meghatározásából is következett. A rendelkezésre állás és a munkavégzésre való készenlét elsősorban az alperes üzleti érdekét szolgálta, mivel csak a futárok folyamatos rendelkezésre állása esetén tudta teljesíteni a külső megrendeléseit.³⁸ A felperes szabadon dönthetett az aktív periódusokban való részvételről, és jogosult volt ezeket bármikor megszakítani. Az Ítélet szerint a munkavégzés ezen rugalmas és kötetlen jellege mindössze annyit jelentett, hogy a felek között az Mt. 96. § (2)

³⁶ Foodora-ítélet Ítélet, 118–119. bek.

³⁷ Foodora-ítélet Kúria, 119. bek.

³⁸ Foodora-ítélet Ítélet, 105–107. bek.

bevezetésében meghatározott kötetlen munkarend volt irányadó, azaz, a munkáltató a munkaidő beosztásának jogát a munkavállaló számára átengedte.³⁹

Ezzel szemben a Kúria álláspontja szerint az aktív periódusokban való munkavégzés és a rendelkezésre állás mértéke olyan mértékben személyre szabott és kötetlen volt az adott esetben, ami nem volt megfelleltethető a hagyományos értelemben vett munkaidő és munkarend munkajogi fogalmának. A Kúria leszögezte: sem a szerződésekből, sem a meghallgatott tanúk nyilatkozataiból sem az aktív periódusokban, sem azon kívül nem volt megállapítható a munkaviszonyra jellemző rendelkezésre állási, illetve foglalkoztatási kötelezettség. Ennek elsődleges indoka az volt, hogy a tényleges munkavégzés és a munkaidő mértéke is a felperes személyes igényeihez igazodott, személyes döntéseire épült. „A hatályos munkajogi szabályozás még az atipikus foglalkoztatási formáknál sem ismer olyan metódust, amelynél a foglalkoztatott teljesítési óraszám kizárólag a tevékenységet ellátó személy igényeihez igazodna.”⁴⁰ A Kúria döntő jelentőséget annak tulajdonított, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján egyáltalán nem volt megállapítható, hogy a felek előzetesen előre meghatározott munkaidőben vagy legalább munkavégzési mennyiségben állapodtak volna meg. A felperes által saját elhatározásából vállalt, alkalmanként változó napi 2, 4, 8 óra munkavégzése, a munkaidő mértékében való előzetes megállapodás hiányában az adott esetben nem volt megfelleltethető a kötetlen munkarend szabályainak sem.⁴¹ Másképpen fogalmazva: a munkavégzésre előírt idő (munkaidő) mértékében történő előzetes megállapodás bizonyítása nélkül a kötetlen munkarend és az Mt. beosztási szabályainak alkalmazása fogalmilag kizárt.

Az Ítélet tábla értelmezése szerint a munkavégzés kötetlensége csak látszólagos volt. Az aktív periódusokat egyoldalúan az alperes határozta meg, ebből következően az alperes határozta meg azt, hogy a felperes egyáltalán mikor végezhetett munkát, illetve, ha a futár munkabért akart kapni, akkor mindenképpen munkára kellett jelentkeznie, ha nem jelentkezett, akkor a munkavállaló besorolása hátrányosan módosult. Mindebből az Ítélet tábla a felek közötti alá-fölé rendeltségre, a munkáltatóra jellemző utasítási, ellenőrzési jogkörre következtetett.⁴² A Kúria ezzel szemben leszögezte, hogy az aktív periódusok számának, hosszának algoritmus alapján történő alperesi meghatározása – mivel az azokra való feljelentkezés felperes (illetve más megbízottak) döntése volt – nem értékelhető a munkavégzésre adott munkáltatót megillető széleskörű utasításadási jogként, továbbá a munkáltató foglalkoztatási kötelezettségeként sem. Hangsúlyozta, adott esetben a munkavégzés és a munkaidő mértékének meghatározása is a felperes személyes döntéseire épült. Teljes mértékben a felperes igényei határozták meg azt, hogy mely napokon, milyen időszámban kívánt munkát végezni, a vállalt aktív periódust mind a felperes, mind az alperes jogosult volt indokolás nélkül, egyoldalúan megszakítani. A Kúria kiemelte: amikor a felperes nem jelentkezett munkára, egyáltalán nem

³⁹ Uo. 109–116. bek.

⁴⁰ Foodora-ítélet Kúria, 121. bek.

⁴¹ Uo. 122. bek.

⁴² Foodora-ítélet Ítélet tábla, 109. bek.

volt semmilyen munkaidő figyelembe vehető.⁴³ A rangsorolással kapcsolatban a Kúria megjegyezte, hogy a felperes által az aktív periódusok megszakítása vagy a kapcsolattartás hiánya befolyásolhatta ugyan a további aktív periódusokra történő jelentkezés lehetőségét, de ez csak annyit jelentett, hogy az érintett futár csak később jelentkezhetett az általa kívánt időszakra. Ezen intézkedés tehát legfeljebb üzleti vagy hatékonysági szempontból voltak értékelhetőek.⁴⁴ Másképpen fogalmazva: nem lehetett a felek közötti alá-fölé rendeltségre következtetni abból, hogy az alperes azon futárokat kívánta előnyben részesíteni, akik megbízhatóan, rendszeresen feljelentkeztek hosszabb aktív periódusokra, és azokban végig dolgoztak.

A munkaviszonyban történő munkavégzés sajátossága, hogy a munkavállaló inaktív időszakokban is jogosulttá válhat munkabér fizetésre. A másodfokú bíróság szerint az aktív periódusokra fizetett futár-alapdíj teljes egészében megféleltethető volt az Mt. 146. § (1) bekezdése szerinti állásidő jogintézménynek, hiszen annak lényege szerint olyan időszakokra is díjazási kötelezettséget vállalt az alperes, amikor tényleges munkavégzés nem történt. A II. fokú bíróság szerint a polgári jogi jogviszonyokkal összeegyeztethetetlen az, hogy a megbízottat vagy vállalkozót teljesítés hiányában bármilyen juttatás illesse meg.⁴⁵ A Kúria a futár-alapdíj jellege tekintetében szerződéses rendelkezések, valamint a meghallgatott tanúk vallomása alapján ezen ponton is eltérő következtetésre jutott. Egyrészt azt vette figyelembe, hogy az alperes jogosult volt ezt a fizetési kötelezettséget egyoldalúan megszüntetni. Másrészt, a futár-alapdíj tényleges funkcióját vizsgálva megállapította: annak célja az volt, hogy az egységáras kiszállítási díjat kiegyenlítse egy idő alapú elszámolással. A kiszállítási díj ugyanis attól függetlenül egy fix összeg volt (350 Ft), hogy a kiszállítás mennyi időt vett igénybe.⁴⁶ Másképpen fogalmazva nem volt megállapítható, hogy a futár-alapdíj teljesítéstől függetlenül pusztán a rendelkezésre állás alapján járt volna a futároknak.

Az Ítéletábla abból, hogy a futár az alperes által működtetett applikáción keresztül kapta az alperestől az utasításokat, hogy az alperesi céges logót feltüntető ruházattal és eszközökkel az alpereshez tartozóként jelent meg, az alperes etikai és magatartási szabályait meg kellett tartania, arra következtetett, hogy a felperes az alperes szervezetébe integrálódva végezte tevékenységét.⁴⁷ Ezzel szemben a Kúria arra a következtetésre jutott, hogy a felperes tevékenysége nem kötődött az alperes céges struktúrájához, hiányzott a hierarchikus kapcsolat, a függőség. Egyrészt a felperes a kiszállítási tevékenységet maga szervezte meg: az útvonal és a közlekedési eszköz megválasztása az ő döntésén múlt, ami ugyancsak a munkavégzés nagyfokú önállóságára utalt. A Kúria kiemelte azt is, hogy a GPS-rendszer használata a teljesítések ellenőrzésére önmagában a munkáltatókénti felügyeletet nem támasztotta alá. Annak funkciója egyrészt annak ellenőrzése volt, hogy a vállalt kiszállítás megfelelően történik-e, illetve, azt a

⁴³ Foodora-ítélet Kúria, 121–122. bek.

⁴⁴ Uo. 123. bek.

⁴⁵ Foodora-ítélet Ítéletábla, 108. bek.

⁴⁶ Foodora-ítélet Kúria, 125. bek.

⁴⁷ Foodora-ítélet Ítéletábla, 112. bek.

hatékonyt kívánta biztosítani, hogy adott címhez melyik futár volt legközelebb, akinek a teljesítés lehetősége felajánlható volt.⁴⁸

A személyes munkavégzési kötelezettség tekintetében megállapítható volt, hogy a felperes személyesen volt köteles teljesíteni, közreműködőt nem vehetett igénybe. Ez azonban a Kúria álláspontja szerint nem volt hangsúlyos elem az adott felek közötti jogviszonyban, illetve általában a megbízási jogviszonytól való elhatárolás során sem általánosságban. A megbízási jogviszonyban is előfordulhat, hogy annak kikötése esetén személyes munkavégzésre köteles a megbízott.⁴⁹ Szintén a polgári jogi jogviszonyra utalt az, hogy a felperes saját eszközeivel (jármű, mobiltelefon) végezte a tevékenységet. Önmagában az, hogy a futár az alperes által rendelkezésre bocsátott munkaruha és melegen tartó eszköz használatára, bizonyos etikai normák betartására volt köteles, a munkaviszony fennállását nem bizonyította.⁵⁰ A munkavégzés helye, azaz, hogy az változó volt, a jogviszony minősítése szempontjából nem volt döntő jelentőségű. Egyrészt a felperes által végzett szolgáltatás lényege éppen az volt, hogy egyik címről a másikra szállítsa az ételleket, italokat. Másrészt, a kiszállítások között tartózkodási helyét maga határozhatta meg.⁵¹

4. A Kúria ítéletének értékelése

A Kúria döntése csak a konkrét felek közötti jogvitában irányadó, ugyanakkor a döntésben rögzített alapelvek iránymutatást nyújthatnak a platform alapú munkavégzéssel kapcsolatos irányelv várható hazai implementációja során is. Az irányelv átültetése során egyik lényeges kérdés lesz a közvetett ellenőrzési és utasítási jogkörök munkajogi megítélése, valamint az azzal kapcsolatban a felperesre háruló bizonyítási teher kérdésköre. Az irányelv tervezete értelmében a digitális munkaplatform és a platformalapon munkát végző személy közötti szerződéses jogviszonyban akkor lesz vélelmezhető a munkaviszony fennállása, ha abban kimutathatóak a munkáltató ellenőrzésére és irányítására utaló tények.⁵² A Kúria Foodora-futár ügyében hozott ítélete egyrészt megerősíti azt a 2017-es eseti döntésében már megfogalmazott elvet, amely szerint nem minősül munkáltatói utasítási jogkör gyakorlásnak a polgári jogi jogviszonyban a tevékenység jellege által indokolt szakmai protokollok és magatartási szabályok követésének előírása.⁵³ A konkrét esetben egy orvoslátogató gyógyszerügynök tevékenységével kapcsolatban mondta ki a Kúria: az a körülmény, hogy az ügynöknek a látogatások során követnie kellett a foglalkoztató szakmai protokolljait, előírásait, valamint meghatározta az értékesítés területét, *a tevékenység jellegére tekintettel* nem minősült munkáltatói utasításnak. Másrészt a Foodora-futár ügyében hozott döntéséből az is következik: önmagában az, hogy a foglalkoztató vállalkozás a megbízottakat olyan ob-

⁴⁸ Foodora-ítélet Kúria, 126. bek.

⁴⁹ Uo. 127. bek.

⁵⁰ Uo. 128. bek.

⁵¹ Uo. 129. bek.

⁵² Ld. az Irányelv tervezetének 5. cikk 1. bek.

⁵³ BH2017. 412.

jektív szempontok, mint a teljesítmény, megbízhatóság, pontosság alapján rangsorolja, a megbízhatóan és jól dolgozó futárokat kívánja előnyben részesíteni, illetve, hogy a megbízottakat alapvető etikai normák betartására kötelezi, nem minősül munkajogi értelemben vett utasítási vagy irányítási jogkörnek. A munkát végzők magatartásának ilyen jellegű szabályozása, habár meghatározza a munkavégzés kereteit, de a feleket egyébként is minden típusú jogviszonyban terhelő együttműködési kötelezettség körében kezelendő és nem lehet önmagában az átminősítés jogalapja.

Másrészt a Kúria döntéséből az is következik, önmagában abból, hogy az online munkaplatform automata felügyeleti, valamint döntéshozatali rendszereket alkalmaz a munkavégzés megszervezése során, nem lehet a munkaviszonyra jellemző alá-főlé rendeltségi viszonyra következtetni. Mindaddig, amíg az ilyen rendszerek alkalmazásának célja a szerződészerű teljesítés ellenőrzésére korlátozódik és nem terjed ki a munkavégzés valamennyi fázisára vagy elemére, így különösen a teljesítésének módjára vagy annak lényeges körülményeinek meghatározására, a munkaviszonyra jellemző széleskörű ellenőrzési, utasítási jogkör nem állapítható meg. A konkrét esetben az alperes GPS-rendszerrel ellenőrizte a kiszállítás megtörténtét, de a konkrét útvonalat és közlekedési eszközt a futárok szabadon választhatták meg. Ez a következtetés azért is okszerű, mert megbízási szerződés esetében a konkrét feladatok teljesítésének igazolása általában a megbízottak díjazásának alapjául szolgál. Hasonlóan az aktív periódusok számának, hosszának algoritmus alapján történő alperesi meghatározása sem eredményezheti önmagában a munkavégzésre jellemző széleskörű utasítási jogkör megállapítását.

A fentiekből is egyértelmű, hogy a Kúria a munkajog tárgyi hatályát kijelölő önálló, függő munka fogalmát szűken értelmezi. A foglalkoztatási jogviszonyok ún. bináris rendszerében csak azok a jogviszonyok minősülnek munkaviszonynak, amelyben kimutatható a munkáltató szervezetrendszerébe (vertikálisan) integrált, a munkáltató széleskörű utasítási jogköre melletti munkavégzés. A platformmunkavégzés rohamos terjedése ugyanakkor jogalkotói, illetve jogalkalmazói szinten is egy érdekes és messzire vezető vitát generált azzal kapcsolatban, hogy a függő munka minősítésének alapja lehet-e a munkaerejét rendelkezésre bocsátó személy gazdasági függőségének, kiszolgáltatottságának mértéke. A gyakorlatban használt fogalmak egy része nem is munkajogi eredetű, mint pl. a 'gazdasági függőség' vagy a 'gazdasági egység' fogalma, hanem ezek a gazdasági versenyjogban a vállalkozás fogalmának meghatározás során használatosak.

A gazdasági függőség⁵⁴ elsősorban azt a kérdést veti fel, hogy meg kell-e nyitni a munkajog tárgyi hatályát a foglalkoztatottak azon köre számára, amelyek jogviszo-

⁵⁴ A gazdasági függőség nem annak a nehezen megfogható és bizonyítható szempontnak a vizsgálatát jelenti tehát amit I. és a II. fokú bíróság vizsgált, hogy a platformon végzett munka, munkát végző lét-fenntartásában milyen jelentős súlyt képviselt, ami a felperes alárendelt, kiszolgáltatott, gazdaságilag függő helyzetét alátámasztotta volna. A Kúria a jogviszony minősítése köréből kifejezetten kizárta egy ilyen a szempontnak a vizsgálatát. A Kúria álláspontja szerint egy ilyen minősítési követelmény alkalmazása ellentmondásos, hiszen „a rendkívül csekély, jelentéktelen jövedelmet biztosító munkavégzésre irányuló jogviszony is minősíthető munkaviszonynak, ha a minősítő egyéb elemek fennállnak, ami jelen esetben hiányzik.” Foodora-ítélet Kúria 130. bek.

nyában a hagyományos alá-főlé rendeltségre jellemző utasítási és ellenőrzési jogkör alig-alig mutatható ki, azonban a foglalkoztató vállalkozás olyan mértékű befolyást gyakorol a látszólag független vállalkozó tevékenységére, amely miatt a munkát végző gazdasági, piaci forgalomban való önálló megjelenése is megkérdőjeleződik. Ilyen szempontok közé tartozik például az Egyesült Államok esetjogában, hogy a munkát végző mennyire rendelkezik önálló nyereségszerzési lehetőséggel, illetve, hogy a független vállalkozó által végzett tevékenység mennyire képezi a foglalkoztató vállalkozás üzleti tevékenységének szerves részét.⁵⁵

Ehhez hasonló szempontot vizsgál az Európa Unió Bíróságának (EUB) esetjoga is a munkavállaló fogalmával kapcsolatban. Hosszú ideig a Bíróság esetjoga a munkavállaló fogalmával kapcsolatban a munkavállaló és a független vállalkozó merev szétválasztásán alapult, valamint az ún. Lawrie–Blum doktrína alapján a munkavállalói státusz meghatározását a munkáltató széleskörű utasítási jogkörének alárendelt, önálló munkavégzés kritériuma uralta.⁵⁶ Az EUB több évtizedes és újabb joggyakorlata következetesen alkalmazza azt az elvet, amely szerint a munkaviszony alapvető jellemzője az önálló munkavégzés, azaz, hogy egy személy meghatározott ideig egy másik személy részére és irányítása alatt szolgáltatásokat nyújt, amelyekért cserébe díjazásban részesül.⁵⁷ A Bíróság legújabb joggyakorlata egyre gyakrabban használ a jogviszony minősítése során olyan szempontokat, mint a tevékenységgel járó „üzleti kockázat viselése” (*business risk-assumption*), vagy a független vállalkozónak a foglalkoztató vállalkozás piaci tevékenységében való integrációjának mértéke. Így például a hagyományos logisztikai üzletágban dolgozó futárok ügyében is leszögezte a Bíróság, hogy a „független vállalkozóként” történő besorolás a nemzeti jog szerint nem zárja ki azt, hogy valaki az uniós jog értelmezése szerint munkavállalónak minősüljön, amennyiben a vállalkozó önállósága csak látszólagos, ami valójában egy munkaviszonyt leplez. Azaz, ha a felek közötti kapcsolatot jellemző tények és körülmények arra mutatnak, hogy a más részére munkát végző személy a gyakorlatban a munkáltató irányítása alatt áll, például a munkaidő, hely és tartalom tekintetében nincs szabad döntési joga, nem osztozik a munkáltató kereskedelmi kockázataiban, és e jogviszony fennállásának időtartama alatt e munkáltató vállalkozásának szerves részét képezi, így e vállalkozással gazdasági egységet alkot, valójában munkavállalói státuszban van.⁵⁸ Ugyanezen gazdasági kritériumok használatának még nincs kiforrott uniós jogi gyakorlata. Vélelmezhetően minél inkább kimutatható, hogy a független vállalkozóként

⁵⁵ Az Egyesült Államokban ezt a tesztet összefoglalóan 'economic realities' tesztnek hívják. Samuel ESTREICHER – Michael C. HARPER – Zachary D. FASMAN: *Cases and Materials on Employment Law*. West Academic Publishing, 2022.

⁵⁶ Az Európai Unió Bíróságának munkavállaló fogalmával kapcsolatban ld. különösen: Nicola KONTOURIS: The concept of worker in European Labour Law: Fragmentation, Autonomy and Scope. *Industrial Law Journal*, Vol. 47., No. 2. (2018) 192–225.; Emanuele MENEGATTI: Taking EU labour law beyond the employment contract: The role played by the European Court of Justice. *European Labour Law Journal*, Vol. 11., No. 1. (2020) 26–47.

⁵⁷ C-428/09. sz. ügy. Union Syndicale, [ECLI:EU:C:2010:612], 29. pont.; C-316/13. sz. ügy. Fenoll, [ECLI:EU:C:2015:200], 29. pont.

⁵⁸ C-692/19. sz. ügy. Yodel Delivery [ECLI:EU:C:2020:288], 30–31. pontok.

szerződő fél nem viseli a tevékenységgel járó szokásos üzleti kockázatot, vagy integráns részét képezi a foglalkoztató vállalkozás piaci tevékenységének, annál valószínűbb az uniós jogi értelemben vett munkavállalói státusz megállapítása.

A platform alapon munkát végzőkkel kapcsolatos esetjog körében az angol Legfelső Bíróság 2021. évben az *Uber v. Aslam* ügyben⁵⁹ általános rendelkezésre állási kötelezettség hiányában is munkavállalóhoz hasonló jogállású személynek (ún. *worker*) minősítette az Uber sofőröket. A Legfelső Bíróság ítéletének lényege szerint az Uber a munkaplatform segítségével azt a munkavégzési környezetet, amelyben a független vállalkozó sofőrök a döntéseiket meghozták, közvetett módon olyan mértékben manipulálta, amely megkérdőjelezte a formálisan független vállalkozók gazdasági és piaci forgalomban való autonóm megjelenését. A Bíróság ítéletében kiemelte, hogy az Uber a szolgáltatás minden lényeges elemére jelentős befolyást gyakorolt, így többek között a platform-szolgáltató határozta meg a szolgáltatás árát, és a sofőrnek nem volt lehetősége többet felszámítani. Ezáltal az Uber és a sofőrök tevékenysége olyan mértékben összefonódott, hogy a sofőrök elveszítették azt a lehetőségüket, hogy a gazdasági forgalomban saját szolgáltatásaikat értékesítsék, vagy a piaci forgalomban autonóm szereplőként jelenjenek meg. A sofőrök emiatt a munkavállalóhoz hasonló kiszolgáltatott helyzetbe kerültek az Uberrel szemben, mivel egyetlen lehetőségük arra, hogy növelni tudták keresetüket, az volt, ha hosszabb munkaórákat dolgoztak, miközben folyamatosan megfeleltek az Uber által meghatározott teljesítményméréseknek.⁶⁰ Jól szemlélteti ezen szempontrendszer relatív és adott egyedi eset körülményeihez kötődő jelentőségét, hogy 2023 novemberében az angol Legfelső Bíróság egy másik tanácsa a Deliveroo-nak dolgozó futárokat hagyományosnak tekinthető szempontrendszer alapján és elsősorban a személyes munkavégzési kötelezettség hiánya miatt nem minősítette munkavállalóhoz hasonló jogállású személynek a EJEE 11. cikk értelmében vett kollektív tárgyaláshoz való jog szempontjából.⁶¹

Az eddigi legradikálisabbnak tekinthető megközelítésmód ebben a kérdésben az Egyesült Államokban született. A nagy horderejű Dynamex-ügyben⁶² a kaliforniai Legfelső Bíróság 2018-ban úgy döntött, hogy szakít az eddigi ún. multi-faktor alapú tesztekkel és egy új típusú tesztet⁶³ vezetett be a munkavállaló és független vállalkozó státuszának elhatárolására. A teszt első és legfontosabb eleme, hogy felállítja a munkaviszony általános vélelmét. Ezen teszt alkalmazási körében mindenki, aki más részére ellenérték fejében munkát végez, főszabály szerint munkavállalónak minősül. A vélelem azonban megdönthető, de csak akkor, ha a foglalkoztató vállalkozás három

⁵⁹ *Uber BV v. Aslam* [2021] UKSC 5.[a továbbiakban mint *Uber v. Aslam*-ítélet].

⁶⁰ *Uber v. Aslam*-ítélet 101. bekezdés.

⁶¹ *Independent Workers Union of Great Britain v. CAC* [2023] UKSC 43.

⁶² *Dynamex Operations West, Inc v. Superior Court of Los Angeles* (2018) 4 Cal.5th 903.

⁶³ Az ABC tesztet az államok több, mint kétharmadában alkalmazták már korábban is, de csak a munkanélküliségi ellátások személyi hatályának a megállapítására. A Dynamex-ügyben hozott döntés volt az első olyan eset, ahol ezt a tesztet a munkaviszony személyi hatályához kapcsolódó jogszabály során alkalmazta bíróság. Ld. ezzel kapcsolatban: Samantha J. PRINCE: The AB5 Experiment – Should the States adopt California’s Worker Classification Law? *American University Business Law Review*, Vol. 11., No. 1. (2022) 43–96. [a továbbiakban: PRINCE (2022b)]

együttes feltétel fennállását bizonyítani tudja. Az első feltétel szerint (A) a munkát végző a munkavégzés során mind szerződés alapján, mind ténylegesen mentes az őt foglalkoztató vállalkozás ellenőrzése és irányítása alól; a második felétel, hogy (B) a munkavégzés nem tartozik azon vállalkozás szokásos üzleti tevékenységébe, amely számára a munkát végzik; és végül a harmadik feltétel, hogy (C) a dolgozó rendszeresen végez független üzleti vállalkozásban munkát vagy vállalkozási tevékenységet. A vélelem lényege, hogy egy esetleges perben a bizonyítási terhet a jogviszony helyes meghatározásával kapcsolatban a foglalkoztató vállalkozásra fordítja át. A teszt egyik legvitatottabb eleme, hogy ezeket a kritériumokat konjunktívan rendelte alkalmazni a bíróság, azaz, ha a három feltétel közül akár csak egy nem teljesül, akkor a munkavállalói minőséget automatikusan vélelmezni lehet. A fenti három alkotóelem alapján ezt a tesztet ‘ABC-teszt’-nek is hívják. A függő munka minősítése során a munkáltató irányítási és utasítási jogának ‘relativizálására’ törekvést az is jól szemlélteti ebben a módszertanban, hogy a Bíróság szerint amennyiben a (B) és (C) elem kimutatható a felek jogviszonyában, akkor a munkáltató ellenőrzési és irányítási jogköre lényegében vélelmezhető. A Legfelső Bíróság Dynamex-ügyben hozott döntése az ún. munkabér-rendelkezések személyi hatályának értelmezése körében vezette be ezt a tesztet, de Kaliforniában 2020. január elsején hatályba lépett egy olyan jogszabály (Assembly Bill 5, vagy röviden AB5), amely az ABC tesztet a munkavállaló és független vállalkozói státusz elhatárolásánál is általánosan kötelezővé tette.⁶⁴ A jogszabály elfogadása jelentős társadalmi elégedetlenséget váltott ki az érintett vállalkozók, érdekvédelmi szervezetek, de az érintett munkavállalók körében is. A kaliforniai törvényhozás küzdelmét a jogszabály által teremtett helyzet kezelésével kapcsolatban jól szemlélteti, hogy a módosítás elfogadása óta több, mint 101 szakma esetében vezettek be kivételt.⁶⁵ A sokak által a ‘platform munkások jogszabályaként’ (*gig worker law*) emlegetett jogszabálymódosítás alól az egyik legvitatottabb ilyen kivétel éppen a platform alapon foglalkoztatott sofőrökkel és kiszállítókkal kapcsolatban született 2022-ben. Ezt a kivételt egy népszavazási kezdeményezést követően fogadták el, miután a sofőrök több mint 50%-a a független vállalkozói státusz fenntartása mellett szavazott (Proposition 22.). Az egyik amerikai szerző megfogalmazása szerint a kaliforniai megoldás a munkaviszony minősítésével kapcsolatban inkább kezd hasonlítani a „nagy patchwork paplanjára”, és egyre kevésbé tűnik úgy, mint egy hatékony megoldás az eredeti jogeltes vagy téves besorolási problémára, ami más államok számára is mintaként szolgálhatna.⁶⁶

⁶⁴ Azóta a tesztet Kaliforniában a Munka törvénykönyvébe is belefoglalták [California Labor Code, 2775(b)(1) §], sőt az amerikai törvényhozás idén januárban szövetségi szinten is javasolta egy új, szigorúbb minősítési teszt bevezetését. Ld. <https://tinyurl.com/2skfer43>

⁶⁵ A kivétel nem jelenti automatikusan a független vállalkozói jogállás megszerzését, csak a korábbi ún. Borello-teszt alkalmazását, amely az ABC teszthez képest egy sokkal rugalmasabb keretet biztosít a munkavállalói vélelem megdöntésére. A kivételezett szakmák tényleges listáján pont azok a szakmák szerepelnek, amelyeknek a munkaviszony személyi hatálya alá terelése lehetett a cél; a kivételek bemutatását ld. Stephen FISHMAN: Exempt Job Categories Under California’s AB5 Law. *Nolo.com*, 2023. 06. 20. <https://tinyurl.com/43wvmtpd>

⁶⁶ PRINCE (2022b) i. m. 47.

Míg a jogalkotó és jogalkalmazó szervek láthatóan továbbra is küzdenek egy optimális, mindkét fél érdekeit megfelelően érvényre juttató minősítési teszt ‘feltalálásával’, egyre több tanulmány és gyakorlati tapasztalat mutat rá a kényszerű és tömeges átminősítések negatív foglalkoztatáspolitikai és gazdasági hatására. Egy 2022-ben végzett kutatás szerint egy nemzeti szinten bevezetett, a munkavállalói státusz védelmére épülő ABC-teszt a 16,7 millió független vállalkozóból 4,4 millió vállalkozót akarata ellenére munkavállalóvá minősítene. Ebből a 4,4 millió egyéni vállalkozóból körülbelül 3,4 millió nem tudna munkavállalóként ténylegesen elhelyezkedni. A tanulmány a munkahelyek elvesztésének három okát jelöli meg. Egyrésztől sok jelenleg önálló vállalkozó képtelen teljes munkaidős munkát végezni valamilyen fogyatékoság, krónikus betegség vagy családi kötelezettségek miatt. A már teljes munkaidős állással rendelkező vállalkozók egy része nem vállalná a hagyományos munkaviszonnyal járó kötelezettségeket a korábbi ‘szabadúszó’ munkavégzéssel szemben. Végül a tanulmány rámutat arra is, hogy a tömeges átminősítés várhatóan azért is munkahelyek elvesztéséhez vezetne a szektorban, mert a munkaviszonyban történő foglalkoztatás 30-40 százalékkal növelné a foglalkoztató vállalatok költségeit. A vállalatok egy jelentős része pusztán az átminősítés hatására vélhetően éppen ezért nem vállalná a megnövekedett költségek melletti foglalkoztatást.⁶⁷ Egy másik tanulmány szintén arra mutat rá, hogy az átminősítésből nem következik automatikusan a foglalkoztatás, mert az adott szektorokban a független vállalkozói státusz elterjedése mögött az a munkaerőpiaci körülmény áll, hogy ténylegesen kevesebb a kereslet a munkavállalói státusszal járó álláshelyekre, mint ahány szabadúszónak, független vállalkozónak lenne szüksége az átminősítés következtében állásra.⁶⁸ Az Európai Bizottság számára készített összehasonlító elemzés ehhez hasonlóan a spanyolországi helyzetből származó első reakciók alapján szintén arra mutat rá, hogy a platform alapú munkavégzés munkaviszonyná történő átminősítésének a várható hatása valószínűleg a platform munkaerő-állomány nagy részének elbocsátása lesz, ami különösen a munkaerőpiac peremén lévő, kiszolgáltatott csoportokat fogja leghátrányosabban érinteni, amelyek különböző okokból nem tudnak nagyobb mértékű, rendszeres munkavégzést vállalni, és akik számára a platform alapú munkavégzés egyedülálló lehetőséget jelenthet az alacsony korlátokkal járó jövedelemszerző foglalkoztatásra.⁶⁹

A másik gyakran felhozott kockázat a platformmunkavégzés munkaviszonyként való minősítése kapcsán, hogy az vélhetően a szolgáltatások árának jelentős emelkedéséhez vezetne. A platformmunkavégzést szabályozó irányelv eredeti 2021. évi tervezetével kapcsolatban az Uber 2023 szeptemberében bejelentette, annak elfogadása esetén a blokk több száz városból kivonul, és 40%-kal emeli az árakat.⁷⁰ Ugyan egyes vélemé-

⁶⁷ SHAPIRO–STUTTGEN (2022) i. m.

⁶⁸ PRINCE (2022b) i. m. 64–65.

⁶⁹ HIESSL (2022) i. m. 68.

⁷⁰ Javier ESPINOZA: Uber warns of threat to drivers under EU gig work plan. Brussels, 2023 szeptember 20. <https://tinyurl.com/4k7ta292>

nyek szerint elég valószínűtlen, hogy ez bekövetkezik,⁷¹ 2024 februárjában az egyesült államokbeli Seattle-ben szembesültek a platform alapon dolgozók az adott államban az átlagbérnél is magasabb béralku negatív hatásával. Miután a magasabb kötelező bérek hatására a vállalkozás költségei egy év alatt közel megduplázódtak, ez szükségszerűen áremeléshez vezetett, ami miatt jelentősen visszaesett a kereslet a szolgáltatások iránt. Ez a visszaesés nemcsak a kiszállító platformokat és a nekik dolgozó kiszállító vállalkozókat érintette hátrányosan, hanem a velük szerződött éttermeket is.⁷² A konkrét eset arra a szükségszerű piaci evidenciára mutat rá, hogy a költségek növekedését egy versengő piacon a vállalkozás csak korlátozottan tudja internalizálni, és kénytelen azt tovább hárítani a vevőire.

Elsősorban az Ítéletábrla döntésében jelenik meg a fentebb ismertetett „újszerű” vizsgálati módszertan. Az Ítéletábrla szerint a külföldi esetjog és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlata is arra mutatnak rá, hogy tételes jogi szabályozás hiányában jogalkalmazói úton is választ lehet találni a platform alapú munkavégzés jogi minősítésével kapcsolatos kérdésekre. Külföldi példák alapján a munkaviszony fennállására utalhat például a munkát végző és a digitális platformot üzemeltető vállalat közötti kölcsönös gazdasági függőség. Az olaszországi joggyakorlat pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a platformmunkavégzés szétfűzöttségére ellenére is lehetséges nem alkalmi, hanem folyamatos munkavégzés megállapítása.⁷³ Ez a megközelítésmód a bíróság döntésének több pontján is tetten érhető. Az Ítéletábrla szerint az alperes az általa döntően egyoldalúan megállapított szerződéses feltételekkel ténylegesen a munkaviszonyra jellemző feltételeket teremtett. Az aktív periódusokban való munkavégzésre feljelentkezés vagy megszakításának lehetősége csak látszólagos kötetlenséget biztosított a futárok számára. A munkaviszonyra jellemző rendelkezésre állási kötelezettségekre lehetett következtetni abból, hogy ténylegesen megállapítható volt a folyamatos, napi szintű teljesítés, valamint a legfeljebb kis időközök biztosításával történő feladat kiosztás. Aból, hogy a futárok folyamatos rendelkezésre, munkavégzésre készen állása elsősorban a foglalkoztató alperes üzleti érdekét szolgálta, szokásos üzleti tevékenységének részét képezte, különösebb munkaidőbeli kötöttség előírása nélkül szintén a munkaviszony fennálltára következtetett a II. fokú bíróság. Egyfajta munkáltatói magatartásra, funk-

⁷¹ M. SIX SILBERMAN – Jeremias Adams PRASSL – Halefom ABRAHA – Sangh RAKSHITA: Shutting Down Uber? Employment Status and the EU’s Proposed Platform Work Directive. *University of Oxford, Faculty of Law Blogs*, 2023. szeptember 25. <https://tinyurl.com/35dh7v4h>

⁷² A konkrét esetben Seattle-ben 2022-ben a Városi Tanács a platform alapon foglalkoztatott kézbesítő sofőrök számára kívánta biztosítani, hogy azok minimálbért, valamint borraalót és költségtérítést kapjanak. Ez a törvény 2024. januárban lépett hatályba, és gyakorlatilag megköveteli a cégektől, hogy a 0,44 dolláros percenkénti és a 0,74 dolláros mérföldenkénti, vagy az 5 dolláros minimális ajánlatonkénti összeg közül a nagyobbakat fizessék. A gyakorlatban ez azt jelentette az érintett cégek számára, mint a DoorDash és az Instacart, hogy a rendeletnek való megfelelés és a költségek fedezése érdekében 26 dollár vagy annál is több órabért fizessenek a független vállalkozó kézbesítő sofőrjeiknek. Ez az összeg jóval meghaladja Seattle városának 19,97 dolláros átlagos órabérét, és egy év alatt az érintett vállalatok munkabér költségeinek közel duplájára emeléséhez vezetett. Eric REVELL: Seattle’s minimum pay ordinance hurting delivery drives it meant to help. *Fox Business*, 2024. február 14. <https://tinyurl.com/yxc3xk2c>

⁷³ Foodora-ítélet Ítéletábrla 99–100. bek.

ciógyakorlásra következtetett az Ítéltábla abból is, hogy az alperes a kiszállításhoz szükséges humán erőforrás kapacitásokat előre megbecsülte és ennek alapján különböző közvetett ösztönzők alkalmazásával törekedett annak elérésére, hogy a szükséges állomány adott időszakban rendelkezésre álljon. Formálisan ugyan a foglalkoztató nem zárta ki azt, hogy a futárok más részére is teljesítsenek, munkát végezzenek, de ez az önállóság látszólagos volt, mivel közvetett ösztönzőkkel mégis *de facto* ugyanarra az eredményre jutott. Amennyiben a futár más tevékenységet végzett volna, akkor az aktív periódusból kizárják és az alapdíjtól is elesett volna, valamint az alperes a besorolási rangsorban is visszavetette volna. Érvelése az adott esetben odáig vezetett, hogy megállapította: azzal, hogy az aktív periódusokat egyoldalúan az alperes határozta meg, az alperes határozta meg azt is, hogy a felperes egyáltalán mikor végezhetett munkát, illetve, ha a futár munkabért akart kapni, akkor mindenképpen munkára kellett jelentkeznie, ha nem jelentkezett, akkor a munkavállaló besorolása hátrányosan módosult. Mindezek alapján az Ítéltábla megállapította, hogy a peres felek közötti megbízási jogviszony színlelt volt és a felek között valójában munkaviszony állt fenn.⁷⁴

A Kúria döntése alapján abból, hogy a futárok megbízottként csak akkor kaptak fizetést, ha valóban végeztek kiszállítási tevékenységet, nem lehet a munkaviszonyra jellemző alá-fölé rendeltségre következtetni. Még abban az esetben sem, ha az aktív munkavégzésre kijelölt periódusokat a platform-szolgáltató egyoldalúan a tényleges kereslet és kínálat alakulása alapján határozza meg. Másképpen fogalmazva: azzal, hogy a platform-szolgáltató marketing, szakmai vagy hatékony munkaszervezés céljából meghatároz bizonyos kereteket, amelyen belül a független vállalkozók munkát végeznek, attól még a futárok nem tekinthetők munkavállalónak. Bár a futárok jövedelme valóban attól függ ebben az esetben, hogy vállalnak-e kiszállítási feladatokat, ez a független vállalkozói státusszal járó kockázatok körébe tartozik.

5. Következtetések

A digitalizáció, különösen az algoritmus alapú irányítási és automatizált döntéshozatali és felügyeleti rendszerek alkalmazása a munkavégzés világában, alapvető hatással van a munkajog alapfogalmaira.⁷⁵ Általánosan elfogadott tétel, hogy a függő munka fogalma, mint a munkajogi szabályozás tárgya, a munkáltatónak alárendelt, önállótlán munkavégzésen alapul, amely a munkavégzés minden aspektusára kiterjedő munkáltatói irányítási és ellenőrzési jogkörökben nyilvánul meg. A mesterséges intelligencia, algoritmus alapú döntéshozatali és felügyeleti rendszerek használatával kapcsolatban felmerült kockázatok érdekes és széleskörű vitát generáltak mind elméleti szinten, mind a gyakorlatban arról, hogy szükséges-e a munkáltató ellenőrzési és irányítási jogköre fogalmának megújítása a negyedik ipari forradalom által generált technológiai újítások tükrében. Ahogy a jelen tanulmány is rámutatott, a platform alapú munkavégzés minősítésével kapcsolatban Európában és az Egyesült Államokban is mind a bírói gyakorlatban, mind jogalkotói szinten vannak törekvések a munkáltató irányí-

⁷⁴ Foodora-ítélet Ítéltábla 99–100. bek.

⁷⁵ Ennek átfogó elemzésére ld. RÁCZ (2020) i. m.

tási és ellenőrzési jogköre hagyományos fogalmának kiszélesítésére, illetve annak 'relativizálására' a foglalkoztatási jogviszonyok elhatárolása során. Gyakran hangoztatott érv például, hogy a platform gazdaságban használt algoritmus alapú menedzsment rendszerek, mint a munkavállalók automata rendszerek általi értékelése, rangsorolása, 'gamifikáció', dinamikus árazás, a digitális platformok által gyakorolt közvetett irányítási és felügyeleti rendszerek megnyilvánulásai. Konkrét és nagyon friss példákat használva jelen tanulmány rámutatott ezeknek az egyre elterjedtebb és innovatív megközelítéseknek az érdemeire, de a kockázataira is. A vita különösen érdekes a 2024 márciusában ideiglenesen elfogadott, a platformmunkavégzés foglalkoztatási feltételeinek javítására irányuló irányelv tervezetének fényében. Az irányelv tervezete értelmében a tagállamoknak a munkaviszony hatékony és megdönthető „vélemét” kell létrehozniuk a platformmunkavégzés kontextusában. Azonban ez a vélelem csak akkor lesz alkalmazható, ha a digitális munkaplatform és a platformon munkát végző személy közötti kapcsolatrendszerben kimutatható a munkáltató irányítási és ellenőrzési jogköre.

Habár ilyen kontextusban a Kúria döntése, amely hagyományosnak tekinthető szempontrendszer alapján nem minősítette munkaviszonynak a platform alapon munkát végző futár jogviszonyát, ellentmondásosnak tűnik, valójában azonban pont arra mutat rá, hogy a jogi minősítés során ez a fajta újszerű szempontrendszer helyenként olyan munkajogi megközelítésmóddhoz közelít, amely irracionális és *contra legem* jogértelmezéshez vezethet. A munkajog számos rendelkezése közvetíti azt az elvet, hogy a tevékenységgel járó kockázatot a munkaviszonyban történő foglalkoztatás során a foglalkoztató munkáltató viseli. A hagyományos munkaviszony lényege éppen az, hogy azok, akik nem tudják vagy nem akarják viselni az üzleti tevékenységgel járó kockázatot, a munkaerejüket tartósan egy másik, a kockázatot viselő munkáltató rendelkezésére bocsátják. A munkaviszony nemcsak a tevékenységgel járó kockázat alól mentesíti így a munkavállalókat, hanem a munkaviszonyhoz kapcsolódó kötelező társadalombiztosítási jogviszonyon keresztül a tartós munkavégzéssel járó betegségből, munkanélküliségből, idős korból eredő foglalkoztatási kockázatokat részben a munkáltatók, részben a munkavállalók és a munkáltatók, illetve végeredményben az állam közösen viselik. Az önálló vállalkozói státusz vállalásával és elfogadásával a munkát végzők ugyanakkor tudomásul veszik egyrészt, hogy a munkaviszonyhoz kapcsolódó jogoktól és foglalkoztatási biztonságtól elesnek. Másrészt vállalják a bevételek ingadozásából eredő, illetve a vállalkozói léttel járó egyéb kockázatokat is.

A Kúria döntése alapján mindaddig, amíg a munkavégzés időben és fajta szerinti is jól körülhatárolható feladatokra van bontva, amíg az önfoglalkoztató megőrzi a munkavégzés szakmai feltételei feletti önállóságot (pl. kiszállítási módja, szállítási idők, szállítási útvonalak meghatározása), szabadon dönt arról, hogy mikor és mennyit kíván dolgozni, a munkavégzést saját döntése alapján bármikor megszakíthatja, a díjazása nincs maximálva, függetlensége nem kérdőjelezhető meg. Önmagában abból, hogy a foglalkoztató vállalkozás objektív szempontok alapján meghatározza a munkavégzés kereteit, a megbízási vagy vállalkozási díjat, amennyiért az adott szolgáltatást igénybe kívánja venni, nem lehet a munkaviszonyra jellemző alá-fölé rendeltségi jogviszonyra következtetni. A független vállalkozó autonóm döntési szabadsága nem kérdőjelezhető meg annak ellenére, hogy bevételszerzésük bizonyos gazdasági racionalitások alapján

akár a másik fél általi szabályokhoz kötött. A bevételek ingadozásával járó kockázat ilyen esetben a vállalkozói léttel együtt járó szokásos üzleti kockázat körébe tartozik.

A foglalkozási jogviszonyok közötti választás szabadságának lehetősége pontosan ezen kockázatok viselésének elfogadását és tudatos vállalását jelenti. Kérdés ugyanakkor, hogy a munkaviszony általános véelmének bevezetése a platformmunkavégzés során mennyiben fogja más irányba terelni az eddig következetesen alkalmazott joggyakorlatot. Másrészt, mint ahogy az amerikai példa is mutatja, a munkaviszony általános véelme a platformmunkavégzés során könnyen *spill-over* hatáshoz vezethet. Más rugalmas és alkalmi foglalkoztatási formák területére is kiterjesztve alapvető változásokat hozhat a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok rendszerében és a vállalkozói szektorban is. A tagállamoknak nagyon körültekintően kell tehát meghatározniuk a vélelem alkalmazásának és megdöntésének kritériumrendszerét, mert ahogy az amerikai példa is mutatja, egy túlságosan leegyszerűsített, merev vélelemi rendszer bevezetése összetett bizonyítási eljárásokhoz vezethet, ami jogbizonytalanságot okozhat, a jogalkotó és jogalkalmazó szervek számára is komoly adminisztratív terhekkel járhat. A bonyolult bizonyítási eljárások költségesek és időigényesek lehetnek. Egy általános vélelem, különösen a kkv-szektorban, tovább növelheti a vállalkozások adminisztrációs terheit. A munkaviszony véelmének bevezetése nem vezet automatikusan a munkaviszony megállapításához, ugyanakkor mind a foglalkoztató vállalkozások, mind a munkát végzők számára bizonyítási nehézségeket okozhat, ami miatt azoknak az eddigieknél gondosabban kell dokumentálniuk és igazolniuk a vállalkozói státuszukat.

A DEMOKRATIKUS LEGITIMÁCIÓ ALAPKÉRDÉSEI A KATOLIKUS EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSÁNAK TÜKRÉBEN

KURUNCZI Gábor
egyetemi docens (PPKE JÁK)

1. Bevezető gondolatok

A Katolikus Egyház társadalmi tanításának kompendiuma alapján több alapelv (pl. a közjó elve, a szubszidiaritás elve, a részvétel elve, a szolidaritás elve) is meghatározható, emellett pedig a társadalmi életnek négy alapvető értéke (pl. az igazságosság értéke) azonosítható.¹ Ezek közül különösen fontos kiemelni az emberi méltóságot (továbbá a közjó fontosságát).² A társadalmat, gazdaságot és politikát ugyanis csak úgy érdemes építeni, ha az ember méltóságára alapozunk. Az embernek pedig azért van méltósága, mert Isten hasonlatosságára és képére teremtett.³ A társadalmi folyamatoknak tehát az alapja az ember. Ebből azonban az is következik, hogy az egyén felelőssége is, hogy milyen társadalomban él.⁴ A társadalom ugyanis emberekből épül

¹ GOJÁK János – TOMKA Ferenc (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása – Dokumentumok*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.

² Arnd KÜPPERS – Peter SCHALLENBERG (szerk.): *DOCAT – Mit kell tennünk?* Budapest, Vigilia, 2018.

³ 1Móz 1,1.26–31.

⁴ A Katolikus Egyház társadalmi tanítása szerint az alábbi gondolatmenet alapján tudunk eljutni a demokratikus társadalom követelményéig. Elsőként az emberi méltóságból kell kiindulni (hiszen Isten képére és hasonlatosságára teremtette az embert, de az embernek a feladata is egyben, hogy egyre hasonlább váljék Teremtőjéhez). Második lépésként a közjó érvényesülésének szükségességét kell említeni. Ez alapján olyan feltételeket kell biztosítani az államnak, amelyek között az ember méltósága leginkább megvalósítható. Emellett garantálni kell a szubszidiaritás érvényesülését is. A demokratikus állam működéséhez ugyanis a törvényes tekintély mellett, ami a közjó megvalósításához szükséges, az egyének saját hozzájárulása, kezdeményezése is kell. Ezeket keresztül pedig végül el tudunk jutni a részvételi demokrácia gondolatáig. KOMÁROMI László: Demokrácia. In: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 311–313.

fel, és az ember felelős azért, hogy mit épít.⁵ Ezért a demokratikus hatalom formálása nem csak joga, hanem kötelessége is az embernek (még hozzá az igazságosság⁶ és az egyenlőség⁷ követelménye alapján). Mindezek alapján egy demokratikus állam működésének vizsgálatakor, a „hit és értelem” dialógusának⁸ követelménye alapján elengedhetetlen górcső alá venni a demokratikus legitimitáció kérdését. Egy demokratikus államban ugyanis megkérdőjelezhetetlen elvként rögzíthető, hogy minden hatalom a népé, vagyis ahogy az Alaptörvény B) cikk (4) bekezdése is fogalmaz: a (köz)hatalom forrása a nép.⁹ Mindebből pedig egyenesen következik, hogy egy demokráciában csak olyan személy vagy szerv gyakorolhat közhatalmat, amelynek hatalma megszakíthatlan láncon keresztül visszavezethető a népre.¹⁰ A demokratikus legitimitáció fogalmának meghatározása tehát kiemelten fontos kérdésként jelenik meg. Jelen tanulmányban ezért a fentiekből kiindulva a demokratikus legitimitáció kérdését, és ezzel összefüggésben a nép fogalmának alkotmányos meghatározását vizsgálom, az emberi méltóságból levezethető döntés jogán keresztül.

2. A demokratikus legitimitáció fogalma és jelentősége

A demokratikus legitimitáció (fentiekkel összhangban álló) fogalma alapján tehát annak lényege az alábbi módon határozható meg: a nép általi hatalom-átruházás megszakíthatlan lánca ténylegesen feljogosítja a hatalom birtokosát annak gyakorlására.¹¹ A

⁵ Ld. Az egyház társadalmi tanítása – Első pillér, az emberi méltóság.
<https://katolikus.hu/cikk/az-egyhazi-tarsadalmi-tanitasa>

⁶ Amelyet Aquinói Szent Tamás a négy sarkalatos erény közé sorolt. Ld. AQUINÓI SZENT TAMÁS: *A summa theologiae kérdései a jogról*. Budapest, Szent István Társulat, 2011. 213.

⁷ Az egyenlőség követelménye a Katolikus Egyház társadalmi tanításában is megjelenik (lásd pl. a VI. Pál pápa: *Populorum progressio* (1967) kezdetű enciklikáját, amely szerint „[...] minden értelmes lélekkel rendelkező és Isten képmására teremtett embernek ugyanaz a természete és ugyanaz az eredete; s mert Krisztustól megváltottan ugyanaz a hivatása és isteni rendeltetése, egyre határozottabban el kell ismerni, hogy minden ember alapvetően egyenlő.”). Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az egyenlőség a Katolikus Egyházban nem kifejezetten a választójog egyenlőségére utal.

⁸ Ld. *Fides et Ratio* – II. János Pál pápa enciklikája püspökeihez a hit és az értelem kapcsolatának természetéről (<https://n9.cl/q5nwg>).

⁹ A Katolikus Egyház társadalmi tanításának kompendiuma 395. pontjában ezzel összefüggésben így fogalmaz: „[...] a politikai tekintély alanya, szubjektuma a nép, amelyet a maga egészében mint szuverént szemlélhetünk. A nép ruhazza át különféle formákban saját szuverenitásának gyakorlását azokra, akiket szabad választás révén saját képviselőivé választott, de megőrzi azt az illetékességét, hogy a hatalmon lévőköt ellenőrizhesse és visszahívhasa, ha ezeket a funkcióikat nem kielégítő módon látják el [...]”

¹⁰ PETRÉTEI József: A politikai akaratképzésről. In: CHRONOWSKI Nóra – POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán – SMUK Péter – SZABÓ Zsolt (szerk.): *A szabadságszerető embernek Liber Amicorum István Kukorelli*. Budapest, Gondolat, 2017. 67–69.

¹¹ A hatalom-átruházás pedig lehet közvetett (pl. választások útján), vagy pedig közvetlen (pl. a népszavazásokon keresztül). E tekintetben ld. bővebben: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs: Alkotmányosság. In: CSINK Lóránt – SCHANDA Balázs – TRÓCSÁNYI László (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. Budapest, HVG-ORAC, 2023. 70.

demokratikus jogállamiság elvéből ugyanis értelemszerűen következik a nép politikai akaratképzésének szükségessége: a modern jogállami alkotmányos demokráciákban a közhatalom gyakorlása során alkotott közhatalmi aktusoknak mindig a nép akaratára kell visszavezethetőnek lenniük, illetve biztosítaniuk kell, hogy a nép tagjai egyenlő módon vehessenek részt a közhatalmi szervek akaratképzésében.¹² Ez az ún. politikai akaratképzés jelenti a népakarat és az államakarat képzését is. A „nép akarata” az alkotmányos rendnek megfelelő jogi folyamat során az egyéni akaratokból nyerhető. Ez az akaratképzési eljárás pedig előfeltételezi, hogy abban minden egyén szabadon és egyenlően vehet részt, így az akaratképzés a többség homogén akaratát hozza létre. Népakarat tehát nem létezik az egyéni akaratoktól elválasztva és azoktól függetlenül, de népakarat nemcsak a minden egyes létező egyéni akarat gondolatilag összefoglalt jelölése.¹³ Ezért a demokráciában a nép akarata nem eleve adott, hanem olyan politikai folyamat, amelyben az alkotmányjogilag meghatározott nép minden tagja részt vehet, és részvétele révén befolyást gyakorolhat. A nép akarata tehát egy demokráciában a politikai akaratképzés szabad és nyitott folyamatában alakul ki, alkotmányjogi értelemben az egyének demokratikus közreműködésének szabadsága alapján jön létre, tartalma pedig éppen ebben a folyamatban körvonalazódik.¹⁴ Alkotmányjogi értelemben a politikai akaratképzésben a néphez tartozó egyének az alapvető politikai és szabadságjogaik gyakorlásával vehetnek részt, ami közé tartozik különösen a választójog és a népszavazásban való részvétel¹⁵ joga.¹⁶ A népképviselői szerv megválasztása során ugyanis az egyének különböző partikuláris akaratai – a leadott szavazatok alapján – kötelező akarattá válnak, és meghatározzák a parlament (vagy más választott szerv) összetételét. A szavazatuk leadásával pedig a választópolgárok, mint az államalkotó nép tagjai, a legitimitást létrehozó politikai szabadságukat (is) gyakorolják. A választójog alapjogi meghatározottsága is éppen azért különösen fontos, mivel a legszélesebb alanyi kör részére biztosított választójogosultság fogja a demokratikus legitimitáción keresztül leginkább garantálni a hatalomgyakorlás legitimitását. A népszuverenitás tekintetében ezért fontos hangsúlyozni, hogy minden demokratikus hatalomgyakorlásnak a népszuverenitás elvén kell alapulnia. A közhatalom gyakorlásának alkotmányos feltétele ugyanis, hogy arra demokratikus legitimitáció alapján kerüljön sor. A népszu-

¹² PETRÉTEI i. m. 67–69., 73–74.

¹³ Ezen gondolat a Katolikus Egyház társadalmi tanításában kapcsolódik a közjó fogalmához. Szent II. János Pál pápának a *Rerum Novarum* enciklika kibocsátásának érfordulójára kiadott *Centesimus Annus* enciklikájában (47. pontjában) így fogalmaz: „[a] közjó ugyanis nem a részérdek pusztá summázata, hanem azok mérlegelését és megfelelő elrendezését is magában foglalja a javak kiegyensúlyozott értékrendje alapján, s végelemzésben a személy méltóságáról és jogairól alkotott helyes értelmezésnek megfelelően.”

¹⁴ Uo.

¹⁵ Az állampolgári részvétel joga több helyen is megjelenik a Katolikus Egyház társadalmi tanításában. Pl. XXIII. János pápa enciklikája az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között (*Pacem in terris* 73–74.); vagy épp a más említett *Centesimus annus* enciklika 46. pontjában.

¹⁶ A közvetlen demokráciáról ld. részletesebben: KOMÁROMI László: Népszavazás és népi kezdeményezés. In: JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2023. <http://ijoten.hu/szocikk/nepszavazas-es-nepi-kezdemenyezés>

verenítésre építő rendszerekben ennek alapja pedig a közvetlen választásokon való hatalom-átruházás (a demokratikus legitimáció elsődlegesen ugyanis akkor valósul meg, ha a közhatalmat gyakorló testületet a választópolgárok közvetlenül választják), amely alapján a hatalmi ágak önlegitimálók is lehetnek. A nép azonban nem pusztán forrása a hatalomnak, hanem részt is vesz annak gyakorlásában, így a néprésztétel elve a demokratikus hatalomgyakorlás egyik fő pillére (ld. pl. a népszavazás intézményét).¹⁷ Ezért a nép alkotmányos fogalmának a meghatározása azért is kiemelt jelentőségű kérdésnek tekinthető, mivel a nép a választójogának gyakorlása által ad felhatalmazást a szuverenitásból eredő hatáskörök gyakorlására.¹⁸

3. A nép alkotmányos fogalmának lehetséges meghatározásai

A demokratikus legitimáció fogalmához tehát szorosan hozzákapcsolódik a népszuverenitás alapját képező *nép* alkotmányos fogalmának a meghatározása is. Ezért fontos megvizsgálni, hogy hogyan és milyen szempontok mentén határozható meg a nép fogalma.

Az Alaptörvény B) cikk (4) bekezdése úgy fogalmaz, hogy a közhatalom forrása a nép. A nép fogalmának meghatározása keretében fontos kiemelni, hogy a politikai egységként megjelenő szuverén társadalmi csoportok csak egymástól lényegesen különböző fogalmakkal fejezhetőek ki. Ezzel összhangban az európai alkotmányok is rendszerint különböző elnevezésekkel (pl. *nép*, *nemzet*) utalnak a népszuverenitás alapjaira. Zlinszky János álláspontja szerint a nép egy etnikai fogalom, amely alatt elsősorban a közös anyanyelv és a közös kultúra által összekötött, vérségi kapcsolatokkal is rendelkező, bár fajilag korántsem egységes, de a néphez tartozóan mégis tudatos személyek összességét kell érteni, állampolgárságra, politikai hovatartozásra és társadalmi állásra tekintet nélkül.¹⁹ Ez alapján nem lehet a nép fogalmából kizárni pl. sem a művelteket, sem a gazdagokat, sem a más országban élőket. Ezzel szemben megfogalmazása szerint a *nemzet* politikai fogalom, amely szerint egy adott állam polgárai tartoznak a szuverén nemzethez.²⁰ Zlinszky János a magyarság tekintetében – Kőlcsey Ferenc *Parainesis Kőlcsey Kálmánhoz* című művének szavaival élve – úgy fogalmaz: „nálunk nemzetnek neveztetik egyenként s összesen a közügyekre befolyással bíró”. Ebből kiindulva úgy véli, hogy potenciálisan, várományként, minden magyar állam-

¹⁷ BODNÁR Eszter: Választási rendszerek, választójog-történet. In: DUKÁN Ildikó – VARGA Aida (szerk.): *Parlamentari jog: az Országgyűlés működése, feladat- és hatáskörei, kapcsolódó intézmények*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2018. 77.; továbbá: Ludvig BECKMAN: *The Frontiers of Democracy – The Right to Vote and its Limits*. Chippenham–Eastbourne, CPI Antony Rowe, 2009. 36.

¹⁸ E körben ld. továbbá: KOMÁROMI (2020) i. m. 289–346.

¹⁹ ZLINSZKY János: Tudjátok-e, mi a haza? In: HAJAS Barnabás – SCHANDA Balázs (szerk.): *Formatori Iuris Publici – Ünnepi kötet Kétyi Géza professzor hetvenedik születésnapjára*. Budapest, Szent István Társulat, 2006. 599.

²⁰ A nemzet fogalmával kapcsolatban ld. továbbá: HALÁSZ Iván: A nemzetfelfogás kérdése az Alaptörvényben és a hatályos magyar közjogban. In: PATYI András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról – Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 15–30.

polgár megkülönböztetés nélkül beleszólhat a közügyekbe, tehát a magyar állam minden polgára tagja egyúttal a magyar nemzetnek.²¹

XXIII. János pápa a *Pacem in terris* kezdetű enciklikájában²² is a nemzet tekinthető politikai, és a nép kifejezés az etnikai kategóriának. E szerint:

„[i]de tartozik különös módon az államoknak az a törekvése, mely a XIX. századtól kezdve elterjedt és elhatalmasodott mindenfelé, hogy az ugyanazon fajból származó emberek önjogúak akarnak lenni és egy nemzetté akarnak egyesülni. Mivel ez sok okból kifolyólag nem mindig lehetséges, ebből származik az, hogy gyakran népi kisebbségek más fajú nemzetek határai közt élnek, és ebből nagyfontosságú kérdések származnak.”²³

Zlinszky János írásában ugyanakkor kiemeli, hogy más szerzők véleménye szerint a két fogalom pont ellentétesen írható le. Ádám Antal álláspontja szerint pl. a nép fogalma takarja a szuverén közösséget, és a nemzet alatt pedig érhetjük a közös nemzeti nyelv és kultúra által meghatározott csoportot. Ádám Antal álláspontja szerint a határokon túl élő magyarok a magyar nemzet tagjai, akiket az állampolgárság juttatása venne (vesz) be a magyar nép keretébe.²⁴

A *nép* alkotmányos fogalmának meghatározásával összefüggésben ki kell emelni, hogy az felfogható a főhatalom alatt élők közösségeként (értsd: lakosság) és az állampolgárok közösségeként is.²⁵ Varga Zs. András ezzel összefüggésben teszi fel a kérdést: ki tekinthető a szuverenitás alanyának? Álláspontja szerint a kérdés megválaszolásának kiindulópontja az Alaptörvény közjogi alanyainak meghatározottsága. E szerint az Alaptörvény négy fogalmi elemet említ:

1. a népet (amely az Alaptörvény B) cikk (3) szerint a hatalom forrása),
2. a nemzetet (amely egységének védelme az Alaptörvény 9. cikke szerint a köztársasági elnök feladata),
3. a „magyarok”-at (akik az Alaptörvény D) cikke szerint *a contrario* határon belül és kívül is élnek és védelmet élveznek), továbbá
4. a nemzeti és etnikai kisebbségeket (amelyeket az Alaptörvény államalkotó tényezőnek tekint).

Ezek közül Varga Zs. András a szuverenitás hordozójának (elsődleges alanyának) a nemzetet tekinti, és ilyenként azonosnak az Alaptörvény B) cikke szerinti néppel. Ennek tekintetében azonban annak tisztázása is fontos, hogy mi köti össze a nem-

²¹ Uo. 599–600.

²² XXIII. JÁNOS PÁPA: *Pacem in terris kezdetű enciklikája az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között*. Róma, 1963. november 4. [a továbbiakban: PT] <https://www.katolikus.hu/dokumentumtar/pacem-in-terris>

²³ PT 94. pont.

²⁴ Uo. 601.

²⁵ GYÖRFI Tamás – JAKAB András – SALÁT Orsolya – SONNEVEND Pál – SÜLYOK Gábor – KOVÁCS Mónika – TILK Péter: 2. § [Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog. A nép mint a szuverenitás alanya.]. In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I–II*. Budapest, Századvég, 2009. 218–224.

zet tagjait? Véleménye szerint egyfelől része a kötőerőnek a tényleges (fő)hatalom, de emellett az is, hogy az érintett egyénösszesség együtt gyakorolja a hatalmat, vagyis a „többiek” elfogadása hatalomgyakorló alanyként feltételezi azt, hogy a „mi” alanynak van értelme, hogy „mi” egyénként tagjai vagyunk valaminek.²⁶ Majtényi Balázs a nemzet fogalma kapcsán kiemeli, hogy fontos elkülöníteni a politikai és a kulturális, illetve etnikai nemzet fogalmát. Ezek közül a politikai nemzet fogalma alatt a polgári nemzetet érthetjük, amely a polgárok szabad szövetségeként tekinthető, mely egy valós összetartozás-tudathoz köti a nemzet fogalmát, és így egy történeti közösség megteremtésére építő racionális és önkéntes politikai konstrukció. Ezzel szemben a kulturális vagy etnikai nemzet nem az emberek közötti közjogi kapcsolatra utal, hanem egy identitásérzés kifejeződésére.²⁷

Álláspontom szerint a nép fogalmához tartozás megállapítása egy skálán képzelhető el, amely két végpontja (azaz, hogy valaki egyértelműen tagja a népnek, míg a másik nem) között számos átmenet létezik. A világos elhatároláshoz pedig meg kell határozunk egy olyan viszonyítási pontot, amelyen túl már egyértelműen a néphez tartozónak tekintünk valakit, míg az alatt nem. Ezt a pontot kijelölni azonban nem könnyű, mivel bárhogy is határozzuk azt meg, mindig megfogalmazódnak kritikai felhangok: ha ugyanis túl erős követelést határozunk meg, akkor kizárunk a nép tagjai közül olyanokat, akik kétségtelenül tagjai annak,²⁸ ha pedig túl gyenge kapcsolatot követelünk meg, akkor bevonunk olyanokat is a nép fogalmába, akik egyértelműen nem tagjai annak.²⁹ Éppen ezért a leggyakrabban alkalmazott viszonyítási pont az állampolgárság³⁰ létének előírása. Majtényi Balázs pl. ezzel összefüggésben úgy fogalmaz, hogy az állampolgárság klasszikus értelemben a politikai közösség tagjaként történő elismerést jelenti.³¹ Ezzel összefüggésben Kukorelli István az 5/2004. (III. 2.) AB határozathoz fűzött különvéleményében emellett foglalt állást, hogy „[a]z állampolgárság nemcsak alapjog, hanem a szuverenitás (terület, népesség, főhatalom) klasszikus alkotmányjogi intézménye”. Álláspontja szerint azonban az országhoz és nemzethez tartozás két külön kérdésnek tekinthető (szemben a többségi határozattal, amely szerint a nemzetiséghez tartozás önmagában kifejezi az országhoz való szorosabb kötődést). Ha tehát az állampolgárságot határozzuk meg a nép fogalmának viszonyítási pontjaként, akkor

²⁶ VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? – A joguralom dogmatikája*. Budapest, Századvég, 2015. 73–75.

²⁷ MAJTÉNYI Balázs: Alaptörvény a nemzet akaratából. *Állam- és Jogtudomány*, 2014/1. 78.

²⁸ Ilyen lenne pl. az az eset, ha a nép tagjainak csak azokat az állampolgárokat tekintenénk, akik személyi jövedelem típusú adót fizetnek Magyarországon.

²⁹ Utóbbira lehet példa, ha mindenkit a nép fogalmába tartozónak tekintünk, aki legalább pár hónapot az ország területén tartózkodik ideiglenes jelleggel (pl. oktatási, vagy munkavégzési céllal).

³⁰ A Katolikus Egyház is gyakran használja az „állampolgár”, vagy az „állam polgára” kifejezést. Lásd pl. XII. Piusz 1944 karácsonyi rádióbeszédét („A demokráciában élő állampolgár tulajdonságai”); vagy épp a már többször idézett „Pacem in terris” enciklika 73. pontját („Állampolgári részvétel a közéletben”).

³¹ MAJTÉNYI i. m. 96.

tulajdonképpen abból a felvetésből indulunk ki, hogy az állam és egy természetes személy között szoros jogi kötelék áll fenn.³² Ez az állítás pedig vitán felül igazolható.

További viszonyítási pont lehet a néphez tartozás megállapítása során a választópolgárok közösségéhez való tartozás meghatározása, ez azonban nem egy szerencsés választás, mivel aligha lehet azt mondani, hogy egy választójoggal nem rendelkező személy (pl. gyermek) nem lehet tagja a politikai közösségnek, és így az államnak nem kell figyelembe vennie az ő érdekeit.

Végül meghatározható a nép fogalma (a néphez tartozó személyek köre) úgy is, mint a kulturális nemzethez tartozók összessége, ezt azonban azért kell ebből a szempontból fenntartással kezelni, mert ezen nézőpont szerint az adott ország állampolgárságával rendelkező, de nem az adott ország többségét alkotó nemzetiséghez tartozó természetes személyek nem lennének tagjai a nép fogalmának.³³ A kulturális vagy etnikai nemzet fogalmának kizárólagos használata egy demokratikus alkotmányban a politikai közösség leírására a morális egyenlőség elvével sem lenne összeegyeztethető, hiszen az kizárja vagy hátrányosabb helyzetbe hozza a politikai közösség tagjai közül a magukat különböző kisebbségekhez tartozónak valló, vagy mások által oda sorolt állampolgárokat.³⁴

A fentiekhez természetesen azt is hozzá kell fűzni, hogy értelemszerűen a nép fogalmának tartalmát nem lehet egységesen meghatározni valamennyi, a népszuverenitás gyakorlásához kapcsolódó esetben. A parlamenti választások vonatkozásában (amely a népszuverenitás gyakorlásának legfontosabb esete) azonban általános tendenciaként rajzolódik ki, hogy az egyes európai országok az aktív választójogosultság feltételeként az adott ország állampolgárságának meglétét írják elő.³⁵ Természetesen ez nem jelenti magától értetődő módon, hogy a nép fogalmát nem lehet más feltételek mentén is definiálni (sőt álláspontom szerint az államoknak nagy szabadságuk van annak meghatározása során, hogy kit tekintenek a népszuverenitás hordozóinak), azt azonban igen, hogy az európai trendek alapján a nép (azaz a népképviselő alanyai) fogalmának meghatározását a leggyakrabban esetben az adott ország állampolgárságának meglétéhez köthetjük. Ezzel szemben pl. a helyhatósági választásokon, vagy épp az Európai Parlament tagjainak választásán az egy közös főhatalom alatt élés mentén definiálható legjobban a nép fogalma: így pl. hazánkban, a helyhatósági választásokon aktív választó jogosultsággal rendelkezik azon nem magyar állampolgárságú személy is, aki az adott településen lakóhellyel rendelkezik.³⁶

³² GYÖRFI–JAKAB–SALÁT–SONNEVEND–SULYOK–KOVÁCS–TILK i. m. 221–223.

³³ Uo. 224.

³⁴ MAJTÉNYI i. m. 80.

³⁵ Halász Iván is úgy fogalmaz ezzel kapcsolatban, hogy a választójogot az állam köteles biztosítani saját állampolgárai részére. HALÁSZ Iván: Választójog. In: LAMM Vanda (szerk.): *Emberi Jogi Enciklopédia*. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 175.

³⁶ Ld. Alaptörvény XXXIII. cikk (2) bekezdését: e szerint „[a]z Európai Unió más tagállamának magyarországi lakóhellyel rendelkező minden nagykorú állampolgárának joga van ahhoz, hogy a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint az európai parlamenti képviselők választásán választó és választható legyen.”

4. A döntés joga mint az emberi méltóság részjogosultsága

A demokratikus legitimáció népre visszavezethető megszakítatlan láncolata tehát csak akkor áll fenn, ha a nép a döntés jogán keresztül kifejezi akarátát (azaz pl. megválasztja az őket képviselő parlamenti képviselőket). A döntés joga tehát szoros kapcsolatban áll a választójog alapjogi fogalmával.³⁷

A választójog, mint alapjog tekintetében kiindulási pontként fontos kiemelni, hogy az a polgári forradalmak idején felmerült igénye és a tényleges elismerése között úgy funkcionált mint a „politikai képességgel” rendelkezők jogosultsága, amelyet az állam mintegy engedélyez az állampolgárok meghatározott körének.³⁸ A 20. század második felére általánossá vált azonban az a nézet, miszerint a választójog nem csupán olyan alkotmányos állami feladat, amely az egyén által alkotmányosan nem kényszeríthető ki, hanem olyan emberi jog, amelyet az állam köteles biztosítani, és ha e kötelezettségének nem tesz eleget, akkor minden jogosult kikényszerítheti.³⁹ Ez pedig egyértelműen arra a korábbiakban már írt gondolatra vezethető vissza, mely szerint demokratikus állam csak akkor létezhet, ha annak közvetlenül vagy közvetve a néptől származik a hatalma.

Minden további kérdés vizsgálata előtt annak meghatározása szükséges, hogy a választójogot mint alapjogot hol tudjuk elhelyezni az alapjogok rendszerében.⁴⁰ Elsőként fontos rögzíteni, hogy a választójogot első generációs, politikai szabadságjognak tekinthetjük, hiszen már a XVIII. században a klasszikus alapjogok között egyaránt megjelentek a személyi és politikai szabadságjogok.⁴¹ A választójogot azonban nem a klasszikus értelemben vett szabadságjogok közé sorolhatjuk, hanem a részvételi jogok közé. Ugyanis amíg a *szabadságjogok*

³⁷ E tekintetben ki kell emelni, hogy a választójognak kettős természete van. Egyfelől jelenti ugyanis azon jogszabályoknak az összességét, amelyek a képviseleti szervek (pl. parlamentek, helyi önkormányzatok stb.) létrehozásának módját határozzák meg. Ezt a megközelítést tekinthetjük a választójog *tárgyi* oldalának (tárgyi jognak), azaz egyfajta instrumentális megközelítésnek is. Másfelől azonban a választójog politikai alapjog, amely a hatalomban vagy a közügyek vitelében való részvételi jogot jelenti, és mint ilyen a választójog *alanyi* oldalát (alanyi jog) érthetjük alatta (azaz azt, hogy ki rendelkezik aktív és passzív választójogosultsággal). A választójog alapjogi jellegének, azaz alanyi oldalának vizsgálata pedig azért is tekinthető különösen fontosnak, mivel a kutatás keretében vizsgált általánosság és egyenlőség elve, mint választójogi alapelvek szoros kölcsönhatásban állnak a választójog alapjogi oldalával is. Ld. KURUNCZI Gábor: *Az egyre általánosabb választójog kihívásai – Az általános és egyenlő választójog elvének elemzése a magyar szabályozás tükrében*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 15.

³⁸ DEZSŐ Márta: *Képviselet és választás a parlamenti jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, 1998. 21.

³⁹ DOMAHIDI Ákos: 71. § [Választások alapelvei]. In: JAKAB i. m. 2474.

⁴⁰ A választójog alapjogként való elismeréséhez Bodnár Eszter szerint három lépcső vezetett: 1. a választójog fokozatos kiterjesztése, 2. a jogi pozitívizmus állampolgári jogokra alapozó fogalmi készlete, 3. a nemzetközi emberi jogi dokumentumok alapjogi katalógusába való bekerülés. BODNÁR ESZTER: *A választójog alapjogi tartalma és korlátai*. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 30.

⁴¹ Steve FOSTER: Reluctantly Restoring Rights: Responding to the Prisoner’s Right to Vote. *Human Rights Law Review*, 2009/3. 9.

„arra a kérdésre adnak választ, hogy a közhatalom milyen mértékben avatkozhat be az emberek életébe, illetve hogy az embereknek mit szabad és mit nem szabad megtenniük, addig a *részvételi jogok* azt határozzák meg, hogy honnan származnak a közhatalmi döntések, vagyis hogy ki vagy mi a forrása annak a hatalmi beavatkozásnak, amely megszabja az embereknek, hogy mit tehetnek és mit nem.”⁴²

Ezzel együtt a választójog mint alapjog a hatalomgyakorlás korlátjának egyik legerősebb eszközeként is értelmezhető, ugyanis a többi alapjogot korlátozni tudó hatalomgyakorlót ez által tudja a nép a hatalmától megfosztani.⁴³ Ezért a választójogot *politikai szabadságjognak* is tekinthetjük, és így a véleménynyilvánítás szabadságával, az információszabadsággal, az egyesülési joggal, a gyülekezési joggal, a petíciós joggal, valamint a közügyek részvételében való joggal együtt értelmezhető.⁴⁴ Az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) AB határozata szerinti felosztás alapján is meghatározhatjuk a választójogot, e szerint azt a *klasszikus alapjogok* közé kell sorolnunk, hiszen alanyi jogi jellege is van, az állammal szemben jogi úton, bírói eszközökkel kikényszeríthető. A fentiek mellett a választójogot az *állampolgári jogok* közé is sorolhatjuk, mivel a politikai közösség tagjait illeti meg, amely – a korábbi pontokban írtakkal összhangban – rendszerint az állam állampolgárait foglalja magában.⁴⁵

A választójog szerepe és jelentősége tehát túlmutat a népképviselői szervek létrehozásán. A választójog ugyanis a közügyekben való részvétel egyik (közvetett) formája is. Így különös jelentősége lesz annak, hogy egy társadalomban ki rendelkezik aktív választójogi jogosultsággal, azaz hogyan alakul a választójog alanyi oldalának meghatározása. E tekintetben – a korábbi pontokban írtakkal összhangban – alapkövetelményként állíthatjuk, hogy a politikai nemzethez, azaz a néphez tartozó személyeknek joguk van részt venni a népképviselői szerv tagjainak megválasztásában. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a polgár abban a politikai közösségben, amelynek a tagja, jogosult maga megválasztani, hogy kik gyakorolják felette a hatalmat, kik legyenek azok, akik döntésének alá lesznek rendelve. A választójogot tehát egyfajta önrendelkezési jogként is megközelíthetjük – így pedig az végső soron visszavezethető az emberi méltóságra⁴⁶ is.⁴⁷ Ebből pedig egyenesen

⁴² HALMAI GÁBOR – TÓTH Gábor Attila: Az emberi jogok rendszere. In: HALMAI GÁBOR – TÓTH Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 81–107.

⁴³ BODNÁR (2014) i. m. 35.

⁴⁴ Ld. bővebben: BALOGH Zsolt – SCHANDA Balázs (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 23–25.

⁴⁵ Ld. bővebben: SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok – Alkotmánytan II.* Budapest, Osiris, 2008. 32.

⁴⁶ A már többször idézett „Pacem in terris” enciklika 73. pontjában így fogalmaz: „Hogy az emberek az állami életben részt vehetnek, ez valóban méltóságuk sajátása, ha mindjárt csak államuk alkotmányának megfelelő módon vehetnek is részt ebben, melynek tagjai.”

⁴⁷ Az emberi méltósághoz való jog tekintetében fontos kiemelni, hogy az nemcsak alapjog, hanem olyan elv is, amely valamennyi alapjog, így a választójog tartalmát is áthatja, illetve meghatározza. A német Alkotmánybíróság a választójog és az emberi méltóság kapcsolatával összefüggésben még tovább is

következik, hogy mindenki részt vehet a választásokon, aki a nép tagja, és akinek a döntése az életét befolyásolni fogja, így a választójogosultak köréből csak szűk körben lehetséges egyes személyeket kizárni. A fentiekben írtakhoz azonban azt is szükséges hozzátenni, hogy a választójogunk gyakorlásával tulajdonképpen nemcsak saját sorsunkról döntünk, hanem az egész közösség, azaz az egész *nép* (vagyis a társadalom) sorsáról is. Ez az állítás pedig akkor is helytálló, ha magától értetődő módon a valóságban nem mindenki szavazata fog ugyanannyit érni, ugyanis a politikai közösség rendszerint olyan nagy, hogy egy-egy szavazatnak alig van kihatása a választások eredményére, a népképviselői szerv összetételére. Ennek ellenére nagyon fontos, hogy a nép tagjai közül mindenkinek lehetősége legyen szavazatát leadni. Mert bár lehet, hogy az ő voksának kis mértékben lesz közvetlenül befolyása a szavazás végeredményére, összességében mégis kihatással lesz a szavazatok összességének alakulására. Ennek két oka is van: egyfelől szavazatának elviekben alkalmasnak kell lennie arra, hogy képviseletet eredményezzen, másfelől pedig, ha végeredményben nem is ér „semmit” a szavazata (mert pl. a vesztes jelöltre szavaz), akkor is fontos, hogy mint a nép tagja leadhatta voksát. Éppen ezért kell minden esetben az egyes korlátozási, kizárási lehetőségekkel a jogalkotónak és a jogalkalmazónak önkorlátozó módon élnie, és azokat csak a legindokoltabb esetben alkalmaznia. Ennek érvényesülése már csak azért is fontos, mivel – a korábban írtakkal összhangban – a választójog szorosan kapcsolódik az önrendelkezési johon keresztül az emberi méltósághoz. Ebből pedig egyenesen következik, hogy az egyenlő méltóságú személyek között nem lehet különbséget tenni oly módon, hogy szavazatuknak a súlya kisebb vagy nagyobb lesz a politikai közösség többi tagjánál – tekintettel arra, hogy a nép minden tagjának egyenlő lehetőséget kell adni a közösségi döntéshozatalban való részvételre. Mindezekből következően a választójog alapjogi tartalmát (amely nélkül nem beszélhetünk demokratikus választójogról) a *döntés joga* adja.⁴⁸ E szerint a választópolgár szabadon eldöntheti, hogy

ment e tekintetben, és megállapította ugyanis, hogy a demokratikus részvétel joga az egyéni felelősség és az emberi méltóság kifejeződése, és így a választójog az emberi méltóság garanciái közé tartozik. BODNÁR (2014) i. m. 130–131.

Ezzel összefüggésben érdemes azonban azt is megjegyezni, hogy a szakirodalomban megjelenik olyan álláspont is, amely az emberi méltóságnak egy szűkebb értelmezést tulajdonít. Pokol Béla szerint pl. az emberi méltóság sérthetlenségének elve és az „általános személyiségi jog” tévesen került azonosításra a magyar alkotmánybíráskodás kezdetén a 8/1990. (IV. 23.) AB határozatban, ami egy korábbi német alkotmánybírói döntés hibás értelmezéséből eredt. A német *Grundgesetz* több olyan konkrét szabadságjogot is rögzít, amelyek különböző oldalról biztosítják az egyén cselekvési és gondolkodási szabadságát. Az alapjogi rész első cikkelyeiben azonban két olyan rendelkezés is található, amelyek általánosságukban túlmennek a konkrét szabadságjogokon. Ld. POKOL Béla: Gondolatok az alkotmánybírói döntések elvi alapjaihoz. *Jogelméleti Szemle*, 2012/1. 163–165., továbbá TÉGLÁSI András: Véleményszabadság vs. emberi méltóság – Egy rejtélyes alaptörvény-módosítás nyomában. *Acta Humana*, 2015/6. 36–42.

⁴⁸ BODNÁR Eszter: Választójog. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2016. [17] <http://joten.hu/szocikk/alkotmanyjog-valasztojog>

részt kíván-e venni⁴⁹ a választásokon⁵⁰ és amennyiben igen, akkor kire adja le voksát. Ezzel összefüggésben különösen fontos hangsúlyozni, hogy a döntés joga nem foglalja magában a döntés eredményességét (azaz, hogy a szavazat feltétlenül mandátumot fog eredményezni), csak azt, hogy a szavazatnak más szavazatokhoz viszonyítva azonos esélye legyen arra, hogy az képviselket eredményezzen.⁵¹

5. Az állampolgárság és választójog (mint a demokratikus legitimitáció fő keletkezési alapja) kapcsolata

A fentiekben írtak szerint megállapítható tehát, hogy a *nép* fogalma elsősorban a politikai nemzet, vagyis az állampolgárság mentén határozható meg. Emellett – ahogyan azt a korábbiakban szintén láthattuk – az emberi méltóságból eredően a demokratikus legitimitáció fogalmával összefüggésben az egyik legfontosabb elem a döntés joga és szabadsága. Ezért a következőkben röviden szükséges kitérni az állampolgárság és a választójog kapcsolatára is. A demokratikus legitimitáció keletkezésének ugyanis a fő alapja a közvetett, vagyis a választások útján megválasztott képviselőkön keresztül történő hatalomgyakorlás, a választójog gyakorlása pedig a nép döntési jogának legfőbb megnyilvánulása.

Az állampolgárság a legszorosabb közjogi kötelék a természetes személy és az állam között, melynek tartalmát jogok és kötelezettségek (így pl. olyan általános kötelezettségek, mint a közteherviselési kötelezettség, illetve olyan sajátos kötelezettségek, mint pl. az állampolgári hűség vagy épp a haza védelmének kötelezettsége) alkotják.⁵² Az állampolgári jogok között pedig különös jelentőséggel bírnak az ún. státuszjogok, amelyek kifejezetten az állampolgársági jogviszonnyal függnek össze. Ilyennek tekinthető pl. a hazatérés joga, a közhivatal viselésének joga, de különösen a választójog. Ezzel együtt azonban kérdés egyfelől, hogy a választójog megadásának (különösen egy parlamenti választáson) szükséges előfeltétele-e az állampolgárság megléte, másfelől, hogy létezhet-e állampolgárság választójog nélkül?

Az első kérdés vonatkozásában az európai országok alkotmányainak vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy az egyes államok alkotmányai – a parlamentek megválasztása tekintetében – szinte kivétel nélkül⁵³ megkövetelik az állampolgárság meglétét a választójogosultság feltételeként. Ennek elsődleges oka abban áll, hogy a parlamentek

⁴⁹ Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy a Katolikus Egyház katekizmusának 2240. pontja szerint a közjó érdekében a szavazati jog gyakorlása az ember erkölcsi köteleessége.

⁵⁰ Érdemes ezzel összefüggésben azt is kiemelni, hogy vannak olyan országok (pl. Belgium, ld. a Belga Királyság Alkotmányának 62. cikkét), ahol a választásokon való részvétel kötelező.

⁵¹ VI. Pál pápa „Octogesima adveniens” szociális enciklikájának 47. pontja szerint: „a feladatokban és a felelősségben való részesedés követelése mindenek előtt az ember lényegéből fakad, és nem más, mint éppen a szabadság konkrét és meghatározott gyakorlása, egyúttal az egyén fejlődésének is az útja [...]”

⁵² SCHANDA Balázs: Az államalkotó tényezők. In: CSINK–SCHANDA–TRÓCSÁNYI i. m. 107.

⁵³ Kivéteklként említhető Írország, ahol az Alkotmány felhatalmazása alapján a választójogot megadták azon brit állampolgároknak is, akik legalább 1985 óta lakóhellyel rendelkeznek Írország területén. CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea (szerk.): *Európai kormányformák rendszertana*. Budapest, HVG-ORAC, 2007. 196–197.

minden országban a legfőbb népképviselői szerveknek tekinthetőek, amelyek összetétele minden esetben a népszuverenitás elvén alapszik. E tekintetben természetesen különösen lényeges annak megválaszolása, hogy kit tekintünk a néphez tartozónak, erre a kérdésre azonban – ahogyan azt a fentiekben láthattuk – szinte minden esetben az állampolgárság fogalmi keretei között tudunk válaszolni. Az állampolgárok ugyanis szoros közjogi kapcsolatban állnak az állammal, amely alapján számos, ezen státuszukból fakadó jogosultság megilleti őket (pl. a választójog), amelyek által pedig jogosultak a társadalmi szerződés megkötésében, azaz a népképviselői szerv megválasztásában is részt venni. Orbán Balázs ugyanakkor egy tanulmányában úgy fogalmaz, hogy nem tagadható, hogy a választójog sok esetben elválik az állampolgárság intézményétől, ugyanis a választójognak nem kizárólagos keletkeztető oka az állampolgárság. Erre alapozva sokan igyekeznek azt indokolni, hogy a választójogot élesebben el kell választani az állampolgárságtól. Ezen törekvések azonban véleménye szerint az állampolgárság jogintézményi devalválódásához vezethetnek.⁵⁴ Ezek alapján azonban azt is megállapíthatjuk, hogy amennyiben valakinek az állam választójogot kíván biztosítani a parlamenti választások vonatkozásában, akkor számára elsőként állampolgárságot kell adnia. Annak eldöntése azonban, hogy kit tekint egy állam az állampolgárának, hagyományosan az egyes államok szuverenitása körébe tartozik.⁵⁵

A fentiekben írtak alapján megállapítható tehát, hogy a választójog – a parlamenti választásokra vonatkozó – megadásának egyértelmű előfeltételeként tekinthetünk az állampolgárság meglétére. Ezen kérdést azonban érdemes fordítva is megvizsgálni, azaz, hogy az állampolgárság feltétlenül együtt jár-e a választójoggal? Ezzel összefüggésben Michael C. Dorf egy tanulmányában egyértelműen emellett foglal állást, hogy a választójog együtt jár az állampolgársággal.⁵⁶ Az állampolgárokat ugyanis az adott ország alkotmánya alapján jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik. Természetesen számos jogosultság (sőt kötelezettség) esetében maga az adott ország alkotmánya alkalmaz szűkítő feltételeket. A választójog tekintetében is megjelennek korlátok: pl. az életkorhoz vagy épp a belátási képességhez kötés. Álláspontom szerint azonban az általános választójog immanens eleme, hogy az minden állampolgárra kiterjed, aki megfelel az általános feltételeknek (azaz például nagykorú és egyéb okból nincs kizárva a választójogból). Így véleményem szerint főszabály alapján az választójognak együtt kell járnia az állampolgársággal.

6. Konklúzió

A Katolikus Egyház társadalmi tanítása szerint igazságos társadalom csak az emberi személy transzcendens méltóságának tiszteletben tartása mellett valósítható meg,

⁵⁴ ORBÁN Balázs András: Állampolgárság és választójog – nemzetközi kitekintés és a 2010 utáni magyarországi tapasztalat. In: CSERNY Ákos (szerk.): *Határtalan választások – Tanulmányok a külföldi állampolgárok választása témakörében*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. 147–170.; továbbá: L. SARAH SONG: Democracy and Noncitizen Voting Rights. *Citizenship Studies*, 2009/13. 156.

⁵⁵ KÖRTVÉLYESI Zsolt: Az „egységes magyar nemzet” és az állampolgárság. *Fundamentum*, 2011/2. 50.

⁵⁶ Michael C. DORF: Equal protection incorporation. *Virginia Law Review*, 2002/5. 976–977.

hiszen minden ember – bármi legyen is meggyőződése – Isten képmása, és ezért elismerést és tiszteletet érdemel.⁵⁷ Az emberi méltóságból pedig (mint egyfajta részjogosultság) következik a döntés és a részvétel joga, amely rendíthetetlen alapját képezi a demokratikus legitimitációnak, amely szükségképpen a népszuverenitás alanyaitól, vagyis az állampolgárok közösségétől, azaz a néptől származik. Ebben a döntéshozatali folyamatban pedig a nép tagjainak egyenlőként kell részt venniük. A választójog (vagyis a döntés jogának) alapjogi jellegéből ugyanis levezethető, hogy az az önrendelkezési jogon, és az egyenlőként kezelés elvárásán keresztül visszavezethető az emberi méltóságra. Ebből az igazolásból pedig az is következik, hogy a választójognak szükségszerű eleme (az általánosság mellett) az egyenlőség követelményének érvényesülése, hiszen csak ennek (ezeknek) a maradéktalan biztosítása által érhető el, hogy a megválasztott népképviselői szerv, és az általa elfogadott döntések legitimitása ne legyen megkérdőjelezhető.

A választójog egyenlőségével összefüggésben hangsúlyozni kell, hogy az nem alapvető jognak, hanem alkotmányi alapelvnek tekinthető. A választójogi alapelvek célja ugyanis (többek között) a választójog, mint alapjog gyakorlásának a biztosítása.⁵⁸ Az egyenlőség elvére tehát úgy tekinthetünk, mint a demokratikus választási rendszerrel szemben támasztott alkotmányos követelményre, melynek érvényesüléséhez szükséges garanciarendszert a választási rendszer kialakítása során biztosítani kell.⁵⁹ A választójog egyenlősége mint alapelv tekintetében ezért megállapítható, hogy az szoros kapcsolatban áll a választójog alapjogi jellegével: mivel mindenki egyenlő méltóságú személy a többi választópolgárral, ezért a választójogának is egyenlőnek – számúnak és értékűnek – kell lennie. Ezért amennyiben a választójog egyenlőségének tartalma kerül alkotmányos vizsgálat alá (az általánosság elvéhez hasonlóan), és megállapításra kerül annak korlátozottsága, elsősorban alapjogsérelmet kell megállapítani, az alapelvsérelem csak másodlagos lesz.⁶⁰ A választójogi alapelvek tekintetében a fentiek alapján Michael Sachs is úgy fogalmaz, hogy a választási alapelvek szoros összefüggésben állnak a választójoggal, mint alapjoggal, ezzel együtt azonban az államszervezeti jog területéhez tartoznak, amit azonban az alapjogi vizsgálatkor is figyelembe kell venni, mivel a választási alapelvek egyidejűleg az egyéni választójog demokratikus alapfeltételeit is védik.⁶¹

Összegezve tehát megállapítható, hogy a döntés szabadságán keresztül a nép (mint az állampolgárok közössége) az emberi méltóságából eredő jogát érvényesíti akkor, amikor a demokratikus legitimitáció elvén keresztül gyakorolja a népszuverenitás elvéből őt megillető jogokat. Az emberi méltóságból eredő döntés joga pedig összhangban áll a Katolikus Egyház emberképével is,⁶² sőt abból szükségszerűen következik is.

⁵⁷ CSELÉNYI István Gábor: Az emberi jogok a katolikus egyház tanításában. *Keresztény Szó*, 2013/7.

⁵⁸ DOMAHIDI i. m. 2689.

⁵⁹ Ld. bővebben: BODNÁR (2014) i. m. 114.

⁶⁰ Uo. Ezen gondolat alapján tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy a választójog alapjogi szemléletében a választójog egyenlőségének követelménye, hasonlóságot mutat a diszkrimináció tilalmának alaptörvényi előírásával.

⁶¹ Michael SACHS: *Verfassungsrecht II Grundrechte*. Berlin–Heidelberg–New York, Springer, 2003. 505.

⁶² CSELÉNYI i. m.

DISSERTATIONES

A LAKÓINGATLAN ÉRTÉKESÍTÉS ÁFA-MÉRTÉKÉNEK
CSÖKKENTÉSE – A SZOCIÁLPOLITIKA ESZKÖZE?BUTOR Gábor
PhD-hallgató (PPKE JÁK)**1. Bevezető gondolatok**

Az ingatlanok mind a közgazdaság, mind az egyes jogágak szabályrendszerében vagy akár a jogpolitika területén¹ különleges szerepet töltenek be. Nincs ez másként az adó-jog, illetve azon belül az általános forgalmi adózás esetében sem, amelynek vonatkozásában megállapítható, hogy az ingatlanügyletekre irányadó szabályozás nemcsak speciális, hanem egyúttal az egyik legszerteágazóbb is. A szabályozás komplexitását fokozza, hogy az általános forgalmi adó (illetve uniós jogi terminológiája szerint hozzáadottérték-adó) esetében bár egy uniós szinten harmonizált adónemről van szó, az egyes tagállamok számos ponton jelentős mozgástérrel rendelkeznek a tagállami szabályok megalkotása tekintetében. Ennek következtében az egyes tagállamokban bár hasonló, mégis részletszabályait illetően más-más szabályozási megoldásokkal találkozhatunk. Mindemellett az is hangsúlyozandó, hogy az általános forgalmi adót érintő szabályrendszer, valamint bírósági és adóhatósági gyakorlat az elmúlt évtizedekben dinamikus fejlődésen ment keresztül, amely változások értelemszerűen az ingatlanokat érintő ügyleteket sem hagyták, illetve hagyják érintetlenül. Ennek megfelelően a szabályozáshoz kapcsolódóan felmerülő kérdések köre is évről-évről bővül, illetve változik.

Az ingatlanokra vonatkozó áfa meghatározása – elsődlegesen az új lakóingatlanokra vonatkozó kedvezményes adómérték alkalmazásával – az elmúlt években visszatérő adópolitikai eszköz Magyarországon. Az utóbbi időszakban az általános forgalmi adót érintően kiadott értekezések számottevő részét tették ki az új lakások értékesítése kapcsán bevezetett 5%-os adómérték alkalmazhatóságával kapcsolatos kérdések, illetve értelmezések. Ennek kapcsán kiemelendő, hogy a szabályozás 2024 végéig továbbra is hatályban van (illetve bizonyos feltételekkel egészen 2028 végéig),

¹ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*. Budapest, Osiris, 2007. 61.

továbbá nem zárható ki annak további évekre történő meghosszabbítása, figyelemmel az elmúlt évek tendenciáira.²

A fentiek kapcsán felmerül a kérdés, hogy mennyiben igazságos a kedvezményes adómérték meghatározása olyan, a gazdaságban kiemelt szerepet betöltő szektor, mint a lakóingatlan-értékesítések vonatkozásában, illetve valójában szolgált, valamint szolgálhat-e szociálpolitikai célokat az adómérték csökkentése, mint ahogyan az a törvényi indokolásból kitűnik.

2. Az áfa igazságossága

Az igazságosság elve – annak modern formális meghatározása szerint – azt követeli meg, hogy az azonosat azonosan, a különbözőt pedig a különbözőség mértéke szerint kezeljük különbözőképpen. Ha az azonosat különbözőképpen, a különbözőt pedig azonosan kezeljük, akkor igazságtalanok, jogtalanok, vagy adott esetben alkotmány sértők, természetjog-ellenesek vagyunk.³ Az adóigazságosságot a jövedelemadók tekintetében a fizetőképesség elvével összhangban mutathatjuk ki, ugyanakkor az igazságosság követelményének vizsgálata a forgalmi adók, így az áfa esetében sem hiányozhat. A személyi jövedelemadó és az általános forgalmi adó esetében ugyanazon adóalanynál a személyi jövedelemadó a gazdasági teljesítmény kínálati oldalához igazodik, míg az általános forgalmi adó ugyanazon gazdasági tevékenység keresleti oldalához kapcsolódva merül fel.⁴ Az mindig kényes kérdés, hogy egy adott adórendszer, vagy akár egy konkrét adónem igazságos, illetve méltányos-e.⁵

Ennek eldöntésére általánosan elfogadott zsinórmérték nem áll rendelkezésünkre és az igazságosság kérdésének megközelítése az adózás vonatkozásában különösen sok vitára ad alapot. E tekintetben az is kérdéses, hogy egyáltalán politikai, társadalmi, vagy gazdasági igazságosságnak kell megnyilvánulnia, illetve e tényezőket milyen arányban vegyék alapul az adórendszer kialakításában, sőt egyáltalán adó vonatkozásában mit nevezhetünk igazságosnak.

Elmondható, hogy az áfa hatással van az adózók magatartására, döntéseikre és fogyasztási szokásaikra. Mindazonáltal jelentős szabadságot biztosít az adózók részére, figyelemmel arra, hogy saját döntésük, hogy mekkora jövedelem elköltése mellett döntenek fogyasztási célokból. A döntési szabadság azonban részben minősül szabadnak, tekintettel arra, hogy bizonyos árukat (például az alapvető élelmiszereket – így különböző hús-, tejtermékeket, pékárukat) és szolgáltatásokat (így például a közműszolgáltatásokat) minden polgár kénytelen megvásárolni, illetve igénybe venni. Ez egyfelől növeli

² Ld. e vonatkozásban pl. a 2020. évi CXXXIII. törvény végső előterjesztői indokolása.

³ FRIVALDSZKY János: Jog és igazságosság – Caritas in veritate enciklikában. In: OROSZ András Lóránt – ÚJHÁZI Lóránd (szerk.): *Szerzetesi fogadalmak kánonjogi szempontból*. Budapest, L'Harmattan, 2012. 170.

⁴ Dániel DEÁK: Hungary: Does the Hungarian Local Trade Tax Fall within the substantive scope of DTC? In: M. LANG – P. PISTONE – J. SCHUCH – C. STARINGER – A. STORCK – L. DE BOE – P. ESSERS – E. KEMMEREN – F. VANISTENDAEL (eds.): *Tax Treaty Case Law Around the Globe*, Linde, 2011. 50.

⁵ ERCSEY Zsombor: *Az szja- és az áfa-szabályozás igazságossága a magyar adórendszerben*. Pécs, 2012. 152.

a horizontális igazságosságot, hiszen az azonos helyzetű adózók azonos mértékben fizetnek adót, és azonos mértékű, mennyiségű, illetve minőségű fogyasztások esetén számszerűen is azonos mennyiségű adóval járulnak hozzá a közterhekhez. Ugyanakkor az sem lehet kérdéses, hogy a fentiekből adódóan a vertikális igazságosság sérül, tekintettel arra, hogy a társadalom legalacsonyabb jövedelemmel rendelkező rétegei is kénytelenek saját fogyasztási céllal bizonyos árukat és szolgáltatásokat megvásárolni, és így akár létminimumuk sem adómentes, sőt alacsonyabb jövedelmükből nemcsak százalékosan, hanem adott esetben – legalábbis az alapvető élelmiszereket és szolgáltatásokat figyelembe véve – számszerűen is ugyanannyi adót fizetnek, mint a náluk jóval magasabb jövedelemszintűek.⁶ Az áfát erre tekintettel számos szerző regresszív adónak,⁷ illetve igazságtalan adónak tekinti, míg egyes álláspontok szerint az áfa egyenesen a legigazságosabb adónem⁸ (lévén, hogy mindenki – lényegében személytől függetlenül – egységesen köteles fizetni).

Az általános forgalmi adó szabályozásának sarokkövét jelentik az Áfa tv.-ben⁹ nevesített mentességek,¹⁰ illetve kedvezmények (amelyek alatt a kedvezményes adókulcs alá eső ügyletek értendők).¹¹ Az áfa vonatkozásában – tekintettel arra, hogy konkrét személyi mérlegelésre egyáltalán nem, vagy csak általánosan meghatározott feltételek alapján van lehetőség – a kedvezményes adókulcsok alkalmazása mellett a mentességekkel küszöbölhető ki az áfa regresszív és sok szerző által vélt igazságtalan jellege. Ennek megfelelően a háztartások részére valamilyen formában biztosított mentesség az alapvető áfa-struktúrát progresszívvá teheti. A méltányosság elve alapján a kiválasztott áruk és szolgáltatások áfa alóli mentesítése nemcsak elfogadható, hanem kifejezetten igazságos megoldás is, különösen azokban a társadalmakban, amelyekben sokan élnek a szegénységi küszöb alatt, illetve környékén.

Az adókedvezmények alkalmazásának szükségességét többen is hangsúlyozták a szakirodalomban. Fülöp György Imre a lakáspiac helyzetének, illetve az állami szerepvállalás szükségességének vizsgálata során – a közvetlen (direkt) támogatásokon, illetve az illeték csökkentésen túlmenően – kifejezetten kiemelte az általános forgalmi adó mérték csökkentésének jelentőségét.¹² Mindemellett szkeptikus álláspontok is ismertek. Cnossen álláspontja szerint komoly érvek hozhatók fel az ellen, hogy az áfa többkulcsos adóként működjön.¹³ Ilyen érv – álláspontja szerint – hogy közel lehetetlen megkülönböztetni a gazdagok által fogyasztott termékeket a szegények által

⁶ Uo.

⁷ VÁN Bálint – OLÁH Dániel: Szerepel-e az áfacsökkentés az étlapon? A 2016. és 2017. évi magyarországi áfacsökkentések árhatásai. *Pénzügyi Szemle*, 2018/3.; Sijbren CNOSSEN: A hozzáadottérték-adóra való áttérés társadalmi, gazdasági és politikai vonatkozásai. *Szociálpolitikai Értesítő*, 1993/1–2. 351.

⁸ *Az általános forgalmi adó csökkentés hatásai a fenntartható kifejlesztés folyamatára*. Budapest, Állami Számvevőszék, 2019. december, 5. [A továbbiakban: ÁSZ (2019).]

⁹ Az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény.

¹⁰ Ld. Áfa tv. 85–86. §-ai.

¹¹ Ld. Áfa tv. 3. és 3/A. sz. mellékletei.

¹² FÜLÖP György Imre: Állami szerepvállalás a lakástámogatási rendszer keretében megvalósuló otthonteremtésben. *Studia Iuvenum Iurispritorum*, 2018/9.

¹³ Cnossen i. m. 352.

keresett kevésbé drága, szokványos termékektől, továbbá nehezebbé válnak a sokféle adókulccsal számolni kényyszerülő kereskedők feladatai. Dezséri Kálmán egybecsengő álláspontja szerint bár a csökkentett áfakulcsoknak lehetnek kedvező hatásai, de sok esetben más gazdaságpolitikai eszközök, mindenekelőtt a közvetlen pénzügyi támogatások (szubvenciók) ezeknél gyakran sokkal hatékonyabbak lehetnek. Ezen eszközöket sikeresen lehet alkalmazni környezetvédelmi, szociális, kulturális célok elérésére.¹⁴

Az adókulcsok többfokozatúvá tétele – álláspontom szerint, utalva ezzel a kedvezményes adómérték bevezetésére is – meglehetősen rossz hatásfokú és költséges eszköz a regresszivitás mérséklésére. Nem véletlen – Cnossen szerint – hogy néhány, a hozzáadottérték-adóra később áttérő ország egységes adókulcsot vezetett be és az ezzel járó regresszív tehermegosztást az adó- és jövedelemtranszfer-rendszer más pontjain, hatékonyabb eszközökkel igazította ki.¹⁵

3. A szociálpolitikai cél kérdése

Ennek megfelelően tehát eljutottunk oda, hogy az áfa igazságossága kapcsán számos aggály felmerült, mégis egyes szerzők a kapcsolódó áfamérték csökkentésének kiemelt jelentőséget tulajdonít az áfa igazságosabbá tétele érdekében. Ahogyan arra a fentiekben utaltam, a hazai jogalkotó az adómérték csökkentése mellett szociálpolitikai okok, illetve célok elérése érdekében döntött. Erre tekintettel az alábbiakban annak megválaszolására törekszem, hogy miben áll az adózás és a szociálpolitika közötti kapcsolat, mit tekinthetünk szociálpolitikának, illetve szociálpolitikai célnak.

Az adózás és a szociálpolitika több szempontból is szétválaszthatatlanul összetartoznak. Az adózás közgazdasági elméletének számos elve, így például a horizontális és vertikális méltányosság, vagy a haszonelvi, illetve a fizetőképességi elvi adózás fontos szociálpolitikai szempontokat hordoz, illetve a szociálpolitika célrendszere számára is releváns kérdéseket fogalmaz meg. Közismert az is, hogy vannak olyan szociálpolitikai reformjavaslatok, mint például a negatív jövedelemadó, vagy a családi kontra személyi jövedelemadózás problematikája, amelyekben a két terület közvetlenül is összekapcsolódik. A két szféra közti közvetett kapcsolatok azonban ennél jóval jelentősebbek. Nemcsak arról van szó, hogy az adók alkotják a költségvetés és az államháztartás fő bevételi forrását (tágabb értelemben a társadalombiztosítási hozzájárulásokat is adóként tekinti a közgazdasági irodalom) és így ezek nagysága nagyban behatárolja a szociálpolitikára költendő kiadásokat. Az adók már eleve, önmagukban véve is megtestesítik a kormányzat jövedelemújraelosztó tevékenységének egyik felét.¹⁶

A szakirodalmi szerzők szerint a szociálpolitika összetett fogalom: a szakma és a közbeszéd mindazokat az állami, kormányzati, egyéni és közösségi intézkedéseket, a támogatási és beavatkozási formák többszektörű rendszerét érti alatta, amelyek az emberek mindennapi életének, életkörülményeinek, életminőségének és életesélyeinek,

¹⁴ DEZSÉRI Kálmán: A csökkentett ÁFA-kulcsok és az ÁFA-szabályok felülvizsgálata az EU-ban. *Európai Tükör*, 2007/10.

¹⁵ CNOSSEN I. M. 353.

¹⁶ SEMJÉN András: Adózás és szociálpolitika. *Szociálpolitikai Értesítő*, 1992/1–2. 5–6.

összefoglalóan: jólétének a megőrzését és javítását célozzák. A nemzetközi irodalom többnyire a „jóléti, illetve szociális védelmi rendszerek” (*social protection*) kifejezést használja.¹⁷

A szociálpolitika eszköztárában a szakirodalom kiemeli az egyre jelentősebb szereplővé kinövő adópolitikát, amelynek jelenlétét és súlyát a foglalkoztatáspolitikai ösztönzések és a családtámogatások között értékeljük.¹⁸ Összefoglalóan annyi állítható, hogy a bérek, az adózás és a szociálpolitika bonyolult viszonyában nem lehet egyértelmű normatív állításokat megfogalmazni arról, hogy milyen viszony az egyedül helyes vagy kívánatos¹⁹ elvárás, illetve kapcsolatrendszer.

Figyelemmel arra a tényre, hogy az általános forgalmi adó egy közösségi szinten harmonizált adó,²⁰ a hazai általános forgalmi adóra irányadó jogszabályoknak szűkséges összhangban állniuk az uniós szabályozással.

Jelen tanulmány szempontjából a szociálpolitika fogalmának meghatározása azért bír kiemelt jelentőséggel, mert ahogyan arra a fentiekben utaltam, a hazai jogalkotó az adómérték csökkentése mellett szociálpolitikai okok, illetve célok elérése érdekében döntött a kapcsolódó törvényi indokolás értelmében. Utóbbinak alapjául az szolgált, hogy a HÉA-irányelv²¹ 98. cikke alapján kedvezményes adómértéket csak a HÉA-irányelv III. mellékletében szereplő kategóriák termékértékesítéseire és szolgáltatásnyújtásaira lehet alkalmazni. A hivatkozott III. melléklet 10. pontjában pedig az szerepel, hogy a kedvezményes adómérték a szociálpolitika keretében biztosított lakás, lakásépítés, -felújítás és -átalakítás²² vonatkozásában vezethető be. Vagyis a HÉA-irányelv akkor teszi a hazai jogalkotó számára lehetővé a kedvezményes adómérték alkalmazását lakás, lakásépítés és kapcsolódó munkálatok vonatkozásában, ha annak biztosítására a szociálpolitika keretében kerül sor. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a lakás értékesítését a HÉA-irányelv kifejezetten nem nevesíti a kedvezményes adómérték alkalmazhatósági körében.

A szociálpolitika fogalmát a HÉA-irányelv nem határozza meg. A fogalom értelmezésével foglalkozott az Európai Bíróság a C-161/14. számú Európai Bizottság kontra Egyesült Királyság ügyben.²³ Az Egyesült Királysággal szemben indított kötelezettségzegési eljárás kiindulópontját az képezte, hogy a britek kedvezményes áfamértéket vezettek be az energiatakarékos építőelemek beépítésére. Az Európai Bíróság indokolása szerint a brit döntés nem szociálpolitikai aspektusból származott, hanem a ma-

¹⁷ LAKNER Zoltán: *Szociálpolitika*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 29.

¹⁸ LAKNER I. M. 23.

¹⁹ FERGE Zsuzsa: *Szociálpolitika és társadalom*. Válogatta és szerkesztette: VÁRNAI Györgyi. Budapest, ELTE–T-Wins, 1991.

²⁰ SZLIFKA Gábor: *A hozzáadottérték-adó jelene és jövője Európában*. Doktori értekezés. Budapest, PPKE, 2019. 6.

²¹ Az EU közös hozzáadottértékadó-rendszeréről szóló 2006/112/EK Irányelv (2006. november 28.), HL L 347., 2006.12.11., 1–118. o.

²² A HÉA irányelv angol változatában a következő szövegezés szerepel: „provision, construction, renovation and alteration of housing, as part of a social policy”.

²³ C-161/14. számú ügy Európai Bizottság v. Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága [ECLI:EU:C:2015:355].

gánlakások felújításának és korszerűsítésének támogatása kapcsán született. Az ítéleti indokolásában az Európai Bíróság arra hivatkozott, hogy az uniós jogalkotó szándéka az volt, hogy a kedvezményes adómérték olyan alapvető termékekre, illetve szolgáltatásokra lehessen kiterjeszthető, amelyek szociális vagy kulturális céllal bírnak.²⁴ Hivatkozik az Európai Bíróság továbbá arra, hogy a szóban forgó esetben az Egyesült Királyságban bevezetett kedvezményes adómérték azért sem szolgálhat szociálpolitikai célokat, mert az nem tesz különbséget az emberek között jövedelem, életkor vagy egyéb szempontok szerint, ezáltal előnyt biztosítva azon személyeknek, akik az energiatakarékos építőelemekhez egyébként nehezebben tudnának hozzájutni.²⁵ A példa alapján is látható, hogy az adott tagország hozzáadottértékadóval kapcsolatos döntése kapcsán felmerül, hogy amennyiben nincs megfelelő szociálpolitikai elem, az Európai Bizottság kötelezettségzegési eljárást kezdeményezhet az adott tagállam ellen.

A szociálpolitikai cél terminusának értelmezése kapcsán segítséget nyújthat az Európai Unió Alapjogi Chartája²⁶ is, amelynek értelmében szociális indíttatású lakástámogatások a szegénység leküzdésére alkalmazhatóak: „A társadalmi kirekesztés és a szegénység leküzdése érdekében az Unió – az uniós jog, valamint a nemzeti jogszabályok és gyakorlat által lefektetett szabályokkal összhangban – elismeri és tiszteletben tartja a jogot a tisztességes megélhetést célzó szociális támogatásra és lakástámogatásra mindazok esetében, akik nem rendelkeznek az ehhez elégséges pénzeszközökkel.”

A fentiek alapján tulajdonképpen az a következtetés vonható le, hogy a szociálpolitika tudományos értelemben a mindennapi életkörülmények, életminőség javítását célozzák, ugyanakkor a szociálpolitika eszköztára egy taxatív listával nem határozható meg. A HÉA-irányelvben a lakások kapcsán megfogalmazott, kedvezményes adómérték lehetőségét biztosító szabályt az Európai Bíróság rendkívül szigorúan értelmezi és nem elég azt kimutatni a szociálpolitikai cél megvalósulásához, hogy az generálisan az emberek jólétét növeli, illetve a beruházásokat ösztönzi, hanem ennél több szükséges, jelesül, hogy az valójában a szegényebb rétegek hozzájutását segítse egyes, lakással kapcsolatos termékekhez, illetve szolgáltatásokhoz.

²⁴ A C-161/14. számú ügyben hozott ítélet 25. pontja szerint: „[...] the EU legislature intended that essential commodities and goods and services having social or cultural objectives may be subject to a reduced rate of VAT [...]”

²⁵ A C-161/14. számú ügyben hozott ítélet 31. pontja szerint: „By providing for the application of the reduced rate of VAT to all supplies of services of installing energy-saving materials and to supplies of such materials, irrespective of the housing concerned and with no differentiation among people living in that housing, in particular with no regard to levels of income, age or other criteria designed to give an advantage to those who have more difficulty in meeting the energy needs of their accommodation, the provisions of national law at issue cannot be regarded as adopted for reasons of exclusively social interest or even for reasons of principally social interest, within the meaning of EU law.”

²⁶ Az Európai Unió Alapjogi Chartája, HL C 326., 2012.10.26., 391–407. o.

4. A lakóingatlanok kiemelt szerepe

A fentiek összegzését követően úgy gondolom, hogy szükséges egy rövid lakáspiaci kitekintést is tenni, annak az áttekintése érdekében, hogy a 2016-tól bevezetett, újítás-értékesítésekre bevezetett kedvezményes adómérték miként befolyásolta a kereslet-kínálatot, illetve az ingatlan piaci árakat az azóta eltelt időszakban.

A lakáspiac mind az egyes gazdasági szereplők (háztartások, pénzügyi intézmények), mind a nemzetgazdaság szintjén kiemelten fontos területet jelent. A lakáspiaci folyamatok nemcsak a pénzügyi stabilitási dilemmákkal állnak szoros kapcsolatban, hanem alapjaiban határozzák meg a gazdaság rövid és hosszú távú konjunkturális kilátásait is. Összességében kijelenthető, hogy a lakáspiac a nemzetgazdaság minden területéhez szervesen kapcsolódik. A lakáspiaci folyamatok, és különösen a lakásárak ingadozásai a háztartások vagyoni helyzetén keresztül befolyással vannak a szektor megtakarítási és fogyasztási döntéseire, míg a jelzáloghitelfedezetek révén a pénzügyi intézmények portfóliójára, profitabilitására és hitelezési aktivitására is.²⁷

A magyarországi lakáspiaci ciklusok vizsgálatával kapcsolatban számos szerző tollából jelent meg tanulmány. A 2000-ben bevezetett lakástámogatási rendszer (lakáshitelekhez nyújtott kamattámogatás) arra ösztönözte az embereket, hogy tervezett lakásvásárlásaikat hozzák előbbre, ami az államilag támogatott lakáshitelek állományának drasztikus növekedésével járt együtt. Ennek finanszírozhatósága pedig hosszútávon nem bizonyult megoldhatónak, fenntarthatóknak. A rendszerváltást követő években a lakáspiacon mintegy 35-40%-os reálár csökkenés volt tapasztalható, azonban 1998 és 2001 között mintegy 100-150%-kal nőttek az árak. Ezt követően az ingatlanárak 2008-ig tovább nőttek, ami a lakások iránti kereslet növekedésének volt az eredménye, majd ezt követően a válság jelentős kereslet visszaesést eredményezett a lakáspiacon is. Ugyanakkor 2011-től kezdődően a lakásárak ismételt emelkedése volt megfigyelhető, amely 2019 végéig ki is tartott.²⁸ Vagyis a 2016-2019 közötti időszakban a lakásárak folyamatos emelkedése volt jellemző. Utóbbit igazolja az Állami Számvevőszék által készített elemzés, amely szerint az áfacsökkentés hatására az új lakóingatlanok ára esetében csökkenés nem volt kimutatható,²⁹ mivel az áfakulcs csökkentésének idején a gyorsan emelkedő kereslet növelte az árakat, amely ellensúlyozta az adócsökkentés hatását.³⁰ Az új (és használt) lakások átlagos árváltozásainak (áremelkedésének) elmúlt években tapasztalható ütemét az alábbi ábrán³¹ szemléltetem:

²⁷ Ld. a Magyar Nemzeti Bank lakáspiaci jelentései. <https://tinyurl.com/5d2dd5am>

²⁸ HARNOS László: *A lakásárakat befolyásoló tényezők, különös tekintettel a településfejlesztési döntésekre Sopron példáján*. Doktori értekezés. Sopron, Soproni Egyetem, 2019.

²⁹ ÁSZ (2019) i. m. 7.

³⁰ *Az újlakás áfakulcs emelésének várható lakáspiaci hatásai*. Budapest, ELTINGA – ELTEcon Ingatlanpiaci Kutatóközpont, 2019. június 24., 4.

³¹ Uo. 10.

Mindemellett a hazai lakásállomány megújulási aránya régiós összehasonításban alacsony maradt. Magyarországon a 2017 végén meglévő lakásállomány 0,4%-ának megfelelő számú új lakás épült 2018-ban. Ez régiós összehasonításban alacsonynak számít: kevesebb mint kétharmada a román és a cseh, mintegy 40 százaléka a szlovák, valamint harmada a lengyel és az osztrák aránynak. Amennyiben Budapest helyzetét vizsgáljuk a régiós fővárosok között, még nagyobb leszakadás mutatkozik.³² Szintén nem mérséklődtek a Magyarországon nagyon súlyos problémát jelentő lakhatási problémák. Ezek részben lakásminőségi problémák (például a statisztikák szerint mintegy 2,5 millió ember él beázó, vizes lakásban), illetve a lakhatás megfizethetőségénél is súlyos nehézségekkel kell nagyon sok családnak szembenéznie. (Közel 840 ezer ember küzd súlyos megfizethetőségi problémával a lakhatásával kapcsolatosan.)³³ Ezen lakhatási kérdések megoldása nyilván nem a szűken vett lakáspolitikai felelősségi körébe és kompetenciájába tartozó kérdés csupán, de egy aktuális lakáspolitikának legalábbis tekintettel kell lenni ezen problémák és gondok szempontjaira is.³⁴

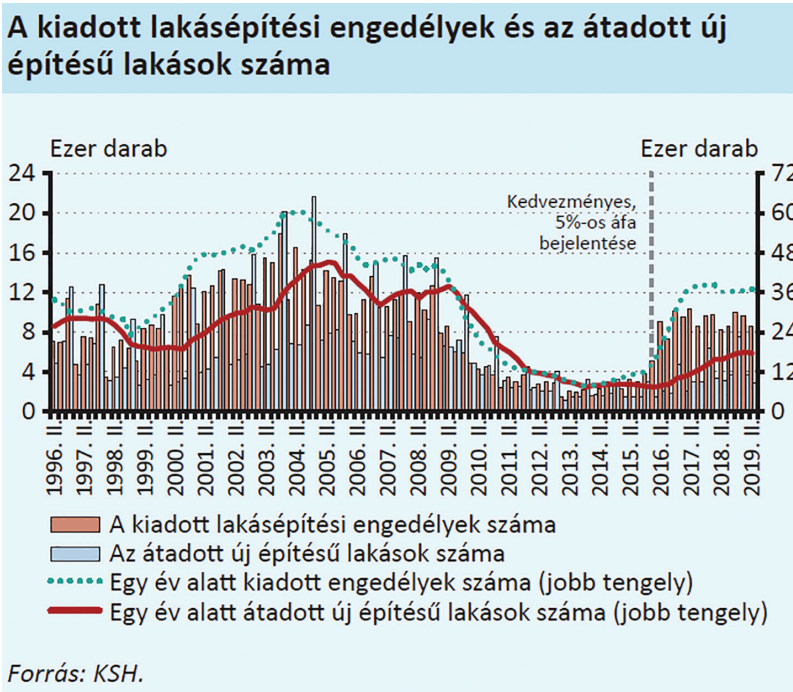
Mindezeket összegezve megállapítható, hogy az új lakások vonatkozásában bevezetett (időleges) áfa-csökkentés vonzóbbá tette a befektetőknek és az építőipari cégeknek a vállalkozói lakásépítéseket, a 2008 óta leépült kapacitások és szakemberhiány miatt időben csúszva tudott a kínálati oldal reagálni a megnövekedett igények kezelésére. Mindazonáltal, a megnövekedett kereslet felhajtotta a lakásépítésre alkalmas telkek árait, valamint az építőiparban meglévő súlyos szakemberhiány, illetve a korábban

³² Lakáspiaci jelentés. Magyar Nemzeti Bank, 2019. november. <https://tinyurl.com/5ctvu922>

³³ Ld. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/164/index.html>

³⁴ MÁDI László: Egy kívánatos és reális lakáspolitikai körvonalai Magyarországon 2017-ben. *Acta Wekerleensis*, 2017/1. 11.

rendkívül nyomott bérek és a megnövekedett szakemberigény és kiféherdő gazdaság is jelentős áremelő hatással járt.³⁵

5. Következtetések

2010-től kezdődően fontos adópolitikai célkitűzés volt, hogy az adókon belül egyre hangsúlyosabbá váljanak a fogyasztási típusú adók a jövedelmeket terhelő adókkal szemben és a bonyolult, illetve túlszabályozott adózási és adóbeszedési rendszer, köztük az áfafizetés és az áfabeszedés rendszere megújuljon.³⁶

A gazdaság kifejlesztése érdekében hozott intézkedések együttes eredményeként az adórés mértéke az áfa esetében Magyarországon 2018-ra az Európai Statisztikai Hivatal becslése szerint 9%-ra csökkent. Mindezt oly módon sikerült elérni, hogy ezzel egyidőben több területen, illetve termékcsoport esetében áfacsökkentés történt, 2014-től, illetve az azt követő években több termék és szolgáltatás áfakulcsa mérséklődött. Bár az intézkedések célja – a gazdaság fehéritésén túlmenően – az egyes termékekre vonatkozó árak csökkentése, illetve a kereslet növelése volt, látható, hogy az áfacsökkentéssel érintett termékek, szolgáltatások – mint például sertéshús, tej, hal, étkezőhelyi vendéglátás, internethasználat – mintegy felénél az árakban az áfateher

³⁵ Uo. 10.

³⁶ ÁSZ (2019) i. m. 5.

mérséklésének hatása nem, vagy nem teljeskörűen jelent meg. Az áfacsökkenés bevezetését követően átlagárcsökkenés az internet-előfizetések, a sertéshús, baromfi hús és a halhús esetében következett be, árcsökkenés a tojás, tej és az új lakóingatlanok ára esetében nem volt kimutatható.³⁷ Utóbbi igazolja azt a fenti 2. pontban hivatkozott álláspontot, amely szerint az áfamérték csökkentése nem feltétlen a leghatékonyabb gazdaságpolitikai és még annál kevésbé hatékony szociálpolitikai eszköz. E kétségek olvashatók ki az Állami Számvevőszék elemzéséből is, amelyben az a végkövetkeztetés szerepel, hogy az adókulcs-csökkentő intézkedések hatásának felmérése, illetve ezen eredmények alapján az intézkedések átgondolt folytatása szükséges.

Az áfa-mérséklési lépések kulcsmomentuma volt az újlakás-értékesítésekre vonatkozó áfamérték 2016-tól történő csökkentése. Az adómérték ekként történő csökkentése az irányadó uniós jogi szabályok értelmében abban az esetben lehetséges, ha az intézkedés szociálpolitikai célokat szolgál. Láthattuk, hogy a szociálpolitikai eszköz-tárban kiemelt szereppel bír az adózás, valamint az adózás és a szociálpolitika kapcsolata rendkívül szoros, álláspontom szerint mégis kérdéses, hogy az újlakások vonatkozásában bevezetett kedvezményes adómérték tekinthető-e szociálpolitikai lépésnek, különös tekintettel, ha szociálpolitikainak azt a lépést tekinthetjük, ami az emberek mindennapi életének, életkörülményeinek, életminőségének és életesélyeinek, összefoglalóan: jólétének a megőrzését és javítását célozzák. Nem jelentett például megoldást az áfamérték csökkentése a véleményem szerint a legsúlyosabb szociális problémára, a lakhatási válságra, amely – ahogyan arra a fentiekben hivatkoztam – mintegy 2,5 millió embert érint ma Magyarországon.

Utóbbi kétségeket erősítik az Európai Bíróság fenti 3. pontban hivatkozott brit kötelezettségsgzési eljárásában tett megállapításai, amelyben a bíróság kifejezetten kiemeli, hogy az áfacsökkenés szociálpolitikai jellegét a kedvezmény tekintetében szűken kell értelmezni. Nem áll fenn a szociálpolitikai jelleg ugyanis abban az esetben, ha az adott intézkedés generálisan az emberek jólétét növeli, illetve a beruházásokat ösztönzi, hanem ennél több szükséges, jelesül, hogy az intézkedés valójában a szegényebb rétegek hozzájutását segítse egyes, lakással kapcsolatos termékekhez, illetve szolgáltatásokhoz. A magyar szabályozás tekintetében az efféle specifikációt szintén nem láthatunk mivel az újlakás fogalma kapcsán megfogalmazott területi, illetve egyéb feltételekbe³⁸ az újonnan épített lakások kevés kivételtől eltekintve mind beletartoznak. Álláspontom szerint ezért a fentiekben túlmenően az is kérdéses, hogy a hazai szabályozás kiállná-e az Európai Bíróság szociálpolitikai-tesztjét egy esetleges kötelezettségsgzési eljárásban.

³⁷ ÁSZ (2019) i. m. 5.

³⁸ Áfa tv. 3. sz. melléklet 50–51. pontjai:

„50. A 86. § (1) bekezdés j) pont ja) vagy jb) alpontja alá tartozó olyan, többlakásos lakóingatlanban kialakítandó vagy kialakított lakás, amelynek összes hasznos alapterülete nem haladja meg a 150 négyzetmétert (kivéve az 59. pont szerinti lakást);

51. A 86. § (1) bekezdés j) pont ja) vagy jb) alpontja alá tartozó olyan egylakásos lakóingatlan, amelynek összes hasznos alapterülete nem haladja meg a 300 négyzetmétert.”

A GYERMEKEK KAPCSOLATTARTÁSHOZ VALÓ JOGA ÉS A JOGELLENES KÜLFÖLDRE VITEL EGYES KÉRDÉSEI A MAGYAR JOGI SZABÁLYOZÁS TÜKRÉBEN

KIRÁLY Zsuzsanna
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

A gyermekek jogai mára széles területet ölelnek fel. Ennek legfontosabb dokumentuma a gyermek jogairól szóló, New York-i egyezmény (a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény),¹ mely a legfontosabb és legalapvetőbb gyermeki jogokat deklarálja. Alapját képezi egyben a részes államokban hatályban lévő gyermekjogi szabályoknak is.

A házasságok felbomlásának világszerte megnövekedett száma és a gyermeki jogok alakulásának hosszú fejlődéstörténete eredményeképpen a Gyermekjogi Egyezményben a gyermek kapcsolattartáshoz való joga is szabályozásra került.² A Gyermekjogi Egyezmény úgy fogalmazza meg, hogy a részes államoknak tiszteletben kell tartani a mindkét szülőjétől, vagy egyik szülőjétől különélő gyermeknek azt a jogát, hogy személyes kapcsolatot tarthasson fel mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a gyermek mindennek felett álló érdekével ellentétes.³ A Gyermekjogi Egyezmény általánosságban ruházza fel a gyermeket a véleménynyilvánítás jogával, amikor a 12. cikkében foglalt rendelkezés szerint joga van ahhoz, hogy öt érdeklő kérdésben szabadon véleményt nyilvánítson és a véleményét – figyelemmel érettségi fokára – tekintettel figyelembe vegyék.⁴ Ez az általános szabály a kapcsolattartási esetekben különösen megilleti a gyermeket. Ezért is merül fel a kérdés, hogy a gyermeknek ezen jogát, a kapcsolattartást

¹ A gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény.
<https://tinyurl.com/8mh3p64>

² Gyermekjogi Egyezmény 9. cikk 3.

³ Uo.

⁴ Uo. 12. cikk

talán egyik leginkább ellehetetlenítő szülői cselekmény, a gyermek jogellenes külföldre vitele hogyan érinti.

2. A kapcsolattartáshoz való jog alapjogi tartalma, és a Gyer. szerinti szabályozása

A kapcsolattartás alapvető intézmény, a gyermeki, illetve szülői oldalról jelenlévő jogok tekintetében.⁵ A családok egyre növekvő számban történő felbomlása és ennek következményeként kisebb, vagy mozaik családokká alakulása miatt egyre több gyermeknek, aki kizárólagos szülői felügyelet keretében egyik szülőnél kerül elhelyezésre, a különélő szülőjével főleg kapcsolattartás formájában tudja megőrizni és fenntartani a kapcsolatot.⁶

A Központi Statisztikai Hivatal adatai⁷ szerint Magyarországon a válások száma 2022-ben 17 695 volt.

Ez azt jelenti, hogy ezer házasságkötésre jutó válás száma 276,6. Az átlagos életkor a váláskor férfiak esetében 45,8 év, nők esetében 42,8 év. Az átlagos házasságtartam váláskor 13,9 év.⁸

Fenti statisztikai kimutatásból látható, hogy a válások átlagosan 13-14 év házasság után következnek be, ami azt feltételezi, hogy a házasságban született gyermekek többsége a váláskor még kiskorú.

A kapcsolattartáshoz való jogukat az állam által is védeni kell; Magyarországon ez a gyermeki jog az Alaptörvényben is megjelenik,⁹ amikor a családi kapcsolat alapjaként a házasságon kívül a szülő-gyermek viszony kerül említésre. Az Alaptörvény Nemzeti hitvallásának része ugyanis a nemzet és a család értékteremtő ereje.¹⁰ Ennélfogva az Alaptörvény és ennek nyomán az Alkotmánybíróság határozatai részletesen foglalkoznak a kapcsolattartás alapjogi fontosságával, s azzal a céllal, hogy a gyermeknek a családi kötelekei ne sérüljenek a szülők különválásával, számukra a családban nevelkedéshez hasonló környezetet, szülői háttérrel biztosítsanak. A családi kötelekek fenntartása, esetleg további erősítése, a család felbomlása után is megilleti a gyermeket, ennek megfelelően az Alkotmánybíróság határozatában kimondja, hogy

„Az Alkotmánybíróság [...] gyakorlatában a különélő szülő és a gyermek kapcsolattartáshoz való joga az Alaptörvényben a magánszféra-védelem [Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdés], valamint a gyermeknek a gondoskodáshoz [Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés] és a szülőnek a neveléshez való joga

⁵ SZEIBERT Orsolya: 4:178. §. In: GÁRDOS Péter – VÉKÁS Lajos: *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* (E-könyv) Budapest, Wolters Kluwer, 2021.

⁶ Uo.

⁷ A Központi Statisztikai Hivatal (KSH): Válások főbb mutatói 22.1.1.19. táblázata. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0019.html

⁸ Uo.

⁹ Alaptörvény L. cikk (1) bekezdés.

¹⁰ TÓTH Zoltán József: Egyes észrevételek az Alaptörvény értelmezéséhez. *Polgári Szemle*, 2013/1–2. 25. <https://polgariszemle.hu/archivum/64-2013-majus-9-efolyam-1-2-szam>

[Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdés] részeként alapjogi rangra emelt jogsultság (Abh., Indokolás [25]).¹¹

Az Alkotmánybíróság 3067/2022. (II. 25.) AB Határozatában a kapcsolattartás több formája is hangsúlyozásra kerül, ezek egymást erősítő szerepének fontosságára hívja fel a figyelmet, amikor kimondja, hogy a kapcsolattartás formái közül a rendszeres közvetlen, személyes kapcsolattartásnak kiemelt jelentősége van a szülő-gyermek viszonyban és ezek adott esetben ki is egészíthetik egymást.¹²

„A kapcsolattartás közvetlensége, a rendszeres találkozás és a zavartalan személyes kommunikáció – tehát az együttlét [...] kiemelten fontos része a szülő-gyermek kapcsolatnak. Jellemzően ez a legintenzívebb, és hagyományosan ennek van a legnagyobb szerepe a gyermek személyiségfejlődésében, a személyes kapcsolattartás lehetősége különös jelentőséget kisebb gyermek esetén kap a kötődés kialakításában, illetve fenntartásában, az elidegenedés megakadályozásában.” (Abh., Indokolás [28])¹³

„Az államnak az alapvető jogok védelmére vonatkozóan tevőleges védelmi kötelezettsége áll fenn, és az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint az Alaptörvény 28. cikkének első mondata a bíróságok – mint az igazságszolgáltatási funkció ellátásán keresztül állami hatalmat gyakorló közhatalmi szervek – kötelezettségévé teszi, hogy az alapjogokat a magánjog alanyai közötti viszonyokban is érvényre juttassák, ezzel alkotmányjogilag kötötté téve a bíróságok ítélezési tevékenységét.”¹⁴

Ebben a szellemben a kapcsolattartás jogát a gyermek és különélő szülője részére a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) is biztosítja és egyben megállapítja más személy (általában gyermeket nevelő szülő) ezen jog biztosítására vonatkozó kötelezettségét is.¹⁵ A Ptk. szerint a kapcsolattartási jog tartalma kiterjed a gyermekkel való személyes találkozásra, a gyermeknek a lakóhelyéről vagy a tartózkodási helyéről rendszeresen, meghatározott időtartamra történő elvitelére, valamint a gyermekkel időszakonként való huzamos együttlétre, és kiterjed a kapcsolat személyes találkozás nélküli fenntartására.¹⁶ A kapcsolattartás joga kiterjed a gyermek meghatározott időtartamú külföldre vitelére is,¹⁷ mely értelemszerűen egy rövid időtartamú (pl. nyaralás céljából történő) elvitt jelent. A kapcsolattartási jog érintettjeit

¹¹ 3067/2022. (II. 25.) AB határozat, Indokolás [15].

¹² 3067/2022. (II. 25.) AB Határozat Indokolás [20].

¹³ Uo.

¹⁴ Az Alkotmánybíróság 3067/2022. (II. 25.) AB Határozata Indokolás [21].

¹⁵ Ptk. 4:178. § (1): A gyermeknek joga, hogy különélő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn. A gyermeket nevelő szülő vagy más személy köteles a zavartalan kapcsolattartást biztosítani.

¹⁶ Ptk. 4:180. § (1) bekezdés.

¹⁷ Ptk.4:180 § (2) bekezdés.

tekintve a legszűkebb értelemben véve is három személyről van szó. Ezek a gyermek, a kapcsolattartásra jogosult szülő és a kapcsolattartást biztosítani kötelezett szülő. Ezen felül a személyi kör bővíthet a további kapcsolattartásra jogosultak körével. A kapcsolattartási jog jogosultjait tekintve ugyanis a Ptk.¹⁸ szélesebb körben határozza meg a személyek körét, amikor úgy rendelkezik, hogy kapcsolattartásra

„jogosultak a nagyszülők, a testvér, a gyermek szülőjének házastársa és szülőjének testvére is jogosult, ha a szülő és a nagyszülő nem él, illetőleg a kapcsolattartásban tartósan akadályozva van, vagy a kapcsolattartási jogát önhibájából nem gyakorolja. Az is kérheti a kapcsolattartási jogának megállapítását, aki a gyermek nevelőszülője, gyámja volt, illetve a szülő volt házastársa vagy az, akinek a gyermekekre vonatkozóan az apasági vélelmét a bíróság megdöntötte és a gyermek hosszabb időn keresztül az ő háztartásában nevelkedett.”

A kapcsolattartásra jogosultak ilyen széles köre mind azt a célt szolgálja, hogy a gyermeknek a házasság felbomlását követően is biztosítsa a családi kötelékek akár generációkon átívelő megtartását, személyisége egészséges fejlődését, identitástudatának kibontakozását.

A kapcsolattartás fontosságát hangsúlyozandó, a Ptk.-ban ez a jog megjelenik a személyiségi jogok általános védelme körében is,¹⁹ amikor a kapcsolattartáshoz való jog szabadon érvényesíthetőségéről ír. A házasság felbontása iránti eljárásban kötelező, hogy a gyermekétől különülő szülő és gyermeke kapcsolattartásáról bíróság által hozott, vagy egyezséget jóváhagyó határozat születessen.²⁰ Ezen járulékos kérdés tisztázása nélkül ugyanis nem lehet bontóítéletet hozni.

A jelenlegi Ptk. hatálybalépése után hatályon kívül helyezett, mégis a szülői jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése kapcsán fontos iránymutatásokat tartalmaz a Legfelsőbb Bíróság 17. sz. irányelve,²¹ amely a kapcsolattartás gyakorlásával kapcsolatos szülői kötelezettségeket úgy foglalja össze, hogy a kapcsolattartásra jogosult szülőnek joga és kötelessége, hogy a gyermeket rendszeresen látogassa, szeretetét, törődését a gyermeke vonatkozásában kinyilvánítsa, a gyermekével való meghitt családi viszonyt fenntartsa. [Megjegyzzi azt is, hogy]

„a gyermek érdekét súlyosan sértő módon jár el az a szülő, aki a gyermeket a másik szülővel való érintkezéstől elzárja és ellene hangolja. [...] A szülőnek az említett mélyen elítélendő magatartása ugyanis károsan befolyásolja a gyermek fejlődését, és alapot ad arra a következtetésre, hogy ez a szülő nem alkalmas a gyermek nevelésére. [Jogkövetkezményként megállapítja, hogy] az ilyen szülői magatartás a gyermek elhelyezésének a megváltoztatásához is vezet.”

¹⁸ Ptk. 4:179. §.

¹⁹ Ptk. 2:42. § (1) bekezdés.

²⁰ Ptk. 4:21. § (3) bekezdés.

²¹ 17. számú Irányelv a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról VI. fejezet.

A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997 (IX.10.) Korm.rendelet (a továbbiakban: Gyer.)²² a kapcsolattartás célját akként fogalmazza meg, hogy lényeges, hogy a kapcsolattartásra jogosult személyek és a gyermek családi kapcsolata fennmaradjon, valamint a kapcsolattartásra jogosult a gyermek fejlődését folyamatosan kísérfje és tőle telhető módon segítse. A kapcsolattartás megváltoztatására, vagy rendezésére irányuló kérelem elbírálása a gyámhatóság hatáskörébe tartozik. A kapcsolattartás gyermeki jog szempontjából való fontosságát emeli ki az a Gyer.-ben rögzített rendhagyónak tekinthető eljárásjogi szabály is, amely szerint a kapcsolattartás gyámhatósági rendezésére vagy megváltoztatására irányuló kérelmet maga a korlátozottan cselekvőképes gyermek önállóan is előterjesztheti.²³

3. A kapcsolattartáshoz való jog gyakorlása és ellentmondásos kapcsolata a büntetőjoggal

A kapcsolattartás csak nagyon kivételes esetben korlátozható. A szülőnek joga van gyermekével kapcsolatot tartani akkor is, ha a szülői felügyeleti joga szünetel.²⁴ Kivétel ez alól a szabály alól a Ptk. szerint az, ha a gyermek vagy a gyermekkel közös háztartásban élő hozzátartozója sérelmére elkövetett cselekmény miatt elrendelt távoltartó határozat hatálya alatt áll.²⁵ A „távoltartó határozat hatálya alatt áll” szűkítés álláspontom szerint azonban teret enged annak, hogy olyan szülő is gyakorolja a kapcsolattartás jogát, aki gyermeke sérelmére bűncselekményt követett ugyan el, de nem áll emiatt távoltartás hatálya alatt. Ezt támasztja alá az a Gyer. rendelkezés is,²⁶ amely a kapcsolattartás rendezésére irányuló kérelem elutasítási okai közül a szülői kötelezettség nemteljesítése köréből *expressis verbis* kiveszi a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 212. §-ban foglalt tartási kötelezettség elmulasztásának törvényi tényállását. A kapcsolattartáshoz való jog tehát olyan erős jog, hogy még a magyar hatályos büntetőtörvénykönyvben foglalt, kiskorú sérelmére elkövetett bizonyos büntető törvényi tényállás szülő általi kimerítése esetén sem fosztható meg ettől az elkövető szülőtől.²⁷

Álláspontom szerint a fentiekben hivatkozott, Ptk. és Gyer. kapcsolattartásra lehetőséget biztosító tág értelmezése, mely a távoltartó határozat meglétét,²⁸ illetve a tartási kötelezettség nemteljesítésétől való eltekintést²⁹ jelenti, alkalmas lehet arra, hogy a gyermeket, illetve a gondozó szülőt hátrányosabb helyzetbe hozza a kapcsolattartásra jogosult szülővel szemben A kapcsolattartási jog gyakorlását nem akadályozó tartási kötelezettség elmulasztása ugyanis a Btk. XX. fejezetében a gyermekek érdekét sértő

²² Gyer. 27. § (1) bekezdés.

²³ Gyer. 28. § (1) bekezdés.

²⁴ Ptk. 4:178. § (3) bekezdés.

²⁵ Uo.

²⁶ Gyer. 31. § (1) bekezdés c).

²⁷ Btk. 212. §.

²⁸ Ptk. 4:178. § (3) bekezdés.

²⁹ Gyer. 31. § (1) bekezdés c).

és a család elleni bűncselekmények körében kerül meghatározásra. A vonatkozó törvényi tényállás alap-és minősített esetet állapít meg a tartási kötelezettség elmulasztására. A Btk. 30. § szerint a tartási kötelezettség elmulasztásának alapesete úgy szól, hogy „aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt gyermektartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”. Kitérnék itt egy speciális felelősségi szabályra is, mely ugyanezen törvényi tényállás minősített esetében szabályozott és a gondozó szülőt is érinti. A minősített esetre vonatkozó szabályozás³¹ ugyanis úgy szól, hogy „aki jogszabályon alapuló és végrehajtható hatósági határozatban előírt tartási kötelezettségét önhibájából nem teljesíti, és ezzel a jogosultat [tehát a gyermeket] súlyos nélkülözésnek teszi ki, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Álláspontom szerint ez a szabályozás nem megfelelő a felelősségi kérdés szempontjából. Az elkövető ugyanis azzal, hogy elmulasztja tartási kötelezettségét, minden esetben súlyos nélkülözésnek teszi ki a jogosultat. Ennek vélelemnek kellene lennie, tekintettel arra, hogy vélelem a kiskorú rászorultsága is. Amennyiben a jogosult gyermek még sincs súlyos nélkülözésnek kitéve, úgy az az elkövetőtől eltérő személy – általában a gondozó szülő – elhárító magatartása miatt lehetséges. Ezáltal tehát a gondozó szülő lesz az, aki elhárítja a súlyosabb bűncselekmény eredményét. A gondozó szülő ezzel tevékenyen is hozzásegíti a mulasztó szülőt a kapcsolattartás gyakorlásához. A minősített esetre vonatkozóan kilátásba helyezett büntetési tétel esetén ugyanis fennáll az esélye az elkövető szülővel szemben kiszabható szabadság-vesztés végrehajtásának. A Gyer.³² ugyan rendelkezik arról, hogy „a gyámhivatal indokolt esetben előmozdítja a szabadságvesztésben, vagy előzetes letartóztatásban lévő szülő gyermekével való kapcsolatának fenntartását, ha ez a gyermeket nem veszélyezteti,” de mindenképpen akadályozó tényezőt jelent a kapcsolattartás zökkenőmentes gyakorlása tekintetében. A tartási kötelezettség elmulasztása ellenére fennálló kapcsolattartásra való jogosultságot illetően az szokott az érv lenni, hogy a tartásdíjfizetési kötelezettség a gyermek anyagi biztonságát szolgálja, míg a kapcsolattartás a szülő-gyermek kapcsolat fennmaradását. Így amennyiben a kapcsolattartásnak korlátja lenne a tartási kötelezettség elmulasztása, úgy a gyermeket halmozott hátrány érné.

További kérdés a gondozó szülő szempontjából, hogy a jogszabály őt kötelezi arra, hogy biztosítsa a zavartalan kapcsolattartást, adott esetben akár a kiskorú gyermek sérelmére bűncselekményt elkövető szülő részére. Amennyiben ezen kötelezettségének nem tesz eleget, úgy a gondozó szülő kimeríti a Btk. XX. fejezetében a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények körében szabályozott kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása törvényi tényállást³³ és ezen cselekedetért egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, mely azt vonhatja maga után, hogy a kiskorú gyermeke feletti felügyeleti joga megszűnhet. Álláspontom szerint aránytalan, hogy a kapcsolattartás kérdéskörével kapcsolatban a Btk. XX. fejezetében foglalt egyik bün-

³⁰ Btk. 212. § (1) bekezdés.

³¹ Btk. 212. § (2) bekezdés.

³² Gyer. 28. § (5) bekezdés.

³³ Btk. 210. § (1) bekezdés.

tetőtörvényi tényállás kimerítése egyáltalán nem bír relevanciával, pedig a kapcsolattartásra jogosult szülő részéről kiskorú sérelmére elkövetett cselekményről van szó, a másik esetben pedig a gondozó szülő részére olyan büntetőjogi szankciókat helyez kilátásba, melynek sérültje végső soron maga a gyermek.

Felmerül továbbá az a több jogi aspektusból is érdekes kérdés, hogy a Gyer. tartási kötelezettséget a szülői gondoskodás elmulasztási köréből kivonó rendelkezése³⁴ az Alaptörvény kapcsolattartáshoz való jogot deklaráló VI. cikkét³⁵ nem prioritizálja-e az Alaptörvény XVI. cikkével szemben, vagy egyenesen nem ellentétes-e azzal, amely a gyermeknek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz való jogát szabályozza.³⁶ Az Alaptörvény ugyan *expressis verbis* nem mondja ki a tartási kötelezettség teljesítésének alapjogi minőségét, azonban abból levezethető. Az Alkotmánybíróság határozatában³⁷ ugyanis kimondta, hogy a tartásdíj a gyermek testi, szellemi jólétét biztosító anyagi feltételek része, amelyet a szülő saját megélhetése rovására is köteles megteremteni.³⁸ A kapcsolattartás és a tartásdíj a bírósági polgári nemperes eljárásokban³⁹ a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás keretében szintén összekapcsolódhat (ld. bővebben 4. pont).

4. A kapcsolattartás végrehajtása

A kapcsolattartás fontosságát védi az az eljárási szabály is, mely szerint az elmaradt kapcsolattartás végrehajtását abból a célból, hogy hatékonyabb módon és megfelelő eljárási garanciák tükrében lehessen döntést hozni,⁴⁰ 2020. március 1-jétől a gyámhatóság helyett a bíróságon lehet kérni nemperes eljárás keretében. A bírósági polgári nemperes eljárásokban⁴¹ a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás keretében a jogszabály úgy rendelkezik, hogy azt a Ptk. szerinti kapcsolattartásra jogosult és kapcsolattartásra kötelezett személy kérheti.⁴² A Ptk. valóban úgy fogalmaz, ha a kapcsolattartásra jogosult vagy kötelezett személy a kapcsolattartást kellő

³⁴ Gyer. 31. § (1) bekezdés c).

³⁵ Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdés: Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák. A véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével.

³⁶ Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonosságához való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.

³⁷ 995/B/1990 AB határozat.

³⁸ Btk 212. § <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1200100.TV/ts/20230901/lr/212>

³⁹ A bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény 22/A §.

⁴⁰ VÖLCSEY Balázs: *Kompakt kommentár: A bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvényhez*

⁴¹ 2017. évi CXVIII. törvény 22/A §.

⁴² 2017. évi CXVIII. törvény 22/A § (2).

indok nélkül akadályozza vagy szabályait megszegi, az ezzel okozott kárt köteles a másik félnek megtéríteni.⁴³

A fenti jogszabályhely megfogalmazásával kapcsolatban az alábbi kérdés merül fel. A Ptk. a kapcsolattartásra jogosult és kötelezett személy fogalmát ezen a ponton elválasztja egymástól, annak ellenére, hogy korábban úgy fogalmaz, hogy a gyermekétől különélő szülő jogosult és köteles gyermekével kapcsolatot tartani.⁴⁴ Tehát a jog és kötelezettség alanya ugyanaz a személy. A Ptk. a gyermeket nevelő szülő kötelezettségét a kapcsolattartás biztosításának kötelezettségében határozza meg.⁴⁵ Álláspontom szerint az egyértelműbb megfogalmazás megkívánná a különbségtételt a kapcsolattartási jog jogosultja és kötelezettje megnevezéssel, mint egyik fél és a kapcsolattartás biztosítására köteles személy, mint másik fél között, ráadásul azért is, mert a Ptk. a kapcsolattartás jogosultjaként ennek a differenciálásnak az elhagyásával a gyermeket is megnevezi,⁴⁶ aki nyilvánvalóan nem lehet a kapcsolattartás elmaradása miatt indítandó nemperes eljárás kérelmezője.

A jogalkotó szándéka természetesen arra irányul, hogy mindkét szülői fél indíthasson az elmaradt kapcsolattartásra vonatkozóan eljárást. Kérdés, hogy mennyiben van értelme eljárást indítani, ha a kérelmezett a kapcsolattartás jogosultja (és kötelezettje) illetve, hogy a kapcsolattartási jogával élni nem akaró féltől vajon milyen teljesítés várható, ha a kapcsolattartás végrehajtásának elrendelésére kerül sor. A kérdésre válasz lehet, hogy a kérelmező a kapcsolattartás végrehajtása mellett kérheti a kapcsolattartás kérelmezettnek felrható elmaradásából keletkező igazolt költségeinek megtérítését. Megjegyzendő, hogy a bírósági gyakorlat ennek megítélésében eltérő módon alakul. Amelyik bíróság nem ítéli meg a költségeket a gondozó szülő kérelmező részére, általában arra hivatkozással teszi, hogy ennek megítélése a kapcsolattartás kiüresedéséhez és anyagi szempontú megközelítéséhez vezetne, illetve hogy a tartásdíj a kapcsolattartás idejére is jár a gondozó szülőnek. Ezen a ponton a tartásdíj a kapcsolattartással össze tud kapcsolódni, hiszen ha a kérelmezett elmulasztaná tartási kötelezettségét, akkor nagy valószínűség szerint az utóbbi érvelés alapján a kapcsolattartás elmaradásából eredő költségeket megítélné a bíróság a gondozó szülőnek.

Abban az esetben, ha a kérelmezett a gondozó szülő, akkor szintén a kapcsolattartás végrehajtásáról dönt a bíróság. A bíróság eszközrendszere azonban ezen túl is terjeszkedhet, így fordulhat a gyámhatósághoz, hogy segítse elő a kapcsolattartás szabályainak betartását, eszközölheti a szülői felügyeleti jog megváltoztatását. Emellett pénzbírságot szabhat ki, valamint büntetőfeljelentést tehet kiskorú veszélyeztetése, kiskorúval történő kapcsolattartás akadályozása miatt.⁴⁷

Fenti jogérvényesítési lehetőségek abban az esetben állnak rendelkezésre, ha a gyermek a különélő szülővel azonos országban él, vagy a szülők közös döntésének eredmé-

⁴³ Ptk. 4:183. § (1) bekezdés.

⁴⁴ Ptk. 4:178. § (2) bekezdés.

⁴⁵ Ptk. 4:178. § (1) bekezdés.

⁴⁶ Ptk. 4:178. § (1) bekezdés szerint a gyermeknek joga, hogy különélő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn.

⁴⁷ 2017. évi CXVIII. törvény 22/D §.

nyeképpen, illetve ennek hiányában hozott hatósági határozatnak az értelmében eltérő országban élnek és a kapcsolattartás erre az élethelyzetre vonatkoztatva is szabályozásra került. Ettől eltérő esetben a gyermek jogellenes külföldre vitelének kérdése merül fel.

5. A kapcsolattartás megsértése a gyermek jogellenes külföldre vitelével

A kapcsolattartás akadályozásának egyik legnehezebben orvosolható oka a gyermek jogellenes külföldre vitel. A jogellenes külföldre vitel megvalósul, ha a gyermeket a gondozó szülője a kapcsolattartásra jogosult szülő engedélye, valamint jogerős gyámhatósági határozat, vagy bírósági ítélet nélkül a korábbi tartózkodási helye szerinti országból egy másik országba viszi és ezáltal kivonja a gyermeket a másik szülővel való kapcsolattartás lehetősége alól. A jogellenes elvitelt természetesen a kapcsolattartásra jogosult szülő is elkövetheti, de mivel ezzel a cselekedettel a jogerős hatósági határozat által a gondozó szülőnél elhelyezett gyermeket ez utóbbtól viszi el, ezzel már a kiskorú elhelyezésének megváltoztatása büntető törvényi tényállást is kimeríti, így ezzel a lehetőséggel itt nem foglalkoznánk.⁴⁸

A jogellenes elvitel egyik kiváltó oka, hogy a gondozó szülő nincs tisztában azzal, hogy a kapcsolattartásra jogosult szülővel együtt döntési kötelezettsége áll fenn⁴⁹ a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben.⁵⁰ Abban az esetben is együtt kell gyakorolják ezen jogaikat, ha a szülői felügyeletet a szülők megállapodása vagy a bíróság döntése alapján csak az egyik szülő gyakorolja.⁵¹ Kivétel a szabály alól csak abban az esetben van, ha a gyermekétől különélő szülő felügyeleti jogát a bíróság e tekintetben korlátozta vagy megvonta.⁵² A gyermek sorsát érintő lényeges kérdésnek tekintendő többek között a gyermek a szülőjével azonos lakóhelyén kívüli tartózkodási helyének, huzamos időtartamú vagy letelepedés céljából történő külföldi tartózkodási helyének kijelölése.⁵³

A másik kiváltó ok, hogy a házasság vagy a közös élet felbontása, felbomlása után a szülők a gyermek tartózkodási helye kijelölésének tárgyában nem jutnak egyezsége. A helyes eljárás ilyen esetben az lenne, ha az adott ország megfelelő hatóságához intézett kérelem alapján a gyermek tartózkodási helyének kijelölésére irányuló döntés kérésével rendeznék a helyzetet. Azonban sok esetben az eljárás megindítása helyett, vagy a megindított eljárás eredményét meg nem várva a gyermeket gondozó szülő – bízva egy esetleges későbbi, számára kedvező hatósági, vagy bírósági döntésben – a gyermeket huzamos időtartamra, vagy letelepedés céljából jogellenes külföldre viszi és külföldön tartja.

Elmondható, hogy a jogellenes elvitelnek korábban nem volt Európában annyi elősegítő gyakorlati tényezője, mint amennyi napjainkban adódik. Az állampolgárok szabad

⁴⁸ Btk. 211. § (1) bekezdés.

⁴⁹ Ptk. 4:152. § (6) bekezdés.

⁵⁰ Ptk. 4:175. § .

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

mozgása alapvető szabadságjog, a külföldi munkavállalás céljából történő letelepedés lehetősége egyre több állampolgár előtt nyitva áll és a részes államok schengeni egyezményhez történő csatlakozása is megkönnyíti a határok gyermekkel történő átlépését.

Világszerte évente több mint 1100 jogellenes gyermekelvitel kerül a hatóságok látókörébe.⁵⁴ Ilyen esetekben nagyon fontos lenne az egységes, illetve kiszámítható, tehát a gyermekek külföldre vitelét megelőző hatósági döntéshozatal. „A gyermek legjobb érdekének megfelelő eljárás elvével” a Gyermekjogi Egyezmény 3. cikke is foglalkozik.⁵⁵ Eszerint az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok, létesítmények működése megfeleljen a hatóságok által megállapított szabályoknak.⁵⁶

A Gyermekjogi Egyezmény is, mint a legalapvetőbb gyermeki jogok kódexe rendelkezik a jogellenes külföldre utaztatás tilalmáról,⁵⁷ az eredeti országba történő visszajuttatásuk szabályait pedig a Hágai Egyezmény teremti meg.⁵⁸

A nehézkes és lassú jogorvoslati lehetőségek okán kiemelten fontos lenne a jogellenes elvitel megelőzése jelenlegi szabályozáson túl is,⁵⁹ mind a megfelelő jogalkotás, mind a konzekvens jogalkalmazás útján.

6. A kapcsolattartáshoz való jog érvényesítésének nehézségei

Magyarországon a gyermek huzamos időtartamú vagy letelepedés céljából történő külföldi tartózkodási helyének kijelölése kérdésében elsődlegesen a gyámhatóság jár el a Gyer.⁶⁰ szabályai alapján.

A hivatkozott jogszabály azonban álláspontom szerint több helyen is eltérő döntéshozói interpretációra ad lehetőséget a gyermek tartózkodási helyének kijelölése tekintetében.

A Gyer. szerint a szülők közötti vita esetén bármelyik szülő kérheti a gyámhivatal döntését a gyermek külföldi tartózkodási helyének kijelöléséről, ha egyik szülőjével távozik külföldre.⁶¹

Álláspontom szerint a ‘kérheti’ szó nem helytálló és nem egyértelmű megfogalmazás ebben az esetben, ugyanis az a szülő, aki a másik szülő hozzájárulása nélkül kívánja külföldre vinni a gyermekét, nem kérheti, hanem *kérni köteles* a gyámhatóságtól a külföldre költözést megelőző jóváhagyó döntést.

A jogszabály további szövegezése szerint

⁵⁴ Ld. Missing Children Europe: International Child Abduction. <https://tinyurl.com/3dxddbdr>

⁵⁵ Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo. 11. cikk.

⁵⁸ Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló, Hágában az 1980. évi október 25. napján kelt szerződés.

⁵⁹ 2017. évi CXVIII. törvény 22/F. §.

⁶⁰ Gyer. 24. §.

⁶¹ Gyer. 24. § (1) bekezdés.

„a külföldi tartózkodási hely kijelölését kérő szülő a kérelméhez csatolja azokat az okiratokat, így különösen a külföldi hatóság által kiállított környezet-tanulmányt, iskolalátogatási igazolást, a szülő jövedelemigazolását, befogadó nyilatkozatot, amelyekből megállapítható, hogy a gyermek nevelése, tartása, ellátása és tanulmányainak folytatása külföldön biztosítva van. A környezet-tanulmány beszerzéséről a szülő kérelmére a gyámhivatal gondoskodik.”⁶²

Ez szintén eltérő értelmezésre enged következtetni annak vonatkozásában, hogy a gyámhatósági döntés a gyermek elvételét megelőzően kell megtörténni, vagy azt követően is megtörténhet, hiszen másképpen a becsatolandó külföldi iratok nem állnak rendelkezésre. Két esetben képzelhető el, hogy a csatolandó iratok a gyámhatósági döntéshozatalt megelőzően állnak rendelkezésre. Az egyik ilyen eset lehet, ha a szülő átmenetileg gyermeke nélkül utazott külföldre és kezdte meg az életkörülmények megteremtését. A másik esetben, ha a szülő a gyermeket nem huzamos ideig, hanem rövid időtartamra vitte külföldre, majd ezt követően kérelmezi a tartós külföldi tartózkodásának engedélyezését. A jelenlegi Ptk. hatálybalépésével hatályon kívül helyezett PK állásfoglalás szerint abban az esetben ugyanis, ha a szülő a nála elhelyezett gyermekkel egy évnél rövidebb időre távozik külföldre, a gyermek elvitele nem jogellenes, és a belföldön maradt szülő a gyermek visszaadását csak abban az esetben kérheti, ha előbb a gyermek elhelyezésének megváltoztatása iránt pert indít, és a bíróság a gyermeket a belföldön élő szülőnél helyezi el.⁶³ Más kérdés, hogy honnan lehet tudni, hogy a szülő már eleve a huzamos idejű letelepedés szándékával viszi a gyermeket külföldre. Ez az eset összes körülményeinek vizsgálatával, így például a szülő munkaszerződésének, ingatlanbérleti szerződésének időtartama ellenőrzésével tisztázható.

A Gyer. következő fordulata szerint, ha a szülő még nem kezdte meg külföldön a munkavégzést, a gyámhivatal a jövedelemigazolás helyett elfogadhatja a szülő nyilatkozatát a várható jövedelméről.⁶⁴ A *ha* szó helyett a *mivel*, vagy *tekintettel arra* megfogalmazással kizárható lenne az a téves feltételezés, hogy a gyámhatósági döntés a külföldre költözést megelőzően és azt követően egyaránt meghozható. Ugyan ez esetben is lehetséges, hogy a szülő átmenetileg gyermeke elvitele nélkül kezdte meg külföldi munkavégzését, de viszonylag ritkán előforduló helyzetről beszélhetünk.

A jogszabály egészét és célját, valamint a gyermekjogok védelmét tekintve kijelenthető, hogy gyermekelvitel kérdésében a gyámhatóság részéről előzetesen engedélyező döntésnek kell születnie. A Gyer.-ben erre vonatkozóan is szerepelnek különböző fordulatok. Ilyen a „tervezett külföldre költözés”⁶⁵ megfogalmazás, valamint az a rendelkezés, hogy a külföldre költözést követő három hónapon belül lehet kérni a gyámhivataltól a kapcsolattartás rendezését, megváltoztatását.⁶⁶ Ez utóbbi a gyámhatósági

⁶² Gyer. 24. § (2) bekezdés.

⁶³ PK.284 számú állásfoglalás, hatályon kívül helyezte: Kúria 1/2014.PJE határozata.

⁶⁴ Gyer. 24. § (2) bekezdés.

⁶⁵ A Gyer. 24. § (4) bekezdés.

⁶⁶ Gyer. 24. § (5) bekezdés ba).

határozat egyik kötelező tartalmi eleme,⁶⁷ mely a gyermek külföldre vitelének ügyében utólagosan hozott gyámhatósági döntéshozatal legnagyobb korlátja kellene legyen. Az utólagos döntéshozatal folytán ugyanis óhatatlanul sérül a hátrahagyott szülőnek az a joga, mely szerint a külföldre költözést, azaz nem a döntéshozatal időpontját követő három hónapon belül kérheti a gyámhivaltól a kapcsolattartás rendezését, megváltoztatását.⁶⁸ Ez adott esetben oda is vezethet, hogy a jogosult elesik attól a lehetőségtől, hogy olyan új kapcsolattartási szabályozást kérhessen, melyet a megváltozott körülmények között tud gyakorolni. Előállhat így az a helyzet is, hogy mivel a korábbi, azonos országon belüli kapcsolattartásra vonatkozó határozat marad hatályban, a kapcsolattartását egyáltalán nem, vagy csak részben tudja gyakorolni. A másik kiemelendő szempont, hogy a jogszabály az említett három hónapos határidőt arra a helyzetre vonatkoztatja, ha a gyermek a törvényes képviselőjével az Európai Unió valamely tagállamába jogszerűen távozik.⁶⁹ Utólagos döntés esetén az említett jogszerű távozás jogszabályi kritériuma már eleve nem érvényesül.

Ahogy a fentiekből látható, maga a Gyer. értelmezése alapos szakmai felkészültséget igényel a gyámhatóságok döntéshozói részéről. A gyermekek társadalmi csoportja jogainak, mint rászorultak védelmének további garanciája lehet a szakombudsmani intézményrendszer.⁷⁰

A magyar ombudsmani jelentés az alábbi módon fejti ki a Gyer.-el és gyámhatósági döntéshozatallal kapcsolatos aggályokat.

Az Alapvető Jogok Biztosának AJB-1299/2018. számú ügyben hozott jelentése kimondja,⁷¹ hogy a kormányhivatali vizsgálatok során megállapításra került, „hogy a külföldi tartózkodási hely kijelölése során a Gyer. 24. § (2) bekezdése által kötelezően beszerzendőként meghatározott környezettanulmány indokolatlanul lassítja az eljárást”. Többek között ez is egyik oka lehet annak, „hogy a gyámhatósági döntést be nem váró szülő esetén jogellenes külföldre vitelt alapozhat meg. A környezettanulmány tartalmi elemeinek megfelelő, egyéb dokumentum becsatolásának biztosításával ezen kockázat elkerülhető lenne.”⁷² A Gyer. szerinti iskolalátogatási igazolás meglétének elvárása pedig „már eleve azt feltételezi, hogy a gyermek már külföldön van, ott beíratják egy külföldi iskolába és ott teljesíti a tankötelezettségét, ez pedig önmagában megvalósítja a jogellenes elvitelt.”⁷³

Míndezek alapján az ombudsmani jelentés megállapítja, „hogy a Gyer. 24. § (2) bekezdésében foglaltak nyomán kialakult jogi helyzet a jogállamiság elvével és a jogbiz-

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendeletet 24. § (5) bekezdés ba).

⁷⁰ LUX Ágnes: A gyermekek jogai. IN: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András). 2018. [70] <https://ijoten.hu/szocikk/a-gyermekek-jogai>

⁷¹ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1299/2018. számú ügyben. NAIH nyilvántartási szám: 40689. 28.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

tonság követelményével összefüggő visszásságot okoz, továbbá felveti annak veszélyét, hogy a gyakorlatban sérülhet a gyermek legjobb érdekének megfelelő eljárás elve.”⁷⁴

Az ombudsmani jelentés is tehát markánsan fogalmazza meg, hogy a gyámhatósági döntést be nem váró szülő a jogellenes elvitelt alapozza meg magatartásával, továbbá a Gyer. a jobbiztonság és a gyermekek érdekével ellentétes, visszaszabályozást tartalmaz. Ahogy az ombudsmani jelentés is kifejti:

„a gyermek legjobb érdekének megfelelő eljárás elvének nem felel meg az, hogy az érintett szakemberek nagyobb része számára csak ritkán és szűkebb körben áll rendelkezésre a jogellenes gyermekelvitel megelőzésére vonatkozó szakirányú képzés, illetve továbbképzés, miközben látható az ügyszám folyamatos növekedése, a tájékozatlanság miatti széttartó együttműködés.”⁷⁵

Felmerülhet az a kérdés is, hogy a gyermek útiokmánnyal történő ellátása mintegy utolsó kontrollként és a jogellenes elvitel megakadályozásának végső biztosítékeként miért nem kap hangsúlyt, hiszen a kiskorú útiokmányának kiállításához alapesetben mindkét szülő hozzájárulása szükséges. Az útiokmánynak, mint jogellenes elvitelt megakadályozó végső biztosítéknak is azonban csak akkor lenne szerepe, ha a gyermeket gondozó szülő érvényes útiokmány hiányában és határellenőrzéshez kötött országba történő elvitel miatt útiokmány kiállításához folyamodik. Ebben az esetben az útlevelhatóság kizárólag a gondozó szülő kérelmére is kiállítja az útiokmányt abban az esetben, ha jogerős bontó ítéletet csatol kérelméhez, mely rendelkezik arról is, hogy a gyermek kizárólag az ő gondozásában van.⁷⁶ Ez a gyakorlat egyfelől érthető, hiszen a gondozó szülő, amennyiben nem huzamos ideig szeretné a gyermekét külföldre vinni (pl. nyaralás céljából), lehetőséget kap erre a kapcsolattartásra jogosult és kötelezett szülő jóváhagyása nélkül is. Azonban ez a gyakorlat felveti annak kérdését, hogy mi van abban az esetben, ha a kapcsolattartásra jogosult szülő szeretné gyermekét nyaralás céljából külföldre vinni és a gyermek nem rendelkezik érvényes útiokmánnyal. A kapcsolattartás joga ugyanis magában foglalja a gyermek meghatározott időtartamú külföldre vitelét is,⁷⁷ azonban ennek nem lehet érvényt szerezni, ha a gondozó szülő nem járul hozzá az útiokmány kiállításához. A gyakorlatban tehát a gondozó szülő a kapcsolattartásra jogosult szülő beleegyezése nélkül viheti gyermekét nyaralni útlevel meglétét megkívánó, határellenőrzést végző országba, míg ez fordítva nem lehetséges. Álláspontom szerint az útiokmány kiállításának feltételein történő szigorítás, illetve az útiokmány kiállításakor egyéb körülmények mérlegelése lehetne az egyik kontrollja a jogellenes elvitelek megakadályozásának.

⁷⁴ Uo. 29.

⁷⁵ MURÁNYI Fanni: Szülőség minden határon át. Átfogó vizsgálat a gyermekek jogellenes külföldre vitelének megelőzéséről (AJB-1299/2018). In: LÁPOSSY Attila (szerk.): *Harminc/30 Jubileumi ombudsman-kötet a Gyermekjogi Egyezmény tiszteletére*. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2019. 224.

⁷⁶ Ptk. 4:21. § (3) bekezdés.

⁷⁷ Ptk. 4:180. § (2) bekezdés.

A jogellenes elvitelt megakadályozó további megoldások tárházában aktívabb szerepet kellene hogy kapjon a mediáció is, mint lehetőség. Kimutatták, hogy a jogellenes elvitel körében megoldott esetek 75%-a a részleges, vagy teljes mediációs eljárásra vezethető vissza.⁷⁸ További előnye, hogy a mediáció 60%-kal költséghatékonyabb és 7-szer gyorsabb eljárást biztosít, mint egy bírósági eljárás (18 hónap helyett átlagosan 43 nap).⁷⁹ „A mediációs eljárás során létrejött megállapodások betartása”⁸⁰ talán az önkéntesség érzése és a gyermek érdekeinek figyelembevétele okán „tartósabbnak [és ha a gyakorlatot tekintjük] hatékonyabbnak bizonyulnak”.⁸¹ A Gyer. ugyan rendelkezik a közvetítői eljárás gyámhatósági elrendeléséről,⁸² de az ombudsmani jelentés kiemeli, hogy „a jogszabályi lehetőség és a hatékonyság ellenére minimális a mediáció igénybevétele.”⁸³

A Gyer. alapján meghozott gyámhatóság határozatának, akár eljárásjogi, akár anyagi jogi jogsérelem esetén lehetőség van a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatára.

A Fővárosi Törvényszék alábbi ítélete⁸⁴ felveti azt a kérdést, hogy a bíróság a gyámhatóság utólagosan hozott, tehát a gyermekek jogellenes külföldre vitelét mintegy legitimáló határozatát miért nem találta jogsértőnek. Az ítélet felveti továbbá a kapcsolattartáshoz fűződő jog hatóság által okozott sérelmét is.

A per alapjául szolgáló tényállás lényege, hogy a házasság felbontását követően a bíróság a kiskorú gyermekek felett a szülői felügyelet gyakorlására az anyát jogosította fel. Az anya munkáltatója külföldre költözött és ott ajánlottak fel a gondozó szülőnek munkát. Az apai felperes nem adta hozzájárulását a gyermekek külföldre viteléhez. Az anya, mint alperesi érdekelt kérelmet nyújtott be a gyámhatósági alperesnél a gyermekek előre meg nem határozható huzamos időtartamú külföldi tartózkodási helyének kijelölése érdekében. Az anya a kérelem benyújtását követően, a gyámhatósági határozatot be nem várva a gyermekekkel külföldre távozott. A gyámhatóság három hónappal a külföldre költözést követően a gyermekek előre meg nem határozható huzamos időtartamú külföldi tartózkodási helyéül a gondozó szülő tartózkodási helyét jelölte ki. A gyámhatóság hangsúlyozta, hogy eljárása során kizárólag azt kellett vizsgálnia, hogy az anya tartózkodási helyén a gyermekek lakhatása, megélhetése, ellátása, iskoláztatása megfelelően biztosított-e, továbbá, hogy a gyermekek külföldre történő távozásának engedélyezésével a különélő szülővel való kapcsolattartást rendező bírósági határozat végrehajtása biztosítható-e. Apai felperes ezt követően fordult felülvizsgálatért a bírósághoz. Álláspontja szerint a gondozó szülő egyoldalú döntésével – kifejezetten a

⁷⁸ Missing Children Europe: International Child Abduction. <https://tinyurl.com/ypybf3w6>

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ BÁCSKAI Krisztina: Mediációt (szinte) mindenkinek. A gyermekvédelmi közvetítő eljárás szerepéről és annak erősítéséről (AJB-75/2018). In: LÁPOSSY (szerk.) i. m. 228.

⁸¹ Uo.

⁸² A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendeletet 30/A.§

⁸³ MURÁNYI I. M. 217–218.

⁸⁴ Fővárosi Törvényszék K. 702.825/2021/10.számon a BP-11/104/1528/15/2020 számú határozat bírósági vizsgálata

felperes akarata ellenére – a gyámhatóság előzetesen helyt adó döntésének hiányában, visszaélészerű módon változtatta meg a gyermekek gondozási és tartózkodási helyét. Tekintettel továbbá arra, hogy a gyámhatósági határozat a kiköltözést követő három hónap elteltével született, így a felperes esetében értelmezhetetlenné vált az a jogszabályi lehetőség is, amelyet a gyámhatósági határozat is tartalmazott, hogy a külföldre költözést követően három hónapon belül kérhesse a kapcsolattartás megváltoztatását.⁸⁵

A bíróság a közigazgatási perben azt vizsgálta, hogy a gyámhatóság határozata eljárási és anyagi jogi szempontból jogszerű-e.

Az 1/2011. (V. 9.) KK vélemény szerint, a fél a közigazgatási szerv határozatának felülvizsgálatát anyagi és eljárási jogszabálysértésre hivatkozással kérheti azzal, hogy a határozat meghozatalakor az alkalmazott jogszabályt tévesen értelmezték. Ezekben a perekben a bíróság elsősorban azt vizsgálja: a határozat megfelel-e az anyagi jogszabályoknak. Önmagában eljárási jogszabálysértés miatt csak akkor van helye hatályon kívül helyezésnek, ha az eljárási jogszabálysértés a döntés érdemére is kihatott.

A perben a bíróságnak abban a kérdésben kellett döntenie, hogy a gyámhatóság jogszerűen döntött-e akkor, amikor a felperes és az alperesi beavatkozó közös kiskorú gyermekeinek előre meg nem határozható huzamos időtartamú külföldi tartózkodás céljából a gondozó szülő külföldi tartózkodási helyét kijelölte.

A bíróság megállapította, hogy a felperes által kifogásolt utólagosság a gyermek jogellenes külföldre vitele kérdéskörben vizsgálható, amely azonban külön eljárás, arra vonatkozóan a jelen eljárásban csak a már hivatkozott Gyer. 24. § (4) bekezdés szerinti tájékoztatási kötelezettség merül fel.⁸⁶

A bíróság megállapította, hogy az alperes a rendelkezésre álló tényeket egyenként és összességében értékelve anyagi és eljárásjogi kötelezettségének betartása mellett, a releváns jogszabályok helyes értelmezésével hozta meg a döntését, a kapcsolattartás megváltoztatására vonatkozó három hónapos jogvesztő határidő esetében a felperes nem hivatkozott az ügyintézési határidő megtartottságának kérdésére és egyébként sem hatott ki az ügyre. Ezért a bíróság a felperes keresetét elutasította.

Véleményem szerint az idézett bírósági döntés nem vette figyelembe azokat az érveket, melyeket felperes felhozott a perben, ugyanis a jogsértés az ügy érdemére kihatással volt, hiszen lehetővé tette, hogy a jogellenesen külföldre vitt gyermekek külföldön maradhassanak, továbbá felperes elesett a kapcsolattartás újra szabályozása iránti lehetőségtől. Álláspontom szerint a bíróságnak azt kellett volna elsőként vizsgálnia, hogy a gyámhatósági határozat a külföldre vitelt megelőzően, vagy azt követően született, továbbá arról pedig csak akkor kellett volna döntést hoznia, ha a gyámhatósági határozat a gyermekek elvitelét megelőzően született. Nehezen értelmezhető és az ítéletből sem derül ki, hogy a bíróság milyen jogszabályi rendelkezés alapján hivatkozott arra, hogy a felperes által kifogásolt gyámhatósági határozat utólagossága a gyermek jogellenes külföldre vitele kérdéskörben vizsgálható, amely az indokolás szerint külön eljárás. Azért is felmerül a kérdés, mert maga az ítélet az indokolásában is azzal kezdi, hogy a bíróságnak abban a kérdésben kellett döntenie, hogy a gyámhatóság jogszerűen dön-

⁸⁵ Gyer. 24. § (5) bekezdés ba).

⁸⁶ Gyer. 24. § (4) bekezdés.

tött-e akkor, amikor a felperes és az alperesi beavatkozó közös kiskorú gyermekeinek előre meg nem határozható huzamos időtartamú külföldi tartózkodás céljából a gondozó szülő külföldi tartózkodási helyét kijelölte. A kapcsolattartás megváltoztatására vonatkozó három hónapos jogvesztő határidő esetében pedig álláspontom szerint nem az ügyintézési határidő megtartottsága, hanem a gyámhatósági határozat jogszabálysértő módon történő meghozatalával okozati összefüggésbe hozható felperesi jogsérelem volt a kérdés.

7. Összegzés

A gyermekek jogellenes elvitele emberi jogi szempontból az egyik legösszetettebb téma. A hatóságok részéről történő felelősségteljes döntéshozatal ezekben az ügyekben mindennél fontosabb és ennek garanciája az egyértelmű jogi szabályozásban és a döntéshozók megfelelő felkészültségében rejlik. A Ptk. és Gyer. vonatkozó rendelkezései ellenére gyakran fordul elő, hogy a jogalkalmazók számára nem teljesen egyértelmű, hogy mely esetekben jogellenes egy gyermek külföldre vitele,⁸⁷ ennek következményeként pedig az sem, hogy jogellenes külföldön tartásukhoz így hozzájárulhatnak döntéseikkel.

⁸⁷ KOZÁK Henriett: *A gyermek jogellenes elvitelének polgári jogi és nemzetközi magánjogi vonatkozásai az ítélkezési gyakorlat tükrében*. Doktori értekezés. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2019. 9.

A KÖRNYEZETHEZ VALÓ JOG AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN, TEKINTETTEL A KÖZÖS ALKOTMÁNYOS HAGYOMÁNY LEHETŐSÉGÉRE*

KÖBÖL-BENDA Vivien
megbízott oktató (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

A környezethez való jog emberi jogi jellege teljes egészében a lényegi, vagyis szubsztantív és az eljárási jogosultságok együtteseként határozható meg. Jelen tanulmány írásakor az Európai Unió jogrendszerében egy aktus sem deklarálta azt szubsztantív értelemben.¹ Az Európai Unió Alapjogi Chartája² – melyben alapvetően emberi jogok jelennek meg – a környezethez való jog helyett, 37. cikkében a *környezetvédelemről* rendelkezik, melyet a környezet minőségének javításával együtt integrálni kell az uniós szakpolitikákba, összhangban a *fenntartható fejlődés* elvével. Az Európai Parlament 2021-ben a 2030-ig tartó EU biodiverzitás stratégiához³ kapcsolódó állásfoglalásban⁴ felvetette a Charta módosítását, annak érdekében, hogy a 37. cikkben megjelenjen az egészséges környezethez való jog, továbbá kifejtette, az EU-nak

* A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4-I-PPKE-62 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ Mint a későbbiekben látni fogjuk, az egyes nemzeti alkotmányok valamilyen minőségi jelzőt kapcsolnak a joghoz, jellemzően az „egészséges” kitételrel alkalmazzák. Mindazonáltal számos más jelző alkalmazása is elképzelhető, így használható a fenntartható, ökológiai értelemben ép, biztonságos, hozzáférhető stb. jelző is. Ezen okokból kifolyólag jelen tanulmányban alapvetően környezethez való jogként említem a vizsgált emberi jogot, feltüntetve az eltérő tagállami meghatározást.

² Az Európai Unió Alapjogi Chartája, 2016/C 202/02, 7.6.2016, HL L C 202/389, 398–404.o.

³ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. *A 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégia. Hozzuk vissza a természetet az életünkbe!* COM(2020) 380 final, 2020.05.20.

⁴ Az Európai Parlament 2021. június 9-i állásfoglalása a 2030-ig tartó időszakra szóló uniós biodiverzitási stratégiáról: *Hozzuk vissza a természetet az életünkbe!* P9_TA(2021)0277.

vezető szerepet kell betöltenie az emberi jog globális elismerése iránti küzdelemben.⁵ Utóbbi – nem feltétlenül az Unió ebben betöltött vezető szerepének eredményeként – megvalósult 2021 októberében az ENSZ Emberi Jogi Tanács 48/13. számú határozata által,⁶ melyet megerősített az ENSZ Közgyűlése is 2022-ben.⁷

Mindazonáltal az Európai Unió vonatkozásában nem történt változás e területen, habár, látni fogjuk, további kezdeményezések tapasztalhatók e területen. Jelen tanulmányban elsőként röviden áttekintjük – nem kimerítő jelleggel – az uniós környezetjog főbb elemeit, alapvetően az elsődleges jogra fókuszálva. A környezethez való jog emberi jogi jellege szempontjából elengedhetetlen továbbá általánosan kitérni az alapjogok uniós jogrendben való megjelenésének kérdésére. Ezt követően egyrészt bemutatásra kerülnek az EU szervezetrendszerén belülről induló kezdeményezések, ezzel összefüggésben érintve a már kialakult környezetjogi és emberi jogi uniós hátteret. Utóbbi keretében kitérünk az Európai Unió Bírósága (EUB) által kidolgozott, alapvető jogokra vonatkozó gyakorlatra, melynek elemeként megjelent a „*tagállamok közös alkotmányos hagyományainak*” koncepciója. Ezzel összefüggésben pedig áttekintjük a huszonhét tagállam releváns alkotmányos rendelkezéseit vagy azok hiányát, megfigyelve az alkalmazott megoldásokat, esetleges hasonlóságokat feltárva. Elsődlegesen az alkotmányok szövege kerül a vizsgálat középpontjába, kisebb mértékben érintve az alkotmánynál alacsonyabb szintű jogforrásokat, aktualitásokat, módosítási indítványokat, valamint kapcsolódó alkotmányjogi és egyéb bírósági gyakorlatot. Jelen tanulmány célja elsősorban annak megállapítása, hogy a környezethez való jog tekintetében fellelhető-e a tagállamok közös alkotmányos hagyományának nyoma.

2. Magas szintű környezeti védelem az uniós jogban, az emberi jogi szemléletmód helyett

Habár arra a kérdésre, miszerint elismeri-e közvetlen módon az Unió jogrendje a környezethez való jogot, viszonylag egyértelműen lehetséges nemleges választ adni, érdekes egyrészt röviden, nem kimerítő jelleggel megvizsgálni az uniós környezetjog főbb forrásait. Másrészt elkerülhetetlen az EU alapvető jogokkal kapcsolatos megközelítésének elemzése, mely felveti az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozás kérdését is.

⁵ Uo. 143. pont.

⁶ United Nations Human Rights Council: The human right to a clean, healthy and sustainable environment. Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021. A/HRC/RES/48/13.

⁷ United Nations General Assembly: The human right to a clean, healthy and sustainable environment. Resolution 76/300 adopted by the General Assembly on 28 July 2022. A/RES/76/300.

Az uniós környezetjog szerződéses alapjának⁸ meghatározó eleme az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSZ)⁹ 3. cikk (3) bekezdése, mely az Unió értékei és céljai között állapítja meg, hogy a kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen alapuló belső piac megteremtése egyebek mellett magával vonja a *környezet minőségének magas szintű védelmét és javítását*. 21. cikkében ezen felül a közös politikák kialakítása és az EU nemzetközi fellépése tekintetében rögzíti a *fenntartható fejlődés és a környezet minőségének javítását, természeti erőforrások megőrzését*.¹⁰

Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ)¹¹ 11. cikke értelmében a *környezetvédelmi követelményeknek* az uniós politikák és tevékenységek részét kell képeznie, különös tekintettel a fenntartható fejlődés elvére. XX. címe pedig teljes egészében környezetre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz. Ennek keretében meghatározza az uniós környezetpolitika célkitűzéseit,¹² általános elérendő célját, a *magas szintű védelem biztosítását*, mely során tényezőt jelentenek az eltérő regionális adottságok is. A környezetpolitika meghatározó elvei körébe tartozik az *elővigyázatosság* és a *megelőzés elve*, a *forrásnál történő fellépés*, illetve a *szennyező fizet* elve.¹³ A környezetpolitika kialakítása során figyelembe kell venni a rendelkezésre álló tudományos és műszaki adatokat, az EU régióinak eltérő feltételeit, a beavatkozás, illetve az attól való tartózkodás esetleges hasznait vagy költségeit, valamint az EU egészének gazdasági és társadalmi fejlődését.¹⁴ Rendelkezik továbbá az Unió nemzetközi fellépéséről, harmadik országokkal, nemzetközi szervezetekkel való együttműködésről.¹⁵

Az EUMSZ 192. cikk (1) bekezdés részletezi az Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsának együtdöntési kompetenciáját e területen, melynek értelmében főszabályként rendes jogalkotási eljárás keretében zajlik a másodlagos jogi szabályozás kialakítása.¹⁶ E szabályozási jogkör gyakorlásának eredményeként a másodlagos jog

⁸ A környezet elsődleges jogban történő, Lisszaboni Szerződés előtti megjelenéséről ld. BÁNDI Gyula: Az Európai Unió környezeti jogának alkotmányos alapjai Lisszabon előtt. Az elsődleges jog környezetvédelmi szabályozásának elvi szempontjai. In: Bándi Gyula: (szerk.): *Környezetjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2022. 178–185.

⁹ Az Európai Unióról szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. HL C 326/15, 2012.10.26. 0001-0390. [továbbiakban: EUSZ].

¹⁰ Uo. 21. cikk, (2) bekezdés, f) alpont.

¹¹ Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. HL C 326, 2012.10.26. 0001-0390. [továbbiakban: EUMSZ].

¹² Uo. 191. cikk, (1) bekezdés: a környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása; az emberi egészség védelme; a természeti erőforrások körütekintő és ésszerű hasznosítása; a regionális vagy világméretű környezeti problémák leküzdésére, és különösen az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló intézkedések ösztönzése nemzetközi szinten.

¹³ Uo. 191. cikk, (2) bekezdés.

¹⁴ Uo. 191. cikk, (3) bekezdés.

¹⁵ Uo. 191. cikk, (4) bekezdés.

¹⁶ A 192. cikk (2) bekezdés értelmében kivételt jelentenek az elsődlegesen adózási természetű rendelkezések, a területrendezést, mennyiségi vízkészlet-gazdálkodást, földhasználatot (kivéve a hulladék-gazdálkodást), illetve a tagállamok különböző energiaforrások közötti választását és energiaellátásának általános szerkezetét jelentős mértékben érintő intézkedéseket, ahol a Tanács különleges jogalkotási eljárás keretében szabályozhat.

aktusai számos területre terjednek ki, így például a környezeti hatásvizsgálat, a környezeti felelősség, az integrált szennyezés-megelőzés területére, a vegyi anyagok, illetve a hulladék megfelelő kezelésére, a zajszennyezés visszaszorítására, levegőtisztaság javítására, biodiverzitás és a természet védelmére, a vízminőség javítására, továbbá a fenntartható fogyasztás és termelés területére.¹⁷

A környezet védelmének magas szintjével összefüggésben Ludwig Krämer arra mutat rá, hogy nincs pontos jogszabályi meghatározása annak, valóban mit is jelent ez az elvárás. Mivel a magas szint valamiféle viszonyítást követel meg, ezért úgy látja, leginkább a szigorú környezeti szabályozást kialakító államok követelményeihez mérve lehet megfogalmazni. E körben említi az EU-n belül Dániát, Hollandiát, Németországot, Svédországot, Finnországot és Ausztriát, az Unión kívül pedig Svájcot. Ezen felül a magas szintű védelem körében tett tevékenységeknek a környezet állapotának javítására kell irányulnia, tekintettel az EUSZ 3. cikkében kitűzött célra. Ő maga úgy találja, hogy a védelem magas szintje a környezetpolitikára és nem a környezeti szabályozásra vonatkozik a Szerződések értelmében, így nem kényszeríthető ki az Európai Unió Bírósága (EUB) előtt. Mindazonáltal azt is jelzi, hogy más álláspontok szerint igen, habár igen széles diszkréciós jogkör társul mellé az értelmezés tekintetében.¹⁸

A környezethez való jog nemzeti alkotmányokban – melyek ismertetése a tanulmány későbbi részében valósul meg – és a nemzetközi jogban történő emberi jogként való elismerésére tekintettel indokoltnak találok az uniós jog perspektívájából is figyelembe venni az alapjogok kérdését, annak ellenére, hogy a környezethez való jog nem található meg az Unió által elismert emberi jogok körében. E terület a Lisszaboni Szerződést megelőzően az Európai Bíróság¹⁹ jogfejlesztő tevékenysége által jelent meg.²⁰ Gyeney Laura 2006-os cikkében arra utal, hogy az Európai Bíróság alapjogvédelmi tevékenysége egyik oldalról szubszidiáris jellegű a nemzeti és az Emberi Jogok Európai Bírósága keretében megvalósuló védelemhez viszonyítva. Másrészt viszont úgy látja, hogy idővel egyre hangsúlyosabban jelentek meg az emberi jogok az Európai Bíróság joggyakorlatában.²¹ Szalayné Sándor Erzsébet az alapjogok sajátos európai helyzetéről ír, tekintettel a nemzeti, nemzetközi és az uniós (korábban közösségi) aspektusokra. Ennek keretében felidézti, hogy az Európai Közösségek kezdeti időszakában az Európai Bíróság hatásköre kifejezetten nem terjedt ki az emberi jogi ítélkezésre, ennek ellenére – erre irányuló kifejezett felhatalmazás nélkül – a gazdasági integráció logikájából fakadóan idővel kezdetét vette az ilyen jellegű joggyakorlat kialakítása. Ennek keretében megemlíti, hogy a tagállami jogrendszerek és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata mellett, az Európai Bíróság több alkalommal figyelembe vett

¹⁷ Christian KURRER – Alyssia PETIT: *Environment Policy: General Principles and Basic Framework*. Európai Parlament, 2024. <https://tinyurl.com/5n66t7t7>

¹⁸ Ludwig KRÄMER: *Az Európai Unió környezeti joga*. Budapest, Dialóg Campus, 2012. 36–37.

¹⁹ Európai Bíróság alatt a mai Európai Unió Bíróságának (EUB) korábbi elnevezését értjük.

²⁰ Részletesebben ld. Takis TRIDIMAS: *The General Principles of EU Law*. Oxford, Oxford University Press, 2006. 298–299.; CHRONOWSKI Nóra – ZELLER Judit: *Az alapjogok védelme az Európai Unióban*. In: Tóth Judit – Legény Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. BUDAPEST, COMPLEX, 2006.

²¹ GYENEY Laura: Újabb kihívások az uniós emberi jogi bírászkodás területén. *Iustum Aequum Salutare*, 2006/3–4. 85–99.

bizonyos ENSZ dokumentumokat is, különösen a terrorizmus elleni fellépés vonatkozásában.²² Téglási András hasonló módon látja az alapjogok területén megvalósuló jogfejlődést. Úgy látja, a kezdeti jogfejlődésben kulcsszerepet játszó Európai Bíróságra nézve meghatározó befolyást gyakorolt e tekintetben az Emberi Jogok Európai Bírósága. A gyakorlatban az emberi jogok kérdése akkor vált megkerülhetetlenné, amikor a közösségi, gazdasági jellegű szabályozás eredményeként érintetté váltak az egyes tagállamok polgárainak jogai, melynek következtében nemzeti bírói fórumokhoz, így több esetben a tagállami alkotmánybíróságokhoz fordultak. Mivel a tagállamok alkotmányos hagyományai és nemzetközi emberi jogi kötelezettségei meghatározták az államok kötelezettségét, így veszélyeztették a közösségi jog végrehajtását, ezért elengedhetetlennek bizonyult a kérdés kezelése.²³

A fent említett, Európai Bíróság általi alapjogi gyakorlat első lépéseként²⁴ 1969-ben a Stauder ügyben²⁵ kimondta, hogy az alapvető emberi jogok a közösségi általános elvek részét képezik.²⁶ Ezt követően 1970-ben az Internationale Handelsgesellschaft ügy²⁷ keretei között részletezte, hogy a Közösség általános elvei közé tartozik az alapvető emberi jogok védelme, melyet a *tagállamok alkotmányos hagyományai inspirálnak*.²⁸ A Nold ügyben²⁹ hozott 1974-es ítélet megerősítette a tagállami alkotmányos hagyományok inspirációs jellegét az alapvető emberi jogok általános elvi mivoltával összefüggésben, továbbá iránymutató szerepe van a tagállamok által elfogadott *nemzetközi emberi jogi megállapodásoknak* is, amelyek megnyitották a kaput az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez (EJEE)³⁰ való csatlakozás gondolata előtt. 1977-ben az Európai Parlament, a Tanács és az Európai Bizottság közös nyilatkozatot adott ki, szorgalmazva az EJEE-hez való csatlakozást,³¹ melyet 1979-ben a Bizottság memorandum³² követett, ahol a csatlakozás melletti érvként jelent meg az EJEE-hez kapcsolódó, Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) által kidolgozott mechanizmus fontos

²² SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: Az alapjogok három jogrendszer metszéspontjában. *Állam és Jogtudomány*, 2009/3. 365–367.

²³ TÉGLÁSI András: A tulajdonhoz való jog védelme Európában – az Európai Unió Bírósága, az Emberi Jogok Európai Bírósága és a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatának fényében. *KÜL-VILÁG*, 2010/4. 23–28.

²⁴ Az említett ügyekről és az alapjogi jogfejlődésről részletesebben ld. TÉGLÁSI András: Az emberi jogok védelmének nemzetközi rendszere. In: Bende Zsófia – Halász Iván: *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014. 155–158.

²⁵ C-29/69. sz. ügy, Erich Stauder v. City of Ulm – Sozialamt. ECLI:EU:C:1969:57.

²⁶ Uo. 7. pont.

²⁷ C-11/70. sz. ügy, Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, ECLI:EU:C:1970:114.

²⁸ Uo. 4. pont.

²⁹ C-4/73. sz. ügy, J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung v. Commission of the European Communities. ECLI:EU:C:1975:114.

³⁰ *Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről*. Róma, 1950. november 4.

³¹ Joint Declaration by the European Parliament, the Council and the Commission, adopted on 5 April 1977.

³² The Commission of the European Communities' memorandum on the accession of the European communities to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

jogvédelmi szerepe. A Tanács 1994-es felkérésének eredményeként született az EUB 2/94. számú véleménye,³³ amely szerint a csatlakozásnak nem volt megfelelő jogi alapja. Ezen változtatott a Lisszaboni Szerződés, miután az EUMSZ 218. cikke, illetve (8.) jegyzőkönyve rögzítette az erre vonatkozó szándékot és szabályokat. Mindezek ellenére, az EUB 2/13. számú véleményében³⁴ – többek között az uniós jog autonómiájának védelmére, az EUB értelmezési monopóliumára hivatkozva – továbbra is a csatlakozás ellen nyilvánult meg. A csatlakozási tárgyalások jelen tanulmány írásakor is tartanak.³⁵ Az uniós környezeti jogszabályok EJEE-hez kötődő minimumkövetelményeknek való megfelelése, Jan H. Jans és Ann-Katrin von der Heide szerint általános jelleggel megvalósul. Egy kivételt említ, a Bizottság környezeti területen hozott döntésével szembeni korlátozott jogorvoslat lehetőségét, az érintett harmadik felek vonatkozásában.³⁶

Mint korábban említésre került, az Európai Parlament részéről felmerült a gondolat arra nézve, hogy az emberi jogok katalógusát tartalmazó EU Alapjogi Charta környezetvédelemre vonatkozó része direkt módon deklarálja a környezethez való jogot. Ezt a törekvést támogatja az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) is, saját kezdeményezésére kiadott, jogi kötőerővel nem bíró,³⁷ Ukrajna EU-hoz való csatlakozásával kapcsolatos véleményében,³⁸ ahol kifejti, hogy az előbbieken is ismertetett szerződéses háttérből levezethető az Unió jogi kötelezettsége a környezethez való jog biztosítására nézve. Ezt különösen erősíti az EGSZB álláspontja szerint a Charta 51. cikk (1) bekezdése, mely alapján a címzettek körébe tartoznak az uniós intézmények, illetve a tagállamok annyiban, amennyiben uniós jogot hajtanak végre. Ehhez a vélemény hozzákapcsolja az 52. cikk (3) bekezdését, mely az EJEE-re utal. Ennek értelmében azon Chartában deklarált jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni az Egyezményben foglaltakkal, melyek megfelelnek az ott elismerteknek. Az EGSZB szerint az EJEB már kifejlesztette a környezethez való jogra vonatkozó gyakorlatát, amely még fokozottabban válik irányadóvá az EU-ra nézve, ha az Unió csatlakozik az EJEE-hez.³⁹ Úgy vélem, ehhez azonban érdemes hozzátenni, hogy sem az EJEE, sem a jegyzőkönyvei nem mondják ki közvetlenül a környezethez való jogot. Igaz, hogy az EJEB hosszú évekre visszamenő, alapvetően konzisztens joggyakorlattal rendelkezik

³³ Az Európai Unió Bíróságának 2/94. számú véleménye, 1996. március 28., ECR I-1795.

³⁴ Az Európai Unió Bíróságának 2/13. sz. véleménye, 2014. december 18., ECLI:EU:C:2014:2454.

³⁵ A csatlakozás környezethez való joggal kapcsolatos relevanciájával kapcsolatban részletesebben ld. Vivien KÖBÖL-BENDA: The EU's Attitude towards the ECHR's System in Light of the EU's Climate Ambition. *Európai Tükör*, 2022/1–2. DOI: 10.32559/et.2022.1-2.9

³⁶ Jan H. JANS – Ann-Katrin VON DER HEIDE: *Europäische Umweltrecht*. Amsterdam, Europa Law Publishing, 2003. 24–26.

³⁷ Az alapvetően konzultatív feladatokat ellátó Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, valamint a Régiók Bizottsága által kiadott vélemények készítése kötelező a jogalkotás bizonyos fázisában, de az Európai Parlament és a Tanács is kérheti. Ezen felül a két szerv saját maga is kibocsáthat bármely releváns témában véleményt. E véleményekről és a hatásukra vonatkozó kutatásokról részletesebben ld. Christoph HÖNNIGE – Diana PANKE: Is anybody listening? The Committee of the Regions and the European Economic and Social Committee and their quest for awareness. *Journal of European Public Policy*, Vol. 23., No. 4. (2016).

³⁸ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2023/C 228/02. számú véleménye, 2022. október 27.

³⁹ Uo. 2.2. alpont.

a területen, de az elsődlegesen a magán- és családi élet védelmét biztosító 8. cikk,⁴⁰ illetve az élethez való jogot kimondó 2. cikk⁴¹ evolutív értelmezésén⁴² alapul. A 8. cikk tekintetében megjelent a *'margin of appreciation'* doktrína, melynek értelmében az EJEB esetről esetre vizsgálja, hogy az államok számára rendelkezésre álló mérlegelési lehetőség alkalmazása során megfelelő módon törekedtek-e a köz- és magánérdekek közötti összhang megteremtésére. Az Egyezményben meghatározott korlátozási lehetőségek mellett az EJEB keretében folytatott környezeti joggyakorlat alapvető korlátja az a tény, hogy általában egy állammal szembeni felelősségre irányul, abban az esetben, ha kifejezetten a kérelmező otthonát, életét veszélyezteti az állam mulasztása vagy aktív tevékenysége, illetve a harmadik személyekkel szembeni hatékony fellépése hiányából fakadó behatás. Hasonlóan az uniós joghoz, főszabály szerint e rendszer sem teszi lehetővé az olyan absztrakt jelenségekkel szembeni, emberi jogi alapú fellépést, mint a klímaváltozás. Mindazonáltal e tekintetben jelenleg több kereset⁴³ is benyújtásra került, melyek közül az idős hölgyeket képviselő szervezet által Svájjal szemben benyújtott keresetben az államot elmarasztaló döntés született.⁴⁴

Bár a környezetvédelem és az ahhoz kapcsolódó emberi jogi jogérvényesítés szempontjából elismerendő az EJEB részéről, hogy környezeti jellegű rendelkezés nélkül kidolgozott egy koherens joggyakorlatot, mindazonáltal a szakirodalom – más területek, mint a gazdasági-szociális és kulturális jogok figyelembevételével – nem feltétlenül üdvözli minden esetben ezt a technikát, mivel az a tagállamok jogalkotási jogkörét az általuk felmerülő jogalkotói szándék megvalósulása nélkül korlátozhatja.⁴⁵ Mindezek mellett a környezethez való jog kérdésében is megfigyelhető, hogy az Európa Tanácson belül is megoszlanak a vélemények annak kapcsán, hogy a kreatív bírói értelmezés tekinthető-e a környezethez való jog elismerésének. Ezt bizonyítja a

⁴⁰ Például: Case of López Ostra v. Spain. no. 16798/90, 1994. december 9-ei ítélet. 19-én hozott döntése; Guerra and others v. Italy. no. 116/1996/735/932. 1998. február 19-én hozott ítélet; Moreno Gómez v. Spain. no. 4143/02. 2004. november 16-án hozott ítélet; Fadeyeva v. Russia. no. 55723/00. 2005. június 9-ei ítélet; Tătar v. Romania. no. 67021/01. 2009. január 27-én hozott ítélet.

⁴¹ Például: Öneriyıldız v. Turkey. no. 48939/99. 2004. november 30-án hozott ítélet; Özel v. Turkey. nos. 14350/05, 15245/05, 16051/05. 2015. november 17-én hozott ítélet.

⁴² E kreatív interpretáció elsőként a Tyrer ügyben jelent meg, azzal a céllal, hogy az Egyezmény szövegét „élővé” tegye, igazodva az elfogadást követő években megvalósuló különféle változásokhoz. Tyrer v. The United Kingdom. no. 5856/72. 1978. március 15-én hozott ítélet.

⁴³ Cláudia Duarte Agostinho és társai Portugália és tovább 33 állammal szemben benyújtott keresete, no. 39371/20; Verein KlimaSeniorinnen Schweiz és társai v. Svájc, no. 53600/20; Carême kontra Franciaország, application no. 7189/21.

⁴⁴ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának 2024. április 9-én hozott ítélete, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz és társai v. Svájc, no 53600/20.

⁴⁵ Ld. NÁDAS György – ZACCARIA Márton Leó: Néhány gondolat az Európai Unió Alapjogi Kartájának szerepéről a munkavállalói jogvédelem területén. *Közjogi Szemle*, 2014/3. 35–39.; TÉGLÁSI András: *A szociális jogok alkotmányos alapjogi védelmére védelme—különös tekintettel a szociális biztonság alapjogi védelmére*. Budapest, Dialog Campus, 2019. 253–255.; TÉGLÁSI András: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának szociális biztonsággal kapcsolatos joggyakorlata. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. Különszám, 587–603.

Parlamenti Közgyűlés azon szándéka,⁴⁶ mely szerint egy jegyzőkönyv által váljon közvetlenül is az Egyezmény részévé a környezethez való jog, melyet a Miniszterek Tanácsa épp az EJEB már kifejlesztett joggyakorlatának tényére hivatkozva utasít vissza.⁴⁷ Mindezen aggodalmak és jogalkotás iránti szándék, úgy vélem, hogy alátámasztják a jog kifejezett, kiegészítő jegyzőkönyv általi elismerésének szükségességét.

Bár üdvözlendő, hogy az EP után az EGBSZ is olyan módon nyilvánult meg, mely szerint szükséges a környezethez való jog uniós szintű deklarálása, úgy vélem, hogy utóbbi álláspontja annyiban nem helyes, hogy a Charta 37. cikke mögött viszonylag egyértelmű a jogalkotói szándék, hiszen a környezetvédelem megvalósulhat az emberi jogok közvetlen gyakorlása, ilyen szempontú védelme nélkül is, annak ellenére, hogy azok erősíthetik annak hatékonyságát. Osztom e tekintetben Ottavio Quirico véleményét,⁴⁸ aki szerint az EU-n belül az utóbbi időben az éghajlatváltozással szembeni küzdelemmel kapcsolatban merült fel az emberi jogok és környezeti kérdések még erősebb összekapcsolása. Mindazonáltal hangsúlyozza, hogy a Charta 37. cikkét nem lehet – legalábbis emberi jogi szempontú jogérvényesítés által – kikényszeríteni, sokkal inkább egy általános elvet jelenít meg, amelynek lehetséges, hogy van potenciálja a környezethez való jog deklarálására nézve, ám ez nem történt meg. Ennek bizonyítékeként épp az EP módosításra irányuló szándékát látja, melyre további példa az éghajlatváltozás emberi jogokra gyakorolt hatásairól szóló 2021. május 19-i állásfoglalás.⁴⁹

Az emberi jogi alapon történő, klímaváltozással szembeni uniós jogérvényesítés lehetőségének korlátozott mivoltát illusztrálja a Carvalho és társai ügy,⁵⁰ melyben mezőgazdasággal foglalkozó, az Európai Unió területén, valamint azon kívül élő személyek, valamint a svéd jog szerint bejegyzett, öslakos számikat képviselő szervezet fordult az EUB-hez, az akkori éghajlatváltozás elleni küzdelemre vonatkozó szabályozás⁵¹ elég-

⁴⁶ Ld. Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1614. sz. ajánlása. Elfogadva 2003. június 27-én.; Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1862. sz. ajánlása. Elfogadva: 2009. január 30-án.; Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1885. sz. ajánlása. Elfogadva 2009. szeptember 30-án.; Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2211. számú ajánlása. Elfogadva 2021. szeptember 29-én.

⁴⁷ Ld. pl. Az Európa Tanács Miniszterek Tanácsának 15623. számú válasza a 2211 (2021) sz. ajánlásra, elfogadva 2022. szeptember 27-én.

⁴⁸ Ottavio QUIRICO: The European Union and global warming: A fundamental right to (live in) a sustainable climate? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol. 30., No. 3. (2023) 237–240.

⁴⁹ Az Európai Parlament 2021. május 19-i állásfoglalása az éghajlatváltozás emberi jogokra gyakorolt hatásairól és a környezetvédők e kérdésben betöltött szerepéről. P9_TA(2021)0245. 8. pont.

⁵⁰ T-330/18. Carvalho and Others v. Parliament and Council. ECLI:EU:T:2019:324.

⁵¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/410 irányelve (2018. március 14.) a 2003/87/EK irányelvnek a költséghatékony kibocsátáscsökkentés és az alacsony szén-dioxid-kibocsátású technológiákba történő beruházások növelése érdekében történő módosításáról és az (EU) 2015/1814 határozat módosításáról. OJ L 76, 19.3.2018, 3–27. o.; Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/841 rendelete a földhasználat, a földhasználatváltoztatáshoz és az erdőgazdálkodáshoz kapcsolódó üvegházhatásúgáz-kibocsátásnak és -elnyelésnek a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó éghajlat- és energiapolitikai keretbe történő beillesztéséről, valamint az 525/2013/EU rendelet és az 529/2013/EU határozat módosításáról. OJ L 156/1, 19. 6. 2018, 1–25. o.; Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/842 rendelete (2018. május 30.) a Párizsi Megállapodásban vállalt kötelezettségek teljesítése érdekében a tagállamok által 2021-től 2030-ig kötelezően teljesítendő, az éghajlat-politikai fellépéshez hozzájáruló éves üvegházhatásúgáz-kibocsátás-

telen mivolta miatt. A kérelmezők szerint a nem eléggé ambiciózus vállalások és a nem megfelelő végrehajtás veszélyeztetik élethez való jogukat (EU Alapjogi Charta 2. cikk), személyi sértetlenséghez fűződő jogukat (3. cikk), a gyermekek jogait (24. cikk). Továbbá, mivel mezőgazdaságból éltek, melyet kiemelten fenyeget az éghajlatváltozás,⁵² hivatkoztak a foglalkozás szabad megválasztásához és a munkavállaláshoz való jog (15. cikk), a vállalkozás szabadsága (16. cikk) és a tulajdonhoz való jog (17. cikk) sérelmére is. Az EUB azonban elsődlegesen arra alapozva nem vizsgálta érdemben a keresetet, hogy az éghajlatváltozás káros következményei mindenkit érintenek, nem csak a kérelmezőket, így nem áll fent a „Plaumman-teszt”⁵³ szerinti személyes érintettség követelménye.

A fentiekhez hozzá kell tenni, hogy a környezethez való jog procedurális oldalához kötődő elemnek is tekinthető környezeti információhoz jutás és a döntéshozatalban való részvétel erőteljesebben jelent meg az uniós jogrendben. Ennek egyik fő oka, hogy maga az EU, illetve valamennyi tagállam részese az Aarhusi Egyezménynek.⁵⁴ Ennek nyomán számos kötelező uniós jogi aktus került elfogadásra,⁵⁵ mely valamely eljárási aspektust szabályoz, illetve több EUB ítélet is született, ahol az emberi jogi jelleg elfo-

csökkentések meghatározásáról, valamint az 525/2013/EU rendelet módosításáról. OJ L 156, 19.6.2018, 26–42. o.; Az Európai Parlament és a Tanács 2003/87/EK irányelve (2003. október 13.) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének létrehozásáról és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról. OJ L 275, 25.10.2003, 32–46. o.; ld. T-330/18. 6–7. pontok.

⁵² Ezt megerősítette az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (*Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC*) 2019-es jelentése is, mely szerint az éghajlatváltozás kiemelt stresszt jelent a földterületekre nézve, fokozza a megélhetés elvesztését, a biodiverzitás pusztulását, veszélyeztetve az emberek és az ökoszisztémák egészségét, valamint az érintett infrastruktúrák kiépítését vagy megfelelő működését, illetve az élelmezési biztonságot. 2019: *Summary for Policymakers*. In: *Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems*. IPCC, 2019. A5. pont, 16.

⁵³ C-25/62. számú ügy, Plaumann & Co. v. Commission of the European Economic Community, ECLI:EU:C:1963:17.

⁵⁴ Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters. Aarhus, Denmark, 25 June 1998. *United Nations, Treaty Series*, vol. 2161. 447. Magyarországon kihirdette: 2001. évi LXXXI. törvény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről. [továbbiakban: Aarhusi Egyezmény].

⁵⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 1367/2006/EK rendelete (2006. szeptember 6.) a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló Aarhusi Egyezmény rendelkezéseinek a közösségi intézményekre és szervekre való alkalmazásáról. OJ L 264, 25.9.2006, p. 13–19; Az Európai Parlament és a Tanács 2003/4/EK irányelve (2003. január 28.) a környezeti információkhoz való nyilvános hozzáférésről és a 90/313/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről. OJ L 41, 14.2.2003, p. 26–32. Az Európai Parlament és a Tanács 2003/35/EK irányelve (2003. május 26.) a környezettel kapcsolatos egyes tervek és programok kidolgozásánál a nyilvánosság részvételéről, valamint a nyilvánosság részvétele és az igazságszolgáltatáshoz való jog tekintetében a 85/337/EGK és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról, OJ L 156, 25.6.2003, p. 17–25; A Tanács 85/337/EGK irányelve az egyes köz- és magánprojektek környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról. HL L 175., 1985.7.5. 40. o.

gadása a megfogalmazásból is kitűnik.⁵⁶ Mindazonáltal e tendenciát is legfeljebb csak részeredménynek tekinthetjük, és továbbra sem beszélhetünk a környezethez való jog – mint szubsztantív és procedurálisan vett emberi jog – direkt deklarálásáról. Továbbá figyelembe kell venni, hogy az Aarhusi Egyezmény keretében meghatározásra került egy harmadik pillér, a jogorvoslathoz való jog. Míg az információhoz jutáshoz, valamint a döntéshozatalban való részvételhez való jog érvényesítésére nézve közvetlenül születtek másodlagos jogi aktusok, e harmadik elem tekintetében ez nem mondható el.⁵⁷

Úgy gondolom, hogy a környezethez való jog uniós elismeréséhez vezető úton egy lehetséges ösvényt nyújthatna a tagállami alkotmányos hagyományok inspiráló jellegének elfogadása, amely bár nem helyettesítené adott esetben a Charta módosítását, ugyanakkor elősegíthetné az ahhoz vezető folyamat legitimitását, valamint a Charta változó körülményekhez alkalmazkodó interpretációját. Felmerülhet kérdésként, hogy a tagállamok alkotmányos hagyománya bír-e relevanciával az EU Alapjogi Charta hatálybalépését követően. E tekintetben osztom azon szerzők álláspontját, akik szerint továbbra is meghatározó szerepe van e tényezőnek. E körbe tartozik Massimo Fichera és Oreste Pollicino, akik szerint ennek egyik fő bizonyítéka, hogy a Charta utáni időszakban megemelkedett a közös alkotmányos hagyományokra történő hivatkozások száma az EUB részéről. Ez egyrészt egy érveléstechnikai eszköz alkalmazását is jelenti, másrészt viszont tényleges, gyakorlati hatással is bírhat. Erre példaként látják azt a 2015-ös ítéletet,⁵⁸ mely a Charta, a tagállami alkotmányos hagyományok és az EJEE rendelkezései fényében állapította meg a kérdéses másodlagos jogi aktus EU jogba ütköző mivoltát. Úgy látják, hogy a Charta tekintetében fennálló, lehetséges értelmezési hiányosságok kitöltésére alkalmas a tagállami alkotmányos hagyományok koncepciójának alkalmazása, melyre az EUB is ráébredt, így az megfelelő lehet a Charta hatókörének ilyen módon történő bővítésére is.⁵⁹

Elfogadva tehát a tagállamok közös alkotmányos hagyományainak inspiráló és potenciálisan irányadó mivoltát, a fentiekben bemutatott uniós jogi háttérrel szem előtt tartva, az elemzés a következőkben a tagállami alkotmányok releváns rendelkezéseinek áttekintésére, tipizálására irányul, annak megállapítása érdekében, hogy a környezethez való jog részét képezheti-e e körnek.

⁵⁶ Például a C-204/09. számú ügy a Flachglas Torgau GmbH és a Bundesrepublik Deutschland között, ECLI:EU:C:2012:71; C-182/10. számú ügy Marie Noëlle Solvay és társai és a Région wallonne között, ECLI:EU:C:2012:82; C-416/10. számú ügy Jozef Križan és társai kontra Slovenská inšpekcia životného prostredia között, ECLI:EU:C:2013:8; C-570/13 Karoline Gruber és Unabhängiger Verwaltungssenat für Kärnten között, ECLI:EU:C:2015:231.

⁵⁷ A környezeti ügyekben való jogorvoslathoz fűződő jog uniós és tagállami kikényszeríthetőségéről részletesebben ld. Audrey DANTHINNE – Mariolina ELIANTONIO – Marjan PEETERS: Justifying a presumed standing for environmental NGOs: A legal assessment of Article 9(3) of the Aarhus Convention. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, Vol. 31., No. 3. (2022).

⁵⁸ C-293/12 és C-594/12. számú egyesített ügyek, Digital Rights Ireland Ltd v. Minister for Communications, Marine and Natural Resources and Others and Kärntner Landesregierung and Others. ECLI:EU:C:2014:238.

⁵⁹ Massimo FICHERA – Oreste POLLICINO: The Dialectics Between Constitutional Identity and Common Constitutional Traditions: Which Language for Cooperative Constitutionalism in Europe? *German Law Journal*, Vol. 20., No. 8. (2019) DOI:10.1017/glj.2019.82. 1105-1008.

3. Környezethez való jog a tagállami jogrendszerekben

Az ENSZ első jelentős környezeti kérdésekkel foglalkozó 1972-es csúcsa során született Stockholmi Nyilatkozat⁶⁰ az 1. számú elvében deklarálta a szabadságra, egyenlőségre és megfelelő életkörülményekre vonatkozó emberi jogokat, melyet összekötött az emberek környezet megóvására kiterjedő kötelezettségével.⁶¹ Bár egyes szerzők⁶² szerint ez tekinthető a környezethez való jog deklarálásának, magam azon véleményen vagyok, hogy ez alapvetően a környezeti kérdések és emberi jogok összekapcsolása, tehát nem egy önálló emberi jog kimondása volt. Ez következik többek között az elfogadást megelőző, alkalmazott szóhasználat tekintetében kialakuló vitákból is, ahogy azt bemutatja Louis B. Sohn, utalva arra, hogy több állam – Kolumbia, Dánia, Etiópia, Panama, Szingapúr, az Egyesült Arab Emírségek – és a Szentszék is közvetlenül kifejezte elégedetlenségét, mivel úgy tartották, a Nyilatkozatnak direkt módon kellett volna kimondania a környezethez való jogot.⁶³ A Stockholmi Nyilatkozat bár nem deklarálta egyértelműen a környezethez való jogot, számottevő hatást gyakorolt mind a környezeti kérdések és emberi jogok közös értelmezésére, mind általánosan a nemzetközi környezetjog fejlődésére nézve.⁶⁴ Mindazonáltal jelen tanulmány keretei között a nemzeti és a közösségi (uniós) jogfejlődésre gyakorolt hatásra fókuszálok elsődlegesen.

Az államok közül elsőként – valószínűsíthetően a Stockholmi Nyilatkozat hatásának köszönhetően is – Portugália ismerte el nemzeti alkotmányában a környezethez való jogot 1976-ban, melyet 1978-ban követett Spanyolország is.⁶⁵ Portugália Alkotmánya⁶⁶ 9. cikkében az állam alapvető kötelezettségei körében azonosítja a környezeti jogokat, illetve önmagában a környezet és a természeti erőforrások megóvását. 66. cikkében pedig deklarálja az egészséges és ökológiailag kiegyensúlyozott, emberi életre alkalmas környezethez való jogot és a mindenkit érintő megóvási kötelezettséget.⁶⁷ Ismételten kitér az állami kötelezettségekre, ideértve többek között a szennyezések megelőzését

⁶⁰ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. *Report of the United Nations Conference on the Human Environment*, A/CONF.48/14/Rev.1. Stockholm, 5–16 June 1972.; New York, United Nations, 1973. Chapter I. 3–6. [továbbiakban: Stockholmi Nyilatkozat].

⁶¹ A/CONF.48/14/Rev.1. 4.

⁶² Ld. pl. Alexandre KISS – DINAH SHELTON: *International environmental law*. Transnational Publishers, Inc, 1991. 21–31.; Jutta Brunnée: The Stockholm Declaration and the Structure and Processes of International Environmental Law. In: Aldo CHIRCOP – Ted MCDORMAN (eds.): *The Future of Ocean Regime Building: Essays in Tribute to Douglas M. Johnston*. Kluwer Law, 2008.

⁶³ Louis B. SOHN: The Stockholm Declaration on the Human Environment. *Harvard International Law Journal*, Vol. 14., No. 3. (1973) 452–453.

⁶⁴ A jogfejlődésről részletesebben ld. Edith BROWN WEISS: International Environmental Law: Contemporary Issues and the Emergence of a New World Order. *Georgetown Law Journal*, Vol. 81., No. 3. (1993) 675–679.

⁶⁵ David R. BOYD: The Right to a Healthy and Sustainable Environment. In: Yann Aguila – Jorge E. Viñuales (eds.): *A Global Pact for the Environment – Legal Foundations*. Cambridge, C-EENRG Report, 2019-I. 32–33.

⁶⁶ Portugália Alkotmánya (*Constituição portuguesa de 1976*). Elfogadva 1976. április 25-én, legutoljára módosítva 2005-ben. [továbbiakban: Portugália Alkotmánya]. <https://tinyurl.com/2mz4jrap>.

⁶⁷ Portugália Alkotmánya, 66. cikk, 1. pont.

és kezelését, a megfelelő települési tervezés, a természetvédelem, a természeti erőforrások ésszerű felhasználásának előmozdítását, a helyi hatóságokkal való együttműködést, a környezeti célok más szakpolitikai területekbe való integrációját, a környezeti oktatás és a környezeti értékek népszerűsítését, a pénzügyi politikával való összhang megteremtését.⁶⁸ A spanyol Alkotmány⁶⁹ 45. cikkében rögzíti a mindenkit megillető, olyan környezethez való jogot, amely megfelelő a személyes fejlődés biztosításához. E joghoz egyúttal hozzáköti a megőrzés kötelezettségét is.⁷⁰ Az állami hatóságok feladata a természeti erőforrások ésszerű felhasználásának biztosítása, a környezet megőrzése és állapotának javítása mellett, összhangban a kollektív felelősség elvével.⁷¹ Az e körben kimondottakhoz hozzárendeli a jogsértés esetén fennálló büntetőjogi vagy közigazgatási szankciók kiszabásának szükségességét, melyek az okozott kárral összhangban állnak.⁷²

A következőkben áttekintjük, hogy az Európai Unió tagállamai közül jelenleg hány ország jogrendszerében jelent meg önálló emberi jogként a környezethez való jog. Ennek feltárásához elsődlegesen David R. Boyd emberi jogi és környezeti kérdésekkel foglalkozó ENSZ különleges jelentéstevő 2019-es munkájának eredményeit veszem alapul, melyben egy melléklet keretében tekinti át a környezethez való jog nemzeti elismerését.⁷³ A jelentés jelen tanulmány írásakor már ötéves, így figyelemmel kell lenni arra is, hogy módosultak-e időközben az eredmények. Jelen táblázat kiindulási pontként a 2019-es eredményeket tartalmazza, majd a tanulmány későbbi részében megvizsgáljuk, hogy az EU tagállamai tekintetében felfedezhető-e változás e tekintetben.

A környezethez való jog Európai Unió tagállami jogrendszereiben való megjelenése az A/HRC/43/53 sz. ENSZ jelentés alapján (2019-es állapot)			
	Tagállam	Nemzeti alkotmányban való elismerés	Alkotmánynál alacsonyabb szintű jogszabályban való elismerés
1.	Ausztria	nem	nem
2.	Belgium	igen	igen
3.	Bulgária	igen	igen
4.	Ciprus	igen (közvetetten)	igen
5.	Csehország	igen	igen
6.	Dánia	nem	nem
7.	Észtország	igen (közvetetten)	igen (közvetetten)
8.	Finnország	igen	igen

⁶⁸ Uo. 2. cikk a.-h. pontok.

⁶⁹ Spanyol Alkotmány (*Constitución española*). Elfogadva 1978. október 31-én, legutoljára módosítva 2011. szeptember 27-én. https://www.lamoncloa.gob.es/documents/constitucion_inglescorregido.pdf

⁷⁰ Uo. 45. cikk, 1. pont.

⁷¹ Uo. 2. pont.

⁷² Uo. 3. pont.

⁷³ David R BOYD: *Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*. A/HRC/43/53. 30 December 2019 [továbbiakban A/HRC/43/53]. II. sz. melléklet.

9.	Franciaország	igen	igen
10.	Görögország	igen	igen
11.	Hollandia	nem	nem
12.	Horvátország	igen	igen
13.	Írország	igen (közvetetten)	nem
14.	Lengyelország	nem	nem
15.	Lettország	igen	igen
16.	Litvánia	igen (közvetetten)	igen
17.	Luxemburg	nem	nem
18.	Magyarország	igen	igen
19.	Málta	nem	nem
20.	Németország	nem	nem
21.	Olaszország	igen (közvetetten)	nem
22.	Portugália	igen	igen
23.	Románia	igen	igen
24.	Spanyolország	igen	igen
25.	Svédország	nem	nem
26.	Szlovákia	igen	igen
27.	Szlovénia	igen	igen

3.1. Tagállamok, melyek nem védik alkotmányos jogként a környezethez való jogot

A fentiek fényében látható, hogy Boyd jelentése alapján huszonehétből mindössze nyolc tagállam – Ausztria, Dánia, Hollandia, Lengyelország, Luxemburg, Málta, Németország, Svédország – nemzeti jogrendjében nem található meg alkotmányos vagy attól alacsonyabb szinten a környezethez való jog önálló elismerése.

A fenti eredményekhez érdemes hozzátenni, hogy önmagában a tény, miszerint a nemzeti alkotmány – vagy alacsonyabb szintű jogszabály – nem ismeri el közvetlenül a jogot, nem jelenti azt, hogy valamilyen módon ne jelenne meg például az alkotmánybírói joggyakorlat keretei között. A Lengyel Köztársaság Alkotmánya⁷⁴ 5. cikkében rendelkezik a környezetvédelemről, összhangban a fenntartható fejlődés elvével. 31. cikkében az alkotmányos jogok és kötelezettségek gyakorlásának jogszerű korlátjaként jelöli meg többek között a természeti környezet védelmét. 68. cikkében az állami szervek feladataként határozza meg a környezetkárosításból fakadó negatív egészségügyi következmények elleni harcot, majd 74. cikkében általánosan az állami szereplők feladataként értelmezi a környezetvédelem biztosítását. Ugyanebben a cikkben megjelenik a környezet minőségére és a védelmére vonatkozó információhoz való jog, valamint a követelmény, miszerint az állami szerveknek támogatnia kell a polgárok környezetvédelmi tevékenységeit. Utóbbit tekinthetjük úgy is, hogy részben – vagyis a procedurális jogok egy elemére nézve – elismeri a környezethez való jogot, bár szubsztantív értelemben valóban nem jelenik meg alanyi jogként. A lengyel alkot-

⁷⁴ A Lengyel Köztársaság Alkotmánya (*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*), elfogadva 1997. április 2-án, módosítva 2006. szeptember 8-án és 2009. május 7-én. [továbbiakban: a Lengyel Köztársaság Alkotmánya]. Angol nyelven ld. <https://tinyurl.com/mpmwrkvv>

mány az eljárási jogosultságok mellett alapvetően inkább a kötelezettségekre fókuszál, 86. cikkében az állami szerveken túl kiterjesztve azt valamennyi érintett szereplőre. Szilágyi János Ede rámutat arra, hogy a Lengyel Köztársaság Alkotmánybírósága több alkalommal is értelmezte a fenti rendelkezéseket, melyek keretében megszületett a környezet alkotmányjogi koncepciója is, s amely értelmében az autonóm jellegű, nem lehet önmagában csak jogi terminológiával leírni.⁷⁵

A környezethez való jogot nem tartalmazó alkotmányok esetén általában megjelenik valamilyen formában a kérdés, de inkább az állami feladatok szemszögéből, gyakran az alapjognál alacsonyabb szintű államcélként meghatározva. A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye⁷⁶ 20.a cikkében az állam felelősségeként határozza meg az élet természetes alapjainak jövő nemzedékek számára történő megőrzését, külön kiemelve az állatokat is, összhangban az alkotmányos keretekkel, megfelelő jogalkotás, végrehajtás és jogorvoslat biztosítása által. Fodor László környezetvédelmi alkotmányos rendelkezéseket áttekintő tanulmányában a német szövetségi alkotmány rendelkezését államcélként értelmezi, de utal arra, hogy a német nyelvű szakirodalomban megjelent a környezetvédelemhez való jog kifejezés, elsősorban külföldi példákkal, illetve Brandenburg tartomány saját alkotmányával összefüggésben.⁷⁷ Utóbbi⁷⁸ 39. cikkének (2) bekezdésében kimondja, hogy mindenkit megillet azon kockázatoktól való védelemhez fűződő jog, amely az élet természetes alapjainak megváltoztatásából fakadnak. A természet értékékként történő elismerése az oktatás irányának meghatározása keretében jelenik meg Bréma Szabad Hanza-város Tartományi Alkotmányában,⁷⁹ valamint Bajorország Tartományi Alkotmányában.⁸⁰

A Holland Királyság Alkotmánya⁸¹ szintén az állami kötelezettség oldaláról érinti a környezet megővését, azzal, hogy elsődlegesen a környezetjogi szabályok kialakításában és megfelelő végrehajtásában látja a megoldást. 21. cikkében az államot bízza meg az emberi élethez szolgáló földek, valamint a környezet megőrzésének és fejlesztésének feladatával. Az alkotmányhoz kapcsolódó rövid tartalmi értelmezés (*Korte toelichting op de inhoud*) fényében e rendelkezés a közösséget foglalkoztató aggodalomból fa-

⁷⁵ János Ede SZILÁGYI: Constitutional Protection of the Environment and Future Generations in Certain Central European Countries. In: János Ede Szilágyi (ed.): *Constitutional Protection of the Environment and Future Generations. Legislation and Practice in Certain Central European Countries*. Miskolc, Central European Academic Publishing, 2022. 483–484.

⁷⁶ Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*), elfogadva 1949. május 23-án, legutoljára módosítva 2022. december 19-én. [továbbiakban: Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye]. Eredeti nyelven elérhető: <https://tinyurl.com/3wj3ak4p>

⁷⁷ FODOR László: A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/1. 6–9.

⁷⁸ Brandenburg Tartomány Alkotmánya (*Verfassung des Landes Brandenburg*). Elfogadva 1992. augusztus 20-án, legutoljára módosítva 2022. július 5-én.

⁷⁹ Bréma Szabad Hanza-város tartományi alkotmánya (*Landesverfassung der Freien Hansestadt Bremen*) 65. cikk. <https://tinyurl.com/3v243ja7>

⁸⁰ Bajorország Tartományi Alkotmánya (*Verfassung des Freistaates Bayern*) 131. cikk (2) bekezdés. <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayVerf/true>

⁸¹ A Holland Királyság Alkotmánya (*Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden*), mely hatályba lépett 1815. augusztus 24-én, legutoljára módosítva 2023. február 22-én. <https://tinyurl.com/4cnrjf9e>

kadt, mely szerint a környezet megóvása kiterjed az ország árvízről való védelmére is. E megóvási kötelezettség több nemzeti jogszabály alapját jelenti, melyek a környezeti menedzsmentre, talajvédelemre, a felszíni vizek szennyezéstől való megóvására, valamint a területrendezésre irányulnak. Jonathan Verschuuren alkotmányos jogként határozza meg a 21. cikk rendelkezését, mely azonban elsődlegesen politikai jellegű, nem a jogi kikényszeríthetőséggel áll összefüggésben. Mindazonáltal hozzáteszi, hogy – már a cikk 1994-es írásakor is – számos környezetjogi szabály született a rendelkezés szellemiségében, ami a tényleges jogérvényesítést nagyban előmozdítja.⁸²

Az Osztrák Köztársaság esetén több alkotmányerejű törvényt alkotja a szövetségi alkotmány.⁸³ Az 1984-es 491. számú alkotmányerejű törvény⁸⁴ értelmében az Osztrák Köztársaság – ideértve a szövetségi és tartományi szintet, valamint az önkormányzatokat – elkötelezett a széleskörű környezetvédelem irányában, mely a természeti környezet megóvását jelenti az emberi élet biztosítása céljából. Magába foglalja azon eszközöket, melyekkel a levegő, a víz és a talaj tisztasága megőrizhető, illetve amelyek a zajszennyezés ellen irányulnak. E rendelkezések végrehajtására elsődlegesen a szövetségi kormányt jelöli ki.⁸⁵ Petra Tempfer osztrák alkotmányjogászokat megszólaltató cikkében az éghajlati védelemhez való jog kérdését vetette fel, annak fényében, hogy az osztrák alkotmányos rendszer nem tartalmazza kifejezetten a környezethez való jogot. Bernd-Christian Funk szerint nem szükséges a jogot alkotmányos szinten deklarálni, mivel annak a veszélyével járna, hogy az állampolgárok innovatív beruházások leállításához járulnának hozzá alkotmányos jogukkal élve. Ezzel szemben Theo Öhlinger az alkotmányos elismerést tartja szükségesnek, tekintettel arra, hogy Ausztria Alkotmánybírósága nem foglalkozik olyan mélységben a környezeti kérdésekkel, mint a Német Szövetségi Alkotmánybíróság, ezt bizonyította a Schwechati Repülőtér bővítésének ügye is, ahol a beruházás leállítását elrendelő közigazgatási bírósági döntést megsemmisítette az Alkotmánybíróság.⁸⁶

Luxemburg Alkotmánya⁸⁷ az alkotmányos célkitűzések körében említi meg az emberi és természeti környezet védelmét, törekedve a természet megújulóképeségével összhangban álló egyensúly megteremtésére, különös tekintettel a biológiai sokféleség védelmére, illetve a jelen és jövő nemzedékek érdekeinek előmozdítására. Állami kötelezettségként azonosítja az éghajlatváltozás elleni küzdelmet és a klímasemlegességre való törekvést. Az állatokat érző, nem emberi lényeknek ismeri el, elkötelezve magát a

⁸² Jonathan VERSCHUREN: The Constitutional Right to the Protection of the Environment in the Netherlands. *Revue Juridique de l'Environnement*, no. 4 (1994) 343–344.

⁸³ <https://tinyurl.com/2v755kay>

⁸⁴ 491. Bundesverfassungsgesetz vom 27. November 1984 über den umfassenden Umweltschutz. *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*, Jahrgang 1984 Ausgegeben am 10. Dezember 1984 203. Stück. https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1984_490_0/1984_490_0.pdf

⁸⁵ Uo. 1–2. §.

⁸⁶ Petra TEMPFER: Klimaschutz als Grundrecht der Zukunft. *Wiener Zeitung*, 15.05.2021. <https://tinyurl.com/3bf5y6vw>

⁸⁷ A Luxemburgi Nagyhercegség Alkotmánya (*Lëtzebuurger Constitution/Constitution du Grand-Duché de Luxembourg/Luxemburgische Verfassung*) elfogadva 1868. október 17-én., legutoljára módosítva 2023. július 1-én. https://www.chd.lu/sites/default/files/2023-04/Constitution_en%203%20langues.pdf

jólétüket szolgáló védelmükre.⁸⁸ Nem alkotmányos, hanem törvényi szinten megjelent valamiféle közelítés a környezeti kérdésekhez kapcsolódó emberi jogok elismerésére nézve. A 2023. augusztus 23-án elfogadott „Erdő Törvény” értelmében a nyilvánosság tagjai jogosultak gyalogosan, kerékpárral, lóháton valamennyi erdei úton és ösvényen járni, ugyanakkor kötelesek tartózkodni e területek károsításától.⁸⁹

Svédországban – az Osztrák Köztársasághoz hasonlóan – több alkotmányos erejű törvény alkotja az alkotmányt, ezek közül a kormányzatra vonatkozó aktus⁹⁰ alapvetően nem rendelkezik a környezethez való jogról, mindazonáltal kimondja, hogy mindenkít megillet a természeti környezethez való hozzáférés joga.⁹¹ Továbbá a kormányzat tevékenységét meghatározó alapelvek körében meghatározza, hogy a közintézmények kötelesek előmozdítani a fenntartható fejlődést, megteremtve a jelen és jövő nemzedékei számára jó állapotú környezetet.⁹²

Dánia Alkotmánya⁹³ – a fenti példákkal szemben – alapvetően nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely a környezetre vagy a természeti erőforrások védelmére vonatkozna. A környezeti kérdéseket nem emberi jogi szempontból, hanem alapvetően a környezetjogi szabályozás oldaláról közelíti meg az ország, melyre nézve több jogszabály született, például a környezetvédelemre, természetvédelemre, tervezésre, vízgyűjtő gazdálkodásra, a partmenti területek védelmére, a környezeti hatásvizsgálatra vonatkozóan.⁹⁴

Málta Alkotmánya⁹⁵ nem rendelkezik környezeti kérdésekről, illetve nem mondja ki a környezethez való jogot. Mindazonáltal 2023-ban ellenzéki képviselők módosítást indítványoztak, melynek sikeressége esetén az alkotmány elismerné minden egyén jogát arra, hogy tiszta, egészséges és fenntartható környezetben éljen. A tervezet kiterjeszti a környezet fogalmát a levegőre, a vízre, a talajra, az ökoszisztémákra, valamennyi természeti és fizikai erőforrásra, továbbá megnyitná a kaput a személyes érdek bizonyítása nélküli perindítás lehetősége előtt környezeti ügyekben, mely az egyének és nem-kormányközi szervezetek érdekérvényesítését serkentené.⁹⁶ Jelen tanulmány írásakor a legfrissebb hír, hogy 2024 februárjában nyilvános vitát tartottak a kérdésben, mely

⁸⁸ Uo. 41. cikk.

⁸⁹ New Law Introduces Extra Rights, Responsibilities for People Walking in Forests. *Chronicle.lu*, 18. 07. 2023. <https://tinyurl.com/2uanp5rz> Loi du 23 août 2023 sur les forêts et portant, Art. 2. <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2023/08/23/a544/jo>

⁹⁰ Svédország Kormányzatra vonatkozó aktusa (*Regeringsformen*), elfogadva 1974-ben, legutoljára módosítva 2009-ben. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/swe128132E.pdf>

⁹¹ Uo. 18. cikk.

⁹² Uo. 2. cikk.

⁹³ Dánia Alkotmánya (*Danmarks Riges Grundlov*) elfogadva 1953. június 5-én. <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/5487>

⁹⁴ Flemming ELBÆK: The Legal 500 Country Comparative Guides 2024: Denmark – Environment. <https://www.legal500.com/guides/chapter/denmark-environment/?export-pdf>

⁹⁵ Málta Alkotmánya (*Konstituzzjoni ta' Malta*), elfogadva 1964. szeptember 21-én, legutoljára módosítva 2020-ban. <https://legislation.mt/eli/const/eng>

⁹⁶ In Malta, opposition party introduces bill to include environment as fundamental constitutional right. *Constitutionnet.org*, 06. 06. 2023. <https://tinyurl.com/46tnhunv>

során Cyrus Engerer képviselő kiemelte, hogy az Európai Parlament azon szándéka nagyban motiválta a kezdeményezést, mely a környezethez való jogot bevezetné az EU Alapjogi Charta rendszerébe.⁹⁷

3.2. Tagállamok, ahol közvetett módon valósul meg a környezethez való jog alkotmányos elismerése

A fent idézett, A/HRC/43/53 sz. ENSZ jelentés külön kategóriaként kezeli azon államokat, melyek alkotmánya közvetett módon ismeri el a környezethez való jogot. Ide tartozik Ciprus Alkotmánya,⁹⁸ mely esetén az élethez való jog (7. cikk), a megfelelő életkörülményekhez való jog (9. cikk) és a magánélethez való jog (15. cikk) tekintetében merül fel az indirekt elismerés ténye. Ezen kreatív értelmezésnek az egyik első megnyilvánulása egy Pyrga település közösségét érintő legfelsőbb szintű bírói döntés volt.⁹⁹ Az eljáró Pikis bíró egy közeli kőbánya vonatkozásában állapította meg, hogy az élethez való jogból levezetve megilleti a közösség tagjait a környezet és egészség védelméhez fűződő jog, melyből következik, hogy bírói úton kikényszeríthető jogvédelemre is jogosultak. Artemis Yiordamli szerint a döntésnek két meghatározó vetülete volt. Egyrészt az élet fogalmának biológiai dimenzióra történő kiterjesztésének tekinti, mely értelmezhető annak elismeréseként is, hogy az ember is részese a környezetnek. Másrészt eljárásjogi szempontból viszont csak a településnek – mint a közösség megnyilvánulásának – ismerte el a jogorvoslathoz való jogát, de nem tette lehetővé nem-kormányközi szervezetek részvételét. Ezt hasonló szellemiségű döntések követték, mely jelenség Yiordamli szerint károsnak tekinthető a környezeti igényérvényesítésre nézve. Mindez a környezeti kérdések súlyának nem megfelelő értékeléséből fakad. Mindazonáltal üdvözlő a kreatív jogértelmezést, tekintettel arra, hogy az alkotmány maga nem tartalmaz vonatkozó rendelkezést.¹⁰⁰

Észtország Alkotmánya¹⁰¹ nem deklarálja a környezethez való jogot közvetlen módon, de Hannes Veinla szerint kiindulási alapként szolgál az 53. cikk, melynek értelmében mindenki köteles megőrizni az emberi és természeti környezetet, továbbá megtéríteni az esetlegesen okozott károk összegét, mely tekintetében a vonatkozó

⁹⁷ MEP Cyrus Engerer Emphasises Environment As A Human Right. *Malta Daily*, 22. 02. 2024. <https://tinyurl.com/2uhfzj5f>

⁹⁸ Ciprus Alkotmánya (*Suprema Lex Cypri*), elfogadva 1960. augusztus 16-án, legutoljára módosítva 2023 januárjában. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/CYP135208.pdf>

⁹⁹ Community of Pyrga through the President of the Community and the local authority of Pyrga and ors v Republic of Cyprus through the Council of Ministers and ors, Interim decision, Case no 671/1991, ILDC 1790 (CY 1991), (1991) CLR 3498, 7th November 1991, Cyprus; Supreme Court [Sup Ct].

¹⁰⁰ Artemis YIORDAMLI: Cyprus in search of environmental justice: environmental justice and implementation of the 1998 Aarhus Convention under Cyprus law. In: Artemis Yiordamli (ed.): *Access to Justice of Environmental NGOs: A Comparative Perspective (EU, France, Cyprus)*. Friedrich Ebert Stiftung, 2021. 18.

¹⁰¹ Az Észt Köztársaság Alkotmánya (*Eesti Vabariigi põhiseadus*), elfogadva 1992. június 28-án, legutoljára módosítva 2003-ban. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide>

eljárást jog által kell szabályozni.¹⁰² A környezet védelmének három meghatározó jogszabályát azonosítja Fátima Alves, Paulo Manuel Costa, Luca Novelli és Diogo Gudes Vidal – elsődlegesen Portugália, Franciaország, Olaszország, Magyarország, Észtország és Spanyolország természetvédelmi és természet jogait elismerő szabályait összehasonlító – cikkében. Az Észt Büntető Törvénykönyv¹⁰³ több rendelkezése szankcionálja a környezetkárosítás különféle formáit (mint például a növényvilágot veszélyeztető tevékenységek, a fák és cserjék károsítása, illetve a vadvilág károsítása). A Természetmegőrzési Törvény¹⁰⁴ elsődleges célja a természetes környezet megóvása a biodiverzitás védelme által, melynek eszközeként szolgál a természetes élőhelyek és a vadon élő fajok populációjának megfelelő állapotban történő megőrzése. Az emberi jogok alapvetően a Környezeti Kódexben¹⁰⁵ jelennek meg, melynek 23. cikke kimondja mindenki jogát, hogy olyan környezetben éljen, mely egészségét és jólétét szolgálja, és ehhez megőrzési kötelezettséget is rendel. 24–27. cikkeiben szabályozza a környezeti információhoz való jog részleteit, 28. és 29. cikkében a döntéshozatalban való részvételt, 30. cikkében a jogorvoslathoz való jogot, míg 31. cikkében a nem-kormányközi szervezetek részvételének lehetőségeit.¹⁰⁶ Úgy gondolom, hogy a 23. cikk megkérdőjelezi Boyd A/HRC/43/53 számú jelentésének azon kategorizálását, mely szerint az észt belső jogban közvetetten jelenik meg a környezethez való jog, bár ez nem változtat a direkt alkotmányos elismerés hiányának tényén.

Írország Alkotmánya¹⁰⁷ az előbbiekhöz hasonlóan mondja ki direkt módon a környezethez való jogot, mindazonáltal Eadbhard Pernot – alapvetően a potenciális éghajlati litigációra fókuszáló – tanulmányában áttekinti azon bírósági ítéleteket, melyekben más alkotmányos rendelkezésekből, közvetetten megvalósult a jog levezetése. Ezek közül úttörő jellegű volt a 2017-es Merriman ügy,¹⁰⁸ mely új dimenziót hozott az ítélkezés irányára nézve. Egy környezeti kérdésekkel foglalkozó civil szervezet (*Friends of the Irish Environment – FIE*) megtámadta Fingal Megye Tanácsának egy döntését, mely öt évre meghosszabbította a dublini repülőtér bővítésére irányuló engedély érvényességét. Az ügyben eljáró Barret bíró kifejtette, hogy a környezethez való jog összefügg az emberi méltósággal, továbbá elengedhetetlen valamennyi emberi jog kielégítéséhez.

¹⁰² Hannes VEINLA: Development of Estonian Environmental Law: Integration with Europe. *Juridica International*, II/1997. <https://tinyurl.com/vvf62u2h>

¹⁰³ Estonia Penal Code (*Karistusseadustik*), Passed 06.06.2001 RT I 2001, 61, 364, Entry into force 01.09.2002. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>

¹⁰⁴ Nature Conservation Act (*Looduskaitseadus*), Passed 21.04.2004, RT I 2004, 38, 258, Entry into force 10.05.2004. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515112018002/consolide>

¹⁰⁵ General Part of the Environmental Code Act (*Keskkonnaseadustiku üldosa seadus*), Passed 16.02.2011, RT I, 28.02.2011, 1, Entry into force 01.08.2014, in part 01.01.2015 and 01.08.2017. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062022003/consolide>

¹⁰⁶ Fátima ALVES – Paulo Manuel COSTA – Luca NOVELLI – Diogo Gudes VIDAL: The rights of nature and the human right to nature: an overview of the European legal system and challenges for the ecological transition. *Frontiers in Environmental Science, Front. Sec. Social-Ecological Urban Systems*. Vol. 11 (2023) 5–9. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2023.1175143>

¹⁰⁷ Írország Alkotmánya (*Bunreacht na hÉireann*), elfogadva 1937. december 29-én, legutoljára módosítva 2019. június 11-én. <https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>

¹⁰⁸ Merriman v. Fingal County Council, IEHC No. 201 JR, 21 November 2017.

Hozzátette, hogy univerzálisan elismert emberi jogról van szó, amely elválaszthatatlan az alkotmány 40. cikk 3. bekezdés, 1. pontjában rögzített állami kötelezettségtől, mely szerint az állam köteles biztosítani, hogy a jogszabályok tiszteletben tartsák és előmozdítsák az állampolgárok alapvető jogait. E technika az ún. „fel nem sorolt jogok” doktrínája (*unenumerated rights*) néven vált ismertté.¹⁰⁹ Jamie McLoughlin az ügy következő, legfelsőbb szintű bírói fórum előtti eljárásával¹¹⁰ kapcsolatban megjegyezte, hogy az eljáró Clarke bíró kitért a fel nem sorolt jogok és az ún. levezetett jogok (*derived rights*) közötti különbségre, melynek eredményeként arra jutott, szerencsésebb lenne utóbbi kategóriába sorolni azon jogokat, melyek nem találhatóak meg közvetlenül az alkotmányban, de valamely másik jogból származtathatók. Ez azért jobb megoldás, mert kifejezi, hogy e technika alkalmazásakor a levezetett jognak rendelkeznie kell valamiféle kiindulási ponttal az alkotmányban, továbbá összhangban kell állnia annak szellemiségével, értékrendjével. A környezethez való jog levezetését viszont két okból nem találta megalapozottnak. Egyrészt úgy látta, hogy a jog nem adna hozzá a már elismert élethez és személyes integritáshoz való jog értelmezéséhez, másrészt olyan védelmi szintet kívánna meg, amelynek a meglévő alkotmányos háttér nem feltétlenül felel meg.¹¹¹ Mindezek ellenére a környezethez való jog írországi elismerésének története nem zárult le, jelenleg kilátásban van egy országos népszavazás a környezethez való jog alkotmányos elismeréséről, sőt a természet jogai (*Rights of Nature*)¹¹² koncepció alkalmazásáról is.¹¹³ Amennyiben utóbbi törekvés sikeresen zárulna, Írország lehetne akár az első európai ország, mely alkotmányos szinten deklarálná a természet jogait.¹¹⁴

Litvánia Alkotmányának¹¹⁵ 54. cikke értelmében az állam köteles gondoskodni a természeti környezet, az állat- és növényvilág, az egyedi természeti tárgyak és a ki-

¹⁰⁹ Eadghard PERNOT: The Right to an Environment and Its Effects for Climate Change Litigation in Ireland. *Trinity College Law Review*, Vol. 22. (2019) 151–153.

¹¹⁰ Friends of the Irish Environment v The Government of Ireland, IESC 49, No: 205/19, 31 July 2020.

¹¹¹ Jamie McLoughlin: Whither constitutional environmental (rights) protection in Ireland after 'Climate case Ireland'? *Irish Judicial Studies Journal*, Vol. 5., no. 2. (2021) 29–30.

¹¹² A szakirodalomban elsőként Christopher D. Stone vetette fel 1972-ben, hogy a jogfejlődés addig megvalósult eredményei alapján elképzelhető annak elismerése, hogy a természetet a jogrendszer jogokkal ruházta fel, hasonlóan a jogi személyekre nézve kidolgozott megoldásokhoz. Christopher D. Stone: *Should trees have standing? Law, morality and the environment*. Oxford, Oxford University Press, 2010. xi–xii. Eredeti cikk: Christopher D. Stone: Should trees have standing? – Toward Legal Rights for Natural Objects. *California Law Review*, Vol. 450. (1972)

¹¹³ Katie SURMA: Ireland Could Become the Next Nation to Recognize the Rights of Nature and a Human Right to a Clean Environment. *Inside Climate News*, January 1, 2024. <https://tinyurl.com/465fmjpk>

¹¹⁴ A természet jogai megjelennek például Ecuador alkotmányában (Constitution of the Republic of Ecuador. Published in the Official Register, October 20, 2008, Articles 71–74.). Törvényben ismerte el Új-Zéland a Whanganui folyó jogi személyiségét (Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017 No. 7. 20 March 2017), hasonlóan törvény ismeri el „Földanya jogait” Bolíviában (*Ley de Derechos de la Madre Tierra*, No. 071, 2010). Spanyolország 2022-ben ismerte el Mar Menor, Európa legnagyobb sósvízű lagúnájának jogait. (Granting Mar Menor and its basin status of a legal person. Act 19/2022, dated 30th September. Version in force on 3 October 2022. Official Spanish Gazette (BOE) 3rd October, 2022, n° 237).

¹¹⁵ A Litván Köztársaság Alkotmánya (*Lietuvos Respublikos Konstitucija*), elfogadva 1992. október 25-én. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892>

emelkedő értékkel bíró területek védelméről, valamint felügyelni kell a természeti erőforrások fenntartható használatát, helyreállítását és növelését. Jogszabályban kell megtiltani a talaj és a felszín alatti területek pusztítását, a víz és a levegő szennyezését, a környezetre gyakorolt radioaktív hatást, valamint az állat- és növényvilág károsítását. Gintautas Danishauskas szerint e kötelezettség eredményeként alakítja ki az állam a megfelelő jogi háttérrel, melynek fontos eleme a 2015-ös Környezetvédelmi törvény,¹¹⁶ melyben az emberi jogok közül alapvetően az eljárási jogosultságok jelennek meg.¹¹⁷

Olaszország Alkotmánya¹¹⁸ alapvetően nem rendelkezett a környezethez való jogról, vagy általánosan a környezet, természeti értékek kérdéséről. Mindazonáltal 2022-ben módosításra került, melynek eredményeként a 9. cikkben megjelent a környezet, biodiverzitás és az ökoszisztémák, valamint a jövő nemzedékek védelme, sőt az állatokkal való megfelelő bánásmód is. A 41. cikkben a gazdasági szabadság tekintetében vezette be határáként többek között a környezeti érdekek érvényesítését, valamint a kitélt, mely szerint a jogszabályoknak ki kell alakítania egy olyan háttérrel, melyben az állami és privát gazdasági tevékenységeknek társadalmi és környezeti célokra kell irányulnia. Ez a rendelkezés bár üdvözölendő, nem feltétlenül azonos a környezethez való jog deklarálásával, mellyel összefüggésben Riccardo Luporini, Matteo Fermeiglia és Maria Antonia Tigre rámutatnak arra, hogy a módosítást megelőzően indirekt módon, az alkotmány 32. cikkében elismert egészséghez való jog keretében valósult meg a környezethez való jog alkotmánybírói interpretációja. A joggyakorlat az eredeti 9. cikkben említett táj, illetve az ország természeti, történelmi és kulturális öröksége koncepcióját is érintette, melynek keretében a környezetet elsődleges és szisztematikus alkotmányos értéknek ismerte el. Ehhez hozzáteszik, hogy az egészséghez való jog tekintetében az Alkotmánybíróóság a jogot egyéni és kollektív jelleggel fogta fel, mely vonatkozásában a jogfejlődés elvezetett a társadalom és a környezet közötti összefüggés elfogadásához, melyben utóbbi az emberi egészség egyik elengedhetetlen komponense, társadalmi és nemzedékek közötti dimenzióval társulva.¹¹⁹

¹¹⁶ Republic of Lithuania Law on Environmental Protection, Nr. I-2223, 2015.05.14. <https://tinyurl.com/yxybp629>

¹¹⁷ Gintautas DANISHAUSKAS: Legal Basis of Protection of Nature and the Role of Courts while Protecting Nature in Lithuania. *Pravo. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki*, no. 4. 209–212.

¹¹⁸ Az Olasz köztársaság Alkotmánya (*Costituzione della Repubblica Italiana*), elfogadva 1947. december 22-én, legutoljára módosítva 2022-ben. <https://tinyurl.com/2nhf8hj8>

¹¹⁹ Riccardo LUPORINI – Matteo FERMEGLIA – Maria Antonia TIGRE: Guest Commentary: New Italian Constitutional Reform: What it Means for Environmental Protection, Future Generations & Climate Litigation. *Climate Change Law – A Sabin Center blog*, 2022. <https://tinyurl.com/5sb9d2m5>

3.3. Tagállamok, melyek alkotmánya közvetlenül tartalmazza a környezethez való jogot

Mint láthattuk, az első ország – globális és nem csak európai szinten – Portugália volt, mely elismerte önálló emberi jogként a környezethez való jogot, melyet Spanyolország követett. Ezt követően, napjainkig bezárólag kijelenthető, hogy az EU tagállamai között lényeges többségben vannak azok, ahol alkotmányos jogként jelenik meg. Ha e deklaráció módját tipizálni kívánjuk, kézenfekvő a jog önálló vagy *más elismert emberi jog részeként* megvalósuló mivoltának szétválasztása. További különbség lehet az egyes minőségi jelzők alkalmazása, mint például egészséges, fenntartható, kedvező állapotú környezethez való jog, valamint a jog alanyi és kötelezett körének, az egyes jogosultságok, kötelezettségek tartalmának eltérő kifejtése.

3.3.1. Tagállami alkotmányok, melyben önálló emberi jog a környezethez való jog¹²⁰

E megoldást alkalmazza Bulgária Alkotmánya,¹²¹ amely 55. cikkében *egészséges és kedvező* környezethez való jogot említi, összhangban a kialakult normákkal, előírásokkal. A jog mindenkit megillet, egyúttal kötelezettséget is keletkeztet a környezet megóvására nézve. A 15. cikkben az államra vonatkozólag megállapítja, hogy köteles a környezet védelmét, megújulását biztosítani, helyreállítani a természetet, illetve gondoskodni a természeti és más erőforrások racionális használatáról.

Csehország Alkotmánya¹²² 35. cikkében kimondja, hogy mindenkit megillet a *kedvező állapotú* környezethez való jog, valamint a környezet, illetve a természeti erőforrások állapotára vonatkozó időszerű és teljes információhoz való jog. Ehhez hozzáfűzi, hogy a jogok gyakorlása során tartózkodni kell a környezetnek, természeti erőforrásoknak, a természetes fajok és kulturális emlékeknek történő – jog által előírt mértéket meghaladó – károkozástól. A Preambulumban ezen felül megjelenik a jövő nemzedékek irányában viselt felelősség a bolygón való élet fenntartására nézve.

Finnország Alkotmánya¹²³ 20. cikkében elsőként a mindenkit terhelő, *környezetét viselt felelősséget* rögzíti, mely kiterjed a természetre, biodiverzitásra, a környezetre, valamint a nemzeti örökségre. A hatóságok kötelesek biztosítani a mindenkit megillető *egészséges* környezethez való jogot, valamint mindenki számára, a saját környezetét érintő döntések befolyásolásának lehetőségét.

¹²⁰ E körbe sorolható Portugália és Spanyolország alkotmánya is, melyek rendelkezéseit a tanulmány elején már áttekintettünk, így e részben külön nem ismertetem.

¹²¹ Bulgária Alkotmánya (*Konstitutsiya na Republika Bălgariya*), elfogadva 1991. július 12-én, legutoljára módosítva 2015. december 18-án. <https://www.parliament.bg/en/const>

¹²² A Cseh Köztársaság Alkotmánya (*Ústava České republiky*), elfogadva 1992. december 16-án. Legutoljára módosítva 2013. június 1-jén. https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013

¹²³ Finnország Alkotmánya (*Suomen perustuslaki, Finlands grundlag*), elfogadva 2000. március 1-jén, legutoljára módosítva 2017-ben. <https://www.refworld.org/pdfid/4e5cf5f12.pdf>

Franciaország esetén az alkotmányhoz szerves módon kapcsolódik a 2004-ben elfogadott *Környezetvédelmi Charta (Charte de l'environnement)*,¹²⁴ mely a tagállami alkotmányok körében a legrészletesebben fejt ki a jogot. Preambulumában hivatkozik a fenntartható fejlődés elvére, valamint annak követelményére, hogy a jelen nemzedékek nem veszélyeztethetik a jövő generációnak érdekeit. Az 1. cikk értelmében *mindenkit megillet, hogy olyan kedvező állapotú környezetben éljen, amely tiszteletben tartja az egészséget*. A 2. cikk szerint *mindenki köteles részt venni a környezet megóvásában és javításában*. A 3. cikk értelmében pedig *tartózkodni kell a környezetnek való – a jog által előírt mértéket meghaladó – károkozástól*, illetve, ha e károkozás mégis megtörténne, kötelesség a *következmények mérséklése*, illetve a 4. cikk fényében annak *helyreállítás*a. Az 5. cikk továbbra is a károkozás kérdésével foglalkozik, ennek értelmében, ha valamely károkozás lehetősége fennáll, abban az esetben is, ha a tudomány jelenlegi állása szerint nem jósolható meg előre, de feltehetőleg súlyos és visszafordíthatatlan módon befolyásolja a környezetet, a hatóságoknak az *elővigyázatosság elve* mentén kell eljárnia, biztosítva a szükséges kockázatértékelési eljárást és az annak megfelelő lépések megvalósítását. Az alkotmány 6. cikke rendelkezik a *fenntarthatóság* állami szereplők általi előmozdításának szükségességéről, megteremtve a környezet védelme és a gazdasági fejlődés, illetve társadalmi haladás közötti összhangot. A 7. cikk a *procedurális jogokat* deklarálja, így a környezeti információhoz való hozzáférés, a döntéshozatalban való részvétel jogát és az igazságszolgáltatáshoz fűződő jogot. A 8. cikk felismeri az oktatás és a képzés fontos szerepét a Chartában rögzített követelmények biztosítására nézve, 9. cikke pedig a kutatás-fejlesztés érdemeit rögzíti a környezet megőrzése és fejlesztése tekintetében. A 10. cikk végezetül megállapítja, hogy a Charta inspirációt jelent Franciaország európai és nemzetközi szinten történő tevékenysége számára.

Görögország Alkotmányának¹²⁵ 24. cikke szerint a *természeti és kulturális környezet védelme* az állam számára kötelezettséget keletkeztet, miközben az egyén szintjén jogosultságot. Az állam köteles specifikus *megelőzési lépéseket* tenni, összhangban a *fenntartható fejlődés elvével*. Az *erdők, erdős területek* védelmét törvénynek kell szabályoznia, míg a vonatkozó nyilvántartás elkészítésére is kiterjed az állam kötelezettsége. Tilos a területek használati módjának megváltoztatása, kivéve, ha a nemzetgazdaság javára, a mezőgazdaság fejtszésére vagy más közérdekből előírt használatra vonatkozik. A 24. cikkhez kapcsolódó *értelmezési klauzula* szerint az erdő, illetve az erdős élőhelyek alatt a fás törzsű vadon élő növények szerves egészét értjük, az ott tapasztalható együttélés növény- és állatvilággal közösen, melyek egymásra vannak utalva és szoros kölcsönhatásban állnak, így alkotva sajátos természeti környezetet. Az erdőterület fogalma kiterjed a fásszárú növényzetre, akkor is, ha magas, vagy ha cserjés, illetve gyér.

¹²⁴ Franciaország Alkotmánya (*Constitution de la Ve République*), elfogadva 1958. október 4-én, utoljára módosítva 2009-ben. Környezetvédelmi Charta (*Charte de l'environnement*), elfogadva 2004-ben, mely 2005-ben vált az alkotmány részévé. <https://tinyurl.com/2s464c8t>; <https://tinyurl.com/mv392y2d>

¹²⁵ Görögország Alkotmánya (*Syntagma tis Elladas*), elfogadva 1975. június 9-én, legutoljára módosítva 2019. november 25-én. <https://tinyurl.com/2j994vp8>

Lettország Alkotmánya¹²⁶ 115. cikkében az állam azon kötelezettségéből indul ki, mely szerint óvnia kell a *mindenkit megillető, jótékony környezetben való élethez fűződő jogot*. A megvalósítás eszköze a környezet állapotáról szóló információ biztosítása, valamint a környezet megőrzésének és fejlesztésének előmozdítása. Ezen felül a Preambulumban kifejezi, hogy *minden egyén* felelősséggel tartozik önmagáért, családjáért, a közjóért a többi ember, a jövő nemzedékek és a környezet iránt viselt felelősségteljes viselkedés által.

Magyarország Alaptörvényének¹²⁷ keretei között a *Nemzeti hitvallás* kitér többek között a Kárpát-medence *természeti örökségének védelmére, a jövő generációkért viselt felelősségre*, melynek része a *természeti erőforrások megőrzése*. T. Kovács Júlia és Téglási András szerint ez a rendelkezés a jövő nemzedékei mellett a jelenben élők életfeltételeinek megőrzésére is utal, összekötve így a két generációt. A természeti erőforrások gondos használata tekintetében úgy látják, hogy a Nemzeti Hitvallás a fenntartható fejlődés elvét idézi fel, mely megjelenik a későbbi Q) cikkben is. A kárpát-medence természeti örökségének megőrzése által úgy vélik, Magyarország extraterritoriális jelleggel vállal önmagára nézve kötelezettséget, tekintettel arra, hogy a Kárpát-medence földrajzi értelemben Magyarország területénél nagyobb területre terjed ki.¹²⁸

Az elemi rendelkezéseket részletező Alapvetés P) cikke bevezeti a *nemzet közös örökségének* koncepcióját, amelynek részét képezik a természeti erőforrások – különösen a termőföld, az erdők, a vízkészletek, a biológiai sokféleség és annak részeként a honos növény- és állatfajok – és a kulturális értékek, melyek megőrzése nem csak az állam, hanem mindenki kötelessége. Külön kiemeli a *termőföldet* és az *erdőket*, mely esetén a tulajdonszerzés, valamint azonosítás korlátait és feltételeit, illetve az integrált mezőgazdasági termelésszervezésre¹²⁹ és a családi gazdaságokra, más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény védi.

Az Alaptörvény alapjogokat rögzítő, *Szabadság és Felelősség* című része a XXI. cikkben deklarálja, hogy Magyarország elismeri és érvényesíti a *mindenkit megillető, egészséges környezethez fűződő jogot*. Ezt követően rendelkezik a *károkozás* kérdéséről, melynek értelmében, aki a környezetben kárt okoz, köteles a törvényes keretek között helyreállítani, vagy annak költségét viselni. Meg kell jegyezni, hogy Bándi Gyula szerint e rendelkezésekhez szorosan kapcsolódik az Alapvetés Q) cikke, amely többek között a nemzetközi béke és biztonság megteremtéséről, megőrzéséről, a nemzetközi jog és a magyar jog közötti összhang kialakításáról, illetve a nemzetközi jog általáno-

¹²⁶ Lettország Alkotmánya (*Satversme, Pūojpandōks*), elfogadva 1922. február 15-én. Legutoljára módosítva 2007-ben. <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution>

¹²⁷ Magyarország Alaptörvénye, elfogadva 2011. április 25-én.

¹²⁸ T. KOVÁCS Júlia – TÉGLÁSI András: „Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit” A Nemzeti hitvallás környezet- és természetvédelmi tárgyú rendelkezései. In: Patyi András (szerk.): *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás*. Budapest, Dialóg Campus, 2019. 165–183.

¹²⁹ Az integrált mezőgazdasági termelésszervezésről részletesen ld. CsÁK Csilla: Integrált mezőgazdasági termelésszervezés illetve az azt végző szervezetek. *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25.

san elismert szabályainak elfogadásáról szól. E tekintetben úgy látja, hogy a nemzetközi együttműködés és a békére törekvésnek elfogadott része a *fenntartható fejlődés* megvalósításának követelménye.¹³⁰ Magyarország Alkotmánybírósága számos elvet emelt ki a környezethez való jog érvényesítéséhez, védelméhez kapcsolódó interpretáció során. Szabó Marcel szerint a jog részét képezi ennek eredményeként a *visszalépés tilalma*, az *elővigyázatosság elve*, a *megelőzés elve*, a *szennyező fizet elve*. Az éghajlatváltozással szembeni harc kérdésében – tehát, hogy az állam köteles-e előzetes védelmi lépéseket tenni a visszalépés tilalma mellett – felidézi a Nemzeti hitvallás utódok iránti felelősséget megerősítő fordulatát, melyből levezethetőnek látja, hogy a döntéshozatal során tekintettel kell lenni a jövő nemzedékek érdekeire is.¹³¹ Csink Lóránt és T. Kovács Júlia a környezethez való jog magyarországi alkotmányos megjelenésének áttekintése során több elvet is kiemel, így a fenntarthatóságét, melynek érvényesülését szolgáló elvekként azonosítják a környezeti információhoz jutáshoz, valamint a döntéshozatalban való részvételhez fűződő jogokat.¹³² Bár jelen körben nem kívánok részletesen kitérni az Alkotmánybíróság esetjogára, mindazonáltal fontos fejlődésnek tekinthető, hogy a testület kezdetben önállósult és önmagában vett intézményvédelemnek tekintette a környezethez való jogot, ahol az állami kötelezettségek dominálnak az alanyi jogosultságokkal szemben.¹³³ Idővel azonban ez kiegészült annak elismerésével, hogy egyszerre tekinthető alanyi alapjognak – melynek mindenki az alanya – és az állammal szemben fennálló objektív intézményvédelmi kötelezettségének.¹³⁴

Románia Alkotmánya¹³⁵ a 35. cikkében kifejezi, hogy az állam elismeri mindenkinek jogát az *egészséges, megfelelően megőrzött és kiegyensúlyozott környezetre*. Az állam egyúttal köteles megfelelő jogszabályi háttérrel teremteni a jog érvényesítése érdekében, ezen felül megállapítja, hogy mind a természetes, mind a jogi személyek kötelesek megőrizni a környezetet. A 44. cikk alapvetően a tulajdonhoz való jogot szabályozza, de 7. pontjában kitér arra, hogy a környezet védelme korlátja lehet a jog élvezetének. A 135. cikk 2. pont e) alpontja szerint az állam köteles biztosítani a környezet megóvását és helyreállítását, illetve az ökológiai egyensúly megőrzését.

Szlovákia Alkotmányának¹³⁶ 44. cikkelye értelmében minden állampolgárnak joga van az *egészséges környezethez*. Mindenki köteles védeni és javítani a környezetet, illetve a kulturális örökség állapotát, továbbá senki nem veszélyeztetheti – a jogszabályban megállapított mértéket meghaladó módon – a környezetet, a természeti erőforrásokat

¹³⁰ BÁNDI Gyula: A környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia és az Alaptörvény fényében. *Acta Humana*, 2013/1. 85–86.

¹³¹ SZABÓ Marcel: Az egészséges környezethez való jog anyagi jogi és eljárásjogi kérdései az Alkotmánybíróság újabb gyakorlatában. *Acta Humana*, 2022/2. 90–91.

¹³² CSINK Lóránt – T. KOVÁCS Júlia: Paradigmaváltás a környezet alapjogi jellegében? *Jogelméleti Szemle*, 2013/4. 18–19.

¹³³ 28/1994. (V. 20.) AB határozat, 3. pont.

¹³⁴ 5/2022. (IV. 14.) AB határozat, 88. pont.

¹³⁵ Románia Alkotmánya (*Constituția României*), elfogadva 1991. november 21-én, módosítva 2003-ban. https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003

¹³⁶ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya (*Ústava Slovenskej republiky*), elfogadva 1992. szeptember 1-jén, legutoljára módosítva 2017. február 2-án. <https://www.torvenytar.sk/zakon-31>

és a kulturális emlékeket. Az állam feladata a természeti erőforrások, a mezőgazdasági területek, erdőterületek védelmére, melynek eszköze az ökológiai egyensúly fenntartása, a környezet hatékony gondozása, a vadon élő növény és állatfajok védelme. A *mezőgazdasági és erdőterületek* tekintetében *kiemelt védelmet* állapít meg, tekintettel arra, hogy nem megújuló természeti erőforrásokról van szó. E rendelkezések megvalósításának részleteit törvény által kell szabályozni. 45. cikkelyében megjelenik a *környezeti információhoz való jog*, melynek követelménye az időszerűség és teljeskörűség. Megemlítendő még a 4. cikkely, mely 1. pontjában az ásványi kincsek, barlangok, a földfelszín alatt található vízkészletek, a természetes gyógyforrások és folyóvizek tekintetében mondja ki, hogy azok az állam tulajdonát képezik. Az állam gyarapítja, kíméletesen, hatékonyan használja és megóvjá e kincseket, a természeti örökséget a következő generáció javára. A 2. pont tilalmat határoz meg az *állam területén található víztestekből* vett víz határon túli szállítóeszközökkel, csővezeték által történő szállítására, a személyes fogyasztás, fogyasztói csomagolásba töltött víz, illetve a humanitárius segítségnyújtáshoz vagy veszélyhelyzetben felhasznált víz kivételével.

Szlovénia Alkotmány¹³⁷ a 72. cikkében rögzíti az *egészséges környezethez való jogot*, mely mindenkit megillet, összhangban a jogszabályi rendelkezésekkel. Az állam köteles e jogot előmozdítani, jogszabály által meghatározva a környezeti és más tevékenységek módját, feltételeit, valamint károsítás esetén annak mértékét. Az eddig vizsgált alkotmányok közül egyedi módon rögzíti az állatokat érő kegyetlen bánásmódtól való védelmet, melyet jogszabály által kell biztosítani. A román alkotmányhoz hasonló módon, a tulajdonhoz való jogot szabályozó 67. cikkben itt is található kitétel arra nézve, hogy e jog élvezetének módját és kiterjedését meghatározza a gazdasági, társadalmi és környezeti funkciójának biztosítása.

3.3.2. Tagállamok, ahol más alapjog részeként jelenik meg a környezethez való jog

Viszonylag alacsonyabb azon tagállamok száma, melyek alkotmánya nem önálló módon, hanem egy másik alapjog részeként fogja fel a környezethez való jogot. Ez nem azonos az indirekt elismerés kategóriájával, mivel itt egy másik emberi jogból levezetve kerül kimondásra a környezethez való jog. E körbe tartozik Belgium Alkotmánya,¹³⁸ melynek 23. cikke értelmében mindenkit megillet a jog, hogy az emberi méltóságnak megfelelő módon éljen. Ennek megvalósítása érdekében a jogszabályoknak biztosítaniuk kell a megfelelő gazdasági, társadalmi és kulturális jogokat, ideértve többek között az egészséges környezet védelméhez fűződő jogot. Ezen felül a 7bis cikk értelmében a szövetségi állam különféle szintjeinek törekednie kell a fenntartható fejlődés társadalmi, gazdasági és környezeti aspektusainak megvalósítására, figyelembe véve a nemzedékek közötti méltányosságot. Tehát ennek fényében a belga alkotmányos rendszer

¹³⁷ A Szlovén Köztársaság Alkotmánya (*Ustava Republike Slovenije*), elfogadva 1991. december 23-án, legutoljára módosítva 2006-ban. <https://www.us-rs.si/media/constitution.pdf>

¹³⁸ Belgium Alkotmánya (*Belgische Grondwet, Constitution belge, Verfassung Belgiens*), elfogadva 1831. február 7-én, legutoljára módosítva 2017-ben. Title Ibis on the general political objectives of Federal Belgium, the Communities and the Regions. <https://tinyurl.com/mu94bjc3>

esetén a környezethez való jog az emberi méltóságnak megfelelő életkörülményekhez való jog részét képezi.

Horvátország Alkotmányal³⁹ 3. cikkében megnevezi a köztársaság alkotmányos rendjének legmagasabb szintű értékeit, melyek részét képezi a természet és a környezet megőrzése is. Az 50. cikk a tulajdonjog élvezetének korlátjaként jelöli meg egyebek mellett a természeti és emberi környezet, illetve az emberi egészség védelmét. Az 52. cikk értelmében különleges kulturális, történelmi, gazdasági vagy ökológiai értéket képvisel a tenger, tengerpart, a vizek, a levegő, az ásványi erőforrások és más természeti tőke, melyeket speciális védelemben kell részesíteni. A környezethez való jog szempontjából a 70. cikk tekinthető leginkább relevánsnak, amely *az egészséges élethez fűződő jogot* deklarálja. E jog mindenkit megillet, melynek garantálása érdekében *az állam köteles biztosítani a környezet egészségéhez szükséges feltételeket*. Ezen felül mindenki köteles – lehetőségeinek megfelelő mértékben – kiemelt figyelmet szentelni az emberi egészség, a humán és természeti környezet védelmének. A 135. cikk a helyi önkormányzatok feladatai körében kiemeli a környezet védelmét és állapotának javítását. A horvát alkotmány tehát *az egészséges – emberi – élethez fűződő joghoz* kapcsolja a környezet védelmét.

4. Összegzés

A fenti elemzés megmutatja, hogy az Európai Unió tagállamainak túlnyomó többsége alkotmányos szinten védi a szubsztantív értelemben vett környezethez való jogot, mely mellett sok esetben megjelennek az eljárási jogosultságok is. Huszonhétből nyolc tagállam – Ausztria, Dánia, Hollandia, Lengyelország, Luxemburg, Málta, Németország, Svédország – alkotmánya vagy belső jogi szabályai nem tartalmazzák, mindazonáltal Lengyelország alkotmánybírószági gyakorlata érinti a kérdést, míg Németország esetén, szövetségi szinten megjelenik Brandenburg tartomány alkotmányában. Öt tagállam – Ciprus, Észtország, Írország, Litvánia, Olaszország – alkotmánya esetén közvetett elismerésről beszélhetünk, tipikusan valamely más jog kreatív értelmezése által, amelyet a legújabb, fent említett fejlemények árnyalhatnak például Írország vagy Olaszország esetén. Tizenkét tagállam – Bulgária, Csehország, Finnország, Franciaország, Görögország, Lettország, Magyarország, Portugália, Románia, Spanyolország, Szlovákia és Szlovénia – közvetlenül és önálló emberi jogként deklarálja. E tekintetben szimbolikus jelentőségű, hogy Portugália – tehát egy európai uniós tagállam – alkotmányában jelent meg elsőként szubsztantív jogként történő megfogalmazásban. Végezetül két tagállam – Belgium és Horvátország – alkotmányában kifejezett módon említésre kerül a környezethez való jog, de más jog – előbbi esetén a megfelelő életkörülményekhez való jog, utóbbi esetén az élethez való jog – részeként. Végezetül valamennyi állam részese a környezethez való jog eljárásjogi oldalát deklaráló Aarhusi Egyezménynek.

A fenti eredmények természetesen változhatnak, bár nagy valószínűséggel csak olyan irányba, hogy még magasabbá válik a környezethez való jogot elismerő álla-

³⁹ A Horvát Köztársaság Alkotmánya (*Ustav Republike Hrvatske*), elfogadva 1990. december 22-én, legutóljára módosítva 2013-ban. <https://tinyurl.com/yypjvwje>

mok száma, például az ír népszavazás vagy a máltai módosítási kezdeményezés sikere esetén. Az alkalmazott kategóriák is relatívak annyiban, hogy szintén elképzelhető időközben a jog valamely módon történő elismerésének megvalósulása, így például Lengyelország esetén felmerülhet, hogy érdemes lehet a közvetetten elismerő országok körébe sorolni, tekintettel az alkotmánybírószági gyakorlatra.

Úgy gondolom, hogy e kiugróan magas arány már megalapozza a tagállami alkotmányos hagyomány létének elfogadását, különös tekintettel arra, hogy a jogot közvetlenül és önálló módon elismerő tagállamok alkotmányának száma a legmagasabb. A tagállami rendelkezések nem teljesen ugyanolyanok, érthető módon eltérő prioritásokat, alkotmányos értékeket tükröznek, de egy közös magként megjelenik a mindenkit megillető, egészséges környezethez való jog, melynek védelme az állam kiemelt feladata. Ezt megerősíti az ENSZ Közgyűlésének korábban említett 76/300. számú határozata is. Alapvetően közös jellemző, hogy *erősen antropocentrikus* megfogalmazást alkalmaznak, számos esetben az emberi élet és méltóság, valamint egészség, jólét összetevőjeként jelenik meg a jog megvalósítása, ezt változtatná meg, ha Írországban elfogadásra kerülne a természet jogainak elismerésére vonatkozó indítvány.

Több alkotmányban – így Finnország, Magyarország, illetve immáron Olaszország esetén – megjelenik a *biodiverzitás* védelme, Románia esetén az *ökológiai egyensúly megőrzése*. Hasonlóan közös elem az *örökség koncepciója*,¹⁴⁰ mely tipikusan a kulturális és természeti örökségre vonatkozik, hazánk esetén bevezetve a nemzet közös örökségének fogalmát. Franciaország, Görögország, Magyarország alkotmánya hivatkozik a *fenntarthatóságra*, továbbá a *jövő nemzedékek érdekei*, illetve a *generációk közötti méltányosság* helyet kapott Magyarország, Olaszország, Lettország, Csehország, Franciaország és Portugália alkotmányában. Magyarország és Szlovákia alkotmánya védelemben részesíti a *termőföldet, a vadon élő állat és növényfajokat, az erdőket és erdős területeket*,¹⁴¹ illetve a szlovák alkotmány ezen felül kitér a *víz* országhatáron történő nagyobb mennyiségű kivitelének korlátozására. Magyarország Alaptörvénye fellép a *szennyező hulladék elhelyezésével* szemben, Szlovénia alkotmánya rendelkezik az *állatkínzás tilalmáról*, illetve Franciaország Környezetvédelmi Chartája kitér az állam releváns, *európai és nemzetközi* fellépés Charta szellemiségében történő irányvonalára is. A vizsgált alkotmányok egyik legalapvetőbb közös eleme az *állam kötelezettségének* kimondása a jog biztosítására, védelmére nézve. Abban viszont eltérő megoldásokat láthattunk, hogy miként szélesítik a kötelezett kört. Magyarország, Bulgária és Románia kiindulási pontja, hogy a jog mindenkit megillet és egyúttal kötelez is, utóbbi alkotmánya e tekintetben megemlíti a természetes és jogi személyeket is. A *kötelezettségek tartalma* tekintetében a francia *Környezetvédelmi Charta* a legrészletesebb, mely kimondja a környezetnek való károkozás tilalmát, a következmények enyhítését és a helyreállítási kötelezettséget is. A francia *Környezetvédelmi Charta* egyedülálló módon közvetlenül utal az uniós és nemzetközi környezeti kötelezettségekre, de ez közvetetten levezethető a magyar Alaptörvényből is.

¹⁴⁰ Például Csehország, Finnország, Görögország, Magyarország, Szlovákia, Olaszország alkotmánya.

¹⁴¹ Az erdők védelme ezen felül Görögország alkotmányában is megjelenik.

Mindezek fényében tehát úgy vélem, helyénvaló annak elfogadása, hogy a környezethez való jog a tagállami alkotmányos hagyományok körébe tartozik, és ebből kifolyólag alkalmas az uniós jog – azon belül pedig különösen a Charta – aktualitásokra reagáló értelmezésére. A környezeti kérdések emberi jogi szempontból történő kezelése, azon belül is kifejezetten a környezethez való jog elismerése pedig a globális nemzetközi jog keretei között is kibontakozni látszik, habár jogilag nem kötelező formában. Amennyiben az EUB is ezen elgondolás fényében járna el, az esetlegesen kaput nyitna a környezeti-emberi jogi kérdések szélesebb körben történő, uniós kezelése előtt. Mindazonáltal e koncepción felül – vagy ennek további fejlődéseként – támogatandónak tartom az EP szándékát, mely szerint szükséges az Alapjogi Charta 37. cikkének módosítása. Ez egyrészt jobban illene az emberi jogokat felsoroló katalógusi jelleg koncepciójába, másrészt megkönnyíthetné az egyéni jogérvényesítés lehetőségét. Ennek fontosságát a fent említett Carvalho és társai ügy is alátámasztja, amely annak bizonyítékaként is felfogható, hogy a klasszikus, személyes érintettségen alapuló Plaumann-teszt nem alkalmas az olyan kiterjedt környezeti problémák kezelésére, mint az éghajlatváltozás vagy akár a biológiai sokféleség pusztítása, a szennyezés egyes formái, amelyek természetükből adódóan – ha különféle mértékben is – mindenkét érintenek.

Mindez azért sem lenne teljesen idegen az uniós jogtól, mert a környezethez való jog procedurális oldala tekintetében már megjelent egy emberi jogokon alapuló megközelítés, amely a jogalkotásban és az EUB joggyakorlatában is tetten érhető. Mindazonáltal ehhez nagyban hozzájárult az Aarhusi Egyezmény megvalósítására irányuló szándék, mely egy kötelező nemzetközi jogforrás – szemben a környezethez való jog szubsztantív értelemben történő, *soft law* jellegű globális elismerésével. Mindazonáltal maga az Aarhusi Egyezmény is felismeri Preambulumában, hogy az alapvető jogok, így az élethez való jog érvényesüléséhez nélkülözhetetlen a környezet védelme, továbbá mindenkét megillet, hogy egészségének és jólétének¹⁴² megfelelő környezetben éljen.

Mindezek mellett a téma alapvetően felveti az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozás kérdését is. Mindazonáltal úgy vélem, hogy utóbbi egy lassú, mint láthattuk, a gyakorlatban igen nehezen megvalósuló törekvés. Amennyiben a csatlakozás megtörténne, abban az esetben is fennmaradhatna azon probléma, hogy az EJEE sem tartalmazza közvetlenül a jogot, továbbá – amennyiben a jelenleg benyújtott keresetek elbírálása ezen nem változtat – e rendszer sem alkalmas olyan környezeti-emberi jogi problémák kezelésére, ahol nem áll fenn személyes – sokszor fizikai-földrajzi értelemben meghatározható – érintettség, miközben az adott káros hatás gyakorlatilag mindenkét érint, így a potenciális kérelmezőket is.

Mindent egybevetve láthatjuk, hogy a környezethez való jog európai elismerése tagállami szinten igen kiterjedt, ezzel szemben az uniós szintű deklaráció továbbra is várat magára, annak ellenére, hogy az Európai Parlament és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság is felvetette ennek szükségességét, melyhez magam is csatlakozom. Ezt erősíti a globális elismerés ténye, de az a jellemző is, hogy az uniós környezeti sza-

¹⁴² A magyar fordításban jólét szerepel, de indokoltabb az eredeti angol *'well-being'* kifejezésnek jobban megfelelő jóllét használata.

bályozás nagyban meghatározza a környezethez való jog érvényesülését, a tagállami környezetpolitikát és szabályozást, így adott esetben a tagállam környezethez való jog biztosítására irányuló kötelezettségeinek megvalósítását is. Épp ezért látom megalapozottnak legalább a tagállami alkotmányos hagyomány létének megerősítését, azzal, hogy a jog uniós jogrendben történő közvetlen felismerése egy komplex, sok esetben politikai jellegű folyamat, mely nem választható el az EU EJEE-hez való csatlakozásától sem, ezzel összefüggően pedig az Egyezmény jegyzőkönyvvel való módosításának kérdésétől. Jelenleg tehát a magas szintű környezetvédelem követelményei jelennek meg az Európai Unióban, nem a környezethez való, egyéni és közösségekkel kapcsolatos, kollektív emberi jog.

A SHARENTING FOGALMA, ÁTTEKINTÉSE ÉS SZABÁLYOZÁSA NEMZETKÖZI KONTEXTUSBAN*

LENDVAI Gergely Ferenc
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

1. Előzetes gondolatok a *sharenting* kutatása kapcsán

Mi a *sharenting*?¹ A téma bevezetéséhez javaslok példának hozni pár, a szakirodalomban is feldolgozott esetet. A *Wren Eleanor* nevet viselő, jelen cikk megírásakor 17,1 millió követővel rendelkező TikTok profil szinte kizárólag a fiókot üzemeltető Jacquelyn két, 4-5 éves korú gyereket ábrázolja. A videókon gyakran ellentmondásos tartalmak jelennek meg² – így például Wren, a kislány tamponokkal játszik vagy hiányos öltözetben fürdetik – az e tartalmak rosszindulatú felhasználására figyelmeztető kommenteket pedig azonnal törli a honlap adminisztrátora, feltételezhetően a szülő.³ Iskolapeldája a *sharenting*nek Gwyneth Paltrow esete is, aki egy szelfit osztott meg Instagram követőivel, amelyet lányával együtt készített.⁴ Az eset jelentősége az e tanulmányban később taglalt interperszonális, szülő-gyermek közötti konfliktus⁵

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-3 kódszámú egyetemi kutatói ösztöndíj programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ A fogalomnak nincs egyszerű és pontos magyar megfelelője, így a továbbiakban is e formában használom, eltekintve az idegen nyelvű kifejezés kiemelésétől.

² E.J. DICKSON: A Toddler on TikTok Is Spawning a Massive Mom-Led Movement. *Rolling Stone*, 2022. július 21. <https://shorturl.at/uX035>.

³ BARNÓCZKI Brigitta: Anya, mit gondoltál? – Ma sem védi semmi rendesen a gyerekeket a túlposztoló szülőktől. *Telex*, 2023. október 9. <https://shorturl.at/kxH06>.

⁴ Giulia RANZINI – Gemma NEWLANDS – Christoph LUTZ: Sharenting, Peer Influence, and Privacy Concerns: A Study on the Instagram-Sharing Behaviors of Parents in the United Kingdom. *Social Media + Society*, Vol. 6., No. 4. (2020); Kamil KOPECKY et al.: The Phenomenon of Sharenting and Its Risks in the Online Environment. Experiences from Czech Republic and Spain. *Children and Youth Services Review*, Vol. 110. (2020).

⁵ Ralf DE WOLF: Contextualizing How Teens Manage Personal and Interpersonal Privacy on Social Media. *New Media & Society*, Vol. 22., No. 6. (2019) 1058–1075.

nyilvánosságában rejlik; a színésznő lánya ugyanis kommentben figyelmeztette anyját, hogy beleegyezés nélkül nem posztolhat róla képet, utalva arra, hogy ezt már korábban megbeszélték,⁶ mire Paltrow annyit válaszolt: „Nem is látszik rajta az arcod!”⁷ Megemlíthető még Cristiano Ronaldo is; a focista legnagyobb fiáról 2021-ig 213 képet közzölt, közel 300 millió követő elé tárva a fiú mindennapjait.⁸ Jorge és társai kvalitatív tartalomelemzéséből pedig kiderül, hogy a fiúból lényegében egy alternatív „sztárt” csinált apja a róla való folyamatos posztolással, és arcképét rendszeresen felhasználják mémekhez és egyéb szatirikus tartalmakhoz is⁹ – olyan webhelyeken, amelyekre a fiú nem is regisztrálhatna a platformok szabályai szerint.

A sharenting ugyanakkor nem csak (internet-)celebritásokat érint. Anna Brosch,¹⁰ lengyel kutató példának hozza azt a lengyel férfit, akit 2017 áprilisában három hónap szabadságvesztésre ítélték, mert kétéves fiáról olyan képet tett közzé a Facebookon, amelyen a fiú meztelenül áll, egyik kezében egy sörösüveget, másik kezében saját genitáliáját fogva.¹¹ Az obszcén tartalmakon túl Kamil Kopecky és szerzőtársai kiemelik a sharenting xenofób, rasszista és diszkriminatív aspektusát is, hivatkozva egy csehországi esetre.¹² Az ügy fókuszában egy videó áll, amelyen egy férfi „verd meg rendesen, törd el pár csontját, ne öld meg... tudod kik a »romák«?” szöveggel bátorítja lányát, hogy egy baseball-ütővel püföljön egy párnát. A videót több ezer alkalommal osztották meg Facebookon. Végül kiemelhető, az egyik letragikusabb *sharenting* eset is, a DaddyOFive YouTube-csatorna története. A 2015-ben létrehozott csatornát, amely mintegy 750 000 feliratkozóval rendelkezett 2017-ben, két szülő, Mike Martin és felesége Heather üzemeltették, jellemzően családi és „prank” (heccelés) tartalmakat osztottak meg magukról és öt gyermekükről, három fiúkról és két lányukról.¹³ A szülők ugyanakkor gyakran összemosták az abúzus és a *prank* közti éles vonalat, ennek kárvallottja az esetek többségében a legkisebb fiú, Cody volt.¹⁴ Az édesapa több videóban is agresszíven üvölt és átkozza Cody-t, mivel állítása szerint rosszul viselkedett (ugyanakkor ennek előzményeit gyakran nem közlik a videóban), a fiú pedig sírva menekül apja előtt, többször kérve őt, hogy ne vegye fel a hektikus jelenetet. Egyes videóknak az apa lökdöste legkisebb fiát, idősebb testvéreit pedig arra bízta, hogy üssék

⁶ „Mom we have discussed this. You may not post anything without my consent.” azaz „Anyá, ezt már megbeszéltük. A beleegyezésem nélkül nem tehetsz közzé semmit.”

⁷ „You can’t even see your face!”

⁸ Ana JORGE – Lidia MARÔPO – Filipa NETO: ‘When You Realise Your Dad Is Cristiano Ronaldo’: Celebrity Sharenting and Children’s Digital Identities. *Information, Communication & Society*, Vol. 25., No. 4. (2022) 516–535.

⁹ Uo. 522–530.

¹⁰ Anna BROSCHE: Sharenting – Why Do Parents Violate Their Children’s Privacy? *The New Educational Review*, Vol. 54, No. 4. (2018) 78–79.

¹¹ Monika SZCZUROWSKA: Pierwszy w Polsce wyrok za umieszczenie kompromitujących zdjęć dzieci na Facebooku. *Social Press*, 2017. április 10. <https://tinyurl.com/mryd9x3m>

¹² KOPECKY et al. (2020) i. m.

¹³ Rachel DUNPHY: DaddyOFive YouTube Abuse Controversy, Explained. *NY Mag Intelligencer*, 2017. április 28. <https://tinyurl.com/389dnabx>

¹⁴ DUNPHY (2017) i. m.

Cody-t. A csatornát több panaszbejelentést követően letiltotta a YouTube,¹⁵ a két szülőt pedig elítélték gyermekbántalmazásért, amelyért öt év felfüggesztett szabadságvesztést szabtak ki rájuk.¹⁶ A szülőket nem rendítette meg – a szigorúnak nem mondható – büntetés; 2018-ban Twitch csatornát indított a két szülő, 2023-ban pedig az apa „The Martin Family” néven újabb csatornát indított, amelynek mottója: „IGEN mi vagyunk a DADDYOFIVE KIDS, de már nem vagyunk többé gyerekek.”

A *sharenting* a fenti eseteken keresztül behatárolható, kontextualizálható – a példákon keresztül megismerhető a média szerepe a *sharenting* kapcsán, a celebritások és gyermekeik nyilvános „csörtéi” az online térben, a *sharenting* „legújabbmédia” jelenségé válása és sötét oldalai is.¹⁷ E tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a *sharenting*et ne mint egyedi internetes jelenséget mutassam be, hanem mint egy velünk élő, létező, normalizált,¹⁸ elfogadott és adott digitális jelenséget. Egy olyan jelenséget, amely átível az internetes korszakokon, a mindennapi felhasználó digitális létezésének alappillére, amelyet nem „tetszik” gombok megnyomásában, híres esetekben vagy megosztásokban, hanem társadalmi hatásokban, transzdiszciplináris megközelítésben érdemes elemezni és vizsgálni. Tanulmányom célját tekintve ambiciózus: áttekinteni a *sharenting* jelenségét a társadalomtudomány kutatásainak tükrében és beható képet adni egy olyan jelenségről, amely mindannyiunkat érint.

2. Bevezetés

Jelen írásban a *sharenting* témakörének feldolgozására vállalkozom, különösen a nemzetközi szabályozásra tekintettel. A tanulmány szerkezetét tekintve többlépcsős. Először a *sharenting* fogalmának körbejárására teszek kísérletet, bemutatva a társadalomtudományos publikációkban rendre hivatkozott koncepciókat. E körben magam is vállalkozom, hogy a fogalmak szintetizálásán keresztül egy újabb, az eddigi definíciókban szereplő lényeges elemeket összesítő fogalmat javasoljak, ezzel elősegítve „a kutatási eredmények általánosságának és alkalmazhatóságának, valamint a hozzájuk való hozzáférésnek a növelését.”¹⁹ Ezt követően a *sharenting*re vonatkozó kutatások irányait ismertetem a fentebb taglalt szempontok szerint, különös részletességgel a *sharenting* egyik legkevésbé feldolgozott területére, a jogtudományt, azon belül is a nemzetközi szabályozást érintő kérdésekre tekintettel. Tanulmányom végén egy huszonkét pontból álló javaslatcsomagot kínállok, amely útmutatóként szolgálhat mind a szülők, mind a

¹⁵ Alex HERN: FamilyOfFive: YouTube Bans ‘pranksters’ after Child Abuse Conviction. *The Guardian*, 2018. július 19. <https://tinyurl.com/28c7e8ux>

¹⁶ Daniel VICTOR: Children Taken From Maryland Couple After YouTube ‘Prank’ Videos. *The New York Times*, 2017. május 3. <https://t.ly/cFP9z>

¹⁷ Andra SIBAK – Keily TRAKS: The Dark Sides of Sharenting. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, Vol. 11., No. 1. (2019) 115–121.

¹⁸ Tama LEAVER: Born Digital? Presence, Privacy, and Intimate Surveillance. In: John HARTLEY – W. QU (eds.): *Re-Orientations: Translingual Transcultural Transmedia. Studies in narrative, language, identity, and knowledge*. Shanghai, Fudan University Press, 2015. 149–160.

¹⁹ Carina WYBORN et al.: Understanding the Impacts of Research Synthesis. *Environmental Science & Policy*, Vol. 86 (2018) 72.

szabályozók számára, hogy a sharenting negatív hatásai és potenciális veszélyei mérésélkelhetőek, vagy akár elkerülhetőek legyenek.

A javaslatcsomag keretein belül a kutatási területek hazai bővítését is ajánlom. Ennek két oldalról látom kiemelt szükségességét. Egyfelől, osztva Karen Robinson és munkatársai gondolatait, az ún. „*research gaps*” (találó magyar fordítás hiányában, „kutatási rések”) feltárása egy adott területet érintő kutatási menetrend kidolgozásának szükséges lépése.²⁰ Másfelől, a hazai, kifejezetten sharentingre vonatkozó kutatások száma és azoknak idézettsége rendkívül alacsony mind világ-, mind regionális téren. Ennek komplex okait a tudománymetria művelői pontosabban meg tudják állapítani,²¹ mindenesetre tanulmányom proaktív célkitűzésként ösztönözni kívánja a hazai kutatókat, hogy a sharenting kapcsán általános és a későbbiekben kiemelt, specifikus kutatásokat végezzenek. Vallom, és Cataldo és társainak sharenting-tudománymetriáját elemző tanulmányából is kiderül:²² az a tény, hogy a sharentinget érintő nemzetközi publikációk száma ugrásszerűen megnőtt az utóbbi években,²³ nagyszerű lehetőséget biztosít arra, hogy a hazai kutatások új kutatási perspektívákat (és kihívásokat) és a magyarországi szülők számára is hasznosítható eredményeket proponáljanak. E tanulmány tehát tudományos diskurzusra invitálja a hazai tudósokat és szakembereket, bízva abban, hogy az e tanulmányban prezentált eredmények hasznos alapanyagként szolgálnak majd a jövőbeni magyarországi sharenting-kutatások számára.

Jelen kutatás módszertanilag irodalmi áttekintésre épül.²⁴ A választott módszertan alkalmas arra, hogy a sharenting fogalmát, a sharenting-diskurzus jelenlegi állapotát és a sharentinget érintő témaköröket alaposan, jól körbehatároltan összefoglalja. A szakirodalom kiválasztásánál kiemelt jelentőséggel bírt, hogy a tanulmányok SCOPUS-indexáltak legyenek, illetve a nemzetközi tudományos közegben elismert és megbízható adatbázisokban szerepeljenek. Az áttekintés alapjául kulcsszó-keresést alkalmaztam, az adatbázisok „kapcsolódó tanulmányok” lehetőségeit implementálva. A kulcsszó minden adatbázisban történő keresés során a sharenting volt. A szűk, egy itemből álló kulcsszó keresés oka, hogy jelen kutatás nem kíván túlterjeszkedni a sharenting határain, így nem kíván kitérni különösen a családinfluencerek megítélésére, a gyerekképek történelmi hagyományainak vizsgálatára vagy éppen a gyerekek reklámokban vagy politikai hirdetésekben történő szerepeltetésére.

²⁰ Karen A. ROBINSON, Ian J. SALDANHA és Naomi A. MCKOY: Development of a Framework to Identify Research Gaps from Systematic Reviews. *Journal of Clinical Epidemiology*, Vol. 64, No. 12 (2011) 1325.

²¹ Ld. DEMETER Márton: The Winner Takes It All: International Inequality in Communication and Media Studies Today. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, Vol. 96, No. 1 (2018): 37–59.

²² Ilaria CATALDO et al.: From the Cradle to the Web: The Growth of ‘Sharenting’—A Scientometric Perspective. *Human Behavior and Emerging Technologies* (2022) 1–12.

²³ CATALDO et al. (2022) i. m. 4.

²⁴ Hannah SNYDER. Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, Vol. 104 (2019) 333–339.

3. A *sharenting* konceptualizálása: fogalmi kísérletek és alkalmazásuk

A *sharenting* mint szó az angol „*share*” (osztani, megosztani) és a „*parenting*” (nevelés, szülőség, szülővé válás) szavak összeolvasztásának²⁵ eredménye.²⁶ A *sharenting* kifejezés eredetével kapcsolatban ellentmondó információkkal találkozhatunk. Az Oxford English Dictionary (OED) szerint az első megjelenése a kifejezésnek 2010-re datálható,²⁷ probléma ugyanakkor, hogy a megjelölt forrás a Wayback Machine internet-archívumot felkeresve nem létezik. Sokkal valószínűbb tehát, hogy a szakirodalomban is több helyütt hivatkozott²⁸ első megjelenése a *sharenting* kifejezésnek Steven Leckart 2012. május 12-i cikke volt.²⁹ A cikk elsősorban azt kívánta feltárni, hogy a szülők milyen tartalmakat posztolnak gyermekeikről a Facebookon. E cikkben használja a *sharenting* szót Leckart mint az *overshare* („*over*” + „*share*”) és a *parenting* szó kombinációja, utalva azokra a gyermekeket ábrázoló tartalmakra, amelyeket szülők túlzott mennyiségben osztanak meg közösségi médiafelületükön.³⁰

A *sharenting* fogalmára több szakirodalmi forrásban is egyes angol nyelvű szótárak definícióit javasolják.³¹ A szakirodalom elsősorban két forrást említ e körben: a Collins Dictionary-t (CD) és a már fentebb ismertetett OED-t. A CD 2014-ben regisztrált fogalma szerint a *sharenting*: „*a közösségi média szokásos használata a gyermekekről szóló hírek, képek stb. megosztására.*”

A CD fogalmának fő elemei tehát, hogy a *sharentinget* végző személyek (1) gyermekekről, (2) híreket, képeket és egyéb információkat, (3) megosztanak (talán a „posztolnak” helyesebb kifejezés lenne), (4) a közösségi média, (5) „szokásos” (*habitual*) használata során. Többek között e fogalmat Anna Brosch kritizálta, annak tág megfogalmazása miatt,³² ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a CD definíciója általánosságban véve tartalmazza a *sharenting* generális kritériumait. Kérdéses ugyanakkor, hogy mit takar pontosan a közösségi média „szokásos” használata. Fox és Hoy szerint ez egyfajta kiterjesztésnek értelmezhető arra nézve, hogy egyes szülők számára a gyermekekkel

²⁵ SevİM ÇİMKE – D. Y. GÜRKAN – SevİNÇ POLAT: Child Rights Neglect in Social Media: Sharenting. *Güncel Pediatri*, Vol. 16, No. 2. (2018) 261–263.

²⁶ Alicia BLUM-ROSS – Sonia LIVINGSTONE: ‘Sharenting,’ Parent Blogging, and the Boundaries of the Digital Self. *Popular Communication*, Vol. 15., No. 2. (2017) 110–125.

²⁷ Sharenting, n. Meanings, Etymology and More. *Oxford English Dictionary*, 2022. https://www.oed.com/dictionary/sharenting_n?tab=etymology

²⁸ Muge MARASLI et al.: Parents’ Shares on Social Networking Sites About Their Children: Sharenting. *The Anthropologist*, Vol. 24., No. 2. (2016) 399.; Kip KLINE: Ecstatic Parenting: The ‘Shareveillant’ and Archival Subject and the Production of the Self in the Digital Age. *Ethics and Education*, Vol. 15., No. 4. (2020) 464.

²⁹ Steven Leckart: The Facebook-Free Baby. *The Wall Street Journal*, 2012. május 12. <https://t.ly/Wbfra>.

³⁰ RANZINI et al. (2020) i. m.

³¹ Alexa K. Fox – M. G. Hoy: Smart Devices, Smart Decisions? Implications of Parents’ Sharenting for Children’s Online Privacy: An Investigation of Mothers. *Journal of Public Policy & Marketing*, Vol. 38., No. 4. (2019) 414–415.; KOPECKY et al. (2020) i. m.; Antonio GATTO – Antonio CORSELLO – Pietro FERRARA: Sharenting: Hidden Pitfalls of a New Increasing Trend– Suggestions on an Appropriate Use of Social Media. *Italian Journal of Pediatrics*, Vol. 50., No. 1. (2024).

³² BROSCH (2018) i. m. 75–78.

kapcsolatos tartalmak megosztása szerves része a szokásos közösségi médiahasználatnak.³³ Ranzini és szerzőtársai e hipotézist kutatták empirikusan és megerősítették Fox és Hoy tézisé,³⁴ azaz a „szokásos” – bár talán túlságosan is absztrahált eleme a CD fogalmának – összességében arra utal, hogy a legtöbb szülő nem választja el a közösségi médiafelületek általánosnak vélt használatát, így a chatelést, ismerősökkel kapcsolatba lépést, tartalomfogyasztást és a sharentinget, azaz a közösségi médiahasználat egyik, általános funkciójaként tekint rá.

Az OED 2022-ben regisztrálta a szót a szótárban,³⁵ így nagyobb forrásbázis alapján tudták megalkotni a fogalmat: „A gyermekről szóló hírek, képek vagy videók megosztásának tevékenysége vagy gyakorlata a közösségi oldalakon.”

Az OED fogalom nagyban hasonlít a CD 2014-es fogalmára, azzal a különbséggel, hogy előbbi kiemeli a megosztás „aktív” gyakorlatát, utalva arra, hogy a *sharenting tevékenység*, illetve *explicit*e megemlíti, hogy a *sharenting* videó is lehet. Fontos ugyanakkor kihangsúlyozni, hogy az OED fogalom nem tartalmazza a „szokásos” kifejezést, ellenben kapcsolódó fogalomként említi az „*overshare*”-t.

A szakirodalomban több fogalmi kísérletet is használnak. Egyik kiemelkedő, rendszeresen idézett szakirodalmi fogalom Stacey B. Steinbergtől származik. Steinberg az alábbiak szerint definiálja a *sharenting*et: [*A sharenting*] *egy kifejezés, amelyet annak leírására használnak, hogy sok szülő megosztja gyermekei életének részleteit az interneten.*³⁶

A fogalom újítása, hogy a közösségi médiát helyettesíti az „internettel.” A definíció kitérítése lehetőséget teremt arra, hogy a sharentinget ne csupán mint közösségi médiajelenséget, hanem jóval inkább internetes jelenségként lehessen értelmezni. A CD vagy az OED definíciói szerint ugyanis például egy nyilvánosan elérhető blogon, egy képmegosztóportálon vagy az egyes csevegőalkalmazások nyilvános csoportjaiban nem számítanak *per definitionem* sharentingnek.³⁷ E fogalomtartalomnak megfelelő terminust használ Blum-Ross és Livingstone is,³⁸ azaz a sharenting az, amikor szülők magukról és gyermekeikről információkat osztanak meg online. Többek között erre a fogalomra épített Barnes és Potter is, akik az ausztrál szülők tekintetében végeztek sharenting-kutatást, amelyben a sharentinget olyan tevékenységként írták le, amikor a szülők fotókat, videókat, történeteket és információkat osztanak meg gyermekeikről.³⁹ Zhao Peng fontos elemmel egészíti ki az információk megosztásáról szóló fogalmi ele-

³³ FOX-HOY (2019) i. m.

³⁴ RANZINI et al. (2020) i. m.

³⁵ GATTO et al. (2024) i. m.

³⁶ Stacey B. STEINBERG: Sharenting: Children’s Privacy in the Age of Social Media. *Emory Law Journal*, Vol. 66., No. 4. (2017) 842.

³⁷ Ld. ehhez: Davide CINO – Laura FORMENTI: To Share or Not to Share? That Is the (Social Media) Dilemma. Expectant Mothers Questioning and Making Sense of Performing Pregnancy on Social Media. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, Vol. 27., No. 2. (2021) 491–507.

³⁸ BLUM-ROSS–LIVINGSTONE (2017) i. m. 110.

³⁹ Renee BARNES – Anna POTTER: Sharenting and Parents’ Digital Literacy: An Agenda for Future Research. *Communication Research and Practice*, Vol. 7., No. 1. (2020) 12.

met.⁴⁰ A szerző szerint a *sharenting*et olyan kommunikációs magatartásként kell meghatározni, amelynek során a szülők gyermekeik személyes adatait nyilvánosságra hozzák „közvetített” platformokon (*mediated platforms*).⁴¹ Itt különösen fontos aláhúzni az információk megosztásának nyilvános jellegét, hiszen a *sharenting* később tárgyalandó veszélyeinek alapja éppen a gyermekekről szóló tartalmaknak a széleskörű nyilvánossághoz való eljutása. Szintén kiemelendő, hogy Peng leszűkíti a *steinbergi* fogalmat a gyermekek személyes információra.⁴² E helyütt ugyanakkor aláhúzendó, hogy a *sharenting* veszélyei és problémás hatásai túlterjeszkednek az adatvédelmi kérdéseken, így talán javasolt lehet, hogy a személyes adatok inkább példálózva lenne érdeemes implementálni a fogalomba. A *steinbergi* fogalmat részben, az alanyi körre nézve kitágítja Emma Nottingham,⁴³ aki szerint a szülők mellett kifejezett fogalmi elemként lenne szükséges megemlíteni a gyermekek gondviselőit is. Fox és Hoy e fogalmat az alanyi körre nézve tesz egy, később önálló kutatásnak alapul szolgáló javaslatot;⁴⁴ a szerzők szerint ugyanis a *sharenting* nem korlátozható csupán a szülői körre, hanem ki kell terjedniük a nagyszülőkre is (ezt a szakirodalom *grandsharenting*nek hívja).⁴⁵

Romero-Rodríguez és szerzőtársai a CD-fogalomhoz közelítik saját definíciójukat. Szerintük a *sharenting* gyakorlata a (kiskorú) gyermekekkel vagy a gyermekneveléssel kapcsolatos tartalmak megosztására utal az online közösségi médiában.⁴⁶ A szerzők fogalma szerint a *sharenting*nél megemlítenő, hogy kiskorú gyermekekről közölnék képeket a szülők.⁴⁷ Ez a passzus különösen fontos, hiszen a CD, OED, Steinberg és Blum-Ross és Livingstone fogalmak sem húzzák alá, hogy a *sharenting* jelensége a kiskorúakról közölt képeket érintik elsősorban. Bár tág értelmezésben valóban *sharenting*nek minősülhet az, ha egy 85 éves édesapa büszkén posztolja egy, az 55 éves lánya egyetemi tanárrá avatásán készült képét az Instagram felületén, ez a *sharenting* jóval kevesebb aggályt vet fel, mint egy szülő videóposztja, amelyben két éves lánya bőrbetegségének gyógyulásáról tájékoztat egy aggódó szülőkből álló nyilvános Facebook-csoportot. Elsőként Anna Brosch,⁴⁸ később Tartari és társai fogalmazták

⁴⁰ Zhao PENG: Your Growth Is My Growth: Examining Sharenting Behaviours from a Multiparty Privacy Perspective. *Communication Research and Practice*, Vol. 9., No. 3. (2023) 271–289.

⁴¹ PENG (2023) i. m.

⁴² Uo.

⁴³ Emma NOTTINGHAM: Dad! Cut that Part Out! Children’s Rights to Privacy in the Age of ‘Generation Tagged’: Sharenting, Digital Kidnapping and the Child Micro-Celebrity. In: Jane MURRAY et al. (eds): *The Routledge International Handbook of Young Children’s Rights*. London, Routledge, 2019. 1–14.

⁴⁴ Luna STAES – Michel WALRAVE – Lara HALLAM: Grandsharenting: How Grandparents in Belgium Negotiate the Sharing of Personal Information Related to Their Grandchildren and Engage in Privacy Management Strategies on Facebook. *Journal of Children and Media*, Vol. 17., No. 2. (2023) 192–218.

⁴⁵ FOX–HOY (2019) i. m.

⁴⁶ José-M. ROMERO-RODRÍGUEZ et al.: Sharing Images or Videos of Minors Online: Validation of the Sharenting Evaluation Scale (SES). *Children and Youth Services Review*, Vol. 136. (2022) 1.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ BROSCH (2018) i. m.

meg,⁴⁹ hogy a fogalomnak kötelező eleme kell, hogy legyen az a tény, hogy a sharenting potenciálisan veszélyes vagy káros lehet a gyermekek számára.⁵⁰ Brosch definíciója, amelyre többen is visszautalnak,⁵¹ az alábbiak szerint szól: „A szülők sok részletes információt tesznek közzé gyermekeikről fényképek, videók és posztok formájában a közösségi médián keresztül, ami sérti a gyermekek magánéletét.”⁵²

Bár Brosch fogalma kétségtelenül egyedülálló abban a tekintetben, hogy elsőként határozza meg fogalmi elemként a gyermekek jogainak megsértését, túlságosan is egyoldalúan ítéli meg a szerző a sharenting – szerinte kizárólagosan negatív – hatásait.

Israni és szerzőtársai a szülők szemszögéből közelítik meg a fogalmat, leszűkítve a sharentinget a nevelésről szóló online közlésekre.⁵³ Ehhez hasonlóan szűkítő tevékenységi kört említ Thimm, aki szerint a sharenting definíciója a következő: a szülők a közösségi médiát gyermekeik életének megvitatására (*discuss*) használják a gyermekeikről személyes információkat közlő szöveges bejegyzések, fényképek és videók megosztásával.⁵⁴ Bár a potenciális veszélyekre és közvetetten az adatvédelmi kérdésekre való utalás kifejezetten üdvözlendő és összhangban van Peng és Brosch fogalmaival, a thimmi fogalom túlságosan is leszűkíti a tevékenység körét, mivel a *sharenting tartalma nem kizárólag a szülők egymás közti diszkusszióján alapszik, sőt, ez csak egy igen kis szelete a sharenting tartalmaknak*, arról nem is beszélve, hogy az elméleti⁵⁵ és empirikus kutatások eredményei alapján az ilyen típusú diskurzusoknak jellemzően több pozitívuma,⁵⁶ mint negatívuma van.⁵⁷ Ugyan a szülők perspektívájából valóban kiemelkedő jelentőségű, illetve a *sharenting* pozitív aspektusainak szempontjából elengedhetetlen kiemelni a nevelésről szóló tájékoztatás lehetőségét, véleményem szerint, e fogalom nem ragadja meg pontosan a „gyermek” mint a sharenting *szubjektumának* fontosságát.

⁴⁹ Morena TARTARI – Anita LAVORGNA – Pamela UGWUDIKE: Share with Care: Negotiating Children’s Health and Safety in Sharenting Practices. *Media, Culture & Society*, Vol. 45., No. 7. (2023) 1453–1470. Uo. 1454.

⁵⁰ Uo.; Anita LAVORGNA et al.: Criminogenic and harm-enabling features of social media platforms: The case of sharenting practices. *European Journal of Criminology*, Vol. 20., No. 3. (2022) 1041.

⁵² BROSCH (2018) i. m. 78.

⁵³ Sonoo ThadaneY ISRANI et al.: Equity, Inclusivity, and Innovative Digital Technologies to Improve Adolescent and Young Adult Health. *Journal of Adolescent Health*, Vol. 67., No. 2. (2020) 4–6.

⁵⁴ C. THIMM: Mediatized Families: Digital Parenting on Social Media. In: N. DETHLOFF: *Families and New Media. Juridicum – Schriften zum Medien-, Informations- und Datenrecht*. Wiesbaden, Springer, 2023.

⁵⁵ Sebastian WACHS et al.: Online Correlates of Cyberhate Involvement among Young People from Ten European Countries: An Application of the Routine Activity and Problem Behaviour Theory. *Computers in Human Behavior*, Vol. 123. (2021); KOPECKY et al. (2020) i. m. 3.

⁵⁶ Fuat AYDOĞDU – Beyza Şanal GÜNGÖR – Türkan Ayhan Öz: Does Sharing Bring Happiness? Understanding the Sharenting Phenomenon. *Children and Youth Services Review*, Vol. 154. (2023); SHIBAK–TRAKS (2019) i. m.

⁵⁷ Ehhez ld. Amina WAGNER – Lisa Alina GASCHÉ: Sharenting: Making decisions about other’s privacy on social networking sites. *Multikonferenz Wirtschaftsinformatik, 8 March 2018. (Conference proceedings.)* Lüneburg, 2018. 977–988.

A következőkben a fenti fogalmak szintetizálására tesztek kísérletet. Ehhez érdemes a *sharentinget* öt nagy kérdés alapján felosztani: (1) *ki* végzi a *sharentinget*? (2) aki végzi, *mit* csinál? (3) mi a *tartalma* a tevékenységnek? (4) *ki az érintett kör*, aki a *sharenting tárgyául* szolgál? (5) *hol* zajlik a *sharenting*?

Az első kérdés tekintetében három értelmezés adott. Az első, legszűkebb értelmezés szerint *sharentinget* csak szülők végeznek. Ennek fogalmi levezetése logikusnak hat, a kutatások döntő többsége is elsősorban a szülők tevékenységét és magatartását vizsgálja. A második, szűk értelmezés szerint a *sharenting* alanyi köre kiterjed a szülőkön túl egyéb gondviselőkre (így például a gyermeknevelésben aktívan részt vevő keresztszülőre) vagy akár nagyszülőkre is. Ez az interpretáció alkalmasabb arra, hogy a *sharentinget* holisztikus perspektíván keresztül lehessen vizsgálni, ugyanakkor lingvisztikai értelemben okozhat feszültséget, hogy rokonra nézve mennyiben alkalmazható ugyanúgy a *sharenting*, mint egy szülőre. Végül megemlíthetjük a tág értelmezést is, amely szerint a *sharentingelő* személy lényegében bárki lehet, aki egy gyermekről képet posztol. A tág értelmezést azért nem javasolt használni jelen esetben, mert túlságosan is ködössé teszi a szülő/nevelő-gyermek kapcsolat fontosságát. A három értelmezés természetesen nem fedi le hermetikusan az összes lehetséges esetkört. Kérdéses lehet, hogy *sharentingnek* nevezhetjük-e a három kategória alapján, ha egy 26 éves nővér, aki mindenben segíti testvéreit, kipszolja Instagramra, hogy 4 éves húga bőszen legyeket kerget házuk kertjében. A probléma e helyütt nem a diszkrét viszonyból fakad, jóval inkább a nevelés (*parenting*) értelmezéséből, azaz, hogy egy 26 éves nővér – ha nem is szigorú értelmezésben – interpretálható-e egyáltalán 4 éves húga nevelőjeként.

A második kérdés kapcsán, azaz mit csinál az, aki *sharentinget* végez a fenti definíciók összességében – egy-két kevésbé pontos kísérletet leszámítva – szubsztanciálisan megegyeznek. Ennek értelmében a *sharenting* minden esetben aktív tevés, amely elsősorban információk megosztását jelenti. E helyütt ugyanakkor feltétlenül javasolt a megosztás nyilvános jellegére is kitérni.⁵⁸ Központi kérdés, egyben feltétel is, hogy a *sharenting* széles körhöz elérjen, azaz lényegében kilépjen a *sharentingelő* és a gyermek kapcsolatából és potenciálisan elérhető legyen egy nagyobb nyilvánosság számára. A potenciálisan szó kiemelésének oka, hogy a *sharenting* fogalmának nem része, hogy tartalom valóban elérjen sokakhoz. Példával bemutatva, egy budapesti anya, aki videókat oszt meg kisfiáról a Facebookon, nem akkor végez *sharentinget*, ha ezt a videót Sopronban vagy akár Svédországban más felhasználók megnézik, hanem akkor, amikor nyilvánosan közli a platformon a tartalmat és ezzel *lehetőséget teremt* a soproni és svéd felhasználóknak a tartalom elérésére; a nyilvánosság tehát e kontextusban a nagy közönség elérésének objektív lehetőségét jelenti.

A harmadik, tartalomra vonatkozó kérdés kapcsán is általánosságban véve összhangot lehet felfedezni a fent tárgyalt definíciók tekintetében. A *sharentingelő* tehát a gyermekről *tartalmat* oszt meg nyilvánosan. E helyütt is két értelmezést vehetünk alapul. Tág megközelítésben a gyermekről közölt tartalom minden olyan információ és formát (írott, audio, vizuális és audiovizuális) magában foglal, amely a gyermeket

⁵⁸ WACHS et al. (2021) i. m. 7.

személyében érinti, Tama Leaver szerint a sharenting körébe tartozik a terhesség alatt a magzatról megosztott információk is.⁵⁹ A leginkább Peng⁶⁰ és Brosch⁶¹ által proponált szűk értelmezés a gyermekek magánszférájára, különösen személyes adataira helyezi a hangsúlyt. Ez utóbbi megközelítés leginkább a sharenting veszélyeinél válik igazán fontossá, amikor a sharenting adatvédelmi és magánszférával kapcsolatos problémáit tárgyalom.⁶²

Az érintett kör kérdését – azaz a negyedik kérdést – tekintve egy uralkodó és két kevésbé tárgyalt, ugyanakkor megfontolásra javasolt álláspont létezik. Az uralkodó álláspont szerint a sharenting által érintett kör – egyben a sharenting tárgya – a gyermek. Az általános gyermek-fogalom alkalmas arra, hogy a sharenting tartalmi lényegét átadja, illetve arra is, hogy a gyermek státusz jogi divergenciáit áthidalja. Mégis, javasolom, hogy vegyük ismét figyelembe Romero-Rodríguez és társai fogalmát,⁶³ amely a gyermekeknél kiemeli a *kiskorúakat*. Álláspontom szerint, ennek említése kötelező fogalmi eleme a *sharenting konceptualizációjának, tekintve, hogy a sharenting problémás esetkörei nem a 17 éves fiatal felnőtteket, hanem jóval inkább – így a több kutatásban is 13 éves korig vizsgált⁶⁴ – kiskorúak csoportját érintik.⁶⁵ A másik álláspont, hogy a gyermek fogalmába beletartozzanak a méhmagzatok is.⁶⁶ Emma Nottingham ezt az álláspontot az ún. „*meregoround*” trend kapcsán alakította ki, amely során szülők a magzat ultrahangképeitől egészen a születésén át, a kiskorúak felcseperedéséig, legtöbbször videóformátumban dokumentálták gyermeküket.⁶⁷*

Az ötödik, egyben utolsó, kérdés a sharenting helyszíne. Ahogy fentebb is ismerttettem, e kérdésnél alapvetően két válaszlehetőség adott. Az első válasz a közösségi média, azaz a sharenting a közösségi médiafelületeken zajlik, amely gyermekposztolás pedig más felületen történik, az – a fogalom értelmében – nem számít sharentingnek. A másik, tág értelmezés az internet egészére, az online térben zajló tevékenységre utal. Ez utóbbi fogalom alkalmasabb a sharenting fogalmának harmonizálásakor, mivel a sharenting – ahogy fentebb tárgyaltam – nem csak és kizárólag közösségi médiafelületeken történik. Mindenesetre az első álláspont sem elvetendő teljes egészében. Kiemelendő ugyanis, hogy a legtöbb kutatás közösségi médiaplatformokat érint;⁶⁸ így az

⁵⁹ TAMA LEAVER: Intimate Surveillance: Normalizing Parental Monitoring and Mediation of Infants Online. *Social Media + Society*, Vol. 3., No. 2. (2017).

⁶⁰ PENG (2023) i. m.

⁶¹ BROSCH (2018) i. m.

⁶² STEINBERG (2017) i. m.; KELTEY HALEY: Sharenting and the (Potential) Right to Be Forgotten. *Indiana Law Journal*, Vol. 95., No. 3. (2020) 1005–1020.

⁶³ ROMERO-RODRÍGUEZ et al. (2020) i. m. 1.

⁶⁴ LD. RANZINI et al. (2020) i. m. 13.; BARNES–POTTER (2020) i. m.; MERIKE LIPU – ANDRA SIIBAK: ‘Take It down!’: Estonian Parents’ and Pre-Teens’ Opinions and Experiences with Sharenting. *Media International Australia*, Vol. 170., No. 1. (2019) 57–67.

⁶⁵ LEAVER (2017) i. m.

⁶⁶ NOTTINGHAM (2019) i. m.

⁶⁷ Uo. 4.

⁶⁸ MARASLI et al. (2016) i. m.; AYDOĞDU et al. (2023) i. m.

empirikus kutatások eredményei elsősorban e felületekről származnak és nem például blogokról (feltételezhetően ennek elsődleges oka az adatfelvétel nehézsége⁶⁹).

A fenti elemzés vizualizációjaként szolgáljon alább egy összesítő táblázat a főbb fogalmi irányvonalakról:

Sharentingelő személye	(1) Legszerűbb értelmezés	(2) Szűk értelmezés	(3) Tág értelmezés	(4) Legtágabb értelmezés
	Csak a szülők	(1) + gondviselők, nevelők, nagyszülők	(2) + szélesebb családi kör	Bárki
Sharentingelő tevékenysége	tartalmak információk megosztása a gyermekről, illetve szülők tapasztalatcseréje			
A sharenting tartalma és formája	(1) Szűk értelmezés		(2) Tág értelmezés	
	személyes adatok és magánéletet érintő információk		Információk, képek, videók, hanganyagok és írott szövegek (1)	
A sharenting tárgya és a sharentinggel érintett kör	(1) Legszerűbb értelmezés	(2) Szűk értelmezés	(3) Tág értelmezés	
	Kiskorú gyermekek	Gyermekek, általánosságban (1)	Gyermekek, egészen a méhmagzat korától kezdve	
Sharenting lokációja	Szűk értelmezés		Tág értelmezés	
	Közösségi médiafelületek		Internet / egész online tér	

Visszacsatolva CD definíciójához egy utolsó konceptuális kérdést érdemes még megtárgyalni; a sharenting rendszerességének, szokásosságának problémáját. Van-e különbség a sharenting és az oversharenting között, vagy lehet használni e két fogalmat mint egymás szinonimáját? Álláspontom szerint a kettő nem feleltethető meg egymásnak; a két kifejezés ugyanis, már csak egyszerű nyelvi értelmezésben is, tartalmilag eltér egymástól. Osztra Pamela Ugwuđike és szerzőtársainak gondolatát,⁷⁰ a sharenting a jelenség általános leírását adja, míg az oversharenting, azaz a túlzott rendszerességgel („*high frequency*”) történő sharenting, csak egy specifikus szegmense a sharentingről való értekezésnek.⁷¹ Ennek értelmében az oversharenting fogalma jóval inkább immansens része a sharenting diskurzusnak, mintsem szinonimája a sharenting fogalmának.

A fenti fogalmakat szintetizálva az alábbi sharenting fogalmat javaslom:

A sharenting olyan gyakorlat, amely során a szülők, nagyszülők, gondviselők, illetve családtagok nyilvánosan információkat, így különösen írott, vizuális,

⁶⁹ HUSSAIN et al.: A Framework for Blog Data Collection: Challenges and Opportunities. In: *The IARIA International Symposium on Designing, Validating, and Using Datasets (DATASETS 2017)*. (Conference proceedings.) 2017. 35–40.

⁷⁰ Pamela UGWUDIKE et al.: Sharenting and Social Media Properties: Exploring Vicarious Data Harms and Sociotechnical Mitigations. *Big Data & Society*, Vol. 11., No. 1. (2024) 1.

⁷¹ Sona KLUCAROVA – Jonathan HASFORD: The Oversharenting Paradox: When Frequent Parental Sharing Negatively Affects Observers' Desire to Affiliate with Parents. *Current Psychology*, Vol. 42., No. 8. (2021) 6419–6428.

audio, és audiovizuális tartalmakat és személyes adatokat osztanak meg gyermekekről (így kiemelten kiskorúakról) az online térben.

4. Sharenting mint kutatási téma

A sharenting kutatások az utóbbi évek során kiemelkedő szakmai és tudományos érdeklődés tárgyai.⁷² Jelen tanulmányban először ismertetem a sharenting szokásokra utaló, kiemelten fontos tanulmányok eredményeit, majd részleteiben elemzem a sharenting jogi szabályozásának kihívásait. A feldolgozott tanulmányok eredményei kapcsán megjegyzendő, hogy összességében jóval szerényebb mennyiségű sharenting-kutatást publikáltak a tradicionálisan Globális Délhez tartozó országokból,⁷³ így a következő fejezetekben a sharenting témakörében született kutatások eredményei alapján elsősorban a Globális Észak országaira nézve lehet következtetéseket levonni.

4.I. Sharenting szokások és attitűdök

A sharenting-szokások és -attitűdök elemzésénél két szempontot vettem figyelembe. Egyfelől, akár első kutatási alkérdésként, azt vizsgáltam, hogy mennyire hasonlóak a kutatási eredmények, azaz, van-e eltérés a sharenting-szokások között regionális vagy időbeli alapon. Másfelől, van-e hasonlóság a kutatóknak a sharenting veszélyeire vonatkozó megállapításai között. Ez utóbbi kérdés abból az okból kifolyólag releváns, mert a sharenting veszélyei szerteágazóak és elképzelhető, hogy adott régió vagy platform szerint más kockázatokkal jár a sharenting.

Az egyik legtöbbit idézett tanulmány Kamil Kopecky és szerzőtársai nevéhez fűződik.⁷⁴ A kutatásban 1460 cseh és spanyol szülő vett részt, a nemek eloszlását tekintve lényegesen több anya, mint apa bevonásával készült a kutatás (%_{anyák} = 81,43; %_{apák} = 18,57). Ugyan a kutatók kiemelik, hogy a felhasznált minta nem alkalmas reprezentatív eredmények kimutatására, az eredmények illusztratív módon jól prezentálták a sharentinggel kapcsolatos aggályokat. Szinte az összes szülő megosztja gyermeke teljes nevét (92,5%), a szülők több mint fele (68,62%) pedig osztott már meg képet gyermeke arcáról. Kiderült továbbá, hogy a szülők döntő többsége osztott már meg képet gyermekéről, és minden ötödik szülő megosztott már olyan tartalmat (főként fényképet), amelyből a gyermek személyazonossága egyértelműen kivehető. A szülők kis százaléka (3,5%) olyan képeket is megosztott már, ahol a gyermek teljesen meztelen. A kutatók megállapították, hogy a szülők nem szándékosan ugyan, de jelentős mértékben megsértik gyermekeik jogait és nem számolnak a sharenting hosszútávú következményeivel. Az anyák előnyben részesítése a kutatás során talán nem véletlen.

⁷² LIPU–SIBAK (2019) i. m. 58.

⁷³ Ehhez ld. Marton DEMETER: Bung the Gap: Narrowing Global North –Global South Bias Inmeasuring Academic Excellence by Weighting with Academic Capital. *KOME*, Vol. 7., No. 2. (2019) 1–2.

⁷⁴ KOPECKY et al. (2020) i. m.

A sharenting-trendek nemek szerinti vizsgálataiból kiderül,⁷⁵ hogy az anyák sokkal aktívabbak a sharenting terén, mint az apák. Az apák sharenting-szokásait egyedül Campana és társai,⁷⁶ illetve Alexa K. Fox és társai kutatták eddig,⁷⁷ így ez tekinthető egyfajta kutatási résznek is a jövő sharenting-kutatói számára.

Kopecky és társai kutatásához hasonló eredményekkel szolgált Marasli és társai, Wagner és Gasche, illetve Lipu és Siibak tanulmányai is a szülői attitűdök tekintetében. Utóbbi különösen jelentős kutatási eredményekkel szolgált: az észt anyákkal készült fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során kiderült, hogy az anyák egyáltalán nem aggódtak a sharenting miatt, és nem vették figyelembe a lehetséges kockázatokat, attól függetlenül, hogy rendszeresen posztoltak gyermekeikről tartalmat különböző felületekre.⁷⁸ A kutatás érdekessége, hogy kiskamaszok (*pre-teens*) is részt vettek a kutatásban, akik egyértelműen kifejezték, hogy zavarja őket szüleik sharenting-gyakorlata és kínos számukra.⁷⁹ Ranzini és társai a szülők adatvédelmi „hanyagságát” az Egyesült Királyságban folytatott kutatásban is kimutatták, azzal, hogy a sharentingnél pozitívumként említhető, hogy a szülők szoros hálózatokba kerülnek barátaikkal és családjukkal.⁸⁰ A szülők „adatvédelmi hanyagságát” egy iráni kutatás is megerősítette. Esfandiari és Yao azt vizsgálta – elsőként – hogy milyenek az iráni szülők sharenting-szokásai.⁸¹ A fenti kutatásokhoz hasonlóan az adatvédelmi vagy magánéleti kérdések nem aggasztották a szülőket. Igazi kulturális érdekesség, hogy az iráni és török szülők sharenting-posztolásánál előfordul, hogy az arab kultúrában honos „nazari” vagy „gonosz szem” emojit tesznek a sharenting-tartalmak leírásába, ezzel remélve, hogy nem éri fenyegetés vagy veszély gyermeküket.⁸²

Visszacsatolva Lipu és Siibak eredményeire, a serdülőkorúak attitűdjében sem látunk kifejezett eltérést regionális szinten. Ouvrein és Verswijvel tanulmánya, amely belga fiatalok részvételével készült, megerősítette az észt eredményeket: a kamaszkorú fiatalokat frusztrálja a szülők sharenting gyakorlata, és úgy érzik, hogy a szülők

⁷⁵ Priya KUMAR – Sarita SCHOENEBECK: The Modern Day Baby Book. In: *Proceedings of the 18th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work & Social Computing*, 2015. február 28.; CINO – FORMENTI (2021) i. m.; FOX – HOY (2019) i. m.; Mario CAMPANA – Astrid Van den BOSSCHE – Bryoney MILLER: #dadtribe: Performing Sharenting Labour to Commercialise Involved Fatherhood. *Journal of Macromarketing*, Vol. 40., No. 4. (2020) 475–491.

⁷⁶ CAMPANA et al. (2020) i. m.

⁷⁷ Alexa K. FOX – M. G. HOY – Alexander E. CARTER: An Exploration of First-Time Dads’ Sharenting with Social Media Marketers: Implications for Children’s Online Privacy. *Journal of Marketing Theory and Practice*, Vol. 31., No. 2. (2022) 185–196.

⁷⁸ LIPU–SIIBAK (2019) i. m.

⁷⁹ Uo.

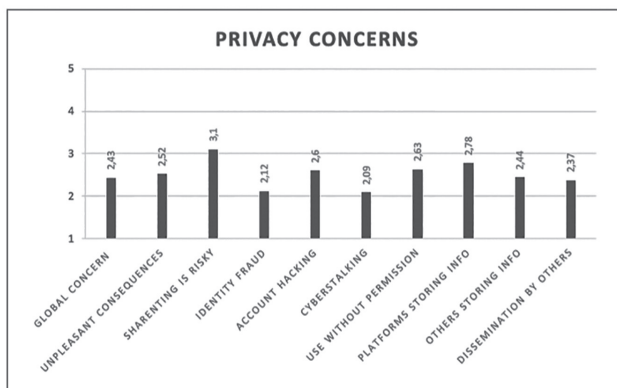
⁸⁰ RANZINI et al. (2020) i. m. Az anyák szempontjából különösen fontos volt a pozitív visszajelzések értékelése is, ehhez ld. Lisa LAZARD: Digital Mothering: Sharenting, Family Selfies and Online Affective–Discursive Practices. *Feminism & Psychology*, Vol. 32., No. 4. (2022) 540–458.

⁸¹ Maryam ESFANDIARI – Junxi YAO: Sharenting as a Double-Edged Sword: Evidence from Iran. *Information, Communication & Society*, Vol. 26., No. 15. (2022) 2942–2960.

⁸² Uo.; AYDOĞDU et al. (2023) i. m.

nem egyeztetnek velük posztolás előtt.⁸³ Ezzel kapcsolatban kiemelhető még Maialen Garmendia és társai felmérése is, akik a 9-17 éves spanyol fiatalok attitűdjét mérték a sharentinggel kapcsolatban szociológia *survey*-k használatával.⁸⁴ A kutatás fókuszja a beleegyezés nélküli posztolásról való vélemény és tapasztalok megosztása volt. A spanyol fiatalok 19%-a válaszolta azt, hogy szülei már posztoltak már úgy sharenting-tartalmat (leginkább képet), hogy bármiféle hozzájárulás vagy beleegyezés kérték volna a gyermektől. A kutatás kimutatta azt is, hogy a lánygyermekeket jobban zavarja az ilyen típusú tartalommegosztás és a lányok gyakrabban kérik meg szüleiket, hogy távolítsanak el róluk készült sharenting-tartalmat.⁸⁵

Végül érdemes kiemelni a professzionális, marketing-alapú sharenting-kutatások eredményét is. Mind Ana Jorge és társai,⁸⁶ mind Beuckels és társai⁸⁷ kutatásából kiderül, hogy a gyermekek adatvédelmét érintő aggályok nem számítanak elsődleges problémának az influencers számára. Becukels és társai kutatásában külön megkérdezték az influencerszülőket, hogy bizonyos kockázatokat, azok percipiált súlyossága és veszélyessége szerint osztályozzanak. A legmagasabb osztályzatot (3,1/5) az az állítás kapta, hogy a „sharenting kockázatos”, míg a személyazonossággal való visszaélés és a *cyberstalking* nem számított kirívó kockázatnak a szülők szerint.⁸⁸

Magánszférával és adatvédelemmel kapcsolatos aggodalmak Beuckels et al. kutatása szerint.⁸⁹

Figure 2. Privacy concerns.

⁸³ Gaëlle OUVREIN – Karen VERSWIJVEL: Sharenting: Parental Adoration or Public Humiliation? A Focus Group Study on Adolescents' Experiences with Sharenting against the Background of Their Own Impression Management. *Children and Youth Services Review*, Vol. 99. (2019) 319–327.

⁸⁴ Maialen GARMENDIA – Gemma MARTÍNEZ – Carmelo GARITAONANDIA: Sharenting, Parental Mediation and Privacy among Spanish Children. *European Journal of Communication*, Vol. 37., No. 2. (2021) 145–160.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Ana JORGE et al.: Mummy Influencers and Professional Sharenting. *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 25., No. 1. (2021) 166–182.

⁸⁷ Emma BEUCKELS et al.: Work It Baby! A Survey Study to Investigate the Role of Underaged Children and Privacy Management Strategies within Parent Influencer Content. *New Media & Society*, január 26. 2024.

⁸⁸ Uo. 12.

⁸⁹ Uo.

A társadalmi tevékenységek digitális térbe „vándorlása” a Facebook modern családi albumként való aposztrofálása,⁹⁰ vagy éppen az a tény, hogy a szülők több, mint 90%-a oszt meg képet gyermekeiről a közösségi térben,⁹¹ az újmédia korában nem hat meglepőnek. Mégis, a kutatások szerint, a *sharenting* különleges kommunikációs helyzetet idéz elő; a *sharenting*elő szülő ugyanis minden képpel, videóval és egyéb megosztott tartalommal alakítja gyermeke digitális identitását, ezzel páratlan veszélynek kiteve őt.⁹²

A veszélyek kapcsán érdemes distinkciót tenni az internális, pontosabban interperszonális negatív hatások és az externális negatív hatások között. Előbbi elsősorban a családon belüli konfliktusokat takarja; e körbe tartozik többek között a gyermekek negatív attitűdjei a *sharenting* irányába és a „*consent conflict*” (beleegyezés konfliktus). Az externális veszélyek tipikusan a gyermekeket valamilyen külső fél vagy forrás részéről történő veszélyeztetést jelentenek. E körben említésre kerülnek majd a *sharenting*hez kapcsolódó bűncselekmények, a *sharenting* és a pedofília kapcsolata és a digitális identitáslopások is.

Williams-Ceci és szerzőtársai Egyesült Államokban élő szülők részvételével készített empirikus kutatást. A kutatás során a szülőknek egy rövid, közérthető, a *sharenting* kockázatait bemutató videót kellett megnézniük, majd kiemelni a szerintük legfontosabb tanulságokat a *sharenting* kapcsán. A kutatás két kiemelten fontos eredménnyel szolgált:

1. A tudatosító videó megnézését követően a szülők jelentős részének csökkent a hajlandósága olyan képek posztolására, amely a gyermekeket ábrázol.
2. Ennek ellenére viszont a videó nem változtatott azon az attitűdön, hogy a szülők mennyire érzik fontosnak azt, hogy a gyermek hozzájárulását kérjék akkor, amikor posztolnak róluk.⁹³

A második eredmény különösen fontos az internális konfliktusok megértéséhez. Kutatások szerint, egyes szülők úgy tartják, hogy „elvitathatatlan” joguk, hogy gyermekeikről képeket közölhessenek.⁹⁴ Ez az attitűd több szempontból is káros a családon belüli, interperszonális kapcsolatokra nézve. Mind Verswijvel és társai,⁹⁵ mind Ouvrein és Verswijvel kutatásából kiderül,⁹⁶ hogy a fiatalkorúak, különösen a serdülőkorban lévő fiatalok negatív érzéseket táplálnak a szülők *sharenting*-gyakorlata iránt, főként kínos-

⁹⁰ KUMAR–SCHOENEBECK (2015) i. m.

⁹¹ C. MOSER et al.: Parents’ and children’s preferences about parents sharing about children on social media. In: *Proceedings of the 2017 CHI conference on human factors in computing systems*. Denver, CO. (2017) 5221–5225.; Sterling WILLIAMS-CECI: Combating *Sharenting*: Interventions to Alter Parents’ Attitudes toward Posting about Their Children Online. *Computers in Human Behavior*, Vol. 125. (2021).

⁹² Pietro FERRARA et al.: Online ‘*Sharenting*’: The Dangers of Posting Sensitive Information About Children on Social Media. *The Journal of Pediatrics*, Vol. 257. (2023).

⁹³ WILLIAMS-CECI et al. (2019) i. m. 5.

⁹⁴ Claire BESSANT: *Sharenting*: Balancing the Conflicting Rights of Parents and Children. *Communications Law*, Vol. 23., No. 1. (2018) 7–24.; *Parenting for a Digital Future*, 14 Nov 2018.

⁹⁵ VERSWIJVEL et al. (2019) i. m. 7.

⁹⁶ OUVREIN–VERSWIJVEL (2019) i. m.

nak és haszontalannak érezve szülei tevékenységét. Levy 2017-es kutatásából kiderül az is, hogy a fiatalok 71,3%-a érzi úgy, hogy szülei egyáltalán nem tisztelik a magán-élethez fűződő jogaikat.⁹⁷ Ouvrein és Verswijvel kutatása rávilágít a szülő és a gyermek konfliktusának középpontjára: a szülők – bár sokszor tisztában vannak a sharenting negatív hatásaival⁹⁸ – nem egyeztetnek a gyermekkel a képek posztolása előtt. A kutatásból kiderül, hogy több serdülőkorú gyermek is lényegében „passzív ellenállást” folytat az ellen, hogy a sharenting-tartalmak tárgya legyen: egyedi adatvédelmi beállításokat használnak, priváttá teszik fiókjaikat, ezzel elkerülve, hogy meg lehessen jelölni őket posztokban, töröltetnek bejegyzéseket.⁹⁹ Ahogy Garmendia és társai kutatásából kiderül: az elsődleges probléma, hogy a szülők nem látják, illetve nem ismert előttük, hogy milyen károkat okozhat akár adatvédelmi, akár személyes szinten, ha a gyermek beleegyezése nélkül tesznek róla közzé tartalmat.¹⁰⁰ Az előbbi probléma súlyát fokozza, hogy a legtöbb családon belül sem téma a sharenting adatvédelmi és magánéleti kérdéseinek megtárgyalása, így jelentős divergenciák figyelhetők meg aközött, hogy mit tart helyesnek a gyermek és mit a szülő.¹⁰¹ E tekintetben még súlyosabb, különösen mentális és érzelmi hátrányokat okoz a gyermek számára az influencer-sharenting, azaz amikor a gyermekről marketing célokból osztanak meg tartalmakat.¹⁰²

Externális veszélyek alatt a következők során azokat a potenciális kockázatokat értem, amelyek akkor merülnek fel, amikor egy sharenting-tartalmat legtöbbször harmadik fél/felhasználó valamilyen bűncselekmény vagy szabálysértés megvalósításához felhasználja, ezzel károsítja a gyermek digitális identitását. A gyermekek napi rutinjára, tartózkodási helyére és tevékenységeire vonatkozó részletes információk megosztása – akaratlanul is – olyan betekintést nyújthat a rosszindulatú felhasználók számára a gyermekek életébe, amely által a gyermekek fogékonyabbá válhatnak az online zaklatásra és kizsákmányolásra. Wachs és társai kimutatták, hogy minél több adatot osztunk meg gyermekeinkről, annál inkább kitetté válnak az online gyűlölködésre vagy éppen más online visszaélés elszívására.¹⁰³ A gyermekekről megosztott tartalmak ezen túlmenően a digitális identitással való visszaélés és az adatvédelmi rések kihasználása miatt is problémás lehet. Előbbi tekintetében Lavorgna és társai két problémakört említenek: a gyermek személyazonosságának ellopását és a személyazonossággal való visszaélést.¹⁰⁴ A gyermek személyazonosságát érintő visszaéléseknél tipikusan a gyermek teljes nevét, születési dátumát, iskolájának címét és tartózkodási helyét használják fel. Az adatokkal visszaélő személyek nem egyszer csalárd, illetve

⁹⁷ Eleanor Levy: *Parenting in the Digital Age: How are We Doing?* London, Parent Zone: Making the Internet work for Families, 2017.

⁹⁸ BROSCHE (2016) i. m.

⁹⁹ OUVREIN–VERSWIJVEL (2019) i. m.

¹⁰⁰ GARMENDIA et al. (2021) i. m.

¹⁰¹ LIPU–SIBAK (2019) i. m.

¹⁰² Melanie N. FINEMAN: Honey, I Monetized the Kids: Commercial Sharenting and Protecting the Rights of Consumers and the Internet’s Child Stars. *Georgetown Law Journal*, Vol. 111., No. 4. (2023) 847–890.

¹⁰³ WACHS et al. (2021) i. m. 5.

¹⁰⁴ LAVORGNA et al. (2023) i. m. 476.

hamis számlák létrehozása, hitelfelvétel, vagy más pénzügyi csalások során használják fel ezeket az információkat. A Barclays Bank 2018-as riportja szerint a következő évtized végére a fiatalokat érintő személyazonossági csalások kétharmadát a szülők *sharenting*-gyakorlatára lehet majd visszavezetni, ezzel éves szinten 667 millió font kárt okozva a gyermekeknek, akik banki szolgáltatásokat kívánnak igénybe venni.¹⁰⁵ Manotipya és Ghazinour felhívja a figyelmet a gyermekekről megosztott, főleg kiskorúakról, intim környezetben közzétett képek veszélyei kapcsán a pedofília veszélyeire is.¹⁰⁶ Ezt az aggodalmat erősíti meg egy ausztrál kutatás is, amely szerint a pedofilok által látogatott képmegosztó honlapokon lévő fotók közel fele a közösségi médiáról és családi blogokról származott.¹⁰⁷ Szintén említhető potenciális veszélyként az úgynevezett „digitális emberrablás” (*digital kidnapping*) is. Brosch tanulmánya alapján a digitális emberrablás a személyiséggel való visszaélés egy speciális válfaja, a visszaélő személy a digitális emberrablás során a gyermekről közzétett adatok alapján saját fiókot készít és lényegében egy alternatív életet hoz létre a gyermek számára, ahol a gyermek nevében posztol, közöl képeket, illetve regisztrál különböző szolgáltatásokra.¹⁰⁸

5.2. *Sharenting* a jog kontextusában

A gyermekekről szülők által megosztott tartalmak jogi dilemmák garmadáját hordozza. E fejezetben a *sharenting*et mint jogi kérdést tárgyalom, specifikusan a nemzetközi szabályozási környezet kontextusában, három nagy kategória mentén, arra keresve a választ, hogy a fentebb részletezett veszélyekre létezik-e olyan nemzetközi normarendszer, amely adekvát, átfogó védelmet képes nyújtani. Elsőként, a gyermekek jogainak általános szabályain keresztül mutatom be a *sharenting*et érintő problémákat. E körben szó esik az ENSZ Gyermekjogi Egyezményről, a különböző amerikai szabályokról, a gyermekek védelmének jogi megoldásairól az online térre nézve, különösen a gyermek-influencerek „kizsákmányolása” kapcsán.¹⁰⁹ Ezt követően az adatvédelmi specifikumokat prezentálom, különös tekintettel az európai általános adatvédelmi rendelet adta lehetőségekre és azoknak gyakorlati alkalmazására is, illetve kitérek a digitális szolgáltatásokról szóló uniós rendelet gyermekvédelmi rendelkezéseire is.

¹⁰⁵ Sean COUGHLAN: ‘Sharenting’ Puts Young at Risk of Online Fraud. *BBC News*, 2018. május 21. <https://t.ly/Pv-bh>

¹⁰⁶ Paweena MANOTIPYA – Kambiz GHAZINOUR: Children’s Online Privacy from Parents’ Perspective. *Procedia Computer Science*, Vol. 177. (2020) 178–185.

¹⁰⁷ FOX–HOY (2019) i. m.; STEINBERG (2017) i. m.

¹⁰⁸ BROSCHE (2016) i. m.

¹⁰⁹ Catalina GOANTA – Isabelle WILDHABER: In the Business of Influence: Contractual practices and Social Media content monetisation. *Schweizerische Zeitschrift für Wirtschafts- und Finanzmarktrecht*, Vol. 91., No. 4. (2019) 346–357.

5.2.1. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye mint nemzetközi alap

2020-ban nemzetközi riportok számoltak be egy holland nagymamáról, aki talán az első sharenting bírósági ügyének alperese volt.¹¹⁰ Az eset szerint a nagymama és unokája között vita alakult ki arról, hogy a nagymama az unoka többszöri kérése ellenére képeket közölt róla a Facebookon és a Pinterest nevű képmegosztó oldalon, amelyeket szintén többszöri kérésre sem volt hajlandó letörölni.¹¹¹ A gerderlandi bíróság döntésében számos, addig talán precedens nélküli kérdést tárgyalt. Felmerült, hogy egyáltalán *kit* kellett volna megkérdeznie a posztolás előtt a nagymamának, figyelembe véve, hogy unokája kiskorú volt és nem adhatott volna beleegyezést jogszerűen. Előkerültek adatvédelmi aggályok is; a GDPR ugyanis, amikor családtagok egymásról például fényképet készítenek és publikálnak, nem minden esetben alkalmazható. Végül felmerült a nyilvánosság kérdése is: ki láthatja a képet a Facebookon, ha a poszt nyilvános és mennyiben változtatja meg e körülmény az ügy megítélését? A holland bíróság a felperes, azaz unoka (és anyja) javára döntött, megállapítva, hogy bár a GDPR hagyományosan nem alkalmazható családi fotók esetében, a beleegyezés (jelen esetben az anya) és a közösségi média nyilvános természete miatt a nagymama megsértette unokája jogait. A nagymamát a bíróság arra kötelezte, hogy tíz napon belül távolítsa el az unokájáról közzétett képeket a két közösségi médiafelületről, azzal, hogy amennyiben nem törli a képeket napi 50 euró bírságot köteles fizetni, aminek teljes összegét 1000 euróban maximalizálták. Az eset számtalan kérdést vet fel. Ha a szülő megadja az engedélyt a képek publikálására, milyen jogi eszközzel élhetett volna az unoka? Jogosult-e a gyermek ebben az esetben a bírsággal érintett összegre? Van-e felelőssége a platformoknak, amelyek mint „nyilvános fórumok” korlátozás nélkül engedik, hogy kiskorúakról képek kerüljenek fel felületeikre? És egyáltalán, feloldható-e a jog eszközeivel a sharenting-dilemma?

A kérdések megválaszolásához érdemes elindulni a kályhától. Ehhez szolgáljon alapul 1989-ben elfogadott, és 1990-ben hatályba lépett ENSZ Gyermekjogi Egyezmény (*Convention on the Rights of the Child*, a továbbiakban: CRC).¹¹² A sharenting kontextusában két rendelkezést érdemes kihangsúlyozni, a CRC 12. cikkét, illetve 16. cikkét.¹¹³ A 12. cikk értelmében „az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, korára és érettségi fokára figyelemmel. A 12. cikk, bár progresszív és a gyermekek jogainak érvényesülését támogató rendelkezés, kétségtelenül felvet értelmezési kérdéseket. Egyfelől, a CRC nem ad definíciót arra nézve, hogy az „ítélőképesség” pontosan mit jelent. E körben az ENSZ *General Comment* no. 12 (GCn12.) iránymutatást ad a pontos(abb) értelmezés tekintetében.¹¹⁴ E

¹¹⁰ Stacey B. STEINBERG: An oversharing grandma's court case offers lessons on setting boundaries for kids' online privacy. *The Washington Post*, 2020. május 27. <https://rb.gy/duxqtq>

¹¹¹ Rechtspraak.Nl. 2020. <https://rb.gy/obcdlh>

¹¹² Convention on the Rights of the Child (UN).

¹¹³ UGWUDIKE et al. (2024) i. m.

¹¹⁴ General Comment No. 12 (2009): The Right of the Child to Be Heard. <https://shorturl.at/fvDOT>

körben tehát az ítélőképességet eseti alapon kell megállapítani, nem pedig a biológiai életkor szerint (29. szakasz), azzal, hogy az ENSZ maga is kiemeli, hogy az „érettség” nehezen meghatározható kritérium, de összességében jellemezhető úgy mint a „a gyermek képessége arra, hogy ésszerű és független módon fejtse ki véleményét a kérdésekkel kapcsolatban” (30. szakasz). A 16. cikk fekteti le a gyermek magánélet védelméhez való jogát. A rendelkezés szerint: „A gyermeket nem szabad alávetni magánéletével, családjával lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni jogtalan támadásnak”, ha pedig ilyen beavatkozás vagy támadás éri a gyermeket, megilleti őt a törvény védelme. Ugwuđike és szerzőtársai e rendelkezésből vezetik le többek között a gyermekek védelmének alapját; álláspontuk szerint ugyanis a *sharenting* gyakorlata lényegében a gyermekek számára érzékeny és az ő azonosításukra alkalmas információk megosztásával megvalósítja a 16. cikk szerinti beavatkozás esetkörét.¹¹⁵ Végezetül érdemes a fentiek kapcsán kitérni a CRC 3. cikkére is. A 3. cikk elsősorban annak a kérdését veti fel, hogy a magánszféra védelme (*privacy*) mint a gyermek mindenek felett álló érdeke hogyan és milyen módon közelíthető meg a digitális világban.¹¹⁶ Kravchuk kifejti, hogy bár a magánszféra védelme csak újabban értelmezhető az egyezmény szerinti mindenek felett álló érdekeknek, a *sharenting* talán így is legnehezebben megválaszolható kérdés. A szerző szerint ugyanis az egyezmény és a gyermekvédelmi szabályzatok többsége azt a paradigmát követi, amely a szülőket *támogatja* a gyermek magánszférájának védelmét biztosító intézkedések terén, a *sharenting* viszont pont egy inverz helyzetet teremt; lényegében a szülők tevékenységével szemben kellene védelmet nyújtani, a szülőkre nézve pedig kötelezettségeket megállapítani.¹¹⁷ E helyütt ugyanakkor potenciális jogütközés világlik ki – feltételezve, hogy a magánszféra védelmét mindenek felett álló érdekeknek tartja a CRC, miképpen lehetséges a 3. cikk 2. pontjában meghatározott lehetőség, amely alapján az államok kötelesek figyelembe venni a szülők és törvényesen más személyek jogait? A fentiek alapján megállapítható, hogy a CRC, általános jelleggel, széleskörű védelmet nyújt a gyermekek jogainak, illetve a gyermekek meghallgatásához való jogot több helyen is érvényre juttatja. Mégis, a *sharenting* sajátos „paradox” jellegére¹¹⁸ nem ad egyértelmű választ, különösen azért sem, mert a magánszféra védelmének kontextusában a szülő „természetes védelmezői” a gyermek digitális identitásának¹¹⁹ – miközben jóval inkább veszélyeztetői.

¹¹⁵ UGWUDIKE et al. (2024) i. m. 2.

¹¹⁶ NATASHA KRAVCHUK: Privacy as a New Component of ‘The Best Interests of the Child’ in the New Digital Environment. *The International Journal of Children’s Rights*, Vol. 29., No. 1. (2021) 99–100.

¹¹⁷ Uo. 116–117.

¹¹⁸ NIAMH NÍ BHRÓIN et al.: The Privacy Paradox by Proxy: Considering Predictors of Sharenting. *Media and Communication*, Vol. 10., No. 1. (2022) 371–383.

¹¹⁹ STEINBERG (2017) i. m. 843.

5.2.2. Sharenting az Egyesült Államok jogrendszerének tükrében

A sharenting amerikai jogi recepciójának origója Stacey B. Steinberg 2017-ben publikált *Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media* c. tanulmánya. Steinberg szerint a sharenting „a gyermeknevelésről szóló diskurzus és a gyermekjogok és a szülői jogok közötti konfliktus jogi elemzésének központi részét” kell képezze.¹²⁰ Állítását két fő témakörre alapítja: (1) a sharenting mint a gyermekeket érintő információk megosztásának veszélyei és (2) a gyermekek jogainak sérülékenysége a sharenting vonatkozásában.

Az első kérdésben érdemes premisszaként bevonni a Pew Research Center 2020-ban készült kutatását. A kutatás, amelyben 3640 amerikai résztvevő volt, külön vizsgálta a szülők tartalommegosztási szokásait, kiemelt kérdésként kezelve a sharentinget.¹²¹ A kutatás egészen drasztikus eredményeket közölt: a szülők 82%-a sharentingelt már közösségi média felületeken, nemek szerint a nők többet mint a férfiak (%_{nők}=89, %_{férfiak}=71), korcsoportonként lebontva pedig kiemelkedően a fiatal, 18-29 év közötti szülők sharentingelnek (87%-uk).¹²² A sharentingelés mögött ugyanakkor, ahogy azt Steinberg is megállapítja egy korábbi, 2015-ös kutatásra hivatkozva,¹²³ jó, pontosabban nem ártó, szándék áll¹²⁴ – a szülők szeretnék megosztani mi történik a gyermekkel a barátokkal és családdal vagy éppen a gyermek sikerét akarják megosztani a közösségi médiafelületeken.¹²⁵ A sharenting központi problémája viszont nem a posztolás mögötti szándék – jóval inkább a posztolás lehetséges veszélye. Steinberg példaként hozza fel azt az esetet, amikor egy anya, aki blogot vezetett a szülőségről, rájött, hogy a blogoláskor közölt képeket egy pedofilok által látogatott honlapra töltik fel – mindezt az ő engedélye és tudta nélkül.¹²⁶ A veszélyek ugyanakkor ennél jóval szerteágazóbbak. Ahogy a C.S. Mott Gyermekkorház kutatásából 2015-ben végzett kutatásból kiderült, a sharentingelő szülők 56%-a posztolt már „kellemetlen” tartalmat a gyerekeről, 51%-uk olyan információkat közölt, amely alapján a gyerek lokációja pontosan meghatározható, illetve 27%-a a sharentingelő szülőknek nem helyénvaló képeket is közölt már gyerekekről.¹²⁷ A sharenting tartalma tehát, azaz a gyermekekről közölt tartalmak, inherensen súlyos és a posztoláskor nem előrelátható veszélyeket hordoznak magukban. A veszélyek beláthatlanságára példa lehet annak a szülőnek az esete, aki újszülött gyerekekről megosztott egy képet a Facebookon, majd arra lett fi-

¹²⁰ Uo. 842.

¹²¹ Reem NADEEM: Parents' Attitudes – and Experiences – Related to Digital Technology. *Pew Research Center*, 2020. augusztus 27. <https://rb.gy/ct77ue>

¹²² Uo.

¹²³ Maeve DUGGAN et al.: Concerns About Children, Social Media and Technology Use. *Pew Research Center report*, 2015.

¹²⁴ NADEEM (2020) i. m.

¹²⁵ Vö. ROMERO-RODRÍGUEZ et al. (2020) i. m.

¹²⁶ STEINBERG (2017) i. m. 847.

¹²⁷ C.S. MOTT CHILDREN'S HOSPITAL: National Poll on Children's Health. *University of Michigan Health System Report*, Vol. 23., No. 2. (2015).

gyelmes, hogy egy számára ismeretlen profil nem csupán kedveli a posztolt fényképet, hanem saját profilképének is beállította az újszülött fotóját.¹²⁸

A második témakör a gyermeki jogok sérülékenységének dilemmája. Probléma ugyanis, hogy az amerikai jogtudomány által is hivatkozott társadalmi norma azt diktálja, hogy a szülők általánosságban véve a legjobbat akarják gyerekeiknek, ezért a gyermek vélt vagy valós magánszférához kapcsolódó kérései kapcsán konzultálni kell a szülőkkel.¹²⁹ E társadalmi normát, kritikus perspektívából szemlélve a jogi megoldásokat, kényelmes lenne egyfajta, talán *meghaladott* paternalizmusnak nevezni, mindenesetre fontos árnyalni a kérdéskört. Ahogy azt a Bellotti-ügyben a bíróság kimondta, a gyermek magánéletének védelme biztosított lehet, amennyiben a gyerek megfelelő érettséggel rendelkezik, vagy ha ugyan nem rendelkezik megfelelő érettséggel egy adott kérdésben (az ügyben abortusz), de objektíven megállapítható, hogy a gyermek által preferált döntés az érdekeit szolgálja.¹³⁰ Az eseti vizsgálódás melletti érvelés ebben a helyzetben nem csupán kényelmes, hanem egyértelműen a legpontosabb megoldás is; ugyanakkor a *sharenting* jelenség (és a napi több tízmillió gyermekfotó, amely szabadon kering a digitális térben) pont arra világít rá, hogy a gyermekek magánélete kapcsán szükséges lennie standardoknak és több jogi lehetőséggel kell rendelkeznie a gyermekeknek, hogy maguk is felléphessenek magánéletük védelmében – nevezhetjük ezt egyfajta *sharenting*re vonatkozó keretrendszernek is. A kérdés, hogy milyen keretrendszer áll rendelkezésre az amerikai gyermekeknek, figyelembe véve, hogy sem a CRC, sem a később tárgyalandó, GDPR 17. cikkében foglalt törléshez való jog (Haley, 2020) nem nyújt számukra jogi biztonságot, sem lehetőséget.

Elsőként az amerikai jogrendszer egyik gyermekvédelmi sarokkövét a COPPA-t (*Children's Online Privacy Protection Act of 1998*) mutatom be. A COPPA kötelezi a 13 év alatti gyermekeknek szóló weboldal vagy online szolgáltatások üzemeltetőit, illetve minden olyan weboldal vagy online szolgáltatás üzemeltetőit, amelynek tényleges tudomása (*actual knowledge*) van arról, hogy az adott szolgáltatás kereteiben 13 év alatti gyermekektől adatot gyűjtenek, hogy számos gyermekvédelmi rendelkezéseket betartsanak. A COPPA alapján gyermeknek számít minden egyén, aki nem töltötte be 13. életévét,¹³¹ a nekik szóló online szolgáltatások során történő személyes adatgyűjtés az adott online szolgáltatás üzemeltetői részéről főszabály szerint jogellenes.¹³² A hangsúly e helyütt a „főszabály szerint” kitélen van, ugyanis a COPPA a *sharenting* kontextusában legfontosabb rendelkezései a 312.4 §-ban foglalt értesítési és 312.5 §-ban foglalt szülői hozzájárulásra vonatkozó szabályok. Előbbi rendelkezés szerint az adott online szolgáltatás üzemeltetője köteles arra, hogy a gyermekek személyes adatainak gyűjtése, felhasználása vagy nyilvánosságra hozatala előtt a gyermekeket értesítse és ellenőrizhető szülői hozzájárulást szerezzen be, mindezt érthető és átlátható módon.

¹²⁸ Jennifer O'NEILL: The Disturbing Facebook Trend of Stolen Kids Photos. *Yahoo*, 2015. március 3. <https://rb.gy/qc7oio>

¹²⁹ STEINBERG (2017) i. m.

¹³⁰ Bellotti v. Baird, 443 U.S. 622 (1979).

¹³¹ COPPA § 312:2.

¹³² COPPA § 312.3.

Az ellenőrizhető szülői hozzájárulás tehát konjunktív feltétele a jogszerű adatgyűjtésnek. A COPPA meghatároz bizonyos esetköröket, hogy a fenti hozzájárulás miképpen beszerezhető jogszerűen.¹³³ E metódusok közé tartozik például egy hozzájárulási nyilatkozat kiküldése a szülő postai vagy elektronikus címére, díjmentes telefonos hívás vagy videóhívás. A két feltétel teljesülése esetén az adatgyűjtés kivételt képezhet az általános tiltás alól.

Ugyan a COPPA előremutató szabályozása a maga korát megelőzte, számos kritika érte a törvényt, különösen a sharenting tekintetében. Fox és Hoy kiemeli, hogy a törvény szövege nem reflektál pontosan a modern internetes környezetre.¹³⁴ A két szerző megemlíti e helyütt a Facebookot, amely hat évvel az immár 26 éves törvény elfogadása után jött létre és megváltoztatta az adatgyűjtés addigi koncepcióját. Ugyan 2012-ben széleskörű törvényt módosítás alanya lett az akkor 14 éves COPPA, kiterjesztve az adatgyűjtésre vonatkozó szabályokat okostelefonokra, geolokációs adatok gyűjtő applikációkra, továbbá arcfelismerő szoftverekre és internetes kapcsolattal rendelkező fizikai gyerekjátékokra is,¹³⁵ kétséges, hogy a törvény valaha képes lesz nyomon követni a technológiai változások tempóját. Az adatgyűjtés kapcsán Charlotte Yates aláhúzza, hogy a COPPA lényegében „félmegoldást” nyújt az adatgyűjtés tiltása kapcsán.¹³⁶ A COPPA ugyanis lényegében „internetet fogyasztó” egyénként tekint a gyermekre, akinek az adatait szükségszerűen a szolgáltatás igénybevételével gyűjti az adott üzemeltető. Korunkban ugyanakkor a gyermek gyakran nem csak és kizárólag használja („fogyasztja”) a szolgáltatást, hanem maga is tartalmat állít elő.¹³⁷ Ebben az esetben viszont a szülőt semmi nem állítja meg, hogy egy gyermekinfluenccert lényegében teljesen kitegyen az adatgyűjtésnek, amennyiben a COPPA értesítését elfogadja a gyermek helyett és szülői hozzájárulást is ad. Leah Plunkett kiemeli azt is, hogy a jogalkotó azzal, hogy 13 éves korhoz köti a gyermekfogalmat, rengeteg fiatalot kizár a COPPA védelme alól.¹³⁸ Továbbá, előfutáraként Yates kritikájának, Plunkett úgy tartja, hogy a COPPA arra a hibás előkérdésre épül, hogy „a szülők lehetnek a gyermek magánéletének legfőbb védelmezői.”¹³⁹ A szerző példának hoz klasszikus sharenting eseteket: a szülő kiteszi gyermeke képét a közösségi médiára, ellenőrzi gyermeke aznapi táplálékbevitelét egy erre kifejlesztett appon, nyomkövető alkalmazással nézi gyermeke hollétét. Minden említett esetben adatokat gyűjtene az online szolgáltatók a felhasználótól, aki viszont nem a gyermek, hanem a szülő, így rá nem vonatkoznak a COPPA adatgyűjtési szabályai. Ismét paradox helyzet áll elő – ha a gyermek szeretne

¹³³ COPPA § 312.5 (2).

¹³⁴ Fox–Hoy (2019) i. m.

¹³⁵ Uo. 415.

¹³⁶ Charlotte YATES: Influencing “Kidfluencing”: Protecting Children by Limiting the Right to Profit from “Sharenting”. *Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law*, Vol. 25., No. 4. (2023) 845–870.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Leah PLUNKETT: To Stop Sharenting & Other Children’s Privacy Harms, Start Playing: A Blueprint for a New Protecting the Private Lives of Adolescents and Youth (PPLAY) Act. *Seton Hall Legislative Journal*, Vol. 44., No. 3. (2020) 474–475.

¹³⁹ Uo. 475.

egy szolgáltatást igénybe venni (például egy videójátékot szeretne játszani), a szülő hozzájárulása nélkül nem teheti meg, viszont, ha a gyermek nem szeretné, hogy róla képeket tegyen fel anyja a Twitterre, nincs jogi eszköze, amivel meg tudná akadályozni szülőjét a posztolásban. Utóbbi esetben ugyanis elválik, hogy a személyes adatot szolgáltatató és az azzal rendelkező személye – a szülő – mindenféle jogi akadály nélkül, saját hatáskörben posztolhat gyerekeről olyan weblapokra vagy platformokra, amelyeken máskülönben megtagadhatja gyermeke hozzáférését. Ahogy Katie Canales is ural rá, a polemikus helyzet még problémássá válik olyan platformok esetében, ahol eleve az adott platform szabályzata tiltja, hogy egyáltalán regisztrálhassanak 13 év alattiak az oldalra.¹⁴⁰ Kézenfekvő példa erre a Facebook, amelynek általános szerződési feltételei a platform nem használható, azaz sem belépni, sem regisztrálni nem lehet, 13 éves kor alatt.¹⁴¹ Ez két okból is ellentmondásos helyzetet teremt. Egyfelől, a 13 év alatti kiskorúnak semmilyen rálátása nincs és jogszerűen nem is lehet arra vonatkozóan, hogy róla milyen tartalmak kerültek fel a platformra. Másfelől, kialakulhat egy olyan helyzet, ahol a kiskorú „már létezik” a digitális térben, ugyanakkor erről nem tud és nincsenek is eszközei arra, hogy megismerhesse digitális énjét/lábnymát.¹⁴²

Plunkett az amerikai keretrendszer modernizálására „szövetségi törvényjavaslatot” tett.¹⁴³ E törvényjavaslat a *Protecting the Private Lives of Adolescents and Youth* (A kamaszok és fiatalok magánéletének védelme), rövidítve „PPLAY” nevet viseli és négy nagy csoportkör szerint kívánja megreformálni a szövetségi szabályozási keretrendszert. Az első szabályozási csoportkör egy, Plunkett szavaival élve „tápértékjelölési” osztályozó rendszer megalkotása lenne, amelyben standardizált formában, különböző feltételek szerint lennének osztályozva a digitális technológiák. A második szabályozási irányvonal az adatvédelmet érinti. Plunkett szerint élethosszig tartó tilalmat kellene bevezetni a technológiai vállalatok és más adatkezelő szervek, marketing és reklám tevékenységei kapcsán olyan adatokra nézve, amelyek tizennyolc év alatti gyermekeket érintenek. A szerző kiemeli, hogy az adatokra vonatkozó tilalom minden fenti kritérium szerinti adataira vonatkozik, függetlenül attól, hogy ki tette azt közzé, reflektálva ezzel a *sharenting*re. A harmadik szabályozási irány szerint, hasonlóan a reklámozási tilalomhoz, élethosszig tartó tilalom vonatkozna azon magánjellegű adatok felhasználására is, amelyek alapján a fentebb említett szervezetek előrejelzéseket vagy döntéseket hoznának a gyermekek „főbb élettevékenységeikhez” való hozzáférési lehetőségeire vonatkozóan (oktatás, foglalkoztatás, egészségügyi ellátás, biztosítás stb.). Végül, kifejezetten *sharenting*-specifikus javaslatként, a szerző egy specifikus *sharenting*-tartalom eltávolító rendszer implementálását írná elő a szolgáltatók részére.

A PPLAY igen előremutató, és a *sharenting*re elméleti perspektívából tekintve átfogó megoldásokat nyújtó, törvényjavaslatát egyelőre kizárólag a jogirodalom vette

¹⁴⁰ Katie CANALES: Silicon Valley Says Kids over the Age of 13 Can Handle the Big, Bad World of Social Media. Experts Say That’s the Result of a ‘problematic’ 1990s Internet Law. *Business Insider*, 2022. január 14. <https://rb.gy/vm8ulp>

¹⁴¹ Felhasználási feltételek. *Facebook*, 2024. <https://shorturl.at/ABIU9>

¹⁴² BROSCHE (2016; 2018) i. m.; BLUM-ROSS–LIVINGSTONE (2017) i. m.

¹⁴³ PLUNKETT (2020) i. m. 480–485.

figyelembe,¹⁴⁴ se szövetségi, se állami szinten ugyanakkor nem érvényesültek az eddigi jogi kereteket megreformáló javaslatok. Keltie Haley egy európai jogi nívummal kívánja javítani¹⁴⁵ az erősen kritizált amerikai jogrendszert,¹⁴⁶ az eltörlés jogának bevezetésével. A következőkben tehát az európai megoldásokról, azok hatékonyságáról, illetve lehetőségeiről, illetve a francia „sharenting törvényről” lesz szó.

5.2.3. *Sharenting a GDPR és a DSA keretében: az európai szabályozás és a nemzeti szabályozások*

Az amerikai szabályozási keretek megtárgyalását követően érdemes ismertetni azokat az európai szabályokat is, amelyek irányadóak és alkalmazhatóak a sharenting-tartalmak tekintetében.

A GDPR-t, azon belül is a 17. cikkben foglalt eltörléshez való jogot több helyen is hivatkozzák kutatók mint a sharenting-tartalmak eltávolítására alkalmas és gyakorlatban is használható rendelkezést és mechanizmust.¹⁴⁷ A törléshez való jog bizonyos feltételek mellett biztosítja az egyének számára a személyes adataik törlésének kérelmezését. A 17. cikk feljogosítja az egyént, hogy az adatkezelők töröltesék adataikat, különösen akkor, ha az információra már nincs szükség az eredeti cél eléréséhez, ha a hozzájárulást visszavonták, vagy ha az adatkezelés jogellenesnek minősül.¹⁴⁸ A törléshez való jog kiterjed azokra az esetekre is, amikor az egyének jogos érdekeik alapján tiltakoznak adataik feldolgozása ellen, vagy ha az adatokat jogellenesen dolgozták fel. A törléshez való jog végrehajtása kapcsán a GDPR megköveteli, hogy az adatkezelők minden egyes kérelmet körültekintően értékeljenek, egyensúlyt teremtvé az egyéni jogok és az adatfeldolgozás egyéb jogszerű céljai között. Bessant és Schnebbe szerint a 17. cikk (1) bekezdésének a), b) és c) pontjai irányadóak a sharenting-tartalmakra,¹⁴⁹ azaz a törléshez való jog gyakorlásával lehetne élni, ha „a személyes adatokra már nincs szükség abból a célból, amelyből azokat gyűjtötték vagy más módon kezelték,” amikor az érintett visszavonja az adatkezelés alapját képező hozzájárulását, és az adatkezelésnek nincs más jogalapja [6. cikk (1) bekezdés a) pont vagy 9. cikk (2) bekezdés a) pont vonatkozásában], illetve amikor az érintett tiltakozik az adatkezelés ellen, és nincs elsőbbséget élvező jogszerű ok az adatkezelésre. A 6. cikk érintett pontjai azon jogszerű adatkezelésekre vonatkoznak, amikor az adatkezelés közérdekű vagy az adatkeze-

¹⁴⁴ FINEMAN (2023) i. m.

¹⁴⁵ Keltie HALEY: Sharenting and the (Potential) Right to Be Forgotten. *Indiana Law Journal*, Vol. 95., No. 3. (2020).

¹⁴⁶ STEINBERG (2017) i. m.; FINEMAN (2023) i. m.

¹⁴⁷ HALEY (2020) i. m.; Anna-Maria ISKÜL – Kristi JOAMETS: Child Right to Privacy and Social Media – Personal Information Oversharing Parents. *Baltic Journal of Law & Politics*, Vol. 14., No. 2. (2021); Stanislaw PIASECKI – Jiahong CHEN: Complying with the GDPR When Vulnerable People Use Smart Devices. *International Data Privacy Law*, Vol. 12., No. 2. (2022).

¹⁴⁸ E. S. CHUB: The Right to Be Forgotten: A New Human Right? *Digital Law Journal*, Vol. 3., No. 4. (2022).

¹⁴⁹ Claire BESSANT és Maximilian SCHNEBBE: Does the GDPR Offer a Solution to the 'problem' of Sharenting? *Datenschutz Und Datensicherheit – DuD*, Vol. 46., No. 6. (2022) 353.

lőre ruházott közhatalmi jogosítvány gyakorlásának keretében végzett feladat végrehajtásához szükséges, illetve amikor az adatkezelés az adatkezelő vagy egy harmadik fél jogos érdekeinek érvényesítéséhez szükséges, kivéve, ha ezen érdekekkel szemben elsőbbséget élveznek az érintett olyan érdekei vagy alapvető jogai és szabadságai, amelyek személyes adatok védelmét teszik szükségessé, különösen, ha az érintett gyermek. Ez utóbbit támasztja alá, hogy a (38) preambulumbekzdés alapján a gyermekeknek különleges biztosítékokra van szükségük személyes adataik tekintetében, mivel előfordulhat, hogy nem teljesen értik a lehetséges kockázatokat, valamint a személyes adatok kezelésével kapcsolatos jogaikat. Az adatvédelemnek tehát ki kell terjednie a gyermekek személyes adatainak marketing, profilalkotás vagy a szolgáltatásokat igénybe vevő gyermekektől közvetlenül történő adatgyűjtés során történő felhasználására.¹⁵⁰

Az eltörléshez való jog alkalmazásának premisszája, hogy egyáltalán alkalmazható-e a GDPR a *sharenting*-tartalmakra. E tekintetben a rendelet 2. cikk (2) bekezdés c) pontját érdemes kiemelni, amely alapján a rendelet nem alkalmazandó a személyes adatok kezelésére, ha azt természetes személyek kizárólag személyes vagy otthoni tevékenységük keretében végzik (ún. „*household exemptions*” klauzula¹⁵¹). E körben érdemes felidézni a 18. preambulumbekzdést is, amely a fenti szabályt annyiban specifikálja, hogy a 2. cikk (2) bekezdés c) pontja nem értelmezhető azokra az esetekre, amikor szakmai vagy üzleti tevékenységgel hozható összefüggésbe az adatkezelés. Ebből kifolyólag distinkciót kell tenni az üzleti célú és a nem üzleti célú *sharenting* között. Előbbire, a (18) preambulumbekzdés értelmében, nem alkalmazható a 2. cikk (2) bekezdés c) pontjában megállapított kivétel, így a GDPR alkalmazható ezen *sharenting*-tartalmakra, egyetemben a *sharenting*gel érintett gyermek törléshez való jogának gyakorlásával. Annak eldöntése viszont, hogy a nem üzleti célú *sharenting*re vonatkozatható-e a GDPR, jóval komplexebb kérdést vet fel. E helyütt érdemes lehet figyelembe venni az Európai Unió Bíróságának (EUB) egyik döntését, a Lindqvist-ítéletet.¹⁵² Az eset tényállása alapján Bodil Lindqvist asszony honlapot készített egyházközsége számára, amelyen saját magáról és másokról személyes adatokat osztott meg beleegyezésük nélkül. Lindqvist asszony azzal érvelt, hogy a GDPR fentebb említett kivétel-záradéka alá tartoznak a megosztott tartalmak és információk, mivel a weboldal létrehozását személyes tevékenységnek tekintette. Az ügyben az EUB kimondta, hogy a kivétel alá nem tartozhat az interneten történő információmegosztás, mivel az ott közölt tartalmak potenciálisan bárki számára elérhetőek. Ha figyelembe vesszük tehát az esetjogi megállapításokat és a GDPR fentebb citált preambulumbekzdését, megállapítható, hogyha például egy szülő nyilvános profilról posztol gyermekéről, akkor alkalmazható lesz rá a GDPR és a gyermek később élhet a törléshez való jogaival. A válasz ekkor viszont még mindig nem teljeskörű. Tétélezzük fel, hogy egy apa privát profilról posztol gyermekéről, a tartalmat ennek értelmében csak az apa ismerősei láthatják, ugyanakkor előfordulhat, hogy valaki a tartalmat nyilvánosan aztán tovább-

¹⁵⁰ Sheila DONOVAN: “Sharenting”: The Forgotten Children of the GDPR. *Peace Human Rights Governance*, Vol. 4., No. 1. (2020) 35–59.

¹⁵¹ BESSANT–SCHNEBBE (2022) i. m. 354.

¹⁵² C-101/01 Lindqvist, ECLI:EU:C:2003:596.

osztja, vagy más platformokra is feltölti. Megszorító értelmezést alkalmazva azzal lehetne érvelni, hogy bár a GDPR nem határozza meg kifejezetten, hogy a „kizárólag személyes vagy otthoni tevékenység” céljából történő adatkezelés kizárólag a közösségi média felhasználójának háztartásában vagy a közeli családtagokkal és barátokkal történő információmegosztást jelent, ennek kellene a mentesség alkalmazásának alapjául szolgálnia.¹⁵³ Következésképpen tehát a kivétel nem vonatkozna a fenti példában említett apára, hiszen feltételezhetően nem csak a családja tartozik bele ismerősi körébe. Bár ez az álláspont maximális védelmet biztosítana a gyermekek számára, a valóságban azt eredményezné, hogy számos szülő adatkezelőnek tekintenének, és ezáltal a GDPR teljes körű kötelezettségei vonatkoznának rájuk, amely mind a jogalkotó szándékával, mind a praktikusság elvével ellentétes lenne. Az elméleti megközelítésen túl javasolt a GDPR, és különösen a 17. cikk gyakorlati megfontolása is. Bár Iskül és Joamets joggal érvel azzal, hogy a 17. cikk alkalmazásával a gyermek, amennyiben a fenti okfejtés alapján az adott esetre vonatkozik a GDPR, élhessen a törléshez való jogával, kérdések merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy erre van-e *valós* lehetősége a gyermeknek.¹⁵⁴ Térjünk vissza a fentebb említett Facebook példára! Egy 13 év alatti gyermeknek milyen lehetőségei lennének arra nézve, hogy töröltesse magáról szülője által megosztott képet, amiről tudomást szerez? Regisztrálni – jogszerűen – nem tud a platformra, hiszen az megtiltotta ennek lehetőségét, feltételezhetően még nem tud megengedni magának egy adatvédelmi joggal foglalkozó ügyvéd asszisztenciáját, szülei pedig nem biztos, hogy hajlandóak arra, hogy a képet eltávolítsák.

Légvégül érdemes egy bekezdés erejéig visszatérni az amerikai szabályozás és a GDPR potenciális kapcsolatára. Keltie Haley tanulmányában kifogásolja, hogy az amerikai gyermekek nem élhetnek a törléshez való joggal és a mechanizmus implementálását proponálja az amerikai szabályozási keretrendszerbe.¹⁵⁵ Ennek módját kétféleképpen közelíti meg. Az első megoldás technikailag egyszerűbbnek hat; az Egyesült Államok nemes egyszerűséggel átvehetné az Európai Unió törléshez való jogának keretrendszerét azáltal, hogy a keresőmotorokra ruházza a felelősséget az eltávolítási kérelmek elbírálásáért, így mind a kiskorúak, mind a felnőttek közvetlenül kérhetnék a keresőmotorok találatáiból a nem releváns adatokra mutató linkek eltávolítását egy online űrlap benyújtásával.¹⁵⁶ A második megoldás ennél egy fokkal közvetettebb implementációt előfeltételez: a törléshez való jogot az amerikai bíróságoknak és az adatvédelmi szerveknek esetjogi és felügyeleti mechanizmusok mentén kialakított precedensrendszerrel lehetne bevezetni. Ugyan kikényszeríthetőségi és átültetési kérdések mind a két kérdés kapcsán felmerülnek, Haley javaslata egyértelműen átfogóbb megoldást nyújtana a jelenleg COPPA-központú adatvédelmi mechanizmusok sharenting-specifikus alkalmazása során.

¹⁵³ BESSANT–SCHNEBBE (2022) i. m. 354.

¹⁵⁴ ISKÜL–JOAMETS (2021) i. m. 115.

¹⁵⁵ HALEY (2020) i. m.

¹⁵⁶ Uo. 1019.

Kiemelendő az uniós szabályozás kapcsán a DSA¹⁵⁷ is mint új(abb) lehetőség a sharenting-tartalmak korlátozására. A DSA mint az európai „platformjog”¹⁵⁸ mérföldköve a 16. cikkben foglalt bejelentési és cselekvési mechanizmuson keresztül lehetőséget teremt arra, hogy a bejelentő személy vagy szervezet jelentsen szerintük jogellenes tartalmakat. Ugyan a 13 éves kor alatti felhasználó e mechanizmust, a DSA fogalmával élve, az online óriásplatformok nagytöbbségén nem vehetné igénybe, figyelembe véve, hogy az összes nagy közösségi médiaplatform 13 éves korhoz köti a regisztrációt, a 13 évnél idősebb felhasználóknak lehetőséget nyújt a rendelet arra, hogy a róluk közölt jogellenes tartalmat bejelentsék és a platform ezek után – amennyiben úgy találja, hogy a bejelentő bejelentése megalapozott – eltávolítsa a tartalmat.¹⁵⁹ A (71) preambulumbekzdés és a kapcsolódó 14. cikk (3) bekezdés, illetve 28. cikk értelmében a platformok kötelesek lesznek mind az általános szerződési feltételeiket, mind szolgáltatásaikat oly módon nyújtani, hogy a kiskorúak magas szintű védelme és biztonsága garantált legyen. Üdvözlendő lenne e körben, ha a platformok, akár a kiskorúak számára érthető felhasználási feltételekben [14. cikk (3) bekezdés] említést tennének arról, hogy a róluk közölt tartalmak kapcsán van joguk és lehetőségük fellépni.

Lezárva az európai szabályozási kérdéskört, érdemes kitérni még a francia sharenting-törvényre, amely a nemzetközi sajtóban legtöbbször „sharenting-tiltó” törvényként híresült el.¹⁶⁰ A törvény mottója, hogy „a szülők feladata a gyermekek magánéletének megvédeése,¹⁶¹ „zászlóshajó”¹⁶² rendelkezése szerint pedig a legextrémebb sharenting-esetekben a családjogi bíróság a szülői hatalom kényszerű részleges átruházását rendelheti el a képmásjogok gyakorlásának esetére.¹⁶³ A jogszabályt 2024. február 19-én hirdették ki,¹⁶⁴ több helyütt módosítja a francia polgári törvénykönyvet. A Code civil 372–1. § értelmében a szülők életkoruknak és érettségi fokuknak megfelelően bevonják gyermekeiket a képmáshoz való jog gyakorlásába. Érdekeség, hogy a francia törvény kitér arra az esetre, ha a szülők nem értenek egyet a gyermekről való posztolás kapcsán. Ebben az esetben a szülők közötti, a gyermek képmáshoz fűződő jogainak gyakorlásával kapcsolatos nézeteltérés esetén megtiltható, hogy az egyik szülő a másik szülő engedélye nélkül bármilyen, a gyermekre vonatkozó tartalmat közzöljön.¹⁶⁵

¹⁵⁷ 2022/2065 rendelet a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (a digitális szolgáltatásokról szóló rendelet, DSA).

¹⁵⁸ ZÓDI Zsolt: *Platformjog*. Budapest, Ludovika, 2023.

¹⁵⁹ Ld. DSA pr. (52).

¹⁶⁰ Laura KAYALI: France Aims to Protect Kids from Parents Oversharing Pics Online. *Politico*, 2023. február. 28. <https://rb.gy/mw60mg> ; Daisy TURNBULL: Mums and Dads, Are You Guilty of ‘Sharenting’? In France It’s a Crime. *The Sydney Morning Herald*, 2023. június 3. <https://rb.gy/hjbhb8>

¹⁶¹ KAYALI (2023) i. m.

¹⁶² Ysé RIEFFEL: French MPs Examine Bill on Children’s Right to Privacy on Social Media. *Le Monde*, 2023. március 6. <https://rb.gy/al5e1d>

¹⁶³ Article 4, 377. § Code Civil.

¹⁶⁴ Loi n° 2024-120 du 19 février 2024 visant à garantir le respect du droit à l’image des enfants.

¹⁶⁵ 377. § Code Civil.

6. Iránytű szülőknek és szabályozóknak

A Globális Észak országaiban élő gyermekek átlagosan 81%-a rendelkezik valamilyen online jelenléttel 2 éves kora előtt (USA-ban 92%, Európában 73%),¹⁶⁶ az Ofcom beszámolója szerint az egyesült királyságbeli szülők 56%-a sharentingel,¹⁶⁷ Kanadára, Új-Zélandra és Japánra nézve is hasonló számokat mutattak ki felmérések.¹⁶⁸ A sharenting mint digitális jelenség nem *megszüntethető* vagy *eltörölhető* – a naponta több millió, gyermekekről megosztott kép ugyanis szerves, inherens részévé vált a közösségi médiahasználatnak és a gyermek digitális identitásának kialakulásának is. Ahhoz viszont, hogy a fentebb említett kockázatok elkerülhetőek legyenek, érdemes figyelembe venni a szakirodalom által javasolt megoldásokat és gyakorlatokat. Lezárásként olyan „legjobb gyakorlatokat” ismertetek, amelyekkel jelentősen mérsékelhetőek a sharenting káros hatásai, elkerülhetőek a családon belüli konfliktusok és megelőzhető a súlyosabb, externális veszélyeknek kitettség is. Az összesen 22 javaslatot két nagy csoport szerint összesítem: (1) szülőknek szóló javaslatok és (2) tudatosítási és szabályozási javaslatok szerint.

Javaslatok szülők számára

1. Elővigyázatosság posztolásnál. A szülőknek fel kell tenniük magukban azt a kérdést posztolás előtt, hogy az általuk közölni kívánt tartalom tartalmaz-e bármilyen olyan információt, amellyel potenciálisan vissza lehet élni, nem csak a posztolás után közvetlenül, hanem a jövőben bármikor.¹⁶⁹
2. A gyermek jövőjének figyelembevétele.¹⁷⁰ A sharenting-tartalom közzététele előtt a szerzők javasolják, hogy a szülők mérlegeljék, hogy az általuk posztolni kívánt tartalom negatív befolyással lehet-e később gyermekük jövőjére nézve.
3. A túl személyes és kínos tartalmak megosztásának elkerülése. Ahogy Kopecky és társai fogalmaznak: „Ami nekünk aranyosnak tűnik, az másoknak nem biztos, hogy az”, így érdemes minden intim pillanatról készült kép posztolását elkerülni a különböző felületeken.¹⁷¹
4. A beleegyezés fontossága. A gyermekkel való egyeztetés két szempontból is hasznos. Egyfelől, nagymértékben megelőzhetőek az interperszonális konfliktusok,¹⁷² továbbá a gyermek aktív részesévé válhat digitális identitása formálásának egészen fiatalokorától kezdve. Érdemes lehet egy sajátos „vétőjogot” alapítani a gyermek részére, amely azt jelenti, hogy a gyermek megvétőzhatja

¹⁶⁶ FERRARA et al. (2023) i. m.

¹⁶⁷ Holly HANCOCK: The Impact of the Image on Personal Life: Is Current Law out of Focus? *Journal of Media Law*, Vol. 13., No. 1. (2021) 54–80.; AYDOĞDU et al. (2023) i. m.

¹⁶⁸ Davide CINO – Silvia DEMOZZI – Kaveri SUBRAHMANYAM: ‘Why Post More Pictures If No One Is Looking at Them?’ Parents’ Perception of the Facebook Like in Sharenting. *The Communication Review*, Vol. 23., No. 2. (2020) 122–144.

¹⁶⁹ KOPECKY et al. (2020) i. m. 5.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² СИБАК–ТРАКС (2019) i. m.

azoknak a tartalmaknak a közzétételét, amelyeket semmiképpen sem szeretne, hogy kikerüljenek bármilyen felületre.¹⁷³

5. A különböző platformok és webhelyek adatvédelmi szabályainak megismerése. A szülőknek tisztában kell lenniük az általuk használt oldalak szabályzataival, az egyes platformok biztonsági kockázataival, valamint a szabályzatok váltoásaival.¹⁷⁴ Ezzel kapcsolatban kifejezetten üdvözlendő, hogy a TikTok kvázi „kisokos” formában is elérhetővé tette szabályzatát, röviden összefoglalva a legfontosabb rendelkezéseket a platformhasználat során.
6. A pontos lokáció megjelölésétől való tartózkodás. A pontos lokáció megosztása számtalan veszéllyel járhat,¹⁷⁵ a sharentingelő szülők többsége ugyanakkor legtöbbször nem veszi figyelembe ennek veszélyforrásait.¹⁷⁶ Érdemes a lokáció megjelölését vagy elkerülni (amennyiben automatikusan jelenik meg a lokáció a posztoláskor, akkor publikálás előtt eltávolítani), vagy ha mindenképpen szeretnék helyszínt csatolni a megosztani kívánt tartalomhoz akkor a pontos geolokációs helyzet azonosítására legkevésbé alkalmas helyszínt érdemes megadni.
7. Google Alerts beállítása. Érdemes a szülőknek beállítani figyelmeztetőt, ha gyermekükről valamilyen tartalom felkerül az internetre. A keresőmotor ezt követően megadott időszakonként értesíti a szülőket, ha a keresési találatnak megfelelő tartalmat talált.
8. Meztelen és félmeztelen fotók közzétételének tilalma. A gyermekeket meztelenül vagy félmeztelenül ábrázoló képek posztolásától minden esetben tartózkodni kell. Egyfelől, az externális veszélyek elsődlegesen az ilyen tartalmakat érintik, másfelől, kifejezetten ezek a tartalmak károsak a gyermekek mentális és lelki egészségére.¹⁷⁷
9. Fiók-karbantartás és tartalomtörlés. Javasolt, hogy a korábban megosztott sharenting-tartalmakat, különösen, ha azok a fentebb említett intim vagy kínos kategóriába tartozó tartalmak, töröljék a szülők. Ugyan visszamenőlegesen nem megelőzhetőek az esetleges kockázatok, a tartalmak utólagos törlése így is preventív erővel hathat egy potenciális visszaélés vonatkozásában.
10. Problémás tartalmak jelentése. Amennyiben a szülő úgy érzékeli, hogy egyes felhasználók, akiket ő nem, vagy csak felületesen ismer, szisztematikusan interakcióba kerül az általa megosztott sharenting-tartalmakkal, azokat felhasználja vagy visszaél a szülő által megosztott tartalmakkal, érdemes a platform bejelentési mechanizmusait igénybe véve jelezni a problémát.
11. A gyermek egészségügyi adatainak óvása. Bár több száz alkalmazás kínál egészségügyi adatokkal dolgozó megoldásokat a gyermek betegsége, viselkedése vagy nevelése kapcsán, érdemes a lehető legnagyobb körültekintéssel

¹⁷³ STEINBERG (2017) i. m.

¹⁷⁴ Uo. 878–879.

¹⁷⁵ TARTARI et al. (2023) i. m.

¹⁷⁶ HALEY (2020) i. m.

¹⁷⁷ OUVREIN–VERSUIJVEL (2019) i. m.

használni ezeket az appokat. Iwaya és társai tanulmányából kiderül, hogy az ilyen appok sokszor a felhasználó számára ismeretlen harmadik fél alkalmazásokkal vannak összekötve (többek között adat alapú marketingcélokból), továbbá működésük és adatmegosztásuk nem átlátható módon zajlik.¹⁷⁸

12. A gyermek arcának el- és kitakarása. Ferrara és társai aláhúzzák, hogy a sharentinggel járó kockázatok, így különösen a személyiséggel való visszaélést érintő problémák mérséklésére javasolt lehet olyan képek megosztása, ahol a gyermek arca nem látszik vagy utólagosan ki van takarva.¹⁷⁹

Illusztráció a 12) pontra Caitlin Wylie írásából.¹⁸⁰

13. Szélesebb családi körrel való együttműködés és sharenting-tudatosítás. Ahogy a fogalmaknál is említettem, a sharenting sok esetben a család más tagjait is érinti, különösen a nagyszülőket. A szülők számára javasolt, hogy világosítsák fel a családtagokat az egyes felületek szabályzatai és a sharentinggel járó kockázatok tekintetében.

¹⁷⁸ Leonardo Horn IWAYA et al.: On the Privacy of Mental Health Apps. *Empirical Software Engineering*, Vol. 28., No. 1. (2022).

¹⁷⁹ FERRARA et al. (2023) i. m.

¹⁸⁰ Caitlin WYLIE: Innocent Images? The Ethics of Sharing Your Children's Photos Online. *Platypus*, 2019. <https://rb.gy/l2sfgu>

Tudatossági, szabályozási és kutatási javaslatok

1. Sharenting kampányok indítása. 2023-ban elindult az egyik legnépszerűbb globális sharenting-kampány a Deutsche Telekom részéről.¹⁸¹ A körülbelül háromperces videó bemutatja a sharenting veszélyeit a cyberbullyingtól kezdve, az adatokkal való visszaélésen át, egészen a potenciális gyermekpornográf tartalmak megjelenéséig. A kampányvideó újító eszköze, hogy egy kiskorú gyermekről készült képet mesterséges intelligencia segítségével serdülőkorúvá montírozták és az ő tolmácsolásában hangzanak el a sharenting veszélyei. Az ilyen típusú kampányok elősegítik a kritikai és a kreatív-innovatív gondolkodást is.¹⁸²
2. Sharenting kutatások indítása. Jelenleg egy magyarországi empirikus kutatás készült sharenting-attitűdök kapcsán Buvár Ágnes és Orosz Gábor tollából; a szerzők egyetemisták attitűdjét vizsgálták a szponzorált és nem szponzorált sharenting-tartalmak tekintetében.¹⁸³ Érdemes lenne ugyanakkor további empirikus kutatást végezni Magyarországon, különösen annak fényében, hogy több modell is rendelkezésére áll a kutatók számára. A tudományos eredmények mellett a sharenting-kutatások elindulása fontos lenne a szülői tudatosság feltérképezésében, a gyermekek attitűdjeinek vizsgálatában, a leggyakrabban felmerülő interperszonális konfliktusok azonosításában és a szabályozási részek megtalálásában is.¹⁸⁴
3. Gyermekek tudatosítása. Iskolás kortól kezdve javasolt lehet médiatudatossági oktatást tartani a sharentingről mint jelenségről és azokról a hatásokról, amelyek őket érintik. E helyütt érdemes lehet olyan prezentációk és audiovizuális eszközök használatát (tudatosítási videók, grafikák), amelyek elősegítik a gyermekek jogainak megértését és lehetőségeit az online térben.
4. Figyelmeztető értesítések. A gyermekek adatvédelmének biztosításához érdemes lenne a különböző platformoknak figyelmeztető értesítéseket implementálniuk posztolás előtt. A gyakorlatban erre egyelőre nincs precedens, a népszerű közösségi médiafelületek egyike sem használ „*first-control*” értesítést, ugyanakkor javasolt lehet, hogy amennyiben – akár mesterséges intelligencia segítségével – a platform érzékeli, hogy a szülő, vagy más a gyermekről posztol képet, az adott tartalom nyilvános közzététele előtt egy figyelmeztető

¹⁸¹ Nachricht von Ella | Without Consent. *Deutsche Telekom*, 2023. szeptember 4. <https://rb.gy/cv37bm>

¹⁸² ACZÉL Petra: Az új. In: LÁNYI András – LÁSZLÓ Miklós (szerk.): *Se vele, se nélküle?* Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 28.

¹⁸³ Ágnes BUVÁR – Gábor OROSZ: Adult-Focused Sharenting Does Not Pay out: Sharenting in Sponsored Posts Elicits Negative Ethical Attitudes If the Product Is Adult-Related, but Not When It Is Child-Related. *Journal of Marketing Communications*, 22 Apr. 2023. 1–21. <https://doi.org/10.1080/13527266.2023.2208122>

¹⁸⁴ Bri STORMER et al.: Caregiver Psychological Maltreatment Behaviors Toward Children on TikTok. *Child Maltreatment*, Vol. 29., No. 4. (2023). DOI: 10.1177/10775595231211616

ablakot jelenítene meg, röviden kitérve a gyermekfotók megosztásának veszélyeire.¹⁸⁵

5. Egységes gyermekvédelmi szabályok a platformokon. Jelenleg a nagy közösségi médiaplatformok eltérő módon szabályozzák vagy éppen nem szabályozzák a gyermekekről közzétett tartalmakat.¹⁸⁶ E téren előnyös lenne és a platformok számára sem jelentene helyzeti vagy versenyhátrányt, ha a gyermekekről készült képek tekintetében egységes szabályozást implementálnának.
6. *Fast-track* szignálási lehetőség gyermekek részére a közösségi médiaplatformokon. A sharenting-tartalmak jelentése tekintetében a gyermekek részére érdemes lenne létrehozni könnyített (*fast-track*) bejelentési mechanizmusokat, amelyeket az adott platform tartalommoderálási rendszere prioritásként kezelne. Ez a lehetőség adekvát megoldást nyújtana többek között a szülők által feltöltött intim, testet nem takaró vagy kínos fotók eltávolítására.
7. A francia sharenting törvény átvétele. Bár a kiskorúak személyiségi jogsértései kapcsán a 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről 13. § (13) bekezdése bizonyos körülmények között lehetőséget ad a kiskorú jogosult személyiségi jogát sértő tartalmú információ eltávolítására. Érdemes lenne a szabályt kiegészíteni a francia sharenting-törvényben foglalt rendelkezésekkel is.
8. Az influencer-sharenting szigorúbb szabályozása.¹⁸⁷ A szabályozás területén érdemes lenne szigorítani az ilyen típusú reklámegyütműködések szabályain.¹⁸⁸ Ugyan az influencer-sharenting páratlanul népszerű napjainkban,¹⁸⁹ számtalan jogi és etikai dilemmát felvet a szülők azon gyakorlata, hogy lényegében gyermekeikkel adnak el termékeket. Fineman kiemeli, hogy a „gyermekmonetizálás” gyakorlata több ezer, ha nem százezer dolláros bevétellel jár a szülőknek,¹⁹⁰ úgy, hogy lényegében a gyermek nem járult hozzá ahhoz,¹⁹¹ hogy reklámarc legyen, továbbá sok esetben nem is részesül arányosan a befolyó összegekből.¹⁹²

¹⁸⁵ Ld. ehhez: John DEMPSEY et al.: Children Designing Privacy Warnings: Informing a Set of Design Guidelines. *International Journal of Child-Computer Interaction*, vol. 31 (2022).

¹⁸⁶ LAVORNA et al. (2022) i. m.

¹⁸⁷ Vö. BUVÁR–OROSZ (2023) i. m.

¹⁸⁸ YATES (2023) i. m.

¹⁸⁹ Arantxa VIZCAÍNO-VERDÚ et al.: 'No Moral Integrity': Influencer Sharenting and Parental Protective Perception. *Análisi*, Vol. 69. (2023) 11–31.

¹⁹⁰ FINEMAN (2023) i. m.

¹⁹¹ Elisabeth VAN DEN ABEEL – Liselot HUDDERS – Ini VANWESENBECK: Managing Authenticity in a Kidfluencers' World: A Qualitative Study with Kidfluencers and Their Parents. *New Media & Society* (2024).

¹⁹² Ehhez ld. bővebben: Ylva ÅGREN: Branded Childhood: Infants as Digital Capital on Instagram. *Childhood*, Vol. 30, No. 1. (2022); Gavin FELLER – Benjamin BURROUGHS: Branding Kidfluencers: Regulating Content and Advertising on YouTube. *Television & New Media*, Vol. 23., No. 6. (2021).

9. Nemzetközi és európai *sharenting*-kutatásokhoz való csatlakozás. 2020-ban az EU Kids Online projektben, reprezentatív, az Unió 19 országára kiterjedő ifjúságkutatást végeztek, specifikusan mérve az európai *sharenting*-trendeket is.¹⁹³ Magyarország Európa azon kevés országai közé tartozott, amely nem vett részt a mérésben. Az ilyen típusú kutatásokban való aktív részvétel alkalmas lenne arra, hogy a *sharenting*et mint regionális problémát mélyebben lehessen vizsgálni és globális megoldásokat lehessen adni a felmerülő kérdésekre.

7. Következtetések

Koltay András gondolatát idézve, ha „a médiajog művelői a pillanat mesterei, a jogtudomány Kőműves Kelemenjei,¹⁹⁴ az újmédia jelenségek, így a *sharenting* kutatói a tudomány *Sziszüphoszai*: mire a kutató összegyűjtötte a megfelelő mennyiségű irodalmat, végez az adatgyűjtés és -feldolgozás fáradtságos teendőivel és megírja tanulmányát, már a dolgozat publikálása előtt a kutatott jelenség átalakul, alapjaiban megváltozik vagy szerencsétlenebb helyzetben egy másik kutató előbb megjelenteti eredményeit róla. A *sharenting* „kősziklájának” görgetése tehát nem kecsesít a természettudományok számszerűsíthető, megkérdőjelezhetetlen *valódiságával*: a „görgetés” maga nemesedik tudománnyá és a cél elérhetőségének illúziója válik a kutató „örömvé,” hogy Albert Camus, 1942-ben fogant gondolatait parafrázeáljam.¹⁹⁵ A mitológiából ismert Holtak Bírái ugyanis nem ravaszsgából görgetik a kutató elé az átlendíthetetlen kősziklát; a digitális, „legújabb média” jelenségek sajátos, megmásíthatatlan természete, hogy ne lehessen múlhatatlan állításokat tenni róluk, az érdeklődő kutatónak mégis *feladata* kísérletet tenni rá.

Jelen írásban e feladatot a *sharenting* koncepcionalizálásával, így a hazai jogirodalomban a *sharenting* fogalmának egyik elsőkénti szintetizálásával, a *sharenting*re vonatkozó empirikus és elméleti tanulmányok összefoglalásával és a nemzetközi szabályozás, így különösen az ENSZ, az amerikai és az európai keretrendszerek bemutatásával igyekeztem teljesíteni. A tanulmány a leíró, ismertető szekcióit bővítve gyakorlati tanácsokat is bemutatva, amelyek útmutatóként szolgálhatnak a biztonságosabb és átláthatóbb *sharenting*-gyakorlat kapcsán. A dolgozat ugyanakkor azon túl, hogy a *sharenting* jelenségét meg kívánja gyökereztetni a hazai (jog)irodalomban, leginkább felhívás – felhívás további *sharenting*-kutatások végzésére, partikuláris szabályozási kérdések feltárására és általánosságban véve a *sharenting*nek mint *univerzális* jelenség diskurzusának, diszkussziójának bővítésére.

¹⁹³ David SMAHEL et al.: EU Kids Online: Survey results from 19 countries. *EU Kids Online*, (2020) 121–125.

¹⁹⁴ KOLTAY András: *Magyar és európai médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 42.

¹⁹⁵ Albert CAMUS: *Sziszüphosz mítosza*. Budapest, Helikon, 2022.

A JOGI SZEMÉLY JÓHÍRNEVE ONLINE TÉRBEN TÖRTÉNŐ MEGSÉRTÉSÉNEK EURÓPAI JOGGYAKORLATA

NYIKES Zita
PhD-hallgató (ME ÁJK)

Magyarországon ismert,¹ de nem minden tagállamban szabályozott a jogi személyek jóhírnevének védelme az Európai Unióban (továbbiakban: EU). Fokozatosan és természetes módon történt az alapvető jogok jogi személyekre történő kiterjesztése mind az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB), mind az Európai Unió Bírósága (továbbiakban: EUB) jogalkalmazásában az elmúlt évtizedekben. Az online tér térhódításával azonban újabb és merőben más szintér jött létre a jogsértések elkövetésére, ami joghatósági kérdések mellett egyéb kérdéseket is felvet. Jelen tanulmány az EUB és EJEB vonatkozó joggyakorlatát vizsgálja.

1. Bevezetés

Az online tér és a digitális felületek használatának előtérbe kerülése, a közösségi média platformjainak térnyerése, a felületeket aktívan használók tájékozottsága – sokszor tájékoztatatlansága – vagy érzelmi túlfűtöttsége például egy-egy komment esetén az elmúlt évtizedekben megváltoztatta a véleménynyilvánításhoz való viszonyunkat, valamint a szólásszabadság formáit.

Koltay András Az új média és a szólásszabadság című könyvében² részletesen áttekinti az internet és kapuöreinek szólásszabadsággal kapcsolatos szabályozását, az internetszolgáltatókkal és a keresőmotorokkal kapcsolatos problémákat, alaposan ösz-

¹ Magyarországon a jogi személyek jóhírnevét alapvetően két törvény védi. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 2:45. § a személyhez fűző jogként védi a jogi személy jóhírnevét, mely szerint „a jóhírnév megsértését jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlan tény állít vagy híresztel, vagy valós tény hamis színben tüntet fel”. A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 3. § szerint pedig „tilos valótlan tény állításával vagy híresztelésével, valamint valós tény hamis színben való feltüntetésével, úgyszintén egyéb magatartással a versenytárs jóhírnevét vagy hitelképességét sérteni, illetőleg veszélyeztetni”.

² KOLTAY András: *Az új média és a szólásszabadság*. Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2019.

szefoglalja a közösségi média platformokra vonatkozó kérdéseket nemzetközi és európai szempontból. A közösségi média platformokkal foglalkozó fejezet összefoglalásában megállapítja, hogy mivel a nagy platformok globális elérésűek, ezért a szólásszabadság kérdésére több oldalról tekinthetünk, és akár más-más megközelítésből értelmezhetjük. Ezek pedig hatást gyakorolnak a közösségi média platformok működésére, működtetésére. Következésképpen, a nagy elérésű, globális platformok alkalmazzák a kötelező állami szabályokat, de ugyanakkor saját belső normarendszereket is kialakítanak és követnek többnyire a jogi felelősség elkerülése érdekében. Ennek a többoldalú álláspontnak pedig az a következménye, hogy a szólásszabadság erőteljes védelme nem élvez prioritást.³ Ha komplexitásában is, de a szólásszabadság védelme és a véleménynyilvánítás korlátozása a természetes személyeknél evidenciaként működött és vezetett a jóhírnév védelméhez kapcsolódó problémákhoz és jogesetekhez. Jogi személyek esetében viszont az is kérdés-ként jelentkezett, hogy egyáltalán megilleti-e a jogi személyt a jóhírnév védelme.

2. Az EUB vonatkozó gyakorlata

A *Shevill v. Press Alliance SA* ügyben⁴ az EUB megállapította, hogy a sértett a kiadó ellen kártérítés iránti keresetet indíthat a jóhírnévnek több szerződő államban közzétett sajtócikk révén megvalósuló megsértése miatt. A kereset indítható egyrészt a jóhírnevet sértő tartalmat közzé tevő kiadó letelepedési helye szerinti állam bírósága előtt, amely bíróság a jóhírnév megsértéséből eredő teljes kár megtérítésének elrendelésére hatáskörrel rendelkezik, másrészt pedig bármely azon tagállam bírósága előtt, ahol a közzététel megvalósult, és ahol a sértett jóhírnevét állítólag megsértették, amely bíróság kizárólag az ebben az államban okozott kár elbírálására rendelkezik hatáskörrel.

2.1. A 'közzététel megvalósult' kritériumnak az online tér új értelmet adott

Számos előremutató megállapítást tett az EUB két másik ügyben.⁵ Az *eDate Advertising és társai ügy*⁶ alapja, hogy az osztrák eDate Advertising GmbH elsősorban homoszexuális közönséget célzó internetes portálja folyamatosan tájékoztatást adott egy német állampolgárról, akit egy ismert német színész meggyilkolása miatt ítélték életfogytig tartó szabadságvesztésre. A magát sértettnek érző felperes egy német bíróságtól kérte, hogy az tiltsa el a kérdéses osztrák portált a róla szóló információk terjesztésétől Németország teljes területére kiterjedően, és kötelezze nem vagyoni kárának megté-

³ Uo. 255–256.

⁴ C-68/93. sz. Fiona Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL, Chequepoint International Ltd v. Presse Alliance SA ügyben 1995. március 7-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:1995:61]. Az ügy a jóhírnév megsértése az írott sajtóban történő megjelenéshez köthető, és a jogi személyek hírnévsértése szempontjából azért említendő, mert joghatósági kérdéseket tisztáz.

⁵ Ezek az ügyek még mindig a természetes személyek jóhírnevéhez köthetőek, de a jogsértések már az online térben, digitális felületeken valósulnak meg.

⁶ C-09/09. sz. eDate Advertising GmbH v. X és a C-161/10. sz. Olivier. Martinez és Robert Martinez kontra MGN Limited ügyben 2011. október 25-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2011:685].

rítésére. A Martinez és Martinez ügyben⁷ a párizsi általános hatáskörű elsőfokú bíróság előtt a francia színész Olivier Martinez és apja, Robert Martinez a magánéletük tiszteletben tartásához fűződő joguk, valamint Olivier Martinez jóhírnevéhez fűződő jogának megsértésére hivatkoztak. A két ügygel kapcsolatban az EUB megállapította, hogy mivel az online tartalmat meghatározhatatlan számú internetfelhasználó szerte a világon a tartalom észlelése pillanatában azonnal letöltheti, az nem függ attól, hogy a tartalom közzétételének arra irányult-e a szándéka, hogy a tartalmat a letelepedési helye szerinti tagállamon kívül is letöltsék. Az 'ahol a közzététel megvalósult' kritériumnak, amely a nyomtatott sajtóban egyértelműen értelmezhető, az online tér új értelmet adott. Főszabály szerint az online térben a közétett tartalom bárhol hozzáférhető. Az online tartalomnak valamely személy személyiségi jogaira való kihatását azon hely szerinti bíróság tudja leginkább megítélni, ahol az állítólagos sértett érdekeinek központja található.

2.2. A jóhírnévhez való jog a jogi személyt is megilleti

A jogi személy sérelmére elkövetett hírnevsértés terén áttörést jelentett a Bolagsupplynsningen OÜ Ingrid Ilsjan v. Svensk Handel AB ügy.⁸ Maga az ítélet csak a joghatósági kérdésekkel foglalkozik, de a határozathoz fűzött észrevételek érintik a jogi személy személyhez fűződő jogait és jóhírnevének védelmét.

Az ügyben a felperes Bolagsupplynsningen OÜ Észtországban, Tallinban székhellyel rendelkező társaság, gazdasági tevékenysége legnagyobb részét Svédországban folytatja. I. Ilsjan a felperes munkavállalója. Az alperes Svensk Handel AB svéd kereskedelmi szövetség azzal a bejegyzéssel vette fel a felperest a weboldalán vezetett fekete listára, hogy a felperes „csaló és szélhámos”. A feketelistára történő felvételre adott válaszként közel 1000 hozzászólás érkezett a weboldal vitafórumára, köztük olyan felhívások is, amelyek közvetlenül a felperessel és annak dolgozóival szembeni erőszakra hívtak fel. Az észt vállalkozás keresetet nyújtott be a bíróságnál a svéd szövetséggel szemben arra való hivatkozással, hogy a közzétett információk miatt sérült a jóhírneve. Az észt vállalkozás a svéd szövetségtől az állításokat helyreigazítását kérte, valamint azt is, hogy a hozzászólásokat töröljék. Azt állította továbbá, hogy a hozzászólások és az állítások miatt kárt szenvedett el, melynek megtérítését követelte. A Bolagsupplynsningen OÜ Ingrid Ilsjan v. Svensk Handel AB ügyben kérdésként merült fel, hogy az észt bíróságok megállapíthatták-e joghatóságukat a felperes 'érdekeinek központja' alapján, amely különös joghatósági okot az EUB természetes személyek vonatkozásában már alkalmazta, jogi személyek tekintetében viszont nem. Az észt legfelsőbb bíróság által benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem tekintetében Michal Bobek főtanácsnok indítványa⁹ vetett fel új szempontokat, aki kritikusabb áttekintését javasolta

⁷ Uo.

⁸ C-194/16. sz. Bolagsupplynsningen OÜ és Ingrid Ilsjan v. Svensk Handel AB ügyben 2017. október 17-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2017:766].

⁹ C-194/16. sz. ügy Michal Bobek főtanácsnok indítványa [ECLI:EU:C:2017:766]

az EUB korábbi ítélezési gyakorlatának arra hivatkozva, hogy az adott ügyben jogi személy kéri az elsődlegesen online állítások helyreigazítását és eltávolítását.

„[...] foglalkozni kell egy előzetes kérdéssel: a személyiségi jogok internetes megsértése tekintetében megkülönböztethetjük-e a természetes és jogi személyeket?”¹⁰ Michal Bobek főtanácsnok így ráirányította a figyelmet arra is, hogy a jogi személyekre is kiterjeszhető-e a személyiségi jogok, mint alapvető jogok védelme, és hogy rendelkeznek-e a jogi személyek személyiségi jogokkal.¹¹ Michal Bobek főtanácsnok kifejtette, hogy számos tagállam jogában törvényen alapuló jogaik részeként védelmet élvez a jogi személyek jóhírve.¹² A főtanácsnok röviden áttekintette,¹³ hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) fokozatosan kiterjesztette a jogi személyekre az alapvető jogok védelmét.¹⁴ Michal Bobek úgy látta, hogy az uniós jog rendszerén belül az EUB is megerősítette, hogy a jogi személyek jogokat élveznek, mint tulajdonhoz való jog, a vállalkozás szabadsága, hatékony jogorvoslathoz való jog, költségmentességhez való jog, ártatlanság védelme és különösen a védelemhez való jog.¹⁵ Rámutatott arra, hogy fokozatosan és természetes módon történt az alapvető jogok jogi személyekre történő kiterjesztése mind az EJEB, mind az EUB jogalkalmazásában. Michal Bobek szerint a személyiségi jogokra tekinthetünk olyan eszközként is, amely más alapvető jogok hatékony védelmét szolgálja, nem pedig önmagáért van. A jogi személyek személyiségi jogainak védelme más jogokhoz is elvezet, mint amilyen például a tulajdonhoz való jog vagy a vállalkozás szabadsága. Ezt a logikát követve egy társaság jóhírvének sérelme közvetlenül megvalósítja a társaság gazdasági jogainak sérelmét. A gazdasági jogok hatékony védelme érdekében védelemben kell részesíteni a személyhez fűződő jogaikat is.¹⁶ A jogi személy, amelynek a személyhez fűződő jogait megsértették, az állítások helyreigazítása, a hozzászólások eltávolítására való kötelezés és a valótlan állítások interneten történő közzétételével okozott vagyoni kár megtérítése iránt keresetet indíthat az általa elszenvedett teljes kár tekintetében azon tagállam bíróságai előtt, ahol érdekeinek központja található. A jogi személy érdekeinek központja megegyezhet a létesítő okirat szerinti székhelyével is, ha itt gyakorolja tevékenységeinek összességét vagy túlnyomó részét, és ha az általa ott élvezett jóhírnév ennek következtében jelentősebb, mint bármely más tagállamban.

¹⁰ Uo. 35. pont

¹¹ Uo. 37. pont

¹² Uo. 40. pont

¹³ Uo. 42. pont

¹⁴ Például a véleménynyilvánítás szabadsága, a lakás és levelezés tiszteletben tartásához való jog és a tisztességes tárgyaláshoz való jog tekintetében.

¹⁵ C-194/16. sz. ügy Michal Bobek főtanácsnok indítványa [ECLI:EU:C:2017:766] 43. pont

¹⁶ Uo. 42. pont

2.3. Online tartalom hozzáférhetősége a joghatósági kérdés felett

Az EUB a Bolagsupplysningen OÜ Ingrid Ilsjan v. Svensk Handel AB ügyre hivatkozott a Gtflix Tv v. D. R-ügyben.¹⁷ A kérelmet a Gtflix Tv, egy felnőtt tartalmakat sugárzó, a Cseh Köztársaságban letelepedett szórakoztatóipari társaság és D. R. egy, az ugyanezen területen tevékenységet végző, Magyarországon lakóhellyel rendelkező másik személy között folyamatban lévő azon eljárás keretében terjesztették elő, amelynek tárgya az e társaságra nézve ez utóbbi személy által tett, több internetes oldalon és fórumon online formában közzétett, állítólagosan sértő megjegyzések miatti helyreigazítás és törlés iránti kérelem, valamint az ezen online közzétételből eredően elszenvedett kár megtérítése iránti kérelem.¹⁸

A felnőtt audiovizuális tartalmakat előállító és azokat főként az internetes oldalán terjesztő Gtflix Tv a Cseh Köztársaságban telepedett le és érdekeltségeinek központja is ebben a tagállamban található. D. R. filmrendező, producere és forgalmazója felnőtt audiovizuális filmeknek, Magyarországon rendelkezik lakóhellyel és magyarországi szervereken tárolt internetes oldalakon forgalmaz. A Gtflix Tv sérelmezte, hogy D. R. több internetes oldalon és fórumon is közzétett rá nézve sértő megjegyzéseket. Gtflix Tv felszólította D. R.-t, hogy távolítsa el a megjegyzéseket, és ideiglenes intézkedés iránti kérelmet nyújtott be a franciaországi lyoni általános hatáskörű elsőfokú bíróság elnökéhez, hogy a bíróság a bíróság terhe mellett kötelezze D. R.-t, hogy hagyjon fel minden, rá és az ugyanezen társaság honlapjára vonatkozó sértő megjegyzések tételéből álló cselekménnyel, valamint hogy tegyen közzé egy francia és angol nyelvű bírósági közleményt minden egyes érintett internetes fórumon, továbbá, hogy a bíróság engedélyezze Gtflix Tv számára, hogy az érintett minden egyes internetes fórumokon a Gtflix Tv is közzöljön egy megjegyzést, végül, hogy ideiglenes jelleggel ítéljenek meg a Gtflix Tv számára vagyoni és nem vagyoni kártérítést. D. R. a francia bíróságok joghatóságának hiányára alapított kifogást terjesztett elő, amelynek a franciaországi lyoni általános hatáskörű elsőfokú bíróság helyt adott. A Gtflix Tv fellebbezést nyújtott be a franciaországi lyoni fellebbviteli bírósághoz, amely a D. R. joghatóság hiányára alapított kifogásának helyt adott.¹⁹

Az előzetes döntéshozatal iránti kérelem tárgyában a franciaországi semmítőszék 2020. május 13-án fordult az EUB-hoz. A Gtflix Tv azt kifogásolta a kérdést előterjesztő bíróság előtti eljárásban, hogy a francia bíróság a francia bíróságok joghatóságának hiányát a cseh bíróságok javára állapította meg, azonban álláspontja szerint az interneten közzétett tartalom által valamely tagállam területén okozott kárral kapcsolatos kereset elbírálására minden olyan tagállam bíróságai joghatósággal rendelkeznek, amennyiben a tartalom abban a tagállamban elérhető. A Gtflix Tv azt állította, hogy a lyoni fellebbviteli bíróság megsértette a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1215/2012/

¹⁷ C-251/20. sz. Gtflix Tv kontra D. R. ügyben 2021. december 21-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2021:1036].

¹⁸ Uo. 2. pont

¹⁹ Uo.11–15. pont

EU rendeletet,²⁰ amikor a francia bíróságok joghatóságának kizárása érdekében megállapította, hogy nem elegendő, hogy a sértőnek ítélt és interneten közzétett megjegyzések hozzáférhetőek legyenek a megkeresett bíróság illetékességi területén, hanem az is szükséges, hogy azok valamiféle érdeklődésre tarthassanak számot az ezen illetékességi területen tartózkodó internethasználók körében, továbbá kár okozására alkalmasak legyenek. A kérdést előterjesztő bíróság ugyanakkor arra kereste a választ, hogy az a személy, aki úgy véli, hogy sértő megjegyzéseknek interneten való terjesztése révén megsértették a jogait, és egyszerre jár el az állítások helyreigazítása és a tartalmak törlése érdekében, valamint az ebből eredő nem vagyoni és vagyoni kárának megtérítése érdekében, az eDate Advertising és társai ítéletnek megfelelően minden egyes olyan tagállam bírósága előtt kérheti az e tagállam területén okozott kár megtérítését, amelynek területén e megjegyzések hozzáférhetőek vagy hozzáférhetőek voltak, vagy pedig a Bolagsupplysningen és Ilsjan ítélet alapján e kártérítési keresetet azon bíróság előtt kell megindítani, amely az állítások helyreigazításának és a sértő megjegyzések törlésének elrendelésére joghatósággal rendelkezik.²¹

Kérdésével az előterjesztő bíróság lényegében arra várt választ, hogy a 1215/2012/EU rendelet 7. cikkének 2. pontját²² úgy kell-e értelmezni, hogy az a személy, aki – miután úgy véli, hogy rá nézve sértő megjegyzések interneten való terjesztése révén megsértették a jogait – egyszerre jár el egyrészt az állítások helyreigazítása és az online közzétett tartalmak törlése érdekében, másrészt az ezen online közzétételből eredő kárának megtérítése érdekében, minden egyes olyan tagállam bíróságai előtt kérheti-e az általa megkeresett bíróság szerinti tagállam területén okozott kár megtérítését, amelynek területén e megjegyzések hozzáférhetőek vagy hozzáférhetőek voltak, akkor is, ha e bíróságok nem rendelkeznek joghatósággal a helyreigazítási és törlési kérelem elbírálására. A 1215/2012/EU rendelet 7. cikkének 2. pontja úgy rendelkezik, hogy a valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy más tagállamban perelhető jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben annak a helynek a bírósága előtt, ahol a kárt okozó esemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet. Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint a jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben a különös joghatósági szabályt önállóan kell értelmezni. E különös joghatósági szabály alapja a jogvita és a kárt okozó esemény bekövetkezésének vagy esetleges bekövetkezésének helye szerinti bíróságok közötti különösen szoros kapcsolat

²⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, HL L 351, 2012.12.20. A továbbiakban: 1215/2012/EU rendelet.

²¹ C-251/20. sz. Gtflifx Tv kontra D. R. ügyben 2021. december 21-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2021:1036] 16–19. pont.

²² „[...] jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben annak a helynek a bírósága előtt, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet”. Ld. 1215/2012/EU rendelet a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és a végrehajtásáról, HL L351, 2012. 12. 20., 1–31. o.

fennállása. Az ilyen kapcsolat fennállása jogbiztonságot nyújt és elkerüli azt, hogy az alperes ellen egy olyan tagállam bíróságán indíthassanak eljárást, amelyre ésszerűen nem számíthatott, amely szempont különösen fontos a magánélet és a személyiségi jogok, többek között a jóhírnév megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyokkal kapcsolatos jogviták tekintetében. A jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben a jogvita tárgyához való közelsége és a könnyebb bizonyításfelvétel miatt rendszerint a kárt okozó esemény bekövetkezésének vagy esetleges bekövetkezésének helye szerinti bíróság a legalkalmasabb a határozathozatalra.

A Bíróság egy, az írott sajtóban közzétett, jóhírnevet sértő újságcikk által állítólagosan okozott nem vagyoni kár megtérítésére irányuló keresetet illetően Shevill és társai ítéletben megállapította, hogy a sértett a kiadó ellen kártérítés iránti keresetet indíthat minden olyan tagállam bíróságai előtt, ahol a közzététel megvalósult, és ahol a sértett jóhírnevét állítólag megsértették, amely bíróságok kizárólag az adott eljáró bíróság szerinti tagállamban okozott kár elbírálására rendelkeznek joghatósággal. Ami konkrétan a személyiségi jogoknak valamely internetes oldalon közzétett tartalmak útján történő megsértésére vonatkozó állításokat illeti, a Bíróság eDate Advertising és társai ítéletben kimondta, hogy a sértett személynek lehetősége van arra, hogy az okozott teljes kár megtérítése céljából felelősség megállapítása iránti keresetet nyújtson be. A keresetet pedig benyújthatja vagy a tartalom kibocsátójának letelepedési helye szerinti tagállam bíróságához a kárt okozó esemény helye alapján, vagy azon tagállam bíróságához, amelyben érdekltségeinek központja található a kár bekövetkezésének helye alapján. A sértett személy az okozott teljes kár megtérítése érdekében benyújtott, felelősség megállapítása iránti kereset helyett keresetét benyújthatja minden olyan tagállam bíróságához is, amelynek a területén az interneten közzétett tartalom hozzáférhető vagy hozzáférhető volt. A tagállami bíróságok kizárólag a tagállamuk területén okozott kár elbírálására rendelkeznek joghatósággal.

A Bolagsupplynsingen és Ilsjan ítéletben pedig megállapította az EUB, hogy ugyanilyen keresetindítási jogokkal rendelkeznek azok a jogi személyek is, amelyek gazdasági tevékenységet folytatnak, és kéri az üzleti jóhírnevüknek az őket érintő helytelen állítások interneten való közzétételével történő megsértéséből és a rájuk tett megjegyzések eltávolításának hiányából eredő károk megtérítését. A Bolagsupplynsingen és Ilsjan ítéletben szintén leszögezte a Bíróság, hogy valamely internetes oldalon közzétett állítások és tartalmak mindenütt jelenvaló jellegére és azon körülményre tekintettel, hogy a közzétett tartalom főszabály szerint bárhol hozzáférhető, az előbbiek helyesbítésére és az utóbbiak eltávolítására irányuló kérelem egy és oszthatatlan. A Bíróság ugyanakkor pontosította, hogy kérelem csak olyan bíróság előtt terjeszthető elő, amely a teljes kártérítési kereset elbírálására joghatósággal rendelkezik. A Gtflix Tv DR ügyben a Bíróság megállapítja, hogy az a személy, aki úgy véli, hogy bizonyos állítások valamely internetes oldalon való közzétételével megsértették a jogait, ezen állítások helyreigazítása és az interneten közzétett tartalmak eltávolítása céljából az e tartalmak kibocsátójának letelepedési helye szerinti bírósághoz fordulhat, vagy pedig

ahhoz a bírósághoz, amelynek illetékességi területén e személy érdekeltségeinek központja található.²³

A fentiek összességére tekintettel a luxembourgi bíróság válasza szerint a 1215/2012/EU rendelet 7. cikkének 2. pontját úgy kell értelmezni, hogy az a személy, aki – miután úgy véli, rá nézve sértő megjegyzések internetes terjesztésével megsértették a jogait – egyszerre jár el egyrészt a helyreigazítás és a közzétett tartalmak törlése, másrészt az e közzétételből eredő kárának megtérítése érdekében, minden egyes olyan tagállam bíróságai előtt kérheti az általa megkeresett ama bíróság tagállamának területén okozott kár megtérítését, amelynek területén a vonatkozó megjegyzések hozzáférhetők vagy hozzáférhetők voltak. Még akkor is, ha ezek a bíróságok nem rendelkeznek joghatósággal a helyreigazítási és törlési kérelem elbírálására.²⁴

3. Az EJEB vonatkozó joggyakorlata

Az EJEB elé az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE) 10. cikkének megsértésére hivatkozva kerülnek az ügyek. Koltay András úgy fogalmaz, hogy egyes kérdésekben az EJEB magasra emeli a szólásszabadság szintjét. Koltay András úgy látja, hogy az EJEB gyakorlatában kiemelt figyelmet élvez például a politikai beszéd védelme, a közügyek megvitatása és a közéleti szereplők szabad bírálhatósága. Ugyanakkor Koltay András azt is felveti, hogy más típusú véleményeknél, például a gyűlöletbeszéd vonatkozásában, az EJEB nem határoz meg egységes mércét, és megelégszik bizonyos általános elvek rögzítésével.²⁵ A kapuőrök szabályozásának jövőjéről szólva Koltay András megállapítja, hogy az egyes államoknak, és ehhez a témához kapcsolódóan nemcsak az EU tagállamairól beszél, hanem az Amerikai Egyesült Államok joggyakorlatából is sorol példákat, nincs kizárólagos joguk a szólásszabadság korlátainak meghatározására.²⁶ Összefoglalva pedig leszögezi: „A szólásszabadság jogának története pedig ezzel párhuzamosan új szakaszába lép, amely nemkülönben izgalmas és megjósolhatatlan körvonalú lesz, mint bármely korábbi volt.”²⁷

Kivételes az, amikor a jogi személy indított eljárást az EJEE 8. cikk alapján²⁸ jőhírneve védelmében. Az EJEB a 8. cikk tárgyi hatályát kitégítve, azt a jőhírnév vé-

²³ C-251/20. sz. Gtflix Tv kontra D. R. ügyben 2021. december 21-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2021:1036] 20–42. pont.

²⁴ Uo 43. pont

²⁵ KOLTAY i. m. 44–46.

²⁶ Uo. 303.

²⁷ Uo. 304.

²⁸ 8. cikk: Magán- és családi élet tisztelgetben tartásához való jog 1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tisztelgetben tartsák. 2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.

delmére is alkalmazza. Levonható az a következtetés is, hogy a 10. cikk alapján²⁹ védett véleménynyilvánítás szabadsága és a nemzeti állam által a jóhírnév védelme okán alkalmazott korlátozásokat mérlegre téve, annak nyelve a véleménynyilvánítás felé billent, az EJEB a hazai korlátozásokat túlzottnak ítélte, amelyek nem voltak szükségesegek egy demokratikus társadalomban, tágítva a véleménynyilvánítás-szabadságának terét.³⁰ Az EJEB a vizsgálódásba bevonta később az EJEE 8. cikket is, a jóhírnév így közvetlenül a véleménynyilvánítás szabadságával szemben került mérlegre. Az EJEB elfogadta azt, hogy az EJEE 8. cikk a jogi személyek jóhírnevét is védi. Továbbá kifejezésre juttatta, hogy különbség van egy gazdasági társaság kereskedelmi jóhírnévhez fűződő érdeke, valamint az egyén jóhírneve között. Míg ez utóbbi hatással lehet a méltóságra, a kereskedelmi jóhírnévhez fűződő érdek viszont nélkülözi az erkölcsi dimenziót. Ennek alapján az EJEB a vélt sértésekkel szemben, nagyobb toleranciát alkalmazva tárgyalta a jogi személyeket érintő véleményeket.

3.1. Nem lehet feltétlenül felelőssé tenni tartalomszolgáltatót a felhasználói kommentek miatt

Online térben jogi személy jóhírnevét érintette a Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (továbbiakban: MTE) és az Index.hu Zrt. v. Magyarország ügy.³¹ Mind az MTE, mind az Index.hu Zrt. engedélyezte a hírportáljaikon megjelenő olvasói kommenteket. 2010. február 5-én az MTE *Újabb etikátlan üzleti magatartás a neten* címmel véleményt tett közzé két ingatlan témájú weboldalról, amelyeknek ugyanaz a társaság a működtetője. A vélemény szerint eredetileg harminc napig a két ingatlan témájú weboldal a felhasználóknak ingyenes hirdetési szolgáltatást nyújtott. A szolgáltatás díjkötelessé vált azonban harminc napos díjmentes időszak lejáratát követően, a felhasználók erről viszont előzetes értesítést nem kaptak. Ez azért volt lehetséges, mert a szolgáltató egyoldalúan módosíthatta a felhasználási feltételeket, melyet a felhasználók elfogadtak a weboldalra való regisztráláskor. A vélemény kitért arra, hogy a szolgáltató csak akkor távolította el az elavult hirdetéseket és személyes adatokat a weboldalról,

²⁹ 10. cikk: Véleménynyilvánítás szabadsága 1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgókép vállalatok működését engedélyezéshez kössék. 2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jóhírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.

³⁰ Hasonló következtetésre jutott Gyulay Dániel. GYULAY Dániel: Strasbourg helyesbít, avagy a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülése az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseiben. *Belügyi Szemle*, 2020/3. 57–72.

³¹ Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete v. Index.hu v. Magyarország, no. 22947/13., 2016. május 2-i ítélet.

ha az esedékes díjakat megfizették. A vélemény megjegyezte, hogy etikátlan és félrevezető volt a szolgáltató magatartása. Álnéven közölt felhasználói kommentekben reagáltak a véleményre, amelyek közönséges kifejezéseket is tartalmaztak. Az index.hu hírportál Tékozló Homár fogyasztóvédelmi blog szintén írt a véleményről, és a vélemény teljes szövegét közzétették. Az index.hu közölte az álnéven reagáló felhasználói hozzászólásokat is. Az érintett weboldalakat működtető társaság hírnevsértés miatt indított keresetet. A magyar bíróságok megállapították mind az MTE, mind az Index.hu Zrt. felelősségét a sértő vélemény és kommentek közzétételéért, ugyanakkor vitatták, hogy az MTE és az Index.hu Zrt csupán közvetítő szolgáltatók lettek volna. A magyar bíróságok rögzítették: a sértő vélemény és a kommentek alkalmasak voltak a felperes jóhírnevének megsértésére. A kérelmezők 2013. január 3-án alkotmányjogi panasszal éltek, lényegében vitatva a bíróságnak azt a döntését, amely a kommentek tartalmáért őket tette felelőssé, de az Alkotmánybíróság a panaszt elutasította.³²

A kérelmezők az EJEE 10. cikkében előírt véleménynyilvánítás szabadság megsértése miatt indították az eljárást, amely során az EJEB az internetes hírportálokat üzemeltetők jogi felelősségét is taglalta a közzétett véleményekért és kommentekért.³³ A Bíróság hangsúlyozta, hogy a jóhírnév védelmének jogát az EJEE 8. cikke védi a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog részeként.³⁴

A Bíróságnak meg kell győződnie arról, hogy a nemzeti hatóságok kialakították-e a megfelelő egyensúlyt az EJEE által védett, olykor két egymással ütköző érték között, amikor a véleménynyilvánítási szabadságba való, a „mások jóhírnevének és jogainak védelmére” végzett beavatkozás szükségszerűségét vizsgálja. Egyrészről az EJEE 10. cikk által védett véleménynyilvánítási szabadság, másrészről az EJEE 8. cikkben rögzített magánélethez való jog között alakulhat ki feszültség. A Bíróság azt állapította meg, hogy lényegüket tekintve az EJEE 8. és 10. cikkek által szavatolt jogok azonos tiszteletet érdemelnek.

A Bíróság a Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete és az Index.hu Zrt. v. Magyarország ügyben is vizsgálta a beavatkozás törvényi alapját és célját, illetve azt, hogy az „szükséges volt-e demokratikus társadalomban”. A Bíróság megállapította, hogy az alapul szolgáló cikk két nagy ingatlanszakmai weboldal olyan üzleti gyakorlatára vonatkozott, amely az ügyfeleikre nézve félrevezető és sérelmes volt. Ebből fakadóan a közérdek indokolta, hogy helyt adjanak egy nyilvános ügy vitájának, amely sok fogyasztót és internethasználót érintett és az információcsere is biztosította. Korábban fogyasztóvédelmi testületeknél a szóban forgó magatartás már számos panaszt eredményezett, és számos eljárás indult a két ingatlanszakmai weboldalakat működtető társaság ellen. A cikk nem tekinthető tényalapot nélkülöző vagy indokolatlanul sértő megjegyzéseket kiváltó publikációnak. A Bíróság megítélése szerint értéktételekről

³² 19/2014. (V.30.) AB határozat.

³³ Ezekkel a felelősségi kérdésekkel is foglalkozik részletesen KOLTAY András: Az internetes kapuőrök és az Emberi Jogok Európai Egyezményének 10. cikke: a sajtószabadság új alanyai. *Állam-és Jogtudomány*, 2017/4. 129–140.

³⁴ A Bíróság ítélkezési gyakorlatának fejlődése során, több ügy eredményeként, a Bíróság a hírnév védelméhez való jogot az egyezmény 8. cikke által garantált magánélethez való jog egyik aspektusaként értékelte.

vagy véleményekről volt szó. Tulajdonképpen egy üzleti magatartást ítélték el, és ezeket részben befolyásolta a komment írók személyes frusztrációja, mivel becsapta őket a szóban forgó társaság. A kommentekben használt kifejezések sértőek voltak, az egyik kifejezetten közönséges volt, ugyanakkor önmagában a közönséges kifejezések használata nem meghatározó valamely sértő véleménynyilvánítás értékelésében. A Bíróság felfogása szerint a stílus, mint kifejezési forma a kommunikáció részét képezi, és mint ilyen, a kifejezés tartalmával együtt védelmet élvez. A Bíróság azt is megállapította, hogy bár a kommentekben használt kifejezések egy alacsony stílusréteghez tartoznak, az internetes portálokon zajló kommunikációban gyakran előfordulnak. A cikk és a vitatott kommentek közzétételének időpontjában a felperes társaság üzleti magatartását érintő vizsgálatok már zajlottak.

Ennek kapcsán a Bíróság nem volt meggyőződve arról, hogy a szóban forgó kommentek az érintett fogyasztók attitűdjére nézve bármely további jelentős hatással lehetnek volna. A magyar bíróságok nem értékelték, hogy a kommentek elérték-e a komolyság kellő szintjét és hogy oly módon jelentek-e meg, amely ténylegesen sérthette egy jogi személy szakmai jóhírnevét. A Bíróság megállapította az Egyezmény 10. cikkének megsértését. Az EJEB 2016. február 2-ai döntésében kimondta, hogy nem lehet feltétlenül felelőssé tenni tartalomszolgáltatót a felhasználók által írt kommentek miatt, a rajtuk elhelyezett felhasználói tartalomért.³⁵ Az ügynek egyébként az adott rendkívül nagy jelentőséget, hogy 2015 júniusában az EJEB éppen ellenkező döntést hozott a meghatározónak gondolt és rendkívül nagy visszhangot kiváltott Delfi AS v. Észtország ügyben³⁶: azaz az akkori döntés szerint a honlapok, portálok felelősek lehetnek a náluk megjelenő kommentekért.

3.2. Jogi személy jóhírneve kontra közérdekű tájékoztatás

Központi kérdés volt a vállalkozások jóhírnevének védelme az OOO Regnum v. Oroszország ügyben³⁷ is. Az OOO Regnum elektronikus hírportál a helyi rendőrség és az állami fogyasztóvédelmi hivatal által terjesztett információkat közölte egy márkás gyümölcsle alapú ital fogyasztását követő higanymérgezésről. A szóban forgó márkánév alatt forgalmazott italokat legalább két jogi személy gyártotta, amelyek közül az egyik a kereskedelmi bíróságon rágalmazási eljárást indított az OOO Regnum társaság ellen. Az oroszországi kereskedelmi bíróság az OOO Regnum társaság ellen döntött és megállapította, hogy a felperes társaság tulajdonában lévő honlapon megjelent három hír sértette egy magánkereskedelmi társaság üzleti hírnevét, és arra kötelezte az OOO Regnum társaságot, hogy jelentős összegű kártérítést fizessen a gyártó magánkereske-

³⁵ Egy internetes hírportál nem felelős a vulgáris kommentekért: Az „MTE and Index.hu Zrt v. Hungary” döntés új korszakot nyit a Delfi v. Estonia határozat után. *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesület blog*, 2016. február 7.

³⁶ Delfi AS v. Észtország, no. 64569/09., 2015. június 16-i ítélet.

³⁷ OOO Regnum v. Oroszország, no. 22649/08., 2020. december 8-i ítélet.

delmi társaságnak. A OOO Regnum a véleménynyilvánítás szabadságához való jogának megsértését állította.³⁸

A Bíróság azt vizsgálta meg, hogy a kérelmező társaság véleménynyilvánítási szabadságához való jogába való beavatkozás „szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban”. A szóban forgó beavatkozás arányos volt-e az elérni kívánt jogos céllal, méltányos egyensúlyt teremtett-e egy kereskedelmi társaság jóhírnévhez való joga és egy elektronikus médium véleménynyilvánítás szabadságához való joga között.³⁹ Ugyan a jóhírnév védelméhez való jogot az EJEE 8. cikke a magánélet tiszteletben tartásához való jog részeként garantálja, a ‘magánélet’ fogalma tág fogalom, amely magában foglalja az egyén testi és lelki épségét is. Egy bizonyos súlyossági szintet viszont el kell érnie a személy jóhírveve elleni támadásnak. Amikor az EJEE alapján két egyenlő védelmet élvező jog közötti összeütközésről kell döntenet, a Bíróság mérlegeli az egymással versengő érdekeket, melyekkel kapcsolatos releváns elvként⁴⁰ tekintett a Bíróság arra, hogy például a közzététel hozzájárult-e a közérdekű vitához, milyen az érintett személy ismertségének mértéke, milyen az érintett személy előzetes magatartása, mi volt a közzététel tartalma, formája és következményei.⁴¹ Mivel a felperes kereskedelmi társaság, a Bíróság megjegyzi, hogy korábban elfogadta: egy magáncégnek a jóhírnévének védelméhez fűződő érdeke megfelelő lehet a szélesebb körű gazdasági érdekeknek. A Bíróság szerint az állam mérlegeli, hogy a nemzeti jogban milyen eszközöket biztosít arra, hogy a jóhírnévet veszélyeztető állítások igazságtartalmát egy társaság megkérdőjelezhesse. A Bíróság ugyanakkor hangsúlyozza, hogy különbség van egy jogi személy jóhírnévéhez fűződő érdeke és az egyén, mint a társadalom tagjának jóhírveve között.⁴² A Bíróság álláspontja szerint, amikor a média véleménynyilvánítási szabadsághoz való jogát kell mérlegelni egy kereskedelmi társaság jóhírnévhez való jogával szemben, releváns kritérium, hogy a kifogásolt publikációk közérdekű

³⁸ Uo. 1. pont.

³⁹ Uo. 56. pont.

⁴⁰ *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights Right to respect for private and family life, home and correspondence*. European Court of Human Rights, 2018. augusztus 1. <https://tinyurl.com/5n8kw5zf>

„Accordingly, the margin of appreciation should in theory be the same in both cases. The relevant criteria defined by the case-law are as follows: contribution to a debate of public interest, the degree of notoriety of the person affected, the subject of the news report, the prior conduct of the person concerned, the content, form and consequences of the publication, and, where appropriate, the circumstances in which the photographs were taken (ibid., §§ 90–93; Von Hannover v. Germany (no. 2) [GC], §§ 108–113; Axel Springer AG v. Germany [GC], §§ 89–95). Furthermore, in the context of an application lodged under Article 10, the Court examines the way in which the information was obtained and its veracity, and the gravity of the penalty imposed on the journalists or publishers (Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland [GC], § 165). Some of these criteria may have more or less relevance given the particular circumstances of the case (see, for a case concerning the mass collection, processing and publication of tax data, ibid., § 166), and according to the context, other criteria.” I. The structure of Article 8, F. Relation between Article 8 and other provisions of the Convention and its Protocols.

⁴¹ OOO Regnum v. Oroszország, no. 22649/08., 2020. december 8-i ítélet, 63. pont.

⁴² OOO Regnum v. Oroszország, no. 22649/08., 2020. december 8-i ítélet, 66. pont.

ügyet érintettek-e, milyen volt a publikációk tartalma, formája és következményei.⁴³ A közegészség védelméhez és a lehetséges egészségügyi veszélyekről való tájékoztatáshoz fűződő általános érdekek, valamint a média ilyen veszélyekről való tudósításhoz fűződő érdekeinek és kötelességének, valamint egy kereskedelmi társaság hírnévhez fűződő érdekeinek mérlegelése előtt a nemzeti bíróságoknak meggyőzően kell bizonyítaniuk a sürgető társadalmi szükséglet meglétét.⁴⁴ A Bíróság szerint az oroszországi körzeti bíróság nem terjesztett elő érveket arra, hogy miért tulajdonított nagyobb jelentőséget egy kereskedelmi vállalat jóhírnévhez fűződő érdekeinek, mint a közvélemény azon érdekének, hogy tájékoztatást kapjon egy olyan súlyos ügyről, mint a kereskedelmi forgalomban lévő élelmiszerek által okozott higanymérgezés. A Bíróság megállapította, hogy az oroszországi bíróság nem adott 'releváns és elegendő indokot' arra, mi alapozná meg kártérítés megítélését egy kereskedelmi társaság jóhírnevének állítólagos megsértése miatt.⁴⁵

3.3. Védelmi szintben különbségek a jogi személy hírneve és egyén jóhírneve között

Jogi személyek jóhírnevének megítélése szempontjából fontos állomásnak tekinthető a közelmúltban az EJEB Freitas Rangel⁴⁶ v. Portugália ügyben⁴⁷ hozott ítélete. Freitas Rangelt elítélték jogi személy megsértése miatt, mivel a parlamenti etikai, társadalmi és kulturális bizottság előtti meghallgatáson a bírák és az ügyészek szakmai szövetségéről tett olyan kijelentéseket, melyek érintették a véleménynyilvánítás szabadságát és a portugál médiát. Ezenfelül 6000 euró pénzbírságra ítélték, és kötelezték, hogy fizessen mindkét egyesületnek 25000 eurót nem vagyoni kár megtérítése címén. A felperes kifogásolt kijelentéseket tett a véleménynyilvánítás szabadságáról és a médiáról, valamint arról, hogy ezeket hogyan befolyásolja a politika és a gazdaság. Azt állította, hogy a szövetségek bizalmas információkat osztottak meg az újságírókkal azért, hogy politikai céljaikat előmozdítsák. Ezek a kérdések a közösség általános érdeklődésére számot tartó kérdések voltak, és a Parlament előtti megvitatásuk politikai vita részét képezte, amely olyan terület, ahol a véleménynyilvánítás szabadságának magas szintű védelme általában biztosított, és a hatóságoknak így szűk mérlegelési jogkörük van. Továbbá, mivel a parlamenti ülés nyilvános volt, és újságírók is jelen voltak, nem meglepő, hogy a beszédét követő napokban kijelentéseit online felületeken és széles körben terjesztették az online médiában is. Közvetlenül az ülés után interjút is készített vele egy újságíró, aki jelen volt a beszédénél, és másnap ismét interjút adott, amelyben megismételte álláspontját.

A jóhírú és ismert szakmai testületeket, a bírák és az ügyészek szakmai szövetségeit gyakran hívták meg, hogy az igazságszolgáltatás működésére vonatkozó jogi ja-

⁴³ Uo. 67. pont.

⁴⁴ Uo. 78. pont.

⁴⁵ Uo. 79. pont.

⁴⁶ Freitas Rangel Lisszabonban élő, portugál állampolgár, nagyon ismert újságíró volt. 1947-ben született, 2014-ben elhunyt. Lányai vették át helyette a keresetet.

⁴⁷ Freitas Rangel v. Portugália, no. 78873/13., 2022. április 11-i ítélet.

vaslatokkal kapcsolatban a Parlament elé terjesszék álláspontjukat. A hazai bíróságok abból indultak ki, hogy a felperes csak olyan tényállításokat tett, amelyekről tudta, hogy hamisak és rágalmozóak az említett testületekkel szemben. Állításainak többsége azonban személyes véleményéből állt, amelynek valóságtartalmát nem lehetett bizonyítani. Az egyetlen vitatott tényállítás a bizalmas információk megosztására vonatkozó állítása volt, amely úgy tekinthető, hogy általánosabban szólt a két szervezet közötti információmegosztásról. Bár valószínűleg túlzó és ezért szerencsétlen megfogalmazás volt, megjegyzései úgy értelmezhetők, mint egy szélesebb körű társadalmi kritika illusztrációja az igazságszolgáltatásnak a politikába és a médiába való helytelen beavatkozásával kapcsolatban; ez a közérdekű téma, amelyről úgy vélte, hogy igaz.

A Bíróság azt állapította meg, hogy egy jogi személy hírnevének védelme nem rendelkezett ugyanolyan erővel, mint az egyének jóhírnevének vagy jogainak védelme. A Bíróság azt is megjegyezte, hogy az újságíró kérelmező, mint meghívott szakértő, egy parlamenti bizottság előtt fejtette ki nézeteit, beszédének azonban a parlamenti és politikai beszédhez hasonlóan magasabb szintű védelemben kellett volna részesülnie. Ettől függetlenül a Lisszaboni Fellebbviteli Bíróság kizárólag a testületek jóhírnévhez való jogra alapozta döntését, anélkül, hogy megfelelően figyelembe vette vagy részletesen megvizsgálta volna az EJEB ítélkezési gyakorlatának kritériumait. Végül a Bíróság arra utalt, hogy a kártérítési összegek aránytalanok voltak az testületek jóhírnevének esetlegesen okozott károkhoz képest. Az ilyen szigorú szankciók visszatartó hatást gyakorolhatnak az általános közérdekű ügyekről és intézményekről szóló vitákban való részvételre felkért személyek véleménynyilvánítási szabadságának gyakorlására. Összegezve elmondható, hogy az EJEB 2022. április 11-én hozott döntése szerint a portugál bíróságok nem szolgáltattak releváns és elegendő indokot a felperes véleménynyilvánítási szabadságába való beavatkozás igazolására, és túllépték a közérdekű viták korlátozására vonatkozó mérlegelési jogkörüket. Továbbá nem állt fenn észszerű arányossági viszony a kérelmező jogának korlátozása és az elérni kívánt jogos cél között. Fontos megjegyzés volt azonban, hogy egy jogi személy jóhírnevének védelme nem rendelkezik ugyanolyan erővel, mint az egyének jóhírnevének vagy jogainak védelme.

4. Összefoglaló

Az EU szintjén meghatározó szabályok hiányában a hírnevsértéssel kapcsolatos ügyek joghatósági kérdésként jelennek meg az EUB előtt, azokban az esetekben kifejezetten, amikor több tagállam is érintett volt a jogsértéssel. A jogi személy jóhírnevének kérdésével végül mégis foglalkozott a EUB a joghatóságon kívül, aminek az volt az oka, hogy az érintett tagállamok egyikében a jogi személy jóhírnevének védelme nem szabályozott.

Az EUB joggyakorlata tehát elsősorban a jogi személy jóhírnevének megsértése esetén alkalmazandó joghatóság kérdésében előremutató. A természetes személyek hasonló ügyeiben már meghozott döntések adják az alapját, vagyis egyrészt a jogi személyek esetében is a kialakított joggyakorlat alkalmazható, másrészt az EUB meghatározta, hogy mit érthetünk a jogi személy érdekeinek központja alatt. A sérelmet szenvedett jogi személy az okozott kár megtérítése iránt keresetet indíthat az általa

elszenvedett teljes kár tekintetében azon tagállam bíróságai előtt, ahol érdekeinek központja található.

Elismerésre került továbbá a jóhírnévhez való jog a jogi személyt is megillető jogok között.

A jóhírnevet sértő megjegyzések internetes közléséből eredő, valamely tagállam területén keletkező károk megtérítése csak e tagállam bíróságainál kérhető. E joghatóság csak attól a feltételtől függ, hogy a sérelmet okozó tartalom e területen hozzáférhető vagy hozzáférhető volt-e,⁴⁸ még akkor is, ha ezek a bíróságok nem rendelkeznek joghatósággal a helyreigazítási és törlési kérelem elbírálására.

Az EJEB az EJEE 10. cikkének megsértése kapcsán vizsgálta az ügyeket, később bevonta az EJEE 8. cikket is, a jóhírnév így közvetlenül a véleménynyilvánítás szabadságával szemben került mérlegre. Az EJEB elfogadta azt, hogy az EJEE 8. cikk a jogi személyek jóhírnevét is védi. Továbbá kifejezésre juttatta, hogy különbség van egy gazdasági társaság kereskedelmi jóhírnévhez fűződő érdeke, valamint az egyén jóhírneve között. Érdekes fejlemény a korábbi döntésekben foglaltakhoz képest az EJEB egyik közelmúltbeli döntése, mely szerint egy jogi személy jóhírnevének védelme nem rendelkezik ugyanolyan erővel, mint az egyének jóhírnevének vagy jogainak védelme.

⁴⁸ Ld. még FERGE Zsigmond: Sértő internetes megjegyzések orvoslása. Uniós terítéken a bírósági joghatóság. *Jogászvilág*, 2023. február 23. <https://tinyurl.com/yheyt62h>

A FŐTÁRGYALÁS ELŐKÉSZÍTÉSE A SVÁJCI POLGÁRI PERBEN*

SZIVÓS KRISTÓF
bírószági ügyintéző (Szegedi Járásbíróság)

1. Bevezetés

A magyar polgári perrendtartás az osztott tárgyalási szerkezeten belül az ún. főtárgyalási modell alapján bonyolítja le az elsőfokú eljárást, amelyben a cél a lehető legkevesebb – de annál jelentősebb – lépésben lebonyolítani a polgári peres eljárást. Az elmúlt évtizedekben (a modell német megjelenését követően) számos európai állam alkalmazza, amely – teljesítve a Pp. preambuluma által is meghatározott követelményt (az európai jogfejlődés vívmányainak figyelembevételével) – a magyar kodifikáció során is példaként szolgált.¹

E modell egyik legújabb és legjelentősebb képviselője a svájci szövetségi polgári perrendtartás (schZPO), amelyet 2008-ban fogadtak el és 2011-ben lépett hatályba. A magyar perjogtudományban Harsági Viktória ezirányú tanulmányain kívül eddig nem történt meg a svájci főtárgyalási modell vizsgálata.² E tanulmány ennek pótlására tesz kísérletet azzal, hogy bemutatja az schZPO főtárgyalás-előkészítését. Ennek megismerése előbbre viheti a magyar Pp. főtárgyalási modelljével kapcsolatos szakmai diskurzusokat. A tanulmány először a főtárgyalási modellt általánosságban vizsgálja, majd a svájci megoldást, végül összehasonlító megjegyzéseket tesz a magyar polgári perrendtartás vonatkozásában.

* A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 – kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Általános indokolás.

² HARSÁGI VIKTÓRIA: A svájci polgári perjog egységesítésének módszere – valóban lehetne modellértékű Európa számára? *Európai Jog*, 2013/6. 33–42.; VIKTÓRIA HARSÁGI: Vereinheitlichungsmethode des Schweizerischen Zivilprozessrechts – Wirklich ein Vorbild für Europa? *Zeitschrift für Zivilprozess International*, vol. 11. (2011) 183–205.

2. A főtárgyalási modell általános jellemzői

2.1. A polgári per jelenleg uralkodó tárgyalási modelljei

A főtárgyalási modell lényege, hogy az eljárás akkor lesz koncentrált, ha *mind a bíróság, mind a felek úgy érkeznek a főtárgyalásra, hogy megfelelően ismerik a jogvita lényegét* azáltal, hogy valamennyi ténybeli, jogi és bizonyítási kérdés ismert előttük. A 21. században három uralkodó perrendi modelltől beszélhetünk: az itáliai–kánonjogi per alapú modelltől, a *trial*-modelltől és a főtárgyalási modelltől. Ez utóbbiról a következő alpontban lesz részletesen szó, ugyanakkor valamennyi modellnek vitathatatlanul a legfontosabb alapvetése, hogy a felek határozzák meg az eljárás kezdetét, végét és tárgyát,³ azaz érvényesül a rendelkezési elv.

Az *itáliai–kánonjogi per alapú modell* a mai francia és olasz perrend sajátossága, hogy az első írásbeli szakaszban a felek a keresetben és az ellenkérelemben előadják tényállításaikat, s amelynek során a bíróság szigorú logikai vizsgálatot végez. Ez azt jelenti, hogy a bíróság már az eljárás ezen korai szakában is aktív szerepet tölt be.⁴ Az ezt követő instrukciós szakban történik meg a tényállás feltárása és a bizonyításfelvétel (instrukciós bíró előtt), amely rendszerint több tárgyalást vesz igénybe,⁵ majd pedig egy utolsó tárgyalás következik, jellemzően egy bírói tanács előtt, akiknek nincs közvetlen ismeretük a bizonyításfelvételtől és annak eredményéről.⁶ Ezen utolsó szakban lényegében a jogkérdésről való döntés születik meg. E modellnek a bíróság és a felek közötti szerepfelosztás tekintetében két fontos jellemzője van: az irányadó jogkérdések vonatkozásában főszabály szerint bírói uralom, a tényállítások vonatkozásában szigorú féluralom érvényesül.⁷

A *trial-modell* esetén bár azt gondolhatjuk, hogy teljesen eredeti koncepció, amely semmilyen összefüggést nem mutat sem a germán, sem a német, sem a római alapú modern perjoggal, ugyanakkor ez csak szűk körben állja meg a helyét.⁸ A e modell szerinti peres eljárás ugyancsak egy írásbeli szakkal kezdődik, amely során a felek előterjesztik

³ ROLF STÜRNER: »Procedural Law and Legal Cultures«. Introduction to the Overarching of the Conference. In: Peter GILLES – Thomas PFEIFFER (Hrsg.): *Prozessrecht und Rechtskulturen*. Baden-Baden, Nomos, 2004. 10. [A továbbiakban: STÜRNER (2004a).] Ld. még ROLF STÜRNER: The Principles of Transnational Civil Procedure. An Introduction to Their Basic Conceptions. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 2005/2. 221.; ROLF STÜRNER: Parteidisposition über Tatsachen und Beweismittel im Prozess ausgewählter europäischer Staaten. In: Reinhard BORK – Thomas HOEREN – Petra POHLMANN (Hrsg.): *Recht und Risiko. Festschrift für Helmut Kollhoser zum 70. Geburtstag. Bd. II*. Karlsruhe, VVW, 2004. 727. [A továbbiakban: STÜRNER (2004b).]

⁴ ROLF STÜRNER: Parteiherrschaft versus Richtermacht. Materielle Prozessleitung und Sachverhaltsaufklärung im Spannungsfeld zwischen Verhandlungsmaxime und Effizienz. *Zeitschrift für Zivilprozess*, 2010/2. 149.

⁵ ANNA NYLUND: Introduction to the Preparatory Stage of Civil Proceedings. In: Laura ERVO – ANNA NYLUND (eds.): *Current Trends in Preparatory Proceedings. A Comparative Study of Nordic and Former Communist Countries*. Cham, Springer, 2016. 5.

⁶ STÜRNER (2005) i. m. 223.

⁷ STÜRNER (2010) i. m. 149.

⁸ STÜRNER (2004a) i. m. 15.

keresetüket és ellenkérelmüket (*notice pleading*), de az a logikai vizsgálat, amely az előző modellnél már ebben a szakban is jellemző volt, nincs jelen.⁹ A *Federal Rules of Civil Procedure* bevezetésével az USA jogrendszere szakított a korábbi, bonyolult előterjesztési (*pleading*) rendszerrel és egy egyszerűsített – és ezzel egyidejűleg egy széleskörű *discoveryt* tartalmazó – modellt vezetett be,¹⁰ amelyben a feleknek ebben a szakban egymást röviden csak értesíteniük kell igényeikről. Ennek bevezetése mögött az volt az alapvető elgondolás, hogy a döntésnek az érdemben előadottakon kell alapulnia, ugyanakkor az nem szorítható a beadványok tartalmára.¹¹

A második, feltárási szakban (*pretrial discovery*) a felek saját (és nem a bíróság) *informálásuk* érdekében összegyűjtik a tényeket és bizonyítási eszközöket.¹² A *discovery* arra a problémára nyújt megoldást, hogy a felek egymás álláspontját kölcsönösen előzetesen szükségképpen nem ismerik (információ-szimmetrikus helyzet).¹³ Az adverzárius rendszerben ugyanis a jogvita kereteit a felek határozzák meg, a bizonyítási eszközöket ők és nem a bíróság gyűjtik össze és tárják az ellenérdekű fél elé.¹⁴ E természetes információhiányos egyensúly megbomolhat, és előfordulhat, hogy valamelyik fél önhibáján kívül nem rendelkezik bizonyos tényekkel és bizonyítási eszközökkel úgy, hogy az a másik fél birtokában van. Ebből fakadóan alakultak ki az ezen információ-aszimmetrikus helyzeteket kezelendő szükséghelyzetek, amelyeket a német és a magyar perjog is ismer.¹⁵ A bíróság csak a harmadik szakban, a tárgyaláson informálódik, amikor a felek szóban elé terjesztik az összegyűjtött peranyagot, így e rendszert a ténybeli vizsgálódás duplázódása jellemzi: először a második, majd a harmadik szakban is megtörténik.¹⁶

2.2. A főtárgyalási modell jellemzői

A főtárgyalási modell a hagyományos, itáliai–kánonjogi per alapú modell és a *trial*-modell elemeinek kombinációjából jött létre.¹⁷ A modell három részből áll, a perindítási, az előkészítő és a főtárgyalási szakból.

A *perindítási szak* egy rövid írásbeli része az eljárásnak, amelynek során a felperes a keresetlevél beadásával megindítja az eljárást, ezt kézbesítik az alperesnek, aki erre néz-

⁹ STÜRNER (2010) i. m. 150.

¹⁰ Ez a két cél vezérelte a *Federal Rules of Civil Procedure* megalkotóit. William A. GLASER: *Pretrial Discovery and the Adversary System*. New York, Sage, 1968. 27.

¹¹ Benjamin A. SPENCER: Understanding Pleading Doctrine. *Michigan Law Review*, 2009/1. 2.

¹² STÜRNER (2010) i. m. 150.; STÜRNER (2005) i. m. 224.

¹³ Jeong-Yoo KIM – Keunkwan RYU: Sanctions in Pre-Trial Discovery. *European Journal on Law and Economics*, 2002/1. 45.

¹⁴ GLASER i. m. 26.

¹⁵ Klaus BACHER: ZPO § 284. In: Volkert VORWERK – Christian WOLF (szerk.): *Beck'sche Online-Kommentare. Zivilprozessordnung*. München, C. H. Beck, 2022 (állapot: 2022. december 1.). 84. bsz.

¹⁶ STÜRNER (2005) i. m. 224.

¹⁷ STÜRNER (2010) i. m. 151.; Rolf STÜRNER: Einige Bemerkungen zur Geschichte der Verfahrenskonzentration in ausgewählten europäischen Rechtskulturen. In: Caroline MELLER-HANNICH et al. (szerk.): *Rechtsslage – Rechtserkenntnis – Rechtsdurchsetzung. Festschrift für Eberhard Schilken zum 70. Geburtstag*. München, C. H. Beck, 2015. 507.

ve ellenkérelmet nyújt be.¹⁸ A főtárgyalási modell abban mutat hasonlóságot az itáliai–kánonjogi alapú modellel – és különbséget a *trial*-modellel¹⁹ –, hogy a bíró már az eljárás ezen részében is aktív szereplője az eljárásnak, amellyel lehetővé válik a koncentráció korai előkészítése,²⁰ az anyagi pervezetés a per kezdetétől érvényesül.²¹ Ez nemcsak az elfogadhatóság, hanem a koherencia ellenőrzését is lehetővé teszi, és így a peranyag korai bírói becsatornázását.²² Ez az alperes védelmét szolgálja annak érdekében, nehogy egy eleve alaptalan követelés túlságosan nagy terhet jelentsen számára.²³

Az *előkészítő szakon* van a legnagyobb hangsúly a főtárgyalási modellben, legfontosabb jellemzője a rugalmasság.²⁴ Az erőforrások arányos használata érdekében az eljárásnak mindig az adott ügy sajátosságaihoz kell igazodnia, amelyhez a bíróságnak az ügy jogi és tényállásbeli összetettségét, valamint azt is figyelembe kell vennie, hogy milyen fontossággal bír az adott per a felek és a társadalom életében.²⁵ A rugalmasságnak ugyan a teljes eljárást jellemeznie kell, mégis az előkészítő szakban a legszembetűnőbb, aminek az is bizonyítéka, hogy a legtöbb esetben a bíróság az előkészítésnek több módja közül választhatja ki az ügy alapos előkészítése érdekében a legmegfelelőbbet.²⁶

Az előkészítő szakban mind a bíróságtól, mind a felektől elvárt a magasfokú aktivitás, hogy tisztázódjanak előttük a jogvita keretei. Ez abban ölt testet, hogy bár a tárgyalási elv a főszabály, a bíróság és a felek kölcsönösen tájékoztatják egymást az ügy általuk vallott értelmezéséről.²⁷

Nylund szerint az előkészítő szakot preklúzióknak kell zárnia, amely a tényállítások és bizonyítékok későbbi előterjesztését kizárja; ennek ugyanakkor nem szabad sem túl szigorúnak, sem túl megengedőnek lennie.²⁸ Előbbi szerinte azért káros, mert a felek a lehetséges igényeikkel, tényállításaikkal és bizonyítékaikkal megterhelik a peranyagot (emiat pedig ún. *fejnehéz* – *front-loaded* lesz az eljárás),²⁹ ami az eventualitás alkalma-

¹⁸ NYLUND (2016) i. m. 7.

¹⁹ ROLF STÜRNER: Fritz Baur – Rechtswissenschaft, zwischen Tradition, Dogmatik und Aufbruch. In: Stefan GRUNDMANN – Karl RIESENHUBER (hrsg.): *Deutschsprachige Zivilrechtslehrer des 20. Jahrhunderts in Berichten ihrer Schüler. Eine Ideengeschichte in Einzeldarstellungen*. Berlin, De Gruyter, 2007. 396.

²⁰ Nicole Jasmin BETTINGER: *Prozessmodelle im Zivilverfahrensrecht. Erfolg des Hauptverhandlungsmodells auch in der Schweiz?* Tübingen, Mohr Siebeck, 2016. 69. Ilyenkor van lehetőség a visszautasításra is. BARTHA Bence: *A tárgyalási szerkezet változásainak hatásai a polgári perben*. Budapest, Közjegyzői Akadémiai Kiadó, 2022. 48–49.

²¹ STÜRNER (2005) i. m. 225.

²² STÜRNER (2010) i. m. 151.

²³ BETTINGER i. m. 69.

²⁴ STÜRNER (2010) i. m. 151.

²⁵ NYLUND (2016) i. m. 10.

²⁶ Anna NYLUND: The structure of civil proceedings – convergence through the main hearing model? *Civil Procedure Review*, 2018/2. 21.

²⁷ STÜRNER (2010) i. m. 151.

²⁸ NYLUND (2016) i. m. 9.

²⁹ NYLUND (2016) i. m. 9.; KÖBLÖS Adél: Új megoldások az elsőfokú eljárás szabályaiban. *Közjegyzők Közlönye*, 2017/2. 22.

zásához vezethet.³⁰ Álláspontom szerint ugyanakkor bármilyen preklúziót alkalmaz az adott perrend az előkészítő szak végén, az minden esetben az eventualitás alkalmazását jelenti,³¹ hiszen egy adott eljárási szak lezárultával kizárja az új előterjesztéseket. Így a fejnehéz eljárás fogalmát³² egyszerűen megadhatjuk: eventualitás. Legfeljebb abban lehet eltérés, hogy mennyire „nehéz a fej”, azaz hogy a főtárgyalás során a főszabály szerint kizárt nyilatkozatok pótolhatók-e és ha igen, akkor milyen körülmények között. Maga az előkészítő szak viszont egységes, az nem válik el kisebb részegységekre (ez fontos különbség az itáliai–kánonjogi alapú modellhez képest).³³

A *főtárgyalás* lényegében a korábbi szóbeli tárgyalás és a bizonyítási eljárás koncentrált, egy határnapon való lefolytatása.³⁴ A főtárgyalás kezdetén a felek előadják kérelmeiket. Azon körülmények vonatkozásában, amelyek még az előkészítő szakot követően is vitásak a felek között, le kell folytatni a bizonyítást.³⁵ A főtárgyalási modellben az előkészítő eljárást lefolytató és a főtárgyalás során eljáró bíró személyében nincs változás, azaz a közvetlenség elvének valamennyi vetülete érvényesül.³⁶

Egyébként a főtárgyalási modellben sokkal inkább elválik az előkészítés és a főtárgyalás, mert a stuttgarti modellben a tárgyalás alatt történtek meg a tanácskozások a bíróság részéről, és ott azonnal informálták a feleket az álláspontjukról. A „kiforrott” főtárgyalási modell ebből a szempontból már rendezettebb.

A főtárgyalási modell olyan sikeres lett, hogy „világkörüli diadalmenetre indult.”³⁷ A német polgári peres eljáráson kívül hatást gyakorolt például a spanyol, a magyar vagy a svájci perrendek szabályrendszerére is. A polgári esküdtszék szerepének visszaszorulásával a modern angol peres eljárásokra is jellemző, amiből az is kitűnik, hogy esküdtszéki eljárás esetén nincs helye a főtárgyalási modellnek.³⁸

3. A svájci polgári perrendtartás főtárgyalási modelljének jellemzői

A 2008-ban elfogadott és 2011-ben hatályba lépett svájci polgári perrendtartás (schZPO) a számos kantoni szintű perrendtartást felváltva, hosszú jogalkotási folyamatot követően

³⁰ NYLUND (2016) i. m. 10.

³¹ Walter ZEISS – Klaus SCHREIBER: *Zivilprozessrecht*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2014. 87.

³² BARTHA i. m. 51. megjelenít olyan szakirodalmi álláspontot, amely szerint nem lehet meghatározni a fejnehéz eljárás fogalmát.

³³ BETTINGER i. m. 71.

³⁴ STÜRNER (2010) i. m. 151.

³⁵ Uo.

³⁶ BETTINGER i. m. 71.

³⁷ STÜRNER (2007) i. m. 396.; STÜRNER (2010) i. m. 151–152.; Fritz BAUR: *Entwicklungslinien des Zivilprozeßrechts in den Jahren 1947 bis 1987. Neue Juristische Wochenschrift*, 1987/42. 2639.

³⁸ Rolf STÜRNER: *The ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. An Introduction to Their Basic Conceptions. *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 2022/2. 439–440.*

egységesítette a polgári perjog szabályait.³⁹ Az schZPO az egyik legújabb és legjelentősebb perrend, ami a főtárgyalási modellre épül.⁴⁰

A törvény *három* fő eljárástípust különböztet meg: a rendes, a sommás és az egyszerűsített eljárást.⁴¹ Mivel a rendes eljárás számít a törvényben az *alaptípusnak* (schZPO 219. cikk)⁴² – és ezzel szubszidiárius jelleggel érvényesül a többi eljárásban is⁴³ –, így helyütt csak erre térek ki. A rendes és az egyszerűsített eljárás közötti különbségtétel alapgon dolata az, hogy a magasabb pertárgyértékű jogviták esetében egyértelműen strukturált eljárást kell alkalmazni, amelynek során szigorú tárgyalási elv érvényesül, és nagy jelentőséget tulajdonítanak az írásbeliségnek. Ezzel szemben áll az egyszerűsített eljárás, amely rugalmas, laikusbarát és alapvetően a szóbeliség jellemzi.⁴⁴

Az schZPO a rendes eljárásban a tárgyalási elv érvényesítése mellett döntött, azaz az alapelvek (schZPO 55. cikk) és a részletszabályok között meghatározottak szerint a felek feladata a peranyagszolgáltatás, és ehhez kapcsolódik a bíróság *kérdezési kötelezettsége* (schZPO 56. cikk).⁴⁵ Ennek ellenére megállapítható, hogy a rendes eljárás a rendelkezési elv és a tárgyalási elv uralmára épül úgy, hogy a bíróság tevékenysége főszabály szerint az alaki pervezetésre szorítkozik: a felek egy világosan tagolt eljárási struktúra alapján teszik meg előadásukat.⁴⁶

4. Az előkészítés menete

A törvény a perindítási szak – előkészítési szak – főtárgyalás hármas felosztásával bonyolítja le a rendes eljárást, azonban a dZPO megoldásával ellentétben a bíró az schZPO-ban nem a keresetlevél után, hanem az alperes ellenkérelmét követően dönt az eljárás további menetéről. A perrend mind a keresetlevélben, mind az ellenkérelemben szubsztanciálást

³⁹ Jürgen BRÖNNIMANN: Die Schweizerische Zivilprozessordnung vom 19.12.2008 – ein Überblick. *recht – Zeitschrift für Juristische Weiterbildung und Praxis*, 2009/3. 79.

⁴⁰ A törvény megalkotásáról ld. Thomas SUTTER-SOMM: A svájci polgári perrendtartás – Keletkezése és súlypontjai. In: HARSÁGI Viktória (szerk.): *Közép-európai polgári perjogi reformok és kodifikációk az elmúlt negyedszázadban – Tradíció és megújulás*. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 221–230.

⁴¹ Tanja DOMEJ: Die künftige schweizerische Zivilprozessordnung. Struktur und Charakteristika des Verfahrens. *Zeitschrift für Zivilprozess International*, Vol. 11. (2006) 244.

⁴² A svájci legfelsőbb bíróság szóhasználata. BRÖNNIMANN i. m. 88.; Christoph LEUENBERGER: Das ordentliche Verfahren. *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht*, No. 15., (2007) 327.; Christoph LEUENBERGER: ZPO Art. 219–235. In: Thomas SUTTER-SOMM – Franz HASENBÖHLER – Christoph LEUENBERGER (Hrsg.): *Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO)*. Basel–Zürich–Genf, Schulthess, 2016. 1581.

⁴³ Christoph LEUENBERGER: Die Bestimmungen über das ordentliche Verfahren gelten sinngemäß für sämtliche andere Verfahren, soweit das Gesetz nichts anderes bestimmt (Art. 219 ZPO). In: Roland FRANKHAUSER et al. (Hrsg.): *Das Zivilrecht und seine Durchsetzung. Festschrift für Professor Thomas Sutter-Somm*. Zürich, Schulthess, 2016. 381–382.; Dominik GASSER – Brigitte RICKLI: *Schweizerische Zivilprozessordnung (ZPO). Kurzkommentar*. Zürich, Dike, 2014. 219.

⁴⁴ DOMEJ i. m. 244–245.

⁴⁵ BETTINGER i. m. 252.

⁴⁶ Georg NAEGLI – Roman RICHERS: ZPO Art 219–226. In: Paul OBERHAMMER – Tanja DOMEJ – Ulrich HAAS (Hrsg.): *Kurzkommentar ZPO*. Basel, Helbig Lichterhahn, 2014. 990.

ír elő.⁴⁷ A rendes eljárás komplex, abban írásbeli és szóbeli elemek együttesen érvényesülnek,⁴⁸ (*ordentliches Verfahren* – OV) menetének három lehetőségét Meier a „*light*”, „*medium*” és „*premium*” jelzőkkel illette.⁴⁹

4.1. A második iratváltás

A rendes perben egy iratváltás kötelező, így az eljárás további menetének egyik lehetősége („OV »*premium*«”) a második iratváltás,⁵⁰ amelynek elrendelése a bíróság diszkrecionális joga.⁵¹ Ezt az adott ügy körülményeinek mérlegelését követően teszi meg, általában bonyolultabb megítélésű ügyek esetén,⁵² mivel a törvény a „ha a körülmények úgy kívánják” fordulatot használja (schZPO 225. cikk).⁵³ Bár a törvény lehetőséget biztosít a második iratváltásra, Killias szerint az írásbeli válasznak és viszonzválasznak még a rendes eljárásban is kivételesnek kellene lennie, a törvény az egyszeri iratváltásból indul ki.⁵⁴ Egy ezzel ellentétes álláspont alapján azonban a második iratváltást nem lehet sem főszabályként, sem kivételként leírni.⁵⁵ A joggyakorlatból az látszik, hogy az írásbeli válaszok és viszonzválaszok alig tartalmaznak valami újat, ezért a második iratváltás rendszert szükségtelen.⁵⁶

A feleknek elvileg egy lehetőségük van arra, hogy *írásban* kifejtsék álláspontjukat, vagyis a második iratváltásra törvényből fakadó igényük nem lehet, annak elrendelése teljes egészében a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik. Arra természetesen van lehetőség, hogy a felek ezt indítványozzák.⁵⁷ Az schZPO nem szabályozza, hogy a második iratváltásra időben mikor kerülhet sor, a legjellemzőbb, hogy arra közvetlenül az első iratváltást követően sor kerül. Lehetséges, hogy például az instrukciós tárgyalást köve-

⁴⁷ BETTINGER i. m. 245.

⁴⁸ NAEGLI-RICHERS i. m. 990.

⁴⁹ Isaak MEIER: Die neue schweizerische ZPO. *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht*, No. 28. (2011) 250.

⁵⁰ ZPO 225. cikk: Második iratváltás. A bíróság akkor rendel el második iratváltást, ha a körülmények úgy kívánják.

⁵¹ BRÖNNIMANN i. m. 89.

⁵² BETTINGER i. m. 245.

⁵³ A második iratváltás lehetőségét a kodifikáció során több kritika is érte annak nehézkessége miatt. Daniel WILLISEGGER: ZPO Art. 219–235. In: Karl SPÜHLER – Luca TENCHIO – Dominik INFANGER (Hrsg.): *Schweizerische Zivilprozessordnung*. Basel, Helbing Lichtenhahn, 2017. 1250.

⁵⁴ Laurent KILLIAS: ZPO Art. 219–235. In: Heinz HAUSHEER – Hans Peter WALTER (Hrsg.): *Berner Kommentar zum schweizerischen Privatrecht. Schweizerische Zivilprozessordnung*. Bern, Stämpfli, 2012. 2284. Leuenberger szerint a második iratváltás nem kivétel, de nem is főszabály, a kivételnek mondott megközelítések még a korábbi tervezetek szövegéből indult ki. Ld. részletesen LEUENBERGER (2016) i. m. 1636–1637.

⁵⁵ Adrian STAEHELIN – Daniel STAEHELIN – Pascal GROLIMUND: *Zivilprozessrecht. Unter Einbezug des Anwaltsrechts und des internationalen Zivilprozessrechts*. Zürich, Schulthess, 2019. 389.

⁵⁶ WILLISEGGER i. m. 1254.

⁵⁷ Uo. 1250.

tően rendelje el a bíróság, az ugyanakkor kizárt, hogy a főtárgyalás kezdetét követően kerüljön rá sor.⁵⁸

A második iratváltásnak teljesnek kellett lennie (azaz válasz esetén szükségképpen meg kell adni a lehetőséget az írásbeli viszonzválaszra), hiszen ellenkező esetben sérülne a félegyenlőség elve.⁵⁹ A második iratváltás után főszabály szerint megjelenik az eventualitás azáltal, hogy megtörténik az aktazárás, és a bíróság kitűzi a főtárgyalást, amelyen már novációs tilalom érvényesül.⁶⁰ További iratváltásokra nincs lehetőség, a törvény ezzel is korlátozza a felek által előterjeszhető beadványok számát.⁶¹

4.2. Az instrukciós tárgyalás

A második esetben („*OV »medium«*”) a bíró az iratváltást követően instrukciós tárgyalást tűz ki, amelyre megidézi a feleket.⁶² Az instrukciós tárgyalás a per tárgyának szabad megvitatására, a tényállás kiegészítésére, az egyezség megkísérlésére és a főtárgyalás előkészítésére szolgál [schZPO 226. cikk (2) bek.].⁶³ Az előkészítés e módja „többcélű tárgyalásként” funkcionál,⁶⁴ amelyet Pahud a *célpluralitás* szóval jellemzett.⁶⁵ Két fő cél áll az instrukciós tárgyalás előterében: az egyezség elérése és – amennyiben ez nem lehetséges – a főtárgyalás előkészítése. Utóbbi vonatkozásában egyrészt hasonló szerepet tölt be, mint a második iratváltás, ezen felül ennek keretében érvényesül a bíróság kérdezői kötelezettsége, valamint bizonyításvételnek is van helye [schZPO 226. cikk (3) bek.].⁶⁶ Az schZPO ugyanis nem választja el mereven egymástól az állítási és a bizonyítási szakot, lehetőség van például bizonyítás lefolytatására, a bíró előbbre hozhatja a bizonyítási szak kezdetét.⁶⁷ Az instrukciós tárgyaláson így lényegében mindazon cselekmények megtehetőek, amelyek az eljárás befejezésének megkönnyítését, a főtárgyalás előkészítését és egyszerűsítését szolgálják.⁶⁸

⁵⁸ KILLIAS i. m. 2281.

⁵⁹ STAEHELIN–STAEHELIN–GROLIMUND i. m. 389.

⁶⁰ LEUENBERGER (2016) i. m. 1637.

⁶¹ WILLISEGGER i. m. 1252. Ld. egyezően LEUENBERGER (2016) i. m. 1642. Sutter-Somm is úgy fogalmazott, hogy a rendes eljárásban egyszeri vagy kétszeri iratváltásra kerül sor. THOMAS SUTTER-SOMM: Werdegang und Charakteristika der neuen Schweizerischen Zivilprozessordnung. In: ROLF STÜRNER et al. (Hrsg.): *Festschrift für Dieter Leibold für 70. Geburtstag*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2009. 765. Killias a bírósághoz fordulás jogából kiindulva eltérő álláspontot vall. KILLIAS i. m. 2281.

⁶² Az instrukciós tárgyalást a korábbi, kantonális perrendtartások is ismerték vagy előkészítő tárgyalás vagy előadói meghallgatás néven. KILLIAS i. m. 2284.

⁶³ ZPO 226. cikk: Instrukciós tárgyalás (1) A bíróság az eljárás során bármikor tarthat instrukciós tárgyalást. (2) Instrukciós tárgyalás a vitás ügy informális megvitatása, a tények kiegészítése, az egyezségre elérése és a főtárgyalásra való felkészülés céljából tartható. (3) A bíróság bizonyítást vehet fel.

⁶⁴ NAEGLI–RICHERS i. m. 1021.

⁶⁵ ERIC PAHUD: ZPO Art. 219–235. In: ALEXANDER BRUNNER – DOMINIK GASSER – IVO SCHWANDER (Hrsg.): *Schweizerische Zivilprozessordnung. Kommentar II*. Zürich–St. Gallen, Dike, 2016. 1836.

⁶⁶ LEUENBERGER (2016) i. m. 1645.

⁶⁷ BRÖNNIMANN i. m. 79.

⁶⁸ WILLISEGGER i. m. 1284.

Az instrukciós tárgyalás a második iratváltással abban mutat hasonlóságot, hogy a tárgyaláson a bíróság megadja a feleknek a lehetőséget, hogy a felperes az alperes ellenkérelmére válaszoljon, az alperes pedig erre viszonyválasszal éljen,⁶⁹ de ez nem írásban, hanem szóban történik. A kérdezési kötelezettség vonatkozásában pedig fontos kiemelni, hogy az a már korábban állított tények homályos, ellentmondó voltát hivatott feloldani (e korábbi tény természetesen közvetlenül a kérdés előtt, a tárgyaláson is megtörténhetett), de a bíróságnak nem feladata arra a tényre rákérdezni, amelyet a fél nem állított.⁷⁰

Az instrukciós tárgyaláson nem szükséges a teljes bírói tanácsnak jelen lennie, azt elegendő, ha a tanács egy tagja (instrukciós bíró) folytatja le [schZPO 124. cikk (2) bek.], ami a bíróság tehermentesítését szolgálja.⁷¹ Ez azt is jelenti, hogy – mivel a bizonyítási eljárást a tanács nem valamennyi tagjának jelenlétében is le lehet folytatni – a közvetlenség elve csak korlátozottan érvényesül.⁷² A tárgyalás menete attól függ, hogy milyen célt szolgál: a felek közötti egyezség elérését vagy például bizonyítási eljárás lefolytatását is.⁷³ Erre tekintettel a törvény megköveteli a felek személyes jelenlétét a tárgyaláson. A bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy esetleg valamely célra korlátozza az instrukciós tárgyalást (pl. csak bizonyításfelvétellel), amelyről a feleket a tárgyalás kitűzésekor tájékoztatnia kell.⁷⁴

A bíróság az iratváltások után még instrukciós tárgyalást is kitűzhet, hiszen a törvény kimondja, hogy arra bármikor lehetőség van. Az, hogy a feleknek e tárgyaláson, a két megelőző nyilatkozattételi lehetőségen túl van-e további lehetőségük tények és bizonyítékok előterjesztésére, a bíróság mérlegelési körébe tartozik.⁷⁵ A rendes eljárás menetének egyes előkészítő formái tehát egymás mellett is érvényesülnek.⁷⁶

4.3. A főtárgyalás további előkészítés nélküli kitűzése

A rendes eljárás egyszerű menete („*OV »light«*”) azt jelenti, hogy a bíróság a keresetlevél és az alperesi ellenkérelem alapján rögtön – azaz további előkészítés nélkül – kitűzi a főtárgyalást.⁷⁷ Ilyenkor az aktazárás időpontja kitolódik,⁷⁸ és a feleknek „a főtárgyalás kezdetén” van lehetőségük második, korlátlan nyilatkozattételi lehetőségükkel élni [schZPO

⁶⁹ KILLIAS i. m. 2285.

⁷⁰ NAEGLI–RICHERS i. m. 1022.; LEUENBERGER (2007) i. m. 330.

⁷¹ KILLIAS i. m. 2288.

⁷² PAHUD i. m. 1837.

⁷³ KILLIAS i. m. 2287.

⁷⁴ Christoph LEUENBERGER: Das Recht, zweimal unbeschränkt Tatsachen und Beweise vorzutragen: ein Grundsatz und seine Anwendung. *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozessrecht*, 2014/1. 85.

⁷⁵ STAEHELIN–STAEHELIN–GROLIMUND i. m. 390.

⁷⁶ Jean-Daniel SCHMID – Thomas HOFER: Bestreitung von neuen Tatsachenbehauptungen in der schriftlichen Duplik. *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht*, No. 40. (2016) 285. 37. lj.; LEUENBERGER (2007) i. m. 328.

⁷⁷ LEUENBERGER (2007) i. m. 328.

⁷⁸ Raoul A. MEIER: *Die Behauptungs-, Bestreitungs- und Substantiierungslast im ordentlichen und vereinfachten Verfahren nach dem Verhandlungsgrundsatz der Schweizerischen Zivilprozessordnung*. Basel, Helbing Lichtenhahn, 2015. 47.

229. cikk (2) bek.]. Ez az egyetlen eset a három előkészítési mód közül, amikor a törvény *expressis verbis* lehetőséget ad új tények és bizonyítási eszközök előterjesztésére, ugyanakkor a másik két esetben (második iratváltás és instrukciós tárgyalás) sem vitatott ez a lehetőség a jogirodalomban.⁷⁹ A további előkészítés nélküli főtárgyaláskitűzés olyan esetekben lehet indokolt, amelyek egyszerűbb megítélésűek,⁸⁰ s amelyekben már a keresetlevélből és az alperes ellenkérelméből átlátható a jogvita lényege.

Kérdéses ugyanakkor a szakirodalomban, hogy *mi minősül* a főtárgyalás kezdetének. E téren több álláspont különböztethető meg: *a)* a főtárgyaláson a felek „első előadással” élhetnek [schZPO 228. cikk (1) bek.],⁸¹ és a főtárgyalás kezdete azt jelenti, hogy a feleknek még ezt megelőzően van lehetőségük a második korlátlan nyilatkozattételre; *b)* egy másik felfogás szerint az első előadások elején előadott tények és bizonyítási eszközök minősülnek a főtárgyalás kezdetén előadottnak; *c)* egy harmadik álláspont alapján az első előadásban korlátlanul élhetnek a felek tényelőadással és bizonyítási eszközök benyújtásával, de az arra adott *válaszban* [schZPO 228. cikk (2) bek.] már nem; *d)* olyan álláspont is van, amely szerint az első előadásra adott *válaszban is* korlátlan az előadási jog; és *e)* olyan álláspont is ismert, amely egyszerűen csak „első előadásról” szól, anélkül, hogy disztinválna az előadás és az arra adott válasz között.⁸²

5. Az aktazárás

5.1. Az aktazárás fogalma és formája

Ha az eljárásjog közvetlenül törvényben állapít meg egy (egységes) időpontot, amelynek bekövetkezése után a felek oldaláról kizárt a további peranyag előterjesztése, ez a kizárás speciális formája, amelyet a svájci perjog aktazárásnak nevez.⁸³

A magyar perjogban a perfelvétel lezárása a bíróság *konstitutív* jellegű aktusa, amelyvel befejezi a perfelvételi szakot és áttér az érdemi tárgyalási szakra. Ezzel szemben a svájci perjogban az aktazárás nem feltétlenül jelenik meg határozat formájában, bár gyakorinak mondható a bírói gyakorlatban.⁸⁴ Amennyiben születik erről bírósági rendelkezés, az mindig *deklaratív* jellegű, ugyanis az aktazárás azzal a ténnyel bekövetkezik, hogy a bíróság a feleknek megadta a két lehetőséget a korlátozástól mentes nyilatkozattételre.⁸⁵

⁷⁹ LEUENBERGER (2014) i. m. 83.

⁸⁰ Daniel BRUGGER: Der Tatsachenvortrag »zu Beginn« der Hauptverhandlung (Art. 229 Abs. 2 ZPO). *Schweizerische Zeitschrift für Zivilprozess- und Zwangsvollstreckungsrecht*, No. 45. (2019) 23.

⁸¹ ZPO 228. cikk: A felek első előadásai (1) A főtárgyalás megnyitása után a felek előadják kérelmeiket azok indokaival együtt. (2) A bíróság lehetőséget ad nekik a válaszra és a viszonzválaszra.

⁸² Az egyes álláspontokat szakirodalmi példákkal ismerteti BRUGGER i. m. 24. 11–15. lj.

⁸³ Sébastien MORET: *Aktenschluss und Novenrecht nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung*. Zürich–Basel–Genf, Schulthess, 2014. 4.

⁸⁴ MEIER (2015) i. m. 46.

⁸⁵ Uo. 269. lj.

5.2. Az aktazárás időpontja

A svájci perjogi szakirodalomban vitatott az a kérdés, hogy mikor következik be az aktazárás. A kérdésnek azért van jelentősége, mert ettől az időponttól kezdődően a felek főszabály szerint újabb tényeket és bizonyítási eszközöket nem terjeszthetnek elő, valamint kizárt a keresetváltoztatás is. A magyar perjogban egyértelmű a kérdés, hiszen a perfelvételi nyilatkozatok előterjesztésének Pp. 183. § (4) bekezdés szerinti viszonylagos szabadsága akkor válik korlátozottá – sőt főszabály szerint kizárttá –, amikor a bíróság végzéssel lezárja a perfelvételt.

Az egyes szakirodalmi álláspontok különbözőségének okaként az arra a kérdésre adott eltérő válasz jelölhető meg, hogy a feleknek *csak kettő* vagy *legalább kettő* alkalom van arra, hogy korlátozásoktól mentesen adhassanak elő új tényeket és bizonyítási eszközöket. A jogirodalmi vita az schZPO 229. cikke (2) bekezdésének értelmezése köré épül. A törvény ehelyütt kimondja, hogy ha sem második iratváltásra, sem instrukciós tárgyalásra nem került sor, a főtárgyalás kezdetén új tények és bizonyítási eszközök korlátozás nélkül előterjeszthetők.

- (1) *Csak két nyilatkozattételi lehetőség.* Egyes álláspontok szerint az aktazárás azután következik be, hogy a felek megkapták a második nyilatkozási lehetőséget.⁸⁶ Ennek időpontja pedig attól függ, hogy a bíróság erre mikor biztosított lehetőséget. Ha arra a második iratváltás keretében sor került, akkor a felperesi válasz, valamint az alperesi viszonyválasz benyújtásával áll be az aktazárás.⁸⁷ Ha például a bíróság második iratváltást rendelt el, de utána instrukciós tárgyalást is kitűzött, akkor utóbbin már csak az schZPO szigorú feltételrendszere (schZPO 229–230. cikk) keretén belül lehet novumokat előterjeszteni. Ezen értelmezés az schZPO 229. cikk (2) bekezdésének *a contrario* értelmezésén alapul, azaz ha megtörtént a második iratváltás, beáll az aktazárás, és a főtárgyaláson nem lehet újabb tényeket és bizonyítási eszközöket előadni. Ha a bírónak lehetősége lenne eltérni a két nyilatkozattétel főszabályától, akkor az egyenlőtlenségekhez és bizonytalanságokhoz vezetne.⁸⁸

Amennyiben az első iratváltás után közvetlenül került sor az instrukciós tárgyalás kitűzésére, akkor a tárgyalást követő novumelőadás lehetősége attól függ, hogy mi volt a tárgyalás *célja* (ld. célpluralizmus). Ha ugyanis a bíróság azért tartott tárgyalást, hogy például egyezséget próbáljon elérni, de a feleknek *nem adott* lehetőséget második előadásra, akkor a tárgyalás után nem áll be aktazárás, hanem sor kerülhet második iratváltásra, újabb instrukciós tárgyalásra vagy akár arra is, hogy a felek a főtárgyaláson elő előadásuk alkalmával adjanak elő novumot.⁸⁹ Ebből következően az aktazárásra akár az előkészítő szakban is

⁸⁶ BRUGGER i. m. 23.

⁸⁷ Christoph LEUENBERGER: Aktenschluss, Noven und Klageänderung nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung. In: Franco LORANDI – Daniel STAEHELIN (Hrsg.): *Innovatives Recht. Festschrift für Ivo Schwander*. Zürich–St. Gallen, Diké, 2011. 956–957.

⁸⁸ LEUENBERGER (2014) i. m. 84.

⁸⁹ Christoph REUT: *Noven nach der Schweizerischen Zivilprozessordnung*. Zürich–St. Gallen, 2017. 140.

sor kerülhet, jóllehet a törvényszöveg úgy fogalmaz, hogy a főtárgyaláson kizárt a tények és bizonyítási eszközök előadása.⁹⁰ Ezen álláspont alapján tehát az aktazárás „mozgó” időpont, nem lehet absztrakt szinten egy konkrét időponthoz és bírósági határozathoz kötni, mint a magyar jogban.

- (2) *Legalább kettő nyilatkozattétel.* A másik álláspont szerint a második iratváltást követően, de még a főtárgyalás előtt tartott instrukciós tárgyaláso(ko)n a felet korlátlan novumeladási jog illeti meg.⁹¹ Moret szerint a törvény kifejezetten nem határozza meg az aktazárás időpontját, mindössze arról szól, hogy a főtárgyaláson új tények és bizonyítási eszközök előterjesztésére főszabály szerint nem kerülhet sor, így csak az tekinthető bizonyosnak, hogy az aktazárás a főtárgyalás kezdete előtt áll be.⁹² A időbeli meghatározottság egyébként alkotmányjogi szempontból problematikus, mivel az aktazárás a bírósághoz való fordulás időbeli korlátozását jelentette, és mint olyannak, törvényi szinten szabályozottnak kellene lennie.⁹³

Az aktazárás időpontja attól függ, hogy mi a főtárgyalás előtti *utolsó* eljárási cselekmény: a második iratváltás vagy az utolsó instrukciós tárgyalás. Előbbi esetben a felet a második iratváltás megtörténteig korlátlan előadási jog illeti meg, akkor is, ha a második iratváltást egy vagy több instrukciós tárgyalás előzte meg. Másik esetben az utolsó instrukciós tárgyalást követően áll be az aktazárás, akkor is, ha azt második iratváltás, illetve egy vagy több instrukciós tárgyalás előzte meg.⁹⁴

6. Összegzés

A tanulmány legfontosabb következtetései az alábbiakban foglalható össze.

1. Az schZPO legnagyobb előnye a rugalmasság. A törvény nagy teret enged a bírói diszkréciónak, a bíróság sokkal inkább az eljárás jellegére szabhatja az előkészítés menetét. Ezzel szemben a magyar Pp. ugyan lehetővé teszi a bíróság számára, hogy az írásbeli ellenkérelem beérkezését követően meghatározza a perfelvétel további menetét (Pp. 187. §), ez azonban egy konkrét perfelvételi út-meghatározást is jelent, amelyről később letérni nem lehet vagy legfeljebb úgy, ahogy azt a törvény megengedi. Az schZPO rendszerében tehát van lehetőség arra, hogy a bíró az eljárási szabályokat *egyéniessítse* az adott ügy vonatkozásában.
2. Másfelől az schZPO-nak nemcsak előnye a rugalmasság, hanem hátránya is. Számos kérdés merült fel a jogirodalomban és a joggyakorlatban annak követ-

⁹⁰ LEUENBERGER (2016) i. m. 1670.

⁹¹ Daniel FÜLLEMANN: Das erstinstanzliche Novenrecht der ZPO. In: LORANDI–STAEHELIN (Hrsg.) i. m. 866.; GASSER–RICKLI i. m. 1038–1039.

⁹² MORET i. m. 58–59.

⁹³ Uo. 58.

⁹⁴ FÜLLEMANN i. m. 866.

keztében, hogy a törvény rendkívül tömören fogalmaz. Ezzel szemben a magyar perrendtartás sok esetben túlzottan is bőbeszédű, azaz a jogalkotó próbál minden eshetőséget lefedni, amellyel ugyanakkor a bírói szabadságot nagymértékben korlátozhatja. A Pp. kiszámíthatósága ebből fakad, a jogi képviselő minden esetben számolni tud azzal, hogy a bíróság milyen következő lépést fog tenni a perfelvételi szakban.

3. A szóbeliség elve a 19. századi perjogi kodifikáció óta megkerülhetetlen a magyar perjogban. A jogalkotó a hatályos törvényben az írásbeliség szerepét megerősítette, amelyet a keresetlevéllel és a perfelvételi iratokkal szembeni formai és tartalmi követelmények támasztanak alá. Ennek ellenére továbbra is helytálló az a megállapítás, hogy a tárgyalás a polgári per *sine qua non*ja,⁹⁵ ugyanis elsőfokú ítélet tárgyalás nélkül nem hozható. Ezt a perkoncentráció alapelvi fejezetbeli meghatározása (Pp. 3. §) is igazolja, hiszen a jogalkotó az egy (érdemi) tárgyaláson való elbírálást tűzte ki célul. A perfelvétel további menetének meghatározása során ugyan közvetlenül is lehetőség van kitűzni a perfelvételi tárgyalást [Pp. 189. § (1) bek. b) pont], de ha a bíróság más perfelvételi módot határoz el, akkor is eljuthat tárgyalás tartásáig. Túlzás nélkül állítható tehát, hogy a perfelvételi tárgyalás központi szerepet tölt be a Pp. szabályozásában,⁹⁶ mivel csak kivételesen kerülhető meg.

Az schZPO esetén a történeti hagyományok szerint a szóbeliség dominanciája nem érvényesül. A korábbi, eltérő kantonális szabályok miatt ugyanis többféle perrend volt hatályban az egységes törvény elfogadása előtt. Ezek a szóbeliséget és az írásbeliséget eltérően kezelték. Ez a nyelvi különbségekből fakad. Azon kantonok ugyanis, amelyekben a német nyelv dominált, az újkorban inkább a közös birodalmi jog alapján alakították ki perjogukat, míg a francia nyelvű területeken (különösen Genf) a 19. században a napóleoni reformok különösen nagy hatást gyakoroltak, és másfajta fejlődési irányt vettek.

4. Kulcsfogalom a svájci perjogban a kétszeri nyilatkozattétel lehetősége, amely a rendes eljárás rendező elve. A törvény ezt garanciális jelleggel biztosítja a felek számára. A szakirodalomból az látszik, hogy inkább az a felfogás az elfogadott, hogy a feleknek csak kettő (és nem több) nyilatkozási lehetőségük van az aktazárásig. Ennek időpontja azonban attól függ, hogy a felek a kétoldalú meghallgatás elvéből fakadóan mikor jutnak a második nyilatkozattétel lehetőségéhez. Az uralkodó álláspont szerint ugyanakkor a második nyilatkozattétellel megtörténik az aktazárás, amelyhez tehát nincs szükség a bíróság határozatára, hanem *ex lege* bekövetkezik.

⁹⁵ KENGYEL Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris, 2014. 244.

⁹⁶ A jogalkotó is úgy hivatkozik a perfelvételi tárgyalásra, mint „a perfelvételi szak legfontosabb eljárási cselekménye.” T/11900. sz. törvényjavaslat a polgári perrendtartásról. Részletes indokolás a 190. §-hoz. Döme Attila szerint jelentőségére tekintettel a perfelvételi tárgyalás peralakító tárgyalásnak is nevezhető. DÖME Attila: A perkoncentráció kulcsa: a közbenszóló határozat. In: NÉMETH János – VARGA István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. Budapest, HVG-ORAC, 2014. 397.

A magyar perjogban az „aktazárás” időpontja egyértelmű, a törvény azt a bíróság perfelvételt lezáró végzéséhez köti, azaz a főtárgyalási (a Pp. szóhasználatával érdemi tárgyalási) szakba való átlépéshez mindig a bíróság *konstitutív* hatályú határozatára van szükség. A nyilatkozatok száma nincs kötve, az a bíró mérlegelésén és a perfelvételi tárgyalások számán múlik. A perfelvételi tárgyaláson a felek szabadon előadhatnak bármilyen perfelvételi nyilatkozatot [Pp. 191. § (3) bek.], függetlenül attól, hogy korábban hány írásbeli előadási lehetőséget kaptak. Ez mindenképpen nagyobb szabadságnak tűnik, bár ezt beárnyékolja az a tény, hogy a törvény kötelező pénzbírságot ír elő arra az eshetőségre, ha a fél olyan időben ad elő perfelvételi nyilatkozatot, amelyet korábban akár perfelvételi iratban, akár perfelvételi tárgyaláson megtehetett volna [Pp. 183. § (5) bek.].⁹⁷ Kiemelendő továbbá, hogy a perfelvétel nem zárható le addig, amíg a felek ehhez hozzá nem járulnak,⁹⁸ amely igencsak kétségesé teszi, hogy a törvény meg tudja-e akadályozni a perelhúzást a perfelvétel során.

⁹⁷ A rendelkezés problematikájáról ld. Szivós Kristóf: A felek eljárástámogatási kötelezettségének dogmatikai értékelése. *Jogtudományi Közöny*, 2022/2. 74–75.

⁹⁸ Szivós Kristóf: Az eventualitás elvének hatása a perfelvételi nyilatkozatok előterjesztésére. *Magyar Jog*, 2022/2. 73.

VARIA

– KÖZLEMÉNY –

A SZÜRKE EMINENCIÁS

Timkó Zoltán koronaügyész portréja

IBOLYA Tibor

címetes egyetemi tanár (KRE ÁJK)

Timkó Zoltán 1874. január 1-én született Kassán, jónevű felvidéki családban. Anyja Reif Elíz, apja dr. Timkó József ügyvéd, aki előbb Gálszécsen, majd 1872-től Kassán praktizált, emellett szerkesztője és tulajdonosa volt a helyi Abaúj-Kassai Közlöny című hetilapnak. Timkó József a Függetlenségi, majd a Függetlenségi és 48-as Párt híveként szenvedélyes hangú politikai cikkeket írt, de szépirodalmi próbálkozásai is voltak, „A szépek szépe” című vígjátékát 1866. március 22-én mutatta be a kassai színházban Latabár Endre színtársulata. A nagy tekintélynek örvendő, Kossuth Lajossal, Szemere Bertalannal, Irányi Dániellel levelező, mindig zsinóros magyar ruhában járó – 1884-től városi tanácsosként szolgáló – Timkó József gyermekeit konzervatív-nemzeti nevelésben részesítette, lányai tanítónők, Timkó Jordán nevű fia pedig katolikus pap lett.¹ Zoltán fia, akárcsak ő és idősebb fia, a kassai premontrei katolikus főgimnáziumba járt, ahol az irodalmi önképzőkör tagja, színjeles, többször jutalmazott tanuló volt.² 1892-ben érettségizett, az egyike volt annak a négy fiatalnak, aki a vizsgát jelesre tette le, és ő volt az is, aki az évzáró ünnepségen „csinos szerkezetű s ügyesen előadott” beszédében az évfolyam nevében elköszönt a gimnáziumtól.³ Alma materét és a Felvidéket később sem feledte, elnökségi tagja volt a Jászó-Premontrei Iskolák Barátainak Szövetsége nevű (a kassai, nagyváradi és rozsnyói főgimnáziumok egykori diákjait tömörítő) szervezetnek⁴ és a két háború között Budapesten működő Kassa és Abaújtorna

¹ *Felvidéki Újság*, 1940. június 22. Timkó József a pályafutását Kassa város árvaszéki elnökeként fejezte be, 1899. január 4-én hunyt el, felesége Reif Elíz Budapesten halt meg 1930. június 29-én 86 éves korában. Idősebb fiuk Timkó Jordán pápai kamarásként és mislei prépostként kormányfőtanácsosi rangot is kapott.

² A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Kassai Főgymnasiumának évi jelentése 1885–1892. évi kötetei.

³ *Kassai Szemle*, 1892. július 01.

⁴ A Gödöllői Premontrei Gimnázium értesítője az 1932–1933. iskolai évről. Budapest, Királyi Egyetemi nyomda (Gólyavár), 1933. 77. Timkó Zoltán szervezte a tízéves érettségi találkozót is. – Alkotmány. 1902. június 22.

Vármegye Egyesületnek is.⁵ Kassa egyébként erős gimnáziuma és jogakadémiája miatt az Osztrák–Magyar Monarchia magyar nyelvű jogászképzésének egyik fellelvára volt, Timkón kívül itt tanult pl. Juhász Andor a Curia elnöke (1925–1934), Strache Gusztáv a Budapesti Királyi Ügyészség elnöke (1920–1930) és a Budapesti Királyi Főügyészség főügyésze (1930–1941), de Vargha Ferenc koronaügyész (1922–1930) is. Varghát Timkó már Kassán – valószínű inkább szülei révén – személyesen ismerte; a nála tizenhat évvel idősebb Vargha Ferenc apja a kassai törvényszéken bíró, ő maga pedig 1882 és 1886 között a kassai törvényszéken joggyakornok, illetve aljegyző volt. Az ismeretségből később barátság lett, 1940. október 3-án Timkó Zoltán már koronaügyészként mondott gyászbeszédet a farkasréti temetőben barátja és hivatali elődje felett.⁶

Timkó a jogi tanulmányait a kassai királyi jogakadémián kezdte el és Budapesten fejezte be 1898-ban. Ebben a korban a legtöbb jogász az állami igazságügyi pályafutását joggyakornokként kezdte, így Timkó is, de ő nagy valószínűséggel apjának és kiváló tanulmányi eredményeinek köszönhetően (szigorlatait is jelesre tette le) pályatársainak többségétől eltérően nem fizetés nélküli, hanem ún. „díjas” gyakornok lehetett a kassai ítélőtáblán. Gyakornoksága rövid ideig tartott, 1898. szeptember 5-én „ideiglenes” aljegyzőnek nevezték ki a kassai törvényszékhez, ahol 1898. december legvégén, jogász doktorrá avatása után véglegesítették.⁷ Jogászi érdeklődési köréről ebből az időszakból annyi tudható, hogy az nem kizárólag büntetőjogi jellegű volt, ezt alátámasztja a kassai Kazinczy körben 1899. február 24-én tartott előadásának címe is: „A vagyonközösségi perekről.”⁸ A Kazinczy körön kívül is részt vett – apja nyomdokain – a helyi közösségi életben, még joghallgatóként a kassai Turista Egyesület jegyzőjéül választotta,⁹ ami egyben szabadidős tevékenységébe is bepillantást enged, de tagja volt a kassai Jogász Egyletnek és a Rabsegélyező Egyletnek is, utóbbit többek között ő képviselte 1907 szeptemberében a Rabsegélyező Egylet országos kongresszusán Pécsen.¹⁰

Ügyészségi karrierjét ügyészségi megbízottként kezdte, 1899 decemberében az igazságügyi miniszter ebbéli minőségében a kassai királyi járásbírószám mellé rendelte ki,¹¹ majd egyévi szolgálat után 1900. december 22-én a király kinevezte a kassai ügyészséghez alügyésznek.¹² Kassán volt alügyész egészen 1907. december végéig, amikor is áthelyezték a budapesti királyi ügyészséghez,¹³ ahol 1908. március 10-én ügyésszé nevezték ki.¹⁴ Kassai éve alatti szakmai tevékenységébe a helyi lapok bűnügyi tudósításai alapján

⁵ *Magyar Nemzet*, 1944. február 12.

⁶ FINKEY Ferenc: Vargha Ferenc emlékezete. *Magyar Jogászegyleti Értekezések* (Különlenyomat), 1941/1. 13. Ugyancsak Timkó mondta a gyászbeszédet 1943. szeptember 11-én dr. Magyar István nyugalmazott koronaügyész gyászszertartásán. *Nemzeti Újság*, 1943. szeptember 12.

⁷ *Magyar Hírlap*, 1898. december 31.

⁸ *Felsőmagyarország*, 1898. december 30.

⁹ *Abauj-Kassai Közlöny*, 1897. április 22.

¹⁰ *Pécsi Napló*, 1907. szeptember 6.

¹¹ *Igazságügyi Közlöny*, 1899. december 28.

¹² *Igazságügyi Közlöny*, 1901. január 27.

¹³ *Igazságügyi Közlöny*, 1907. december 27.

¹⁴ *Igazságügyi Közlöny*, 1908. március 28.

nyerhetünk bepillantást, ügyei között egyaránt olvashatunk váltóhamisításról,¹⁵ sikkasztásról,¹⁶ de meglepően sok emberölésről¹⁷ is, Kassa a teljesen vegyes referádájával ebből a szempontból is jó iskolának bizonyult. Ebben az időben a Kassai Királyi Ügyészségen egyébként összesen 1 ügyész (a vezető dr. Nyékhegyi Lothár) és 3 alügyész (plusz 2 írnok, 1 fogházorvos és 1 fogházőr) dolgozott, amit ha összevetünk pl. azzal, hogy 1905 júliusában az ügyészség fogházában abban az évben már 202 férfi és 18 női fogvatartottat regisztráltak,¹⁸ akkor a maihoz képest teljesen eltérő eljárási szabályok mellett is komoly munkateherről beszélhetünk. Timkó bizonyára vezetője megelégedésére végezte a munkáját, amelynek bizonyítéka, hogy amikor a miskolci ügyészségen nagyobb ügyhátralék keletkezett (ott a vezető ügyész mellett csak két alügyész dolgozott...), akkor őt rendelték ki Miskolcra négy hétre a hátralék feldolgozására.¹⁹ Kassai alügyészi éveire esett az a mély belpolitikai válság is, amely 1905-ben az addig kormányzó Tisza István és pártjának teljes bukását eredményezte. Tisza ellen addigra összefogott a teljes politikai ellenzék (benne a kiegyezést el nem fogadó függetlenséggiekkel), győzelmük pedig a Monarchia széthullásával fenyegetett, amelyre az uralkodó az ún. darabont kormány ki-nevezésével válaszolt. Timkó állami tisztviselőként is meggyőződéses függetlenségpárti volt, az 1905-ös választáson az ellenzéki jelöltre, gróf Hadik Bélára szavazott.²⁰ Politikai meggyőződése későbbi tevékenységének megítélése szempontjából is jelentőséggel bír, azt pedig, hogy egyébként is érdekelte a politika, 1907. december 22-én a kassai olvasó-körben megtartott előadása is bizonyítja, amelynek címe „Politika és társadalom” volt.²¹

Budapestre érkezésekor tehát Timkó már tapasztalt és gyakorlott igazságügyi szakembernek számított, de a fővárosi közeg bizonyára inspirálóan hatott rá. Az ügyészségnek szüksége is volt a képzett jogászokra, Budapest ekkor már pezsgő világvárosként ehhez mérhető bűnözéssel is bírt. Ennek megfelelően a Budapesti Állami Rendőrség – a korszak egyetlen állami rendőrsége Magyarországon – évkönyveiben évről-évre jelentős bűncselekményszám emelkedésről számolt be. 1908-ban – Timkó ügyészi kinevezésének évében – pl. 21 gyilkosság²² és 78 emberölés történt a budapesti rendőrség illetékességi területén, a bűnügyi osztály ügyforgalma pedig 10.827 ügygel haladta meg az 1907-es évet.²³ Nem vélet-

¹⁵ *Ellenzék*, 1907. július 20.

¹⁶ Pl. *Felsőmagyarország*, 1901. március 27.

¹⁷ Pl. *Felsőmagyarország*, 1901. június 05.

¹⁸ *Felsőmagyarország*, 1905. augusztus 17. A számokat a lap Timkó Zoltán jelentése nyomán közölte le, oly módon hogy júliusban volt ennyi a fogvatartottak száma, ami lehetetlen. Összehasonlításképp a Pestvidéki Királyi Törvényszék fogházában 1907-ben körülbelül havonta 100 fogvatartott fordult meg, de Budapesten több fogház volt. – IBOLYA Tibor: Az 1907-es cigány koncentrációs tábor és tömeges fajtüldözés legendája. *Jogtörténeti Szemle*, 2014/3. 26.

¹⁹ *Miskolczi Napló*, 1903. november 1.

²⁰ *Abauj-Kassai Közlöny*, 1905. február 05.

²¹ *Felvidéki Újság*, 1907. december 8.

²² A gyilkosság szó ma már nem jogi *terminus technicus*, azonban az akkor hatályos Csemegi-kódexben az előre megfontolt szándékból elkövetett emberölést nevezték gyilkosságnak.

²³ A Budapesti Állami Rendőrség illetékességi területe ekkor már kiterjedt Újpestre és Rákospalotára is, annak ellenére, hogy közigazgatásilag még önállóak voltak. – *Jelentés a Budapesti Állami Rendőrség 1908. évi működéséről*. Budapest, 1909. 99.

len, hogy a Budapesti Királyi Ügyészség akkori vezetője Sélley Barnabás²⁴ 1908. október 8-i jelentésében létszámemelést sürgetett,²⁵ pedig rajta kívül Timkóval együtt 18 ügyész és 1 alügyész²⁶ alkotta az ügyészség jogvézett állományát, köztük olyan szakemberekkel, mint pl. Strache Gusztáv²⁷ a Budapesti Királyi Főügyészség leendő főügyésze vagy Váry Albert²⁸ a Budapesti Királyi Ügyészség későbbi elnöke.

Timkó kezdeti budapesti ügyészi tevékenysége – a napilapok bűnügyi tudósításai alapján – teljesen szokványos volt, egyaránt eljáró rágalmazási, sajtó vagy emberölési ügyekben is, ő képviselte pl. a vádat a hírhedt betörőkirály Endesz Árpád 1910-es fogolyszökési ügyében.²⁹ Ügyészi reputációját azonban egy olyan, már 1908-ban megindult ügygel alapozta meg, amely joggal tartott igényt nem csak a jogi, de a szélesebb közvélemény érdeklődésére is, hisz az az akkoriban már igen elterjedt tőzsdei kereskedéssel állt összefüggésben. Az 1864-ben alapított magyar tőzsde ekkor már egy hosszabb ideje tartó fellendülési korszakát élte, több száz fajta részvényvel kereskedtek a parkettjén, ami természetes módon nem csak a befektetni vágyókat, de azok vámszedőit is vonzotta. Ezek közé az akkoriban zugbankároknak nevezett csalók közé tartozott Neumann Miksa is, aki egész ügynökhálózatot, sőt rendszeresen megjelenő újságot („*Finanzieller Wegweiser*”) hozott létre, hogy német befektetőket vegyen rá arra, hogy bízzák meg cégét olyan konkrétan megnevezett részvények megvásárlásával, amelyek árfolyama a jövőben a pesti tőzsdén bizonyosan nőni fog. Neumann fő trükkje és egyik módszere az volt, hogy az általa preferált papírok olyan filléres részvények voltak, amelyekről tőzsdei tapasztalatokkal rendelkező emberként előre tudta, hogy állításával ellentétben az értékük nem nőni, hanem nagy valószínűséggel csökkenni fog és a vételi megbízások többségét valójában nem is teljesítette. Ennek köszönhetően az elkövetők az átvett pénzből úri módon éltek, a sértetteknek pedig a befektetésük elvesztését a részvények elértéktele-

²⁴ Sélley Barnabás (1865. január 23. – 1944. augusztus 21.) 1888-ban lépett igazságügyi szolgálatba, mint joggyakornok a budapesti ítélőtáblán, később Budapesten alügyész, majd ügyész. 1906-ban főügyész-helyettesi címet kapott és a Budapesti Királyi Ügyészség elnöke lett. 1914-től kúriai bíró.

²⁵ NÁNÁSI László: *A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése 1875–1953*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2015. 15–16.

²⁶ *Magyarország tiszti cím- és névtára*, 28. évfolyam, 1909. 458.

²⁷ Strache Gusztáv (1872. október 17. – 1954. szeptember 4.) Strache Ágoston Lipót néven született. 1895-ben lépett igazságügyi szolgálatba, 1900-ban Győrben albiró, majd Szolnokon alügyész lett. 1906-ban helyezték át a budapesti ügyészséghez, ahol 1916-ban főügyész helyettesi címet kapott. 1920-tól a Budapesti Királyi Ügyészség elnöke, ő képviselte pl. a vádat az ún. frankhamisítási ügyben. Karrierjét 1941-ben a Budapesti Királyi Főügyészség vezetőjeként fejezte be.

²⁸ Váry Albert (1875. december 8. – 1953. október 1.) Pályafutását ügyvédként kezdte, majd először Aradon volt albiró, majd Nagyváradon alügyész. 1908-ban áthelyezték Budapestre, ahol 1909-ben kapott ügyészi kinevezést. 1917-ben főügyész-helyettesi címet kapott, 1918-ban lett a Budapesti Királyi Ügyészség elnöke. A Kommün alatt nem vállalt szolgálatot, majd annak bukása után zömmel ő irányította a vörös terroristák elleni vizsgálatokat, amelyről nagy sikerű könyvet is írt. 1920 és 1926 között az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott, majd háromszor is országgyűlési képviselővé választották.

²⁹ Endesz ezen szökése előtt már többször is megszökött különböző börtönökből, 1910-ben azonban a Markó utcai fogházból lépett le álkulcs segítségével. A vádképviselet eredményes volt, Endeszt és az őt segítő apját és testvérét is elítélték, de ez Endeszt különösképpen nem hatotta meg, hosszú pályafutása során összesen tizenkétszer szökött meg a hatóság őrizetéből.

nedésével magyarázták. Arra azonban nem számítottak, hogy a felháborodott befektetők jelzései alapján egy magyar ügyvéd segítségével maga a budapesti német főkonzul lép fel a magyar kormánynál tevékenységük további megakadályozása érdekében. Ez hatásonak bizonyult, az eljárás megindult, az elkövetők egy részét 1908. július 23-án letartóztatták, azonban pár nap múlva a vizsgálóbíró kiengedte őket, így végig szabadlábán védekezhettek (Neumann sógora és bűntársa öngyilkos lett).³⁰ Az akkoriban szokatlanul hosszan elhúzódó ügy Timkó személyes sikere volt, ő készítette el a vádiratot is, amely a sajtó szerint „terjedelemre és minőségre egyaránt kiemelkedő”³¹ volt, sőt „valóságos közgazdasági tanulmány a bonyolult manipulációkról.”³² A gazdaság működésével (vagy annak látszatával) kapcsolatos büntető ügyek bírói megítélése azonban már ekkor sem volt egyszerű, a vádtanács ugyanis 1910. december 12-én megszüntette az eljárást, azzal az indokolással, hogy a vádlottak nem gyakorolhattak befolyást a tőzsdei működés lényegét jelentő árfolyammozgásokra.³³ A nyilvánvalóan téves, az ügyet teljesen félreértelmező döntés ellen Timkó fellebbezést jelentett be, a Budapesti Ítéletábra pedig annak helyt adva a vádat tárgyalásra alkalmasnak ítélte.³⁴ Az ügyben a törvényszék húsz tárgyalási napot tartott, majd 1911. december 5-én az ügynökök kivételével minden vádlottat elítélt, Neumann Miksa négy és fél év fegyházbüntetést kapott.³⁵ Timkónak az ügyben elmondott többórás vádbeszéde nyomtatásban is fennmaradt, mert megjelent a korszak kiemelkedő perbeszédeit tartalmazó kétkötetes munka első részében 1929-ben.³⁶ Az impozáns, mai szemmel is jól felépített vádbeszédből kiderül, hogy Timkó nem csak kiváló szónok, de a gazdaság és benne a tőzsde működését is jól értő jogász volt, aki a beszédben előre felkészült az I. rendű vádlott védőjeként fellépő és akkoriban „sztárügyvédnek” számító Dési Géza³⁷ dr. érveivel szemben.

Még a Neumann-ügy befejezése előtt Timkó egy szintén gazdasági jellegű büntetőjogi dolgozattal is felhívta magára a figyelmet, mikor 1911. április 26-án nagysikerű előadást tartott a Magyar Jogász Egylet ülésén „A szövethetesi uzsora” címmel, ami

³⁰ *Pesti Napló*, 1908. július 24.

³¹ *Az Ujság*, 1910. április 6.

³² *Pesti Napló*, 1910. április 6.

³³ *Pesti Napló*, 1910. december 13.

³⁴ *Pesti Napló*, 1911. április 2.

³⁵ Az eljárás jogerősen a semmiségi panaszok elbírálásával a Curián 1913. december 4-én fejeződött be. Bár Timkó a törvényszék ítéletének kihirdetése után kérte Neumann letartóztatását, a bíróság azt nem tartotta indokoltnak, aminek az lett a következménye, hogy Neumann még a másodfokú tárgyalás előtt Amerikába szökött.

³⁶ TIMKÓ Zoltán vádbeszéde a Neumann féle családi bűnügyben. In: HUBERTH Gusztáv – MÜLLER Viktor (szerk.): *Perbeszédék gyűjteménye. Válogatott vád-és védőbeszéddek*. I. kötet. Budapest, Tisza Testvérek Kiadóvállalata, 1929. 190–250.

³⁷ Dési Géza (1869–1945) Nagyváradon született, jogi tanulmányait Budapesten végezte. 1905-ig a nagyváradi ügyvédi kamarában volt bejegyezve. A Nagyváradi Napló szerkesztője, Ady Endre munkatársa és barátja volt, egyben Ady védőügyvédje abban a sajtóperben, amely az „Egy kis séta” című cikke miatt indult, mivel a költő a nagyváradi Kanonok sor lakóit „ingenyelőknek” és „mihasznáknak” nevezte. 1906. február 8. napjától Budapesten volt ügyvéd, számos akkoriban nagy port felvert ügyben (pl. a dánosi rablógyilkos cigányok ügye, Haverda Mária ügye, Neumann ügy stb.) járt el védőként.

később szintén megjelent nyomtatásban,³⁸ sőt a korabeli büntetőjogi törvénytárban konkrét ügyben is hivatkoztak rá.³⁹

Az első világháború kitérésével és a gazdasági nehézségek fokozódásával együtt járt a bűnözés további növekedése, a feladatok szaporodtak, a munka feltételei pedig egyre nehezebbé váltak. A jogi környezet is változott, mert a háború egy új, a közvéleményt rendkívül irritáló bűncselekmény típust is hozott, amelyet a háborús beszállítók, kereskedők követtek el rendkívül gyenge minőségű termékeknek a hadsereg részére történő eladásával. A kormányzat erre a nem kívánatos jelenségre az 1915. június 17-én kihirdetett 1915. évi XIX. törvénycikkkel reagált, amely a hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról szövelt. A törvény és az annak nyomán kiadott igazságügyi miniszteri rendelet – visszautalva az 1912. évi LXIII. törvénycikkre⁴⁰ – több bűncselekmény esetére is lehetővé tette a gyorsított bünvádi eljárás lefolytatását. Ezekre az eljárásokra a Budapesti Királyi Ügyészségen a tapasztalt ügyészek közül kiválasztott csoportot hoztak létre, amelynek Timkó mellett dr. Aczél Imre és dr. Táby Mihály volt a tagja.⁴¹ A csoport inentől csak ezekkel az ügyekkel foglalkozott, amiről a sajtó is rendszeresen beszámolt.⁴² Ebben az időszakban jelent meg – két részletben – az árdrágításról szóló, szakmai körökben elismerést kiváltó tanulmánya,⁴³ ami a korábban megjelent írásával és az általa vitt ügyekkel együtt világos képet ad Timkó jogászai személyiségéről is. Büntető jogászként elsősorban „gazdasági” érdeklődésű volt, ugyanakkor biztos megélhetéssel rendelkező királyi ügyészként is fejlettséget szociális érzékkel rendelkezett, hisz mind az uzsora, mind a kitört háború ürügyén alkalmazott jogellenes árdrágítás elsősorban a bérből élő kisembereket sújtotta.⁴⁴

Timkó eredményeit 1916. november 30-án főügyész helyettesi címmel ismerték el, 1917. augusztus 31-én pedig a Budapesti Királyi Főügyészségre rendelték ki és a főügyész-helyettesi teendőik ellátásával bízták meg.⁴⁵ Ugyanekkor jelent meg a hivatalos közlönyben az is, hogy a Budapesti Királyi Ügyészség több ügyésze és számos más igazságügyi tisztviselő mellett a király a II. osztályú Polgári Hadi Érdemkereszttel tüntette ki, amely kitüntetést azok számára alapították, akik a háborús erőfeszítéseiket a polgári életben a saját hivatásukon keresztül segítették.⁴⁶ Főügyész-helyettesként

³⁸ *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, Új folyam, III/22.

³⁹ *Büntető Jog Tára*, 1913. május 1. 231.

⁴⁰ 1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről.

⁴¹ *Pesti Napló*, 1915. június 18. Dr. Aczél Imre (1874–1939) koronaügyész-helyettesként, dr. Táby Mihály (1878–1918) pedig a szegedi királyi főügyészség főügyész-helyetteseként fejezte be ügyészi pályafutását.

⁴² Pl. *Az Újság*, 1915. augusztus 1., Magyarország, 1916. szeptember 20., *Az Est*, 1917. május 8.

⁴³ TIMKÓ Zoltán: Jegyzetek az „árdrágító” törvény 1. §-hoz. *Jogtudományi Közlöny*, 1916/6–7. 244–246., 253–255.

⁴⁴ Timkó az árdrágítók ellen személyesen is fellépett. Miután 1920-ban a Cairó kávéházban egy reggel rumos teát rendelt és fizetéskor kiderült, hogy a számla összege különösen súlyos árdrágítással lett megállapítva, azonnal feljelentette a kávéház tulajdonosát, aki 8 nap elzárást és 1000 korona pénzbírságot kapott. – *Friss Újság*, 1920. február 8.

⁴⁵ *Az Est*, 1917. augusztus 31.

⁴⁶ *Igazságügyi Közlöny*, 1917. augusztus 31. A Polgári Hadi Érdemkereszt II. osztályával a csoport tagjai mellett Váry Albertet is kitüntették, aki a háború alatt a budapesti ügyészségen a sajtóügyi

azonban nem sokáig tevékenykedett, valószínűleg már 1918 tavaszán az Igazságügyi Minisztériumba rendelték be.

Timkó az őszirózsás forradalom és a Kommün alatt bizonyosan nem vállalt hivatalt, ahogy a királyi ügyészek többsége sem. Közvetve egyébként a Kommünnek köszönhette a családját. Timkó sokáig agglegény maradt, felesége az 1896-ban született Kopeczky Stefánia először 1916-ban kötött házasságot dr. Szandovics Rudolf középiskolai tanárral,⁴⁷ aki tartalékos tisztként súlyos sebesüléssel és kitüntetéssel tért haza a frontról, majd 1917-ben megszületett lányuk, Edit. Valószínűleg frontélményei hatására a fiatal tanár azonban a forradalmi eszmék hívévé vált, 1919-ben részt vett a rákosszentmihályi direktórium működésében, ami miatt a bíróság a Kommün bukása után két év szabadságvesztésre ítélte,⁴⁸ tanári állásából elbocsájtották, felesége pedig elvált tőle.⁴⁹ Timkó 1930. augusztus 4-én vette feleségül a nála huszonkét évvel fiatalabb Kopeczky Stefániát, Editet pedig ezután saját lányaként nevelte, közös gyermekük nem született.⁵⁰ Nősülése után korábbi – Budapest, Üllői út 121. szám alatti – lakásából feleségével és nevelt lányával Budára, a Derék utca 21. szám alatti társasházba költöztek.

Timkó 1920-tól koronaügyésszé történő kinevezésig, több mint húsz éven át az Igazságügyi Minisztérium IV. (büntetőjogi) Osztályát vezette, 1920. január végétől „főállamügyész”⁵¹ (főügyész) címmel, 1921. október 24-től pedig Horthy Miklós kormányzó által kinevezett koronaügyész-helyettesként.⁵² Ez alatt az időszak alatt 12 igazságügyi miniszter és 6 koronaügyész váltotta egymást, míg ő folyamatosan a helyén maradt, nem véletlenül. A korszak leghosszabb ideig regnáló igazságügyi minisztere Lázár Andor szerint Timkó „tisza judiciumú, rendkívül tárgyilagos, komoly bírói mentalitással bíró kitűnő és mindig megbízható jó tanácsadó volt.”⁵³ Lázár sorai valójában nem sokat árulnak el Timkó Zoltán tevékenységéről, hisz amellett, hogy „jó tanácsadó” volt, az Igazságügyi Minisztériumban az általa vezetett osztály ügyészi állásokat hozhatott létre és szüntethetett meg, közreműködött az ügyészségek megszervezésében, megállapította azok ügyviteli és ügykezelési szabályzatát és ezek felett felügyeletet gyakorolt, döntött a szabadságolásokról (kivéve az őrszemélyzetet), a jutalmakról, valamint a segélyekről. Szakmai szempontból hozzá tartoztak egyebek mellett a kegyelmi ügyek, a büntetőjogi véleményalkotás, a perorvoslat kezdeményezése a jogegység érdekében, a közérdeket érintő nagyobb jelentőségű bűnügyek nyilvántartása, az ügyészségek közötti illetékessé-

feladatokat látta el, ami a háborús cenzúra miatt rendkívüli mennyiségű munkát jelentett.

⁴⁷ *Rákos vidéke*, 1916. július 2.

⁴⁸ *8 Órai Újság*, 1919. december 25.

⁴⁹ Szandovics később vállalkozó lett, 1936-ban a nevét „Szentágotay”-ra változtatta és újra nősült. 1949-ben halt meg Budapesten.

⁵⁰ Edit 1938-ban kötött házasságot Leitner Ferencsel, aki a hazai bridzs élet egyik meghatározó képviselője, az Európa bajnok magyar bridzs csapat egyik tagja volt. Tőle 1940-ben elvált, majd feleségül ment Vecsey Géza gépészmérnökhöz, akivel (valószínűleg 1956-ban) külföldre, Angliába távoztak. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Timkó Zoltánnak a Farkasréti temető 25. parcellájában lévő sírhelyét megváltás hiányában 1972-ben felszámolták.

⁵¹ *Igazságügyi Közlöny*, 1920. január 31.

⁵² *Igazságügyi Közlöny*, 1921. október 31.

⁵³ LÁZÁR Andor: *Visszaemlékezéseim*. Budapest, 1995. 219. Lázár Andor 1932. október 1-től 1938. március 9-ig volt igazságügyi miniszter.

gi összeütközések eldöntése, a büntető bíróságok előtt eljáró szakértők kinevezése (kivéve az orvosszakértőket) stb.⁵⁴

Hatáskörének ismeretében érthető, hogy Lázár a visszaemlékezésében Timkót miért nevezte – tévesen – az „ügyészi osztály” vezetőjének.⁵⁵ Valójában ez mindent elárul az 1945 előtti ügyészség működéséről és Timkó munkájáról, hisz nem a koronaügyész, hanem az igazságügyi miniszter alá rendelt büntetőjogi osztály vezetője volt az ügyészi szervezet *de facto* irányítója, úgy szakmailag, mint szervezetileg. Az 1871. évi XXXIII. törvénycikkkel létrehozott magyar királyi ügyészségen belül ugyanis a független koronaügyésznek nem volt felügyeleti, utasítási joga az ügyészségekkel kapcsolatban, legfontosabb hatásköre a jogegység biztosítása érdekében alkalmazott perorvoslati jog volt a Kúria előtt, amellyel bármely bírósági ítélettel szemben élhetett. A koronaügyész korlátozott jogkörét már a világháború előtt és után is többen kifogásolták, neves jogászok (Vargha Ferenc, Mendelényi László, Strache Gusztáv, Dabasi Halász Lajos, Finkey Ferenc) tollából is születtek különböző javaslatok a koronaügyészi tisztség valódi szervezati irányítói hatáskörének elismertetésére. Ezek a többnyire az ügyészi karból érkezett próbálkozások persze nem vezettek eredményre,⁵⁶ bár a korszak végére a koronaügyész szakmai hatásköre kétségtelenül erősödött, ahogy azt Timkó – ekkor már koronaügyészként – bizonyára maga is elismerte a Magyar Jogász Egylet 1944. március 4-i teljes ülésén a témában tett felszólalásában.⁵⁷

Timkó tehát *a majdnem teljes Horthy-korszak alatt* a kormányzat teljes bizalmát élvezve, valódi szürke eminenciásként rajta tartotta a szemét és a kezét a magyar királyi ügyészségen. Bár tevékenységét az igazságügyi miniszternek alárendelten végezte, valójában nagy önállósággal intézte az ügyészségekkel kapcsolatos teendőket. A közérdeket érintő nagyobb jelentőségű bűnügyekben készült vádirat tervezeteket eleve fel kellett terjeszteni az osztályára, de ha szükséges volt, már a nyomozások során személyesen tanulmányozott nyomozati iratokat és instrukciókkal látta el az ügyészségi vezetőket, leginkább régi földijét és kollégáját, az 1920 és 1930 között a Budapesti Királyi Ügyészséget, majd 1930-tól a Budapesti Királyi Főügyészséget vezető Strache Gusztáv főügyészt. Bizonyos ügyekben – ilyen volt sok más ügy mellett pl. a frankhamisítási ügy is – ez a kapcsolat az újságok tudósításaiból kitűnően napi szintű volt.⁵⁸ Az 1925 legvégén kirobbant frankhamisítási ügyben herceg Windischgraetz Lajost, Nádosy Imre országos rendőrfőkapitányt több más személlyel együtt ezerfrankos francia bankjegyek hamisításával és forgalomba hozatalával vádolták, amit védekezésük szerint hazafias okból követtek el, céljuk a Trianon-i békeszerződés miatti elkeseredésükben Franciaország gazdasági tönkretétele volt. A botrányos ügy rendkívül rosszul jött a

⁵⁴ *Igazságügyi Közlöny*, 1920. január 31.

⁵⁵ LÁZÁR i. m. 219.

⁵⁶ Ld. bővebben NÁNÁSI László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011. 179–182.

⁵⁷ *Magyar Jogi Szemle*, 1944. 245.

⁵⁸ A frankhamisítási ügyben a miniszter távollétében Timkó személyesen döntött herceg Windischgraetz Lajos letartóztatásának szükségességéről és a miniszterelnöknek is ő referált arról, hogy a nyomozás lezárulása előtt nem lehetséges az iratok átadása egy parlamenti különbizottságnak sem. *Nemzeti Újság*, 1926. január 5.; *Friss Újság*, 1926. január 20.

forradalom és a Kommün után konszolidálódó Magyarországnak, mert felmerült annak gyanúja, hogy a frankhamisításról tudomása volt Teleki Pál volt és Bethlen István regnáló miniszterelnököknek is,⁵⁹ így az egyértelmű kormányzati érdek a büntető eljárás mihamarabbi lezárása volt, ami éppen akkor egyébként megfelelt a francia politikai elvárásoknak is. Timkó és Strache együttműködése, jó kapcsolata a kormányzat számára is megkönnyítette érdekei érvényesítését, így az ügy már 1926 végére igen enyhe ítéletekkel jogerősen befejeződött. Bár a frankbotrány idején még nem Lázár Andor volt az igazságügyi miniszter, de Lázár Timkóról szóló sorai, mely szerint „egészséges politikai érzeke is mindig megmutatta számára a helyes utat, amelyet tétovázás nélkül és teljes felelősségvállalással követett”⁶⁰ a frankügy fényében érthetők meg igazán, hisz Timkó ügyészségi szakemberként ugyan, de mégiscsak politikai kinevezett volt.

A fentiek miatt talán nem véletlen, hogy Timkó és Strache 1929. január 7-én egyszerre nyerték el az akkoriban igen magas elismerésnek számító II. osztályú Magyar Érdemkeresztet. Az elismerés értékét növeli, hogy az érdemrendnek ők voltak az első kitéüntetettjei a magyar királyi ügyészség történetében,⁶¹ beleértve Vargha Ferenc koronaügyész is, aki csak a következő évben, nyugállományba vonulása alkalmából kapta meg az Érdemkereszt I. osztályát.⁶²

Timkó nevét ezután is ott találjuk a legkomolyabb bűncselekményekről beszámoló hírlapok bűnügyi tudósításaiban, 1930-tól, miután Strache Gusztáv elnyerte a Budapesti Királyi Főügyészség főügyészi székét, általában utódjával, Baróthy Pállal⁶³ egyeztetett. Timkó Baróthyval is jó viszonyban volt, baráti társaságukkal rendszeresen együtt ebédelték a Magyar Világ étteremben.⁶⁴ A társaságban írók, újságírók és ügyvédek mellett rendszeresen megfordult Minnich Károly orvos, a kor neves törvényszéki szakértője, a Bonctani Intézet vezetője is, akinek öccsével Minnich Jenővel Timkó együtt volt alügyész Kassán.⁶⁵ Szakmai tevékenysége is tovább bővült, 1932-ben alelnöke lett⁶⁶ az Egységes Bírói és Ügyvédi Vizsgáló Bizottságnak, amelynek egyébként már 1923 óta folyamatosan tagja volt. Az igazságügyi miniszter által mindig három évre kinevezett bizottság a mai jogi szakvizsga bizottság cenzori testületének felelt meg, azzal a különbséggel, hogy minden évben – általában év elején – teljes ülést tartott.

⁵⁹ Az eljárás során valóban születtek erre utaló vallomások, de ezeket Strache Gusztáv a perbeszédében kifejezetten cáfolta.

⁶⁰ LÁZÁR i. m. 219.

⁶¹ *Igazságügyi Közlöny*, 1929. január 31. Az 1923-ban alapított Magyar Érdemkereszt kitéüntetés ezen fokozatának az elnevezése 1935-ben a Magyar Érdemrend középkeresztje névre változott.

⁶² Az Érdemkereszt I. osztályát illetve nagykeresztjét kapták ezután nyugállományba vonulásukkor Magyar István és Finkey Ferenc koronaügyészek is.

⁶³ Baróthy Pál (1872. október 16. – 1955. december 11.) Szülővárosában Nagyváradon végezte jogi tanulmányait, 1901-ben alügyész, 1908-ban a nagyváradai ügyészség vezetője, 1915-ben a Nagyváradai Főügyészség főügyésze lett. A román megszállás elől Magyarországra menekül, 1920-tól a budapesti ügyészség sajtóosztályának vezetője, 1926-ban főügyészi címet kapott, 1930-tól 1942. december 31-ig a Budapesti Királyi Ügyészség elnöke. 1946-ban tanúként hallgatták ki abban az ügyben, ami az 1932-es Sallai és Fürst ügy bírái és ügyésze valamint az akkori igazságügyi miniszter ellen indult.

⁶⁴ A Vilmos császár út (ma Bajcsy-Zsilinszky út) – Alkotmány utca sarkán lévő vendéglő.

⁶⁵ SÍPOS András: Máté Imre önéletrajzi feljegyzéseiből. *Budapesti Negyed* 2010/2. 226.

⁶⁶ *Igazságügyi Közlöny*, 1932. január 31.

A Horthy-korszakban az 1918/1919-es keserű tapasztalatok miatt igazságügyi szempontból is központi kérdés volt az állam büntetőjogi védelme. A kormány minden politikai természetű bűnügyet – az egyszerű kormányzósértéseket is – számon tartott, azokat a Timkó által vezetett osztály számára jelenteni kellett. A harmincas években a gazdasági világválság nyomán feléledő politikai radikalizmus miatt egyre több volt az ezekkel kapcsolatos tényleges tennivaló is. Ezek közül az 1924-ben Magyarországra illegálisan visszatérő Rákosi Mátyás 1935-ös ismételt elítélése is bizonyíték Timkó nagyfokú személyes önállóságára a minisztériumon belül. A szovjet kormány ugyanis még a per megkezdése előtt óvatos diplomáciai tapogatózásba kezdett Rákosi kicserélése érdekében, amelyről Kánya Kálmán külügyminiszter átiratban tájékoztatta Lázár Andor igazságügyi minisztert és a büntetőjogi osztály vezetőjét is. Timkó postafordulattal önállóan válaszolt Kányának és a felvetést határozottan elutasította azzal, hogy Rákosi Mátyás ügye bűnügy, amelyben „az erre alkotmányszerűen illetékes királyi bíróságok vannak hivatva dönten.” Lázár is hasonlóan válaszolt, de csak az ítélet-hirdetés után...⁶⁷ A politikai ügyek, így az 1932-ben statáriális eljárás szerint lefolytatott és két végrehajtott halálos ítélettel zárult Sallai-Fürst ügy, a Rákosi ügy, illetve a Szálasi Ferenc ellen 1937-ben és 1938-ban lefolytatott eljárások megmutatták, hogy az állami és társadalmi rend védelmének kérdése továbbra is időszerű. Emiatt 1937. május 26-ával kezdődően az Igazságügyi Minisztérium szervezésében több napos előadássorozatot szerveztek a témában, amelynek egyik előadását Timkó tartotta. Ebben elmondta, hogy véleménye szerint az 1918-1919-es szomorú események megelőzhetőek lettek volna, ha az állam a büntetőjog eszközeivel is idejekorán fellép a forradalmi eszmék terjedése ellen. Épp ezért tartotta „az állam és a társadalmi rend hatályosabb védelméről” szóló 1921. évi III. törvénycikket megfelelő jogszabálynak, ugyanakkor azt is elismerte, hogy a szociális bajok orvoslása az állam újjáépítésének legnehezebb problémája, és statisztikai adatokat is bemutatva a köznyomort a kriminalitás lázmérőjének nevezte. Azt is kifejtette, hogy a mindenkori büntető jogszolgáltatás feladata, hogy az állami és társadalmi rendet fenyegető veszély mértékéhez igazítva töltsen meg tartalommal az olyan büntetőjogi fogalmakat, mint a felforgatás és az izgatás, amelyek mást jelentenek „normális közállapotok” idején, mint amikor „a szociális viszonyok feszültsége robbanó anyagokkal feszíti a közélet levegőjét.”⁶⁸

Timkó előadásában a kiegészítéstől és a büntető törvénykönyv hatálybalépésétől számítottan felsorolta és elemezte mindazokat a mozgalmakat, amelyek az állami és társadalmi rendre veszélyesnek bizonyultak. Ezek között megnevezte az „antiszemita mozgalmat”

⁶⁷ SERES Attila: Nemzeti ereklyéinket egy politikai fogolyért. *Történelmi Szemle*, 2005/1–2. 151. Rákosi 1940-ben összbüntetésbe foglalt büntetési kitöltése után szabadult és csak ekkor engedték a Szovjetunióba távozni.

⁶⁸ TIMKÓ Zoltán: Az állami és társadalmi rend védelme és a magyar büntető törvények. In: *Az állami és társadalmi rend védelme és a büntető jogszolgáltatás*. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken az 1937. év tavaszán tartott előadások. A M. Kir. Igazságügyminisztérium, 1937. 54. Az előadás rövidített formában megjelent a Magyar Jogász Hírlap 1938. március 25. számában is. Jellemző, hogy Timkó máig helyes gondolatait a későbbi kommunista ideológia a Horthy-korszak csak baloldaliakat sújtó jogbizonytalanságának bizonyítékaként idézte. Ld. SZABÓ Imre: Országunk a szocialista törvényesség útján. *Állam és Közigazgatás*, 1950/6–7. 386.

is (a nemzetiségi és marxista izgatás mellett), amelyen az 1883-ban alakult Istóczy Győző-féle antiszemita pártot értette és megállapította, hogy akkor az „egy-két év alatt kiélte magát.”⁶⁹ Az előadás témája szempontjából azonban ez az említés is egyértelműsíti, hogy mit gondolt Timkó 1937-ben (már Szálasi színrelépése után), a politikai antiszemitizmusról. Személyében bizonyosan nem volt antiszemita, hisz a forradalmat és a tanácsköztársaságot közvetlenül követő zavaros időszakban, a gyakori antiszemita atrocitások miatt a pesti izraelita hitközségnél nyitott jogvédelmi irodát vezető Dombóváry Géza róla és Váry Albertről is (több más személy között) úgy emlékezett meg, mint akik „[...] sohasem tagadták meg segítségüket egy-egy konkrét igazságtalanság láttán és állták a harcot egy tömeghisztériás, felzaklatott ellenséges közhangulattal szemben [...]”⁷⁰

Timkó nevét 1937 nyarán a sajtó, mint lehetséges kúriai büntető elnök-helyettest emlegette,⁷¹ kétséges azonban, hogy komoly szándék lett volna a lecserélésére, az állást – ha egyáltalán komolyan felmerült a neve – valószínűleg ő maga sem akceptálta. A hírlapírói pletykákra látványosan rációzott, hogy 1937. december 17-én „kiváló szolgálatai elismeréséül” koronaügyészi címet⁷² adományozott számára a kormányzó. A magyar ügyészség történetében aktív ügyész még egyszer sem részesült ebben a megtiszteltetésben, az egyetlen korábbi koronaügyészi címadományozásra 1913-ban dr. Traiber Vince a Szegedi Királyi Főügyészség főügyészének nyugállományba vonulása alkalmából került sor.⁷³ Timkó a címadományozást bizonyára örömmel nyugtázta, de még nagyobb megelégedettséggel tölthette el (úgy is, mint a revízióért mindig kiálló Kassa és Abaujtorna Vármegye Egyesület alelnökét), hogy az első bécsi döntés után az anyaországhoz visszatérő Felvidéken az igazságügyi miniszter megbízásából személyesen vehette át a kassai ügyészséget, amelynek ürügyén több napot tölthetett szülővárosában.⁷⁴

Finkey Ferenc nyugállományba vonulása után 1940. február 27-én Timkó Zoltán lett a magyar királyi ügyészség kilencedik koronaügyésze. A döntés senkit nem ért váratlanul, a címmel már rendelkező, az ügyészséget kiválóan ismerő szakemberként nem volt kétséges koronaügyészi kinevezése. Befolyását jelzi, hogy nagy valószínűséggel még osztályvezető utódját is maga választotta ki dr. Csopey Dénes személyében, aki a minisztériumban hozzá beosztott bíró, barátja és házassági tanúja is volt egyben.⁷⁵ A szokásoknak megfelelően 1940. március 7-i beiktatása alkalmából a Curia teljes ülésén beszédet mon-

⁶⁹ TIMKÓ (1937) i. m. 48.

⁷⁰ DOMBÓVÁRY Géza: A tömeghisztéria idejéből. In: KECSKEMÉTI Vilmos (szerk.): *Zsidó évkönyv az 5688. bibliai évre*. Budapest, 1928. 223.

⁷¹ *Nemzeti Újság*, 1937. június 20.

⁷² *Igazságügyi Közlöny*, 1937. december 31.

⁷³ *Budapesti Közlöny*, 1913. június 25. Traiber Vince (1855. április 10. – 1928. november 13.) Bonyhádon született, jogi tanulmányait Bécsben és Budapesten végezte. A szekszárdi törvényszéken volt gyakornok, jegyző majd az ottani járásbíróskáron albíró. Kozma Sándor „csábította át” az ügyészségre, alügyészként Szabadka, Újvidék, Fehértemplom után Budapesten szolgált. 1890-ben berendelték az igazságügyi minisztériumba, ahol közel tizenöt évig dolgozott. 1892-ben törvényszéki, 1898-ban ítélőtáblai bírói kinevezést kapott. 1905-ben a szegedi királyi főügyészség élére nevezték ki, mint főügyészt. 1913-ban saját kérésére vonult nyugállományba.

⁷⁴ *Felvidéki Magyar Hírlap*, 1938. november 19.

⁷⁵ <https://www.familysearch.org>.

dott, amelyben kifejtette nézeteit a bírói és ügyészi hivatásról és az igazságszolgáltatás működéséről. Szerinte a bírói és ügyészi hivatás „nehéz lélektani problémája” „legfőbb erőpróbája” az olykor gyorsan változó társadalmi környezetben a „hűvös tárgyilagosság” megőrzése „anélkül, hogy üvegházba rekesztené el magát.” Nem hazudtolva meg a már fiatal korában is megmutatkozó szociális érzékenységét, beszélt azokról a „szerencsétlen bűnözőkről” is, akik a „nyomasztó gazdasági viszonyok hatása alatt” követték el cselekményüket. Véleménye szerint velük szemben a szigor helyett a méltányosságot kell előtérbe helyezni, a méltányosság sem válhat azonban a „bűn menlevelévé,” a méltányosság alapja a „keresztény világszemléleten alapuló szociális érzés.”⁷⁶

Koronaügyészi tisztsége okán tagja lett az Országgyűlés Felsőházának, ahol az Igazságügyi és a Mentelmi és a két ház közös Összeférhetetlenségi Bizottságában tevékenykedett. 1941-ben elnöke lett az Egységes Bírói és Ügyvédi Vizsgáló Bizottságnak is, 1943. december 31-én – közvetlenül hetvenedik születésnapja előtt – pedig magyar királyi titkos tanácsosi címet adományozott számára a kormányzó, ami szép gesztus volt az immár nyugdíjba készülő koronaügyész számára. Az Egységes Bírói és Ügyvédi Vizsgáló Bizottság 1944. évi teljes ülésén mondta el utolsó beszédét a nagyobb nyilvánosság előtt, melyben a szokásos, a Bizottság éves munkájáról szóló beszámolót követően szót ejtett az egyre inkább a történelmi Magyarország határaihoz közeledő háborúról is. Szavai mély humanizmusról és az ország miatti aggodalomról árulkodtak, „mikor az apokalipszis lovasai száguldanak végig a világon és vésszel árasztják el a legnagyobb kulturnemzeteket”, ami miatt az országot a Gondviselés kegyelmébe ajánlotta. Bizakodott abban, hogy „a súlyos válságon átesett emberiség a pusztulás romjai fölött új világot fog építeni,” és kifejtette, hogy „minden állami lét legfőbb alapja a jog és az igazságosság.”⁷⁷

1944. június 30-án vonult nyugállományba. Pár hónappal később, bombatalálatot kapott házuknak a pincéjében, személyes bátorságról is tanúságot téve utasítja rendre az egyébként szintén ott lakó ifjú nyilas párt, amikor azok a felmentő csapatokról szónokoltak.⁷⁸ 1946. április 11-én hunyt el, halálának oka tüdőgümőkór volt, ami figyelembe véve rendkívül vékony testalkatát valószínűen egész életében kínozta.⁷⁹ A Farkasréti temető 25. parcellájában lévő sírját 1972-ben megszüntették.⁸⁰

⁷⁶ *Magyar Országos Tudósító*, Budapest, 1940. március 7.

⁷⁷ *Magyar Országos Tudósító*, Budapest, 1944. január 21.

⁷⁸ SZENTKUTHY Miklós: Frivolitások és hitvallások XVII. *Új Írás*, 1988/3. 44. Szentkuthy szerint a következőket mondta: „Jobb, ha bejön kislány a pincébe és a fenekén marad, mert a felmentő csapatokat, amikről maga hallucinál, megette a fene.” Az epizódról beszámoló Kossuth díjas író – aki visszaemlékezésében egyébként Timkót „a magyar jogtudomány modelljének” nevezte – szerint Timkó rendkívül művelt ember volt, akinek az ostrom után az volt az első dolga, hogy kölcsönkérje tőle Macaulay esszéit. A bombatalálat Timkóék felső emeleti lakását teljesen tönkretette, az ostrom után a belvárosba a Petőfi Sándor utca 12. szám alá költöztek be.

⁷⁹ <https://www.familysearch.org>

⁸⁰ NAGY Károly: A koronaügyészek portréi. In: HORÁNYI Miklós (szerk.): *Fejezetek az ügyészség 130 éves történelméből 1871–2001*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2001. 86.

– BESZÁMOLÓ –

AZ ELSŐ ADATNAP-KONFERENCIA ÉS SZAKMAI FÓRUM AZ ADATSTRATÉGIÁKRÓL, DIGITÁLIS PIACRÓL, DIGITÁLIS SZOLGÁLTATÁSOKRÓL, VALAMINT A MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁRÓL

Az Első Adatnap-konferencia és szakmai fórum 2024. március 21-én zajlott le a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán. A konferencia főszervezői a Magyary Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület és az Ereky István Közjogi Kutatóközpont voltak, akik közötti régi szakmai együttműködésből 2016-ban már létrejött egy nagyszabású konferencia Adatrobbanás/Databoom címmel.

A Magyary Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület 2005-ben jött létre, tagjai informatikusok, közgazdászok, szociológusok és jogászok. A közigazgatásért való tenni akarás köti össze őket, illetve a társadalmi-gazdasági lét feltételeinek javítása érdekében történő munkálkodás. Az Egyesület Magyarország felemelkedéséhez az e-közigazgatás témakör tudományos művelésével, ajánlások megfogalmazásával, szakmai publikációkkal és rendezvények szervezésével kíván hozzájárulni.

A 2011-ben alapított Ereky István Közjogi Kutatóközpont mára a PPKE JÁK legnagyobb kutatási formációjává vált. Ma mintegy 30 kutató munkáját fogja össze, köztük senior és junior, hazai és külföldi jogtudósokkal. A Kutatóközpont olyan kutatásokat folytat, amelyek igazodnak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem küldetéséhez és profiljához. Elősegíti a párbeszédet, a kölcsönös fejlődést és az emberközpontú világ megvalósulását. A kutatási területek az alkotmányjog, alapjogok, összehasonlító jog, valamint a központi és területi közigazgatás, illetve a közigazgatás kontroll-mechanismusainak legváltozatosabb témaköreit érintik. Mindezek között is kiemelkedik a digitalizáció és közadatok kérdése, amelyek mára minden jogterület meghatározó közege lett.

Az első Adatnap védnöke Koltay András, a PPKE egyetemi tanára, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnöke, a rendezvény fő támogatója a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság volt.

1. Nyitóelőadások

A konferencia fő vonala az uniós és hazai adatpolitika aktuális helyzetének felvázolása mentén zajlott. Gerencsér Balázs Szabolcs, az Erekly Kutatóközpont igazgatója köszöntötte a résztvevőket, majd Komáromi László dékán úr nyitóbeszédét a 18. századtól kezdődő ipari, gazdasági és társadalmi fejlődéstől kezdte, a modern kormányzás előzményeinek kialakulására koncentrálva. Aláhúzta az állam működésével kapcsolatban kezelt adatok fontosságát és hasznosságát, valamint a kormányzás hatékonyságára gyakorolt hatását, amelynek hosszú évszázados előzményei vannak. Az adatok és a technológia mögött azonban meg kell látni az embert, ami minden kor számára folyamatos kihívás. Kiemelte, hogy az Adatnap az európai uniós normák és stratégiák felől közelíti a kérdéskört, tehát olyanok vannak jelen, akik digitalizációs reformfolyamatokkal foglalkoznak. Reményét fejezte ki, hogy ez a rendezvény hagyományteremtő lesz.

Az első Adatnap jelentőségét mutatta, hogy a konferencián részt vett az Európai Bizottság adatügyekkel foglalkozó főigazgatóságának munkatársa, Tóth Andrea Katalin (DG CNECT, *Directorate for Data*), aki az Európai Unió adatstratégiájáról és annak végrehajtásáról értekezett vissza- és előre tekintéssel. Az előadás az európai adatstratégiából indult ki, amelynek fő célja az adatok egységes piacának létrehozása, egyfajta átfogó európai adattér létrehozása. Az adatstratégiának négy pillére van: (i) az adatokhoz való hozzáférésre és az adatok felhasználására vonatkozó horizontális irányítási keret, mely a jogalkotási keretet vonja magába; (ii) a támogató eszközök, melyek a közös európai adatterekbe és infrastruktúrákba történő beruházások; (iii) a kompetenciák, melyek az egyének támogatását jelenti a digitális készségek és adatumveltség beruházások során történő fejlesztése által; illetve (iv) a közös európai adatterek, melyek gazdasági és közérdek szempontjából fontos ágazatokban vannak jelen. Részletesen elemezte, hogy mit értünk közös európai adatterek alatt, ami egy rugalmas kategória, nem egy platform, hanem inkább egy koncepció. Az adattér egyfajta kombinációja a „kemény” infrastruktúráknak, amelyeken keresztül az adatokkal kapcsolatos műveletek zajlanak és a „lágy” infrastruktúráknak, amelyek az adatok körüli tevékenységeket reguláló szabályokat jelentik. Különböző eszközök és módszerek léteznek, némelyeket jogszabályok állítanak fel, mint amilyen az egészségügy, illetve van, amit finanszírozás alakít, például az építésügyi adattér. A második szolgálati dokumentum gyakorlatilag egy jelentést mutat arról, hol tartunk az adatterek szabályozásában. Friss információként közölte, hogy elfogadásra került az egészségügyi adattér.

Az uniós horizontális jogalkotás az EU adatstratégiája alapján történik, amely gyakorlatilag a szektorokon átvivő jogalkotási keretrendszer létrehozását jelenti. Ezek kölcsönhatásban vannak egymással, minden rendelet az adatökoszisztéma eleme, melyeket együttesen kell kezelni.

A Data Governance Act, azaz az adatkormányzási rendelet az első nagy szabályozás az adatsstratégián belül. Az alapötlet egy új alternatíva, egy újfajta megközelítés felmutatása volt az adatbirtokosok középpontba és cselekvési pozícióba helyezésével. Az adatkormányzási rendelet egy eszköztárat kínál. Ennek a horizontális keretrendszernek négy nagy pillére van: (ii) a közzféra védett adatainak további felhasználásai, (i) az adatmegosztási szolgáltatók szabályozása az egységes piacon, (iii) az adataltruizmus szabályozása, illetve (iv) a koordináció és interoperabilitás, amelyért a rendelettel létre-

hozott Európai Adatinnovációs Testület felel. Széles támogatottság fogadta a rendeletet mind a Parlament, mind az EU Tanácsa részéről, rövid tárgyalási idő alatt megszületett a politikai megállapodás és 2023. szeptember 24-től alkalmazandó a tagállamokban.

A Data Act számos kérdést kezel a méltányosság alapján, mely anyagi jogi érdekeket rendez. Az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy semmiképp sem szabad elfelejteni, hogy a háttérben mindig jelen van az Általános adatvédelmi rendelet (GDPR), és ez mindig alkalmazandó, ha személyes adatokról van szó. Az adatvédelmi szabályok tehát mindig alkalmazandóak, a horizontális jogszabályok ezeket nem rontják le. A Data Act célja annak szabályozása, hogy milyen adatot ki használhat és mely feltételekkel annak érdekében, hogy biztosítsa az adatokból kinyert értékek igazságos elosztását és az ipari adatban rejlő értékek kiaknázását, és ezáltal Európa vezető szerepet tölthessen be az adatgazdaságban. Az előadó kiemelte az eszközökből származó (*Internet of Things, IoT*) adatokhoz való hozzáférést, és azok felhasználásának rendezését célzó fejezetet. Az IoT adatok fő szereplői az adatbirtokos és a felhasználó, aki lehet vállalkozás vagy személy, illetve egy harmadik személy, aki például javítási, karbantartási szolgáltatást nyújt az adatok alapján. Általában az eszköz gyártójánál maradnak az adatok és azokhoz nehéz hozzáférni, de a rendelet előírja, hogy kötelező biztosítania az adatokhoz való hozzáférést, így megszűnik ez a monopólium. Az adatrendelet megalkotása hosszabb időbe telt, közvetlenül alkalmazandó pedig 2025 szeptemberétől lesz a tagállamokban.

A nagy értékű adatkészletek jegyzékéről szóló végrehajtási rendelet (*High Value Datasets*) lényege, hogy ingyenesen, géppel olvasható formátumban, API-k¹ és csoportos letöltés révén hozzáférhetőek legyenek az adatkészletek.

A jövőre vonatkozó feladatokat illetően az előadó felvázolta, hogy a 2024-es európai parlamenti választásokat követően a végrehajtás keretében rendeletet kell alkotni, a tagállami kötelezettségeket betartatni, illetve az adatterek felállítását folytatni.

Valkó Gábor, a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) elnökhelyettese, címzetes egyetemi docens, „A hivatalos statisztika válaszai a jelen kor kihívásaira” címmel adott elő, amelyben a KSH adatgazdaságba való kapcsolódásáról, valamint a hivatalos statisztika előtt álló kihívásokról beszélt. Ez utóbbira példaként az alternatív adatellátók megjelenését és ellenőrizhetetlen információk sokaságát említette. Sajnálatos jelenség, hogy csökken az adatszolgáltatói hajlandóság mind a magánszférában, mind a közszférában. Szintén kihívást jelent az alacsony statisztikai műveltség. Kiemelte, hogy a korszerű statisztika számára elvárás a gyorsaság, időszerűség, azaz, hogy az adat minél hamarabb hozzáférhető és emellett pontos legyen. Ennek eléréséhez lehetőséget biztosít az adminisztratív forrásból származó adatok átvételének egyre bővülő lehetősége, mely az adatszolgáltatói terheket csökkenti. Ilyen lehetőség lehet még az automatizálás és a tájékoztatás felgyorsítása. Elnökhelyettes úr említette, hogy a KSH jelenleg is kétszázhetven adminisztratív adatforrást használ, amely hatalmas számot jelent. Ezek különböző nagyságrendű adatokat jelentenek, és az egészségügyi

¹ Application Programming Interface, magyarul alkalmazásprogramozási felület vagy alkalmazásprogramozási interfész. Egy program vagy operációs rendszer azon eljárásainak és azok használatának dokumentációja, amelyet más programok felhasználhatnak.

(EESZT) adatokhoz jelenleg még nem férnek hozzá. A KSH célja az adatgazdákkal való partnerség kialakítása, mivel kiaknázási lehetőséget biztosít a magánkézben lévő adatok felhasználásában, valamint azért, hogy adatfeldolgozási és publikációs hátteret biztosít, mintegy „hivatalossá” teszi az adatokat. Az előadó rámutatott a nagy adattömegre (*Big Data*) alapuló adatforrások nagyszerűségére, hiszen nem kerül pénzbe az adatok gyűjtése, teljeskörű, és hatalmas elemzési potenciál van ezekben az adatokban. Azonban nehéz a hozzáférés, ezért egyfajta új megközelítés szükséges a statisztikai tevékenységben.

A jövőre vonatkozóan arról beszélt, hogy a KSH fejlődni szeretne az automatizálás és új technológiák körében, ilyenek a „webscraping” és szkennert adatok használata nagyobb áruházaktól. E körben kiemelte, hogy a fogyasztói árstatisztika a leggyorsabb statisztika. Fontos célkitűzés továbbá a piacra kerülési idők csökkentése. A kísérleti statisztikák megjelenítése is fontos előrelépés. Ezek olyan statisztikák (mint amilyen a „lakbér-index”), amelyek valamiben újszerűséget mutatnak, gyorsabban elérhetők, részletesebbek, esetleg új adatköröket mutatnak be. A kísérleti statisztikák nem hivatalos statisztikák és azoktól élesen el vannak különítve. Új fejlesztés még a KSH ingatlanadattár, ami utca-szintű adatokat vizsgál az alapján, hogy mennyibe kerülnek a lakások. Utolsóként pedig egy futurisztikusnak tűnő új fejlesztésről mesélt az előadó, a Virtuális Magyarország projektről, amely adatbázisokat kapcsol össze, így valós idejű adatok jönnek létre.

Harmadik „*keynote*” előadó Péterfalvi Attila, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (továbbiakban: NAIH) elnöke, címzetes egyetemi tanár volt. Előadásának címe „A NAIH szerepe az EU-s adatjogszabályok végrehajtásában” volt. Előljáróban kiemelte az Alaptörvény a személyes-és közérdekű adatok védelméről szóló VI. cikkét, amelyeknek talán legfontosabb óra a NAIH. A Digitális Szolgáltatásokról szóló rendelet (DSA) 2024. február 17. napjától alkalmazandó, mely a közvetítői szolgáltatásokat belső piacon nyújtó jogalanyokra vonatkozik. Az Adatkormányzási Rendelet (DGA), amely 2023. szeptember 24-től alkalmazandó, a közadatbázisokhoz történő hozzáférést rendezi egy központi „egyablakos” ügynökön keresztül. Az Adatkormányzási Rendelet szerinti hatósági feladatok többek között az adatközvetítők nyilvántartásba vétele, mely által hatósági bizonyítványt is kiállít, valamint egy eljárási ellenőrzést is magában foglal. Az előadó kiemelte, hogy a NAIH képviseli Magyarországot az Európai Adatinnovációs Testületben.

Az előadó ezt követően az Adatmegosztási rendeletről (*Data Act*), majd a Mesterséges Intelligencia Rendeletéről (*Artificial Intelligence Act – AIA*) beszélt. Ez utóbbi rendelet (pontosabban a konferencia idejében még csak tervezet) kapcsán megemlítette, hogy az kockázatalapú megközelítést alkalmaz. Bemutatta továbbá, hogy mely esetekben nem kell majd alkalmazni a rendeletet, például biometrikus adatok esetében, vagy az uniós jog hatályán kívül eső területeken és nem érintetik a tagállamok katonai és nemzetbiztonsági hatásköreit.

Az elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról szóló rendelet (eIDAS) módosításával kapcsolatban annak fő újdonságáról, az az európai digitális azonosítóról, valamint technikai keretének megteremtéséről beszélt, ami kiterjeszti az eIDAS eddigi, elektronikus aláírásokra fókuszáló tárgyi hatályát.

Az Interoperabilis Európáról szóló szabályozásról elmondta, hogy célja a közszféra online eljárásainak Európai Unión belüli magas szintű átjárhatósága, a határokon átnyúló ügyintézkések megkönnyítése.

A GDPR rendeletet az új technológiák alkalmazásának feltételrendszere körében vizsgálta. A NAIH releváns ügyeivel kapcsolatban először a csengeri új büntetés-végrehajtási intézetet említette, amely a közigazgatás terén egyedülálló, hiszen modern műszaki, informatikai, biztonságtechnikai megoldásokkal felszerelt intézet létrehozását célozza meg. A személyeket elsődlegesen arcfelismerő rendszerrel azonosítják, mesterséges intelligencia segítségével ellenőrzik a kapcsolattartást, illetve kamerával felszerelt robotfelügyelőket használnak. Az előadás végén rámutatott az előadó, hogy a hatályos jogszabályi környezet nem teszi lehetővé minden tervezett újítás bevezetését, ezért elengedhetetlen a törvényi szintű szabályozás felülvizsgálata.

2. Kerekasztalbeszélgetések és fórum

Az Adatnap a bevezető előadásokat követően három tematikus panelbeszélgetésben folytatódott, amelyre előadóként a szervezők a szakmában jártas szakembereket hívtak az állami és a tudományos szférából.

2.1. Lehetséges nemzeti válaszok az Európai Unió 2020. évi adatstratégiájára – teendők az aktuális EU-s normák tükrében

A vitaindító előadást Sántha György, a Magyary Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület elnöke tartotta, a „Tagálami válaszok az Európai Unió 2020. évi Adatstratégiájára” címmel. Első körben a Magyary Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület és az adatstratégia kapcsolatáról beszélt, megemlítve a civil partnerségi egyeztetéseket, a különböző fórumokon való előadásokat, a „Fehér könyv” elkészítésében való részvételt.

Az előadó feltette a kérdést, hogy miért is beszélünk ennyit az adatokról? Válaszában hivatkozott arra, hogy a papír alapú folyamatok letükröződtek az online világban is, de jelenleg javában zajlik a digitális átállás. Ha nem figyelünk az uniós stratégiákra, akkor nincs esély elérni a harmadik szintet, a mesterséges intelligencia szintjét. Jelenleg a digitális transzformáció szintjén toporgunk.

Ezt követően egy kronológiai rendszert mutatott be, melyen az adatokat érintő legfontosabb szabályozásokat tüntette fel. Álláspontja szerint jelenleg kísérleti jogalkotás zajlik világszerte: hetvenhárom országban kísérleteznek ún. „szabályozási homokozókkal” (*regulatory sandboxes*). Európában Norvégia és az Egyesült Királyság mesterséges intelligencia „szabályozási homokozót” hozott létre, hogy iránymutatást nyújtson a személyes adatok védelméről a magán- és állami vállalatok számára. Magyarországon a Magyar Nemzeti Bank 2019-ben jelentett be egy FinTech tárgyú „szabályozási homokozót” pénzügyi intézetek számára.

A nemzeti adatvagyon törvényi szabályozása kapcsán megemlítette, hogy a nemzeti adatvagyon körébe tartozó állami nyilvántartások fokozottabb védelméről szóló 2010. évi CLVII. törvény, illetve a nemzeti adatvagyonról szóló 2021. évi XCI. törvény adják e tárgykör kereteit.

Az előadó végezetül az adathasznosítást támogató szolgáltatások rendszeréről beszélt, mely jelenleg huszonkét szolgáltatást foglal magában. Ezek között megkülönböztette a központi adathasznosítást és regisztrációköteles adathasznosítást. Mindehhez a NAV adja a koordinatív és szolgáltató szerepet.

Az első panelt Sikolya Zsolt, a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács szakértője moderálta, a beszélgetésben részt vett Sántha György, Tóth Andrea Katalin, Valkó Gábor, valamint Vass Norbert, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság osztályvezetője, Wéber Krisztina, a Nemzeti Adatvagyon Ügynökség Kft. jogi igazgatója, illetve Szőke Gergely a Pécsi Tudományegyetem, Technológiai Jogi és Energiaügyi Tanszék tanszékvezető adjunktusa.

A moderátor Sántha Györgytől azt kérdezte, hogy mi az, ami megvalósult a nemzeti adatpolitikáról szóló Fehér Könyv (2016) létrejötte óta és mi az, ami nem? Pillékként lehet tekinteni az adatpolitikára, adathasznosításra, de önálló adatstratégia máig nem készült, márpedig a Fehér Könyv megálmodta volna. Felmerül továbbá, hogy van-e valódi szükség egy önálló stratégiára Magyarországnak, vagy elég az, hogy különböző helyeken különböző stratégiákban megjelennek?

Sántha György válaszában elmondta, hogy nyolc éve az látszik, hogy az akkor megfogalmazott specifikus célok ma is jelen vannak. E céloknak akkor két nagy ágát választák fel, az egyik egy működő nemzeti adatökoszisztémához szükséges előfeltételek biztosítása, a másik egy intézményi koordináció biztosítása volt. Ezek már működnek, csak nincs róluk kommunikáció, nincsenek képzések. A meglévő szabályokat kellene jobban végrehajtani és nem újat létrehozni. Kiemelte, hogy nagyon hiányzik a nyilvánítási tér és a törzsadattér rendezése közigazgatási szinten.

Szőke Gergely 2020-ban írt egy átfogó tanulmányt „A közadatok újra hasznosításának európai és magyar szabályozása – eltékozolt lehetőség?” címmel. A moderátor kérdése az volt ezzel kapcsolatban, hogy mi változott azóta, még mindig eltékozolt lehetőségnek tartja-e ezt és mit vár a legújabb jogszabályi változásokról? Az előadó válaszában elmondta, hogy azért eltékozolt lehetőségként beszélt róla, mert a szabályozás sok szempontból nagyon jól koncentrált volt, de nagyon hiányoztak a végrehajtási rendeletek azokban az induló verziókban, melyek még kifejezetten az újrahasznosítható közadatok körének az előírását is tartalmazták. Segítséget kaptak a közszféra szervei, mert mind az azonosítás, mind az anonimizálás nehéz feladat. Hiányoztak azonban a végrehajtási típusú szabályok. Az újrahasznosítható adatokról egyáltalán nem tettek közzé adatokat, átütő megoldások nem születtek. Az igénylés és az adatok szolgáltatása szerepköréből nehéz kilépni. Idővel a közszféra szervei számára is világossá vált, hogy a hasznosítható adatszettjeiket ellenőrizni fogják. E körben az intézményi felelős szerepét emelte ki.

A következő kérdést Tóth Andrea Katalin részére tette fel a moderátor, melyben arra kereste a választ, hogy vajon a közszféra információjának továbbadása valóban jelentős felfutása lehet-e az adatgazdaságnak? Lát-e ilyen külföldi példákat? A EU Bizottság munkatársa előadta, hogy európai sikeres példát az adatkormányzási rendelet ezen fejezete is említ, mint például ahogy Finnországban megvalósult az egészségügyi adatok továbbítása jogi sérelmek nélkül. Emellett az alapötletet a tagállami statisztikai hivatalok gyakorlatából jött, ahol már megvalósult ez a szemléletű adatfelhasználás. A gyakorlatban azonban a tagállamok kezében van a döntési szabadság, így nem lesz

egy európai standard, amihez viszonyíthatnánk. Az megjegyzendő, hogy a konferencia idejében a nagy értékű adatokkal kapcsolatos irányelv még nem is alkalmazandó. Kevés tagállamban került kijelölésre az a szerv, melynek be kell jelenteni az adatközvetítő szolgáltató tevékenységet. Mindössze tíz tagállam tett eleget ennek – közöttük Magyarország is.

A moderátor Valkó Gábornak azt a kérdést tette fel, hogy milyen jelentőségét látja annak, hogy a KSH, mint a magyar adatpolitika meghatározó szereplője a közös európai adatterekben részt vesz, illetve melyek adatterekbe látja fontosnak hazánk bekerülését? Valkó Gábor elmondta, hogy a közös európai adattér nagyon fontos eleme a jövőbeni adatgazdálkodásunknak, fontos az, hogy közös hasznosítása történjen meg az adatoknak. Tizennégy olyan terület van, amelyben elmozdulás történt a közös adattér létrehozására, mint például a mezőgazdaság, az egészségügy, a kutatás vagy a turizmus. Nagyobb elérést biztosít a statisztikai adatok számára az adattér. Az egészségügyi közös adattér létrehozása egyértelműen prioritás, például a rákkutatás kapcsán.

Vass Norbert a GDPR túlszabályozottságával és a gazdaságra való kedvezőtlen hatásával, valamint a mesterséges intelligencia elterjedésének megnehezítésével kapcsolatban feltett kérdésre adott válaszában első körben jelezte, ez a kérdés nem új és két különböző jog konkurál. Az adatok védelme azért is van, mert a digitális világban könnyű elveszni a nullák és egyesek halmazában. Az alapjog védelme tekintetében a következő kérdés, hogy szükség van-e egyáltalán a GDPR-ra? Analógiát alkalmazva fel lehet tenni a kérdést, hogy szükség van-e a KRESZ-re? Ez utóbbi is egy kötelező szabály, amely valóban néha korlátoz – ilyen a GDPR is –, viszont a biztonságos közlekedést szolgálja. A GDPR is alkalmas arra, hogy az alapjogot védje. A Bizottság felülvizsgálja, hogy működik a gyakorlatban, nem történt-e e körben változtatás. Összeségében anyagi jogi szempontból egyes tagországokban különböző szinten voltak adatvédelmi szabályok, ezért volt rá szükség. Kiemelte, hogy az egységes jogalkalmazás jobb az adatkezelőknek.

Wéber Krisztina a Nemzeti Adatvagyon Ügynökség (NAVÜ) működéséről, valamint a nemzeti adatvagyon hasznosításáról és az új lehetőségekről beszélt. Elmondta, hogy a NAVÜ működése versenyfutás az idővel, mivel a sok új szabályozás számtalan új feladatot ad. Kiemelte, hogy a közfeladatot ellátó szervek nem tulajdonítanak nagy jelentőséget az adatok további felhasználásának. Eddig negyvenhét szervezettel kötött a NAVÜ együttműködési megállapodást. A NAVÜ a központi koordinátor szerv szerepét tölti be, a nemzeti adatvagyon-leltár teljességét próbálja biztosítani.

2.2. Az adatok szerepe a digitális gazdaságban – teendők az aktuális EU-s normák tükrében

Vitaindító előadást Lapsánszky András, a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar egyetemi tanára, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság elnökhelyettese tartott. Ahogy ő fogalmazott, elméleti jellegű kiindulópontot igyekezett adni a digitális gazdaság és digitális szolgáltatások témaköréhez kapcsolódóan. Rögzítette, hogy a digitális gazdaság és szolgáltatások alapvetően hírközlési rendszeren keresztül jelennek meg, ugyanolyan jel-továbbításról van szó, mint más hírközlési szolgáltatás esetében. Így a hírközlés szabályozásának és rendszerének ismerete elengedhetetlen a téma megértése kapcsán. Megjegyezte, hogy napjainkban hasonló helyzetben ta-

láltuk magunkat a digitális szolgáltatások vonatkozásában, mint a XX. század elején az egyes nemzetek jogalkotói, akiknek a hirtelen nagy népszerűsége és jelentőségre szert tevő hírközlési szolgáltatások jogszabályi környezetét kellett megalkotniuk. A nehezen kezelhető szituáció kapcsán példaként kiemelte az amerikai megoldást, ahol a hírközlés szabályozását a vasúti törvénybe foglalták. „Hiszen a hírközlés ugyanúgy szállít valamit, mint a vasút, csak nem vonatot, hanem jeleket.” – fogalmazott. Később természetesen jelentősen átfurmálódott a hírközlés szabályozása, de ez a párhuzam jól rámutat arra, hogy a digitális szolgáltatás vonatkozásában is annak lényegét kell megragadni a megfelelő szabályozáshoz. Ezt kell hazánkknak, az Európai Uniónak és valamennyi tagállamnak szem előtt tartania. Mindez azért is különösen fontos, mert a szabályozás jelentősen tudja segíteni, de akár rontani is egy adott piac működését. Így pedig komoly kihatással van akár egy ország, akár az Európai Unió versenyképességére. A digitális szolgáltatások esetében tehát fontos momentum volt az uniós, illetve tagállami szabályozás kérdése. Hiszen a szabályozás formájában történő állami beavatkozás – egyfajta pókhálóként – komoly kihatással van a társadalomra, az ország gazdaságára, illetve versenyképességére. Mely utóbbi azért is különösen fontos, mert az országok versenyeznek egymással szabályozási kérdésben. Vagyis verseny van abban, hogy melyik ország tud egy adott területhez igazodóan jobb szabályozási környezetet, intézményi rendszert, hatósági struktúrát kialakítani. Mindemellett az állami szabályozás a társadalmi szükség miatt is axióma, mert piaci áron a társadalom nagy része számára – hasonlóan például az egészségügyhöz, a gáz vagy villany szolgáltatáshoz – nem lenne elérhető. A digitális szolgáltatásokat ma már alapvető szükségletként kezeljük. Így számos szabályozási tárgy esetében elkerülhetetlen az állami beavatkozás, amely így közigazgatási hatósági rezsimet jelent. E beavatkozás legfontosabb eleme, vagyis a legfontosabb szabályozási tárgykörök: az adatok és az adatokkal kapcsolatos kérdések szabályozása, a piaci működés óvatos szabályozása, illetve a digitális szolgáltatások átláthatósága, működése, a fogyasztókkal kapcsolatos viselkedés. A DMA rövid, vázlatos bemutatása során kiemelte, hogy az a hírközlés klasszikus szabályozásaira hasonlít, újrahasonosítja annak már bevált elemeit. A „kapuörök” kijelölése például megfelel a jelentős piaci erő versenyjogi vagy hírközlési igazgatásban tapasztalható szabályozásának. Vagyis aszimmetrikus versenyszabályozás érvényesül piaci erő alapon, ami a kiemelten erős szereplőket jelentős többletkötelezettséggel terheli. A „kapuörök” számára előírt – a gyengébb szereplőket segítő – gazdasági kötelezettségek mellett számos adatvédelmi, illetve adatokkal kapcsolatos szabályokat találunk. Lapsánszky András megállapította, hogy a DMA szabályozása a DSA-hoz képest jóval óvatosabb, mert a DMA egy ismeretlen és feltáratlan piacba avatkozik be. Nem valószínűsíthet meg kézenfekvőnek tűnő beavatkozásokat az adatokkal való visszaélés kapcsán. A DMA nem túl szigorú szabályaival inkább kivárára játszik az Unió, azok hatékonysága és érvényesülése tükrében várhatunk majd további jogfejlesztést. Hangsúlyozta, hogy mind a DMA mind a DSA esetében páratlan uniós együttműködés tapasztalható. Ez azért is fontos, mert elengedhetetlen az Európai Unió USA-val, illetve a távol-keleti országokkal szembeni verseny pozíciójának erősítéséhez. A DSA szabályozása határozottabb közigazgatási beavatkozásokat tesz lehetővé. Amíg a DMA piaci alapon – *ex ante*, vagyis előzetesen – avatkozik be, addig a DSA *ex post* szabályozás. Az adatok átláthatóságának kérdését szabályozza, fogyasztóvédelmi rendelkezései vannak, az

egyéni előfizető érdekeit igyekszik védeni, megfelelő erőviszonyt biztosítani számára a platformmal, a tárhelyszolgáltatóval szemben. Ahogyan arra Lapsánszky András példaként rámutatott, egy multinacionális cégnek nem feltétlenül érdeke a szabályozás betartása, ha nem lát kellő visszatartó erőt jelentő hátrányos következményt, például bírságot. A DSA fogyasztóvédelmi rendelkezései között ennyire erős visszatartó erejű szabályozások nincsenek. De nem is véletlenül, hiszen ezt a piacot még mindig ösztönöznöni, támogatni, fejleszteni kell az egyéb piacokhoz képest a különböző digitalizációs, környezetvédelmi és más okok miatt. Viszont a DSA rendelkezései egyértelműen azt közvetítik, hogy a fogyasztó nem marad védelem nélkül. A legerősebb eszközrendszert az Európai Bizottság kapta meg. Nemcsak a fogyasztóvédelmi szabályok vagy a platformmal kapcsolatos beavatkozások jelentenek komoly visszatartó erőt, hanem az információhoz jutás is. Ez utóbbi eszközzel az Európai Bizottság mellett a DSA által kijelölt koordinátorok, a tagállami hatóságok, sőt az egyéni felhasználók is élhetnek. Másik releváns eszköz a hatósági beavatkozás lehetősége, amelynek két markáns része van: a vitarendezés, illetve a hatósági típusú ellenőrzés, amelynek pusztán a lehetősége is komoly elrettentő erővel bír.

Az előadást követő pódiumbeszélgetést Fácán Gábor, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Online Platformok Főosztályának szabályozási igazgató-helyettese moderálta. A moderátor a beszélgetést egy aktuális esettel nyitotta: az Európai Bizottság eljárást indított a LinkedIn ellen, ugyanis felmerült annak a gyanúja, hogy megsérti a DSA-ban foglalt azon kötelezettségeit, amelyek lehetővé teszik a felhasználó számára, hogy a hirdetések eredetére vonatkozó alapvető információkat kérjenek. Felmerült még, hogy a profilalkotáson alapuló reklámozás tilalmát megsértették, mivel olyan személyes adatokat használtak fel, mint a szexuális irányultság vagy a politikai vélemény. Ennek kapcsán a moderátor rögtön a vitaindító előadást tartó Lapsánszky Andrásához fordult azzal a kérdéssel, hogy a közvetítő szolgáltatók által kezelt, illetve generált adatok tekintetében az átláthatóság érdekében a DSA mennyire előremutató. A NMHH elnökhelyettese előadására visszaülve megismételte, hogy önmagában az ellenőrzés lehetősége, az a tény, hogy a koordinátorok és az állami hatóságok egyedi ügyekbe belelátva – amely kapcsán Lapsánszky András külön kiemelte az adatkezelés kapcsán a profilalkotás célú adatgyűjtést – vizsgálódhatnak és ellenőrzést végezhetnek akár hivatalból is, nagyon komoly visszatartó erőt jelent. E tekintetben pedig előremutatónak tekinthető a DSA.

Azzal a kérdéssel, hogy alkalmas lehet-e a DMA szabályozási koncepciója a digitális piac anomáliáinak kezelésére, a moderátor már Püskösty András Etele egyetemi adjunktushoz (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Európai jogi Tanszék; Versenyjogi Kutatóközpont; Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont Információs Társadalom Kutatóintézet) fordult. Válaszát azzal a megállapítással kezdte, hogy a versenyjogi jogérvényesítés eszközei, a versenyjogi fogalmak alkalmazása vezetett annak felismerésére, hogy szükséges a beavatkozás e területen. Ugyanakkor ez a szabályozás természetében más, mint a versenyjogi szabályozás, hiszen a DMA – mint hallottuk a vitaindító előadásban – *ex ante* szabályozás, amelynek középpontjában az a kérdés áll, hogy megtámadhatóvá tehetők-e ezek a piacok, miként lehetne szabályozás révén versenyt teremteni a nagy piaci szereplők és a körülöttük kialakult digitális ökoszisztéma mellett, illetve annak ellenére. A „kapuőr”

platformok DMA-ban rögzített kötelezettségei kapcsán több példát felsorolva párhuzamot vont a német szabályozással is. A DMA eszközrendszere Pümkösty András szerint azért sem tekinthető gyengének, mert a Bizottság akár a globális árbevétel tíz százalékát elérő szankciót is kiszabhat.

Urbán Viktor blockchain tanácsadót (Gazdasági Minisztérium, Neumann János Nonprofit Kft.) arról kérdezték, hogy a magyar vállalkozások hogyan tudják hasznosítani a rendelkezésükre álló adatokat. Válaszában – csatlakozva a Pümkösty András által is mondottakhoz – annak fontosságát emelte ki, hogy az innováció ne sérüljön. Ugyanakkor rámutatott a téma kettősségére is. Hiszen míg a nemzetközi jogszabályok egyértelműen a hátrányosabb helyzetben lévő szereplőket óvó-védő tendenciát mutatnak, fontos az innováció előmozdítása, ugyanis a digitális adatok felhasználása komoly társadalmi hasznosságot hordoz magában. Az előadó véleménye szerint az óvó-védő tendenciáról a hangsúlyt – legalább részben – át kellene helyezni az innovációra. Gazdaságélénkítő megközelítésből is szükséges tehát e témát vizsgálni. Példaként kiemelte, hogy Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája nagy hangsúlyt fektet az adatgazdálkodásra. Annak fontosságát pedig, hogy az óvó-védő jogalkotás az innovációt ne gátolja, leginkább a kkv-szektor vonatkozásában emelte ki. Elmondta továbbá, hogy szerinte elsősorban képzések révén lehetne a magyar vállalkozások digitalizációjának az előmozdításán segíteni. A digitalizáció a hatékonyság, versenyképesség, valamint a piac növelése érdekében lenne fontos. Ezt azonban sokszor nem veszik észre, és így megakad a digitalizációs folyamat.

Hogy mi szükséges a rendelkezésre álló adatok tárolásához annak érdekében, hogy azok valóban használhatók legyenek, arról Mándi Gábort, a Független Energetikai Adatközpont Zártkörűen Működő Részvénytársaság (FEAK) cégvezetőjét kérdezte a moderátor. Válaszát azzal kezdte, hogy a FEAK alapvető küldetése az, hogy az energetikában olyan adatközpontot hozzanak létre, amely a fogyasztási és a termelési adatok gyűjtésével, elemzésével tudja támogatni a magyar villamosenergia hálózat a működését. Hangsúlyozta, hogy egy átalakulóban lévő piacról beszélhetünk, köszönhetően a háztartási méretű kiserőművek megjelenésének és áramtermelő piacra való belépésének. E jelenség súlya a megtermelt energia mennyiségének megoszlásából egyértelműen kitűnik, hiszen az elmúlt években gyakorlatilag a hatszorosára emelkedett az az áram mennyiség, amit a lakosság termel meg. Ezek vonatkozásában komoly problémát jelent a pontos adatok ismeretének hiánya. Ráadásul az adatok kapcsán az is felmerül, hogy egy részük személyes adatnak tekinthető és az adott háztartás tulajdonát képezik.

A pódiumbeszélgetésben az előadók a nagyvállalatoktól indulva, a kkv-kon át a háztartásokig jutottak. A moderátor az egyénekkal kapcsolatban arról kérdezte Gaál Barnát (nemzetközi kapcsolatok irodavezető, Digitális Magyarország Ügynökség), hogy az egységes digitális kapu hogyan járul hozzá az adatok hatékony felhasználásához. Ennek kapcsán az előadó azt emelte ki, hogy az ügyfél rendelkezése alapján lehetőség van az egyes adatok hatóságok közötti átadására. Illetve – a moderátor közbeszűrt kérdésére – arra is kitért, hogy az adattárca-megoldások a tizennyolcadik életév betöltéséhez kötött szolgáltatások igénybevételének egyszerű és jogszerű ellenőrzését is segíthetik.

A pódiumbeszélgetés végén Fácán Gábor moderátor röviden kitért arra is, hogy a DSA lehetővé teszi, hogy kutatók hozzáférjenek a nagy platformok adatbázisaihoz.

Magyarországon az ellenőrzött kutatói státuszt az NMHH-nál lehet igényelni. E lehetőség részleteit 2024 októberére rendeleti szinten rögzíti az EU.

A panel végén Püskösty András az interoperabilitással kapcsolatban a megfelelő verseny megteremtésének kihívását emelte ki, felvetve a kérdést, hogy az interoperabilitás mikor szolgálja a versenyt és mikor nem. Példaként azt hozta fel, hogy a kisebb szolgáltatók, akik potenciális versenytársai lehetnek a kapuőröknek, eldönthetik hogy élnek-e azzal a lehetőséggel, hogy átjárható – interoperabilis – legyen az ő szolgáltatásuk a kapuőr platformmal. Ebben az esetben az interoperabilitás segíti például a megtámadható piac kialakulását. Ehhez kapcsolódóan Gaál Barna azzal a kérdéssel fordult előadótársaihoz, hogy a közelmúltban az Európai Parlament által elfogadott és kihirdetés előtt álló, az európai magasszintű közigazgatási interoperabilitásról szóló rendelet – amely a korábbi keretrendszer jogszabályi szintre emeli – kapcsán a piaci önszabályozó folyamatoktól mi várható. Lapsánszky András ezzel kapcsolatosan azt hangsúlyozta, hogy az állam hatalmas értéket jelentő adatokat kezel. Ha ezekhez a nyilvántartásokhoz hozzáférést adnának, az komoly költségsökkenést, illetve előnyt jelentene a piaci szereplőknek. Így üzleti alapon a piaci önszabályozás biztosan működni fog. Rövid válaszában Püskösty András arról beszélt, hogy az adatok feletti kontroll határozza meg a szabályozást, de kitért az adathoz való hozzáférés során a megfelelő egyensúly elérésének, valamint annak kérdésére is, hogy mikor érdemes megteremteni az adatok hordozhatóságát.

2.3. Az adatok szerepe a mesterséges intelligencia alapú technológiák alkalmazásában – teendők az új mesterséges intelligencia rendelet elfogadása után

A harmadik panel vitaindító előadását Sabjanics István egyetemi adjunktus (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék; Ereky István Közjogi Kutatóközpont), adatvédelmi tisztviselő (IdomSoft Zrt.) tartotta, amelyben a Mesterséges Intelligencia Rendelet (AIA) neutrális bemutatására törekedett. Hangsúlyozta, hogy mindenképpen időszerű volt a szabályozás, hiszen az egy céllal létrehozott mesterséges intelligencia rendszerek, algoritmusok – mint például a parkolási-, közlekedési- és ajánlórendszerek, vagy a közösségi média platformok, illetve kereső motorok – régóta az életünk részét képezik. A szabályozás tárgyát képező piac rendkívül egyenetlen. Mesterséges intelligencia fejlesztéseket szerte a világban találunk, de Európa nem jár élen e tekintetben. Ezért is érdekes, hogy éppen az Európai Unióban születik iránymutató szabályozás e tárgyban. Azt is fontos látni, hogy az AIA-t messze megelőző kezdetleges szabályozási lépések már Európában is tetten érhetők voltak, igaz nem állami szinten, hanem nagyvárosokban. Alapvetően a polgárok mindennapi életét érintő mesterséges intelligencia használatra fókuszáló szabályokról beszélhetünk. Mint például egy amszterdami regiszter, ami transzparenssé teszi a mesterséges intelligencia használatot elsősorban a parkolás ellenőrzése kapcsán. Az előadó úgy látja, hogy állami oldalon mindig csak problémaként jelentkezett a mesterséges intelligencia használata, mint például az Egyesült Államok által Szíriában, Jemenben és Irakban használt célpont-kiválasztási rendszere. Az AIA szövegét megvizsgálva arra juthatunk, hogy idejétmúlt technikai környezetre készült, hiszen azóta a nagy nyelvi modellek és más generatív mesterséges intelligencia algoritmusok meghaladták ezt a

szabályozást. Ezen algoritmusok kezelésére nem alkalmas az AIA szabályozási koncepciója. Az előadó szerint nem elhanyagolható e kérdésben a Brüsszel-hatás, vagyis az, hogy az Európai Unió szabályoz, és mivel az európai piac több szempontból vonzó és megkerülhetetlen, ezért egy idő után ennek a standardnak igyekeznek megfelelni a világon mindenhol. A szabályozás tehát egyfajta értékközvetítést is jelent, továbbá, ha egy szabályozás az elsők között jelenik meg, akkor az összes későbbit ahhoz viszonyítva határozzák meg. Így az AIA formai és tartalmi szempontból is zsinórmértékül is szolgálhat. A rendelet megszületése mérföldköveinek gyors ismertetését követően Sabjanics István annak alkalmazhatóságára tért ki. E vonatkozásban a türelmi idők rendszerét tartotta leginkább szembevetőnek, amelyben a tiltott gyakorlatok esetében – az előadó véleménye szerint gálánsnak mondható – hat hónap, az általános célú mesterséges intelligencia rendszerek esetében tizenkét hónap, a legszélesebb kategóriát jelentő nagy kockázatú rendszereknél pedig harminchat hónap türelmi időt határoznak meg. Szervezeti oldalról a többrétegű rendszert emelte ki, amely szerint létrejön egy szakértőkből álló Európai Mesterséges Intelligencia Iroda, valamint Európai Mesterséges Intelligencia Testületet hoznak létre tagállami képviselőkkel, továbbá az Algoritmikus Átláthatóság Európai Központja fog működni az Európai Bizottság mellett. Az előadás végén Sabjanics István arra tért ki röviden, hogy mi lehetett az oka annak, hogy az Európai Unió „ekkorá elánnal” fogott neki a mesterséges intelligencia szabályozásának. Ezzel kapcsolatosan rámutatott, hogy az erre irányuló elhatározást a kínai szabályozás bejelentésével egy időben rögzítették. A kínai szabályozás, amely viszont két évvel korábban megszületett, ráadásul – amellet, hogy igencsak „*business friendly*”, különböző társadalmi problémákra is felhívja a figyelmet. Az Egyesült Államokban elnöki rendelet szabályozza a mesterséges intelligencia kérdéskörét, amely rendkívül tömören fogalmaz és értelemszerűen nincs akkora hatása, illetve kevésbé tekinthető biztosnak, mint egy szövetségi törvény. Egyszerűbben lehet módosítani és hatályon kívül helyezni. Az előadás végén arra tért ki röviden – előrelátva már a pódiumbeszélgetésre – hogy a kkv-k helyzetét másképpen érintik a mesterséges intelligencia rendszerek, mint a nagyvállalatokét.

A vitaindító előadást követő pódiumbeszélgetésen Sabjanics István mellett Magyar Gábor Béla címzetes egyetemi tanár (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Villamosmérnöki és Informatikai Kar), a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Mesterséges Intelligencia Munkacsoportjának elnöke, Nyáry Mihály, az eGov Hírlevél főszerkesztője (Magyary Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület), Tahyné Kovács Ágnes egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék), valamint Zódi Zsolt, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa vett részt. A beszélgetést Csomán Gábor, a Magyary Zoltán E-közigazgatástudományi Egyesület titkára moderálta.

A panelbeszélgetés keretében először a szabályozás kérdéséhez tértek vissza a résztvevők. Elsőként Zódi Zsolt rögzítette, hogy el kell oszlatni azokat az illúziókat, hogy a rendelet meg fog védeni minket a mesterséges intelligenciához kapcsolódó azon veszélyektől, amelyeket nap, mint nap olvashatunk a médiában. Azoktól pedig főként nem tud megvédeni, amelyeket még nem is látunk előre. Az is problémát jelent, hogy bár a termék-megfelelőségi szabályok körébe illeszkedik a rendelet, a mesterséges intelligen-

cia nem fizikailag megfogható termék, amelynek kvantifikálhatóak a kockázatai. Ez különösen igaz az emberi jogokkal kapcsolatos veszélyek vonatkozásában, amelyeket a mesterséges intelligencia magában hordoz. Az is szembetűnő, hogy az elmúlt évek mesterséges intelligenciával kapcsolatos botrányai köszönnek vissza a szabályozásban, viszont számos probléma csak a jövőben merül majd fel. Felmerül tehát az úgynevezett Collingridge-dilemma, amelynek lényege, hogy amikor egy technológia megszületik, de még nem terjed el, nincsen kellő tapasztalat a szabályozásához, amikor viszont már elterjed és ismerjük a veszélyeit, akkor pedig már különböző okok miatt nagyon nehéz felette kontrollt gyakorolni és hatékonyan szabályozni. Zódi Zsolt hangsúlyozta, hogy a mesterséges intelligencia kapcsán kialakult, annak veszélyeit hangoztató diskurzust alapvetően hisztériának és szürreális túlzásnak tartja. Nyáry Mihály a szabályozásnak két alapvető mozgatórugóját határozta meg. Szerinte egyrészt az Európai Parlament kellően „felpaprikázott” volt, hogy szabályozzon. Másrészt a rendelet elkészültét a geopolitikai nagyság utáni vágyakozás – a világ első átfogó mesterséges intelligencia szabályozásának megalkotása – motiválta. Kérdéses szerinte, hogy a szabályozásból mi állja majd ki az idő próbáját. Visszautalt annak problematikájára, hogy a rendelet kvázi fizikai terméként kezeli a mesterséges intelligenciát.

Tahyné Kovács Ágnes a szabályozás kapcsán arra az érdekkonfliktusra utalt, amely az emberi jogok védelme és az innováció, a verseny visszafogása, korlátozása között feszül. Illetőleg a manipulatív alkalmazás veszélyeire tért ki röviden.

Sabjanics István három kiegészítést fűzött még az elhangzottakhoz a szabályozás kapcsán. Elsőként rögzítette, hogy az AIA-ben foglalt számítási teljesítmény küszöböt – amely érték felett már nem tud vele foglalkozni – prognosztizálhatóan már az idei évben meghaladják. Másrészt annak ellenére a kkv-szektorra hárul a legnagyobb adminisztratív teher, hogy a rendelet előkészítésében kiemelt szerepet kaptak a kkv-k. Végezetül pedig megemlítette a rendelet elkészülte körül bábáskodó Kai Zenner azon véleményét, miszerint az AIA biztosan halálra van ítélve, mert nem felel meg a technikai lehetőségeknek. Tehát nem azt szabályozza, amit valóban szeretne.

Ezt követően az adatok fontosságának témájára tértek át a panel résztvevői a mesterséges intelligencia vonatkozásában. A Komáromi László nyitóbeszédében elhangzott azon gondolatot, hogy az ember ott van az adatok mögött és ezt nem szabad elfelejteni, a moderátor érdeemesnek tartotta e kérdéskör bevezetésénél újra feleleveníteni. Magyar Gábor ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a mesterséges intelligencia világhoz adat kell. Megjegyezte, hogy kevésbé kritikus a szabályozással, mivel szerinte valamit lépni kellett, hiszen e szabályozáson kívül egyelőre sok más eszköz nem áll rendelkezésünkre. Azt emelte ki, hogy a felettség joga az eddigiéknél is hatványozottan súlyosabb kérdést jelent majd. Zódi Zsolt arra mutatott rá, hogy a rendelet nem foglalkozik az adatproblémával. Az igazi gondot az jelenti, hogy miközben Európában rendkívül szigorú az adatvédelmi szabályozás, az európai polgárok „önként és dalolva” átadták adataikat a különböző amerikai platformoknak, amelyek ezeket fel- illetve kihasználták. Így Európában nincs kellő mennyiségű adat, illetve a fragmentált európai piac, a többnyelvűség is problémát jelent.

Nyáry Mihály azt hangsúlyozta, hogy az újdonságokat elősegítő intézményrendszer és az üzletképes termékek létrehozását segítő pénzügyi szervezetrendszer az, ami az amerikaiak nagy előnyeként értékelhető. Itt Magyar Gábor szükségesnek tartotta meg-

jegyezni, hogy például az OpenAI európai termék, amelyet aztán Amerikából megvásároltak. Az esetleges teendőkre rátérve Nyáry Mihály a magyar intézményrendszer kialakításának szükségességét, a fejlesztésre irányuló határozott állami akarat elengedhetetlenségét hangsúlyozta, amely szervezeti, anyagi és más jellegű figyelmet és támogatást is jelent. Magyar Gábor – az elhangzottakkal egyetértve – elsősorban a hozzáértő emberek számának alakulásában látja a szűk keresztmetszetet. Mindezekkel összhangban Zódi Zsolt az ösztönző környezet megteremtésének fontosságát emelte ki.

A rendelet etikai előzményei vonatkozásában Tahyné Kovács Ágnes elmondta, hogy a rendelet bizottsági javaslatának kidolgozása során több etikai kódexet figyelembe vettek. Ezek közül kiemelte például a UNI Global Union munkavállalók szempontjából rögzített alapelveit. Ilyen a felelősségi szabályok szempontjából releváns átláthatóság követelménye, az eszköz-jelleg megmaradása, vagyis, hogy az irányítás az embernél maradjon. Ilyen alapelv még a fenntarthatóság is, valamint az az elvárás, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása ne gerjesszen fegyverkezési versenyt. De megemlítette például a pszichés hatások etikai oldalát kidolgozó montreali nyilatkozatot is, s amely kapcsán kétségének adott hangot annak kapcsán, hogy valóban kellően reziliensek vagyunk-e, tudunk-e az új kihívásokhoz alkalmazkodni. Végül pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy Ferenc pápa béke világnapi üzenetét a mesterséges intelligencia alkalmazásának szentelte. E rövid üzenetben annak kettősségéről beszélt, hogy a tudomány fejlődése az isteni világosságban való részesedés, viszont számba veszi a felmerülő etikai problémákat is. Üzenete végén az interdiszciplináris párbeszéd, valamint a nemzetközi jogalkotás szükségességére hívta fel a figyelmet.

Zódi Zsolt a mesterséges intelligencia kapcsán felmerülő etikai problémák és ellenérzések vonatkozásában azon a véleményen volt, hogy ezek igazából azok a félelmek, amelyek mindig is jelen voltak a mindenkori technológiai fejlődések során.

Nyáry Mihály szerint a mesterséges intelligencia tényleges [ipari] forradalmat ígér, és mint ilyen, jóra és rosszra egyaránt használható.

A szabályozás tárgykörére visszatérve a moderátor azt a kérdést tette fel, hogy valóban probléma-e, hogy nem életszerű az AIA. Zódi Zsolt szerint a végrehajtáson múlik majd elsősorban, hogy a szabályozás hátráltatja-e majd az európai piacot és a cégeket. Akár az is elképzelhető, hogy a rendelet előnyei érvényesülnek és az elgondoltatja majd a fejlesztő cégeket. Egyelőre úgy tűnik azonban, hogy az adminisztratív terhek dermesztő hatást válthatnak ki. Sabjanics István hozzátette, nem zárható ki, hogy a jelenleg a túlszabályozás irányába mutató tendencia más irányt vesz. De a jelenlegi megszövegezés alapján nem látható előre, hogy milyen követelményi rendszernek kell majd megfelelni.

A panel végén a közönségből többen is hozzászóltak az elhangzottakhoz, illetőleg arra vonatkozóan érkezett kérdés, hogy az előadók egyrészt a már korábban bejelentett új magyar Mesterséges Intelligencia Stratégia, másrészt pedig a közelgő magyar európai tanács elnökség vonatkozásában milyen javaslatokkal élnének az AIA tükrében. Erre válaszul az előadók közül többen is megjegyezték, hogy hasznos és előremutató lenne, ha létrehoznának egy megfelelő felületet, ahol strukturáltan hozzá lehetne szólni a készülő stratégiához, javaslatokat lehetne megfogalmazni, amelyet aztán el is bírálnak.

4. Zárszó és a második Adatnap előkészületei

A konferencia zárszavában Gerencsér Balázs Szabolcs, az Ereky Kutatóközpont igazgatója köszönetet mondott a pezsgő és izgalmas beszélgetésekért, illetve hangsúlyozta, hogy a felvetett témák és kérdések nincsenek lezárva, így biztosan lesz apropó a második Adatnap megtartására is. Tapasztalatként azt emelte ki, hogy európai uniós szabályozásra méltatlanul kevés figyelmet fordítunk Magyarországon, pedig szem előtt kell tartani, hogy egy nagyobb államközösség részei vagyunk, és ez miként hat a hazai viszonyokra. Jó irány tehát, hogy erről itt a Pázmányon párbeszéd kezdődött. Ugyanennyire fontos, hogy e tárgykörben kapcsolat alakulhat ki egy ilyen szabad, közös gondolkodást lehetővé tévő fórumon a tárgyban érintett személyek, valamint nemzetközi, állami és civil intézmények között. A következő, második Adatnap mind tartalmában, mind a résztvevői körét illetően tovább gazdagodik és fontos üzenetként viszi tovább – ahogyan az a beszélgetések során többektől is elhangzott – az e konferenciával megkezdett dialógusnak akkor van igazán értelme, ha az széles körben nyit és a jövőbe mutat.

A konferencia, illetve a tárgyalt téma különleges aktualitását mutatja, hogy a konferenciával egy időben az ENSZ Közgyűlése – teljes egyetértésben, szavazás nélkül – határozatot fogadott el a mesterséges intelligencia biztonságos és megbízható alkalmazásáról, kiemelve az emberi jogok védelmét és tiszteletben tartását.

OTT Anett – UNGVÁRI Álmos
PhD-hallgató – PhD-hallgató
(PPKE JÁK) (PPKE JÁK)

– KÖNYVISMERTETÉS –

FRIVALDSZKY János: *Kit terhel a felelősség az első világháborúért? Politikusok, diplomáták és keresztény véleményformálók narratívái*
Budapest, Gondolat, 2024. 406.

Frivaldszky János négyszáz oldalas morálfilozófiai nagymonográfiája új megvilágításba helyezi az első világháború kitöréséhez vezető utat, kíméletlenül szembesítve az olvasót azokkal a torzulásokkal és bűnökkel, melyek az értelmetlen és önsorsrontó vérfürdőhöz vezettek.

Míg a második világháború „degenerált okból”, a náciizmusból fakadt, az első világháborút kirobbantók magukat kereszténynek vallották.

A kötet első fele feltárja azokat, a történelemalakító döntések mögötti lélektani és kulturális tényezőket, melyek a katasztrofális döntésekhez vezettek. Az úri társadalom egyes köreiben túlélő párbaj-hagyomány szerepe, a politikai darwinizmus személete, a félelemspirál, ami egy ponton túl a katonai körök önmozgását megálíthatatlanná tette, olyan körülmények, amelyek magyarázatul szolgálnak – de nem szolgálnak mentségül.

A kötet második fele az egyházi reakciókat tekinti át, mind a hazai, mind az olasz egyházi sajtó, szentbeszédek, vagy akár a katonák számára kiadott imakönyvek szintjén. Sokkoló a kontraszt a Szentszék következetes békepolitikája és a nemzeti egyházakban (nyilván nem kivétel nélkül, de mégis) uralkodó megnyilatkozások és a társadalmi léggör, a gyűlölet szítása között. A Szentszék részéről nyilván nem pusztán békepolitikáról van szó, hanem egy olyan, következetes teológiai-morális álláspont-ról, melytől egyetlen katolikus sem függetleníthette volna magát.

A politikai ítélet világos: a Monarchia hadüzenete Szerbiának aránytalan és indokolatlan volt, Oroszország mozgósítása, majd hadba lépése felelőtlen volt, míg az olasz nacionalizmus gátlástalansága tovább fokozta az eszkalációt. Ezek mára jobbra közismert és általánosan elfogadott tények. A kötet újdonsága a mélyebb kulturális okok feltárása, így a becsületpárbaj mára anakronisztikusnak tűnő hagyományának szerepe, súlya a háborús döntésekben figyelemre méltó felismerés. Ma talán azt mondanánk, hogy az emberi viszonyok, a sértődések, a párbeszéd képtelensége hasonló, a világpolitikában sem elhanyagolható tényezők. Az egyházi szerep elemzése egyenesen mellbevágó. Ha a katolikus egyház nemzeti egyházakra szakad, meghasonlik –

hasonlóan ahhoz, ahogy a nagy háborúban a szociáldemokrácia, a szabadkőművesség vagy a zsidóság is nemzeti közösséghez való lojalitást választotta, elvtársai vagy (hit) testvérei helyett. Ugyanakkor a katolikusok számára adva volt (lett volna) az egyházi tanítóhivatal, a világégésben XV. Benedek pápa „világítótornyoként” szolgált.

A Szentszék 1870 és 1929 közötti nemzetközi jogi helyzete csak az egyik ok arra, hogy a pápa hangja nem jutott el se a lövészárokokba se a döntéshozók szívéhez – vagy éppen a helyi egyházi vezetőkön nem, vagy torzítva jutott át az üzenet. Prohászka Ottokárt, mint az Egyház és a társadalom megújításának apostolát, az Egyház szociális tanításának élharcosát őrizte meg az emlékezet. A háború kezdeti időszakában tett megnyilatkozásaival szembesülni fájdalmat okoz. A halottaikat gyászolóknak lelketlenség dolgozik, hiszen a hősök ünnepét kellene megülni, „akik pedig halottaikat siratják – mivel nem tudják őket önfeláldozóan elengedi lélekben –, azok »ünneprontók«”. Az áldozatvállalás értékének hangsúlyozása helyét csak később váltja fel az erőszak irracionálisának, a háború ördögi voltának felismerése.

Frivaldszky János szigorú. Ellentmond-e, megkérdőjelezi-e Ferenc József katolikus hitét magánerkölcsének fogyatékosága? Talán inkább a trónörökös lovagias gesztusa a hiteles keresztény hozzáállás, ahogy az udvari körök megszólására fittyet hányva karon fogva vezette Schratt Katalint Ferenc József halottas ágyához. Következtesen levezethető elvi álláspont, hogy a Monarchia igazságos ok nélkül kirobbantott háborújában életüket veszítők nem feltétlenül tekinthetők hősöknek – így a hősi emlékművek szimbolikája is kérdéseket vet fel. Azonban nem csak a hazája és egyháza vezetésében bízó honpolgár, de hozzátartozói és a nemzet egésze részéről érthetőnek tűnik, hogy az elesettekre hősként tekintünk – ahogy a Szerző is Gerő Vilmos századosra, mint az elsők között hősi halált halt tisztre utal.

Nem kerülhető meg, néhány – a mű tartalmi értékét nem érintő – szerkesztési kérdés. A tájékozódást nagyban segítené egy irodalomjegyzék – ezer fölötti lábjegyzetnél az „i. m.” akár többszáz oldallal korábban megadott közleményre utal. Kérdéses, hogy az interneten fellelhető források hivatkozásánál jó gyakorlat-e pusztán az elérhetőség megadása, és nem szerencsésebb-e a bibliográfiai adatok közlése. Egy mélyrehatóbb olvasószervezői munka a szövegismérléseket is kiszűrhetné volna (különösen a kötet első felében gyakori, hogy források-szemelvények és a főszöveg akár mondatokon keresztül ismétlik egymást). A lábjegyzetekben közölt hosszú idegen nyelvű (általában olasz) szövegek az olvasók többsége számára aligha adnak többlet-információt. Még XV. Benedek pápa Ad Beatissimi Apostolorum kezdetű enciklikájának is olasz fordításából kapunk szemelvényt.

A mű alapvető üzenete világos: ha egy Atya gyermekei vagyunk, nem lehet kérdés, hogy minden háború testvérgyilkos – a Szerző egyértőleg idézi Ferenc pápát. A politika világában sem tehetjük következmények nélkül félre a helyes és a helytelen közötti elvi különbséget. Frivaldszky János világossá teszi, hogy sem többség, sem érdek („szent önzés”) nem mentesít a politikai közösség morális értelemben vett közjavanak keresésétől, az ember életének és méltóságának tiszteletben tartásától. Ennek hiánya vezetett katasztrófához – és ezek jelenthetik a jó kormányzás alapját.

A Gondolat Kiadó kiadásában, a Médiatudományi Könyvek sorozatában (sorozatszerkesztő: Koltay András és Szadai Károly) megjelent munka minden elismerést megérdemel. Megkerülhetetlen hozzájárulás az első világháború megéréséhez, feldolgozásához és a ma is aktuális következtetések levonásához.

SCHANDA Balázs
egyetemi tanár, PPKÉ JÁK

– KÖNYVISMERTETÉS –

ÁLLAMÉPÍTÉS KALANDVÁGYBÓL?

Daniel DEFOE – Jakob de BUCQUOI – Alexandre Olivier EXQUEMELIN: *Libertalia*.

Szabad kalózközösségek – az újkor első demokratikus alaptörvényei.

Szerkesztette: MIKLÓS Tamás. Fordította: MIKLÓS Tamás, TÖRÖK Attila.

Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2021. 248 oldal

A kalózok és kalóztársadalmak évszázadok óta népszerű témái nemcsak a mindenkori populáris kultúra termékeinek, hanem tudományos diskurzusok platformjainak is. A kalózkodás nem egzakt módon datált fénykora óta, amelyet az ezzel foglalkozók általában a 17-18. század fordulójára tesznek, a kalózok, az „emberiség ellenségei” (*hostis humani generis*) rendszeresen visszatérő szereplői egyrészt a fikciós irodalmi alkotásoknak és utazástörténeteknek, másrészt pedig a politikai és gazdasági elemzéseknek, mind a saját korukban, mind napjainkban. Számos primer és szekunder forrás áll rendelkezésünkre, amelyek által bepillantást nyerhetünk a kalóznak abba a világába, amely folytonos népszerűsége ellenére még sok kiaknázatlan területet rejt. Jelen forrásgyűjtemény a szabad kalózközösségek és kalózkormányok témája köré épül, három forrásrészlet szövegein keresztül prezentálva a kalózok önszerveződésének és az ehhez köthető írásos szerződéseiknek a lehetőségeit.

Az első forrás a valószínűleg Daniel Defoe által írt *A kalózok egyetemleges története*,¹ amelynek a szerzősége azonban vitatott,² a második forrás a Jakob de Bucquoi nevével

¹ Eredeti cím: *A General History of the Pyrates*.

² Az *A kalózok egyetemleges története* szerzője Charles Johnson kapitánynak nevezte magát művében, ami valószínűsíthetően álnév. A kérdéssel foglalkozók szintén megosztottak a mű szerzőségét illetően. Az sem kizárt, hogy Charles Johnson valójában létezett, viszont a legtöbben Daniel Defoe munkájának tulajdonítják. Például Manuel Schornhorn is, aki az *A kalózok egyetemleges története* azon kiadásának a szerkesztője, amelyet a jelen kötetben is, továbbá a Helge Meves által szerkesztettben is felhasználtak, így itt konzekvensen Defoe nevével találkozhatunk. Ugyanakkor vannak olyanok, akik nem osztják ezt a nézetet, többek között Arne Bialuschewski, aki szerint Nathaniel Mist, a *The Weekly Journal* egyik szerkesztője és korábbi tengerész volt a valódi szerző. Bővebben ld. Arne BIALUSCHESKI: Daniel Defoe, Nathaniel Mist, and the „General History of the Pyrates”. *The Papers of the Bibliographical Society of America*, vol. 98., no. 1. (2004) 21–38.

fémjelzett *Nevezetes kalandok az Indiába tartó tizenhat év során*,³ míg a harmadik forrás a Alexandre Olivier Exquemelin tollából született *Az amerikai tengeri rablók*.⁴ A magyar kiadás Miklós Tamás és Török Attila fordításában, valamint előbbi szerkesztésében, a Helge Meves által szerkesztett és bevezetővel ellátott *Daniel Defoe: Libertalia. Die Utopische Piratenrepublik* című munka alapján, és azt kiegészítve készült. Az elemzés előtt ejtek pár szót a könyv külső jegyeiről. A vörös színű dombornyomott vászonkötés elegáns külsőt kölcsönöz a kötetnek, amelynek tábláján egy korabeli metszet látható Bartholomew Roberts kapitányról, akihez az egyik kalózkormány köthető. Fontos megemlíteni az írásképet is, ugyanis jelen kötetben alkalmazták először a Misztótfalusi Kis Miklós tipográfus 1688-as betűi alapján konstruált Atlantisz Antiqua®-t. A kiadó ezzel az unikális írásképpel kiegészítve a könyv fentebb említett külső jegyeit, rendkívül elegáns és figyelemfelkeltő, de mégis ízléses kötetet jelentetett meg.

A könyvben először magyarul és angolul szó esik a fentebb említett Misztótfalusi Kis Miklós-féle íráskép történetéről és digitalizációjáról, majd ezt a forrásrészletek követik. Elsőként az A kalózok egyetemleges története-t mutatják be, pontosabban azokat a részeket, amelyek egyrészt az írásos „kalóz-szerződésekről” szólnak, másrészt a Misson kapitány által Madagaszkáron alapított Libertalia nevű településről, ahol a kalózok, a bennszülöttekkel együtt, a kor politikai és társadalmi berendezkedésével ellentétesen, mai szóval élve demokratikus közegben és egyenlőségben éltek. Ez a kötet leghosszabb része, ezt Bucquoi, majd Exquemelin leírása követi. A mű utolsó két nagyobb fejezete Helge Meves lefordított bevezetője, valamint Miklós Tamás tanulmánya.

A szerzőség és a hitelesség kérdését külön meg kell vizsgálni. A Robinson Crusoe szerzőjével, Defoe-val, azonosított Charles Johnson kapitány nem első kézből szerezte a kalózkorról szóló információit, hanem másod- vagy harmadkézből, többek között ez az oka annak, hogy művének hitelessége szakmai viták tárgyát képezi. A kérdésnek több publikációt szentelő Richard Frohock szerint a mű narratívája kettős satíráként jelenik meg, ahol a szerző egyrészt leírja és ezzel valamilyen szinten legitimálja azt a „kalóztöpuszt”, amely szerint a társadalom gazdag és privilegizált rétege elnyomja az alatta levőket. Emellett ez az össz társadalmi méltánytalanság az egyik oka a kalózok száma rapid növekedésének. Másrészt viszont Frohock legtöbb esetben úgy szemlélteti a kalózokat, mint kegyetlen bűnözőket.⁵ A szerzői szándék nem egyértelmű, nyilvánvalóan nem lehet azt állítani, hogy fikciós mű, amely kizárólag azért született, hogy kielégítse a kalózkorról szóló beszámoló iránti korabeli olvasói igényeket, viszont nem lehet pusztán utazástörténetnek sem aposztrofálni, különösen, ha a Misson kapitányról és a *Libertalia*ról szóló részeket nézzük.

A történet szerint Misson kapitány egy összecsapás során választás elé kényszerült, hogy átveszi-e a kapitányságot vagy nem. Utóbbi esetben viszont „nem számíthat[ott] arra, hogy Fortuna valaha ismét ilyen szabad döntés elé állítja”, ezért megragadta szerencséjét

³ Eredeti cím: *Aanmerkelyke ontmoetingen in de zestien jaarige reize naa de Indien*.

⁴ Eredeti cím: *De Americaensche Zee-Rovers*.

⁵ Richard FROHOCK: Satire and Civil Governance in „A General History of the Pyrates” (1724, 1726). *The Eighteenth Century*, vol. 56., no. 4. (2015) 468.

és kapitány lett. (42. old.) Ezt követően „tudós tisztjével”, Caracciolival együtt szakított a hajókon hagyományos autoriter kormányzással, és a saját kalózhajóján egyenlőséget hirdetett. Sőt, Caraccioli szerint, „nem kalózkodnak ők, hanem az Isten és a természet által nekik ajándékozott szabadságot választott férfiak”. (44. old.) A fedélzeten tehát teljes egyenlőséget hirdettek, amelyet többek között mindenki számára ugyanolyan bánásmódot biztosítva, a legénység minden tagját magába foglaló Tanács felállításával garantáltak. „Mert ha elbukik az egyenlőség, annak nyomor, zűrzavar és kölcsönös bizalmatlanság a következménye”. (47. old.) Misson kapitány eltörölte a rabszolgaságot, sőt ellentétbe állítva saját legénységével, azokat nevezte rabszolgának, akik őket kalóznak titulálták:

„megérti, ha olyan férfiak, akik rabszolgának születtek, s ekként nőttek fel, ami megtörte az élethez kellő bátorságukat, s akik képtelenek nagylelkűen gondolkodni, és nem ismervén velük született jogaikat és a szabadság édes örömét, láncaik csörgésére táncolnak – ők adják a glóbusz lakóinak többségét –, ha tehát az ilyen emberek kalózkodnak bélyegzik e nemes lelkű legénységet, és érdemnek tartják, ha segíthetnek elpusztításukban.” (47. old.)

Nemcsak a fedélzeten valósították meg ezt az egyenlőségen alapuló ideáltipikus közeget, hanem a szárazföldön is, ugyanis létrehozták Libertalia települését, ahol olyan államszervezetet építettek ki, amelyet mai szóval képviselői demokráciának nevezhetünk. Meghatározták a törvényhozás és az igazságszolgáltatás szabályait és eljárásait, illetve miután kinevezték a fontosabb állami hivatalnokokat, összeállították a Tanácsot „tekintet nélkül borszínükre vagy nemzetiségükre”. (96. old.) Maga a forrás is „demokratikus kormányforma”-ként hivatkozik a kalózkodó politikai rendszerére, ahol „az emberek maguk a törvények megalkotói és elbírálói”. (95–96. old)

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni bizonyos szavak és kifejezések (mint például a demokrácia) szemantikai háttérét, ugyanis ezek jelentése korszakonként és területenként változott, így annak ellenére, hogy bizonyos modern kifejezések megtalálhatóak a kora újkori szövegekben, azok alatt a kortársak mást értettek, mint napjainkban. Az olvasó olyan jelenségekkel találkozik a Misson kapitányról és településéről szóló részek olvasása közben, mint többek között természeti állapot, társadalmi szerződés, ellenállási jog, népszuverenitás, közvetlen demokrácia, amelyek a kora újkori államelméleti értekezések szerves részei voltak. Ezek alapján felmerül a kérdés, hogy a leírt politikai berendezkedés utópia-e. A 18. században, amikor a fikció és a valóság között már nem olyan éles a határvonal az irodalmi művekben, mint az utópiailrodalom korai szakaszában, nehéz kategorizálni egyes munkákat. A fikciós utazástörténetek az utópisztikus hagyományokkal ötvöződtek, valamint új műfajként a regény is megjelent, amelynek következtében a *Libertalia* esetében is problémás a műfaji besorolás.⁶ *Libertalia* esetleges létezésével Helge Meves is foglalkozott a kötetben, rámutatva, hogy Charles Johnson kapitány művén kívül jelenleg nincs olyan forrás, amely

⁶ MACZELKA Csaba: *A kora újkori angol utópiák magyar története*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2019. 265–266.

megerősítene a kalózköztestársaság létezését, viszont kiemeli, hogy „máig nem került elő olyan forrás, amely vitatná *Libertalia* létét”. (175. old.)

Ezen a ponton fontos kitérni Bucquoi és Exquemelin munkáira is. Jakob de Bucquoi utazó és térképész volt, akit Taylor kapitány vetett fogságba, ami alapján beszámolóját írta a kalózok életéről. Alexandre Olivier Exquemelin pedig hajóorvosként állt a kalózok szolgálatába, így ő is első kézből szerezte az információit a kalózlétről. Érdekes összehasonlítani ez utóbbi két szerző által leírt „kalózszerződéseket”, a Defoe által bemutatottakkal, amelyek Bartholomew Roberts, George Lowther és John Phillips kapitányhoz köthetőek. Mivel ezek a részek elkülönülnek a *Libertalia*ról és Misson kapitányról szóló leírásoktól, hiszen a könyvben ezek után következnek, önállóan kell kezelni őket. A két szerző követi az elsőt abban, hogy szinte ugyanazokat a pontokat sorolja fel ezekben az egyezményekben: egyenlő zsákmányelosztás és szabályozott porciózás; lopás és szerencsejáték tilalma; saját fegyver kezelésének szabályozása; nők hajóra való felvitelének, illetve abuzálásának tilalma; hajón való verekedés és zendülés tilalma; posztelhagyás és csatából való elmenekülés büntetése; kárpótlások meghatározása; hűtlenség büntetése. Amennyiben teljesen eltekintünk a *Libertalia*tól, láthatjuk, hogy ezek a megkötések elsősorban praktikus célokat szolgáltak, és igyekeztek lefedni a hajón lévő tevékenységek minden területét. Ahhoz, hogy a legénység hatékonyan tudjon együttműködni, csírájában el kellett fojtani az esetleges konfliktusokat és a zendüléseket, így a zsákmányból való egyenlő részesedést és a büntetendő tevékenységeket már célszerű volt elsőként szabályozni. A szerzők közül Bucquoi az egyetlen, aki a pontok közé sorolja, hogy „tilos egymás szidalmazása, vagy vallásokról folytatott vita” (119. old.). Ez mindenképpen „modernebb” közeget engedne feltételezni, viszont itt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezzel a szabállyal valószínűleg nagyobb konfliktus kitörését akarták elkerülni.

A forrásközlést követő szerkesztői tanulmányok közül az első Helge Meves írása. A szerző ebben felvázolja a történeti hátteret, bemutatja a forrásokat, és ismerteti a téma irodalmi előzményeit, valamint államelméleti összefüggéseit. Részletezi továbbá a kalózok esetleges önszerveződésének és alkotmányainak historiográfiai kontextusát. Meves tanulmányában több ízben él a marxista történetírás terminológiájával, olyan szavakat és kifejezéseket használva, mint rablókapitalizmus (131. old.), eredeti tőkefelhalmozás (132. old), forradalom kontra ellenforradalom (194. old), amelyek anakronizmusnak hathatnak, főleg, hogy a szerző a kalózok önszerveződését is hajlamos modern fogalmakkal jellemezni. Fentebb említettem, hogy bizonyos modernkori kifejezések (mint a demokrácia), már a kora újkorban is léteztek, viszont mást jelentést tulajdonítottak neki, mint napjainkban, amit egy ilyen tanulmány esetén fontos hangsúlyozni. Meves így fogalmaz:

„Radikálisabb demokráciát valósítottak meg, mint amelyet száz évvel később a francia forradalom, vagy az amerikai követel majd, mely még 1776. július 4-i Függetlenségi nyilatkozatában is alkotmányos rangra emelte a rabszolgaságot, és magasztos szerepet tulajdonított az ültetvényes rabszolgatartásnak. S maga az 1789. augusztus 26-án kelt Emberi és polgári jogok nyilatkozata sem vonatkozott a rabszolgákra. *Libertalia* kiemelkedik a XVII-XVIII. század fordulójának korából és megtöri annak konvencióit.” (140. old.)

A szerző nem csak ebben az esetben von párhuzamot *Libertalia* és jóval későbbi államok alkotmányos jellegzetességei között. A kalózok által bevezetett „általános választójog” kapcsán írja, hogy

„már az általános választójog is csodálatra méltó, hiszen az magában Európában is csak a XX. század második felében volt keresztülvihető: Nagy-Britanniában még 1948-ban is 500 000 polgárnak egynél több szavazata volt, mert a többiekénél nagyobb vagyonnal rendelkeztek. Svájcban a nők csak 1971 óta választhatnak és választhatók, miután a svájci férfiak egy népszavazáson ezt kétharmados többséggel megengedték nekik.” (144. old.)

Az ilyen típusú összehasonlításokat mindenképpen szükséges árnyalni és megfelelő történelmi keretek közé helyezni. Annak ellenére, hogy az utókorban kialakult a kalózokról egy sztereotíp kép, a 17-18. század fordulóján nem lehetett egyértelműen meghatározni, hogy melyik tengerész számított kalóznak, ugyanis sokan állami szolgálatban végeztek kalóztevékenységüket. Őket nevezték privateeroknak. Rendelkeztek kormány által kiadott hivatalos engedéllyel, ami felhatalmazta őket, hogy kizárólag háborús időkben, támadjanak meg vagy foglaljanak el ellenséges hajókat vagy kikötőket, valamint, hogy a lefoglalt árukból megtarthassanak egy, a szerződésben előre meghatározott részt. Anglia már a 13. század óta alkalmazott privateerokat tengeri hadviselésben, sőt a 17. században ezek a privateer-akciók segítették a szigetországot a Nyugat-indiai szigetvilágban való terület- és pozíciószerezésben.⁷ Sejthető, hogy ez a helyzet könnyen adott lehetőséget visszaélésre, hiszen hivatalosan amint vége volt a háborús helyzetnek, a privateeroknak azonnal fel kellett volna hagyniuk a tevékenységükkel, amit általában nem tettek meg, így, jóllehet engedéllyel rendelkeztek, automatikusan „kalózzokká” váltak, ezzel működésük legalitása az állami megbízásuk, sokszor nem egyértelmű kereteitől függött.⁸

A tengereken vékony volt a határ a legalitás és az illegalitás között, ráadásul az átjárási lehetőségek is számosak voltak. Ezek a tengerészek aktívan részt vettek a csempészkereskedelemben, ami nem volt nehéz, hiszen főleg a Nyugat-indiai szigetvilágban sok térség még bizonytalan fennhatóságú területnek számított. Itt jöttek létre félig illegálisban működő kereskedőközpontok, amelyek bizonyos értelemben *Libertalia*hoz hasonló kalóz-településeknek tekinthetőek. Ilyen volt Port Royal is, amely a szigetvilág legfontosabb kereskedelmi központja volt a 17. század végén. Felemelkedését a privateertevékenységgel működő csempészkereskedelem virágzásának köszönhette, amely annyira jövedelmező volt, hogy Jamaica kormányzója is szemet hunyt felette. Port Royalban a kalózok elsődleges kereskedelmi cikkei – a rum, a textil és a puskapor – mellett rabszolgákkal is kereskedtek. Visszaulva a fentiekre, látható, hogy a Misson kapitány által propagált rabszolga-felszabadítás eszméje a valóságban nem feltétlenül jellemezte az összes kalózt.⁹

⁷ Anglia egy ilyen államilag finanszírozott *privateer-hadjárat keretében szerezte meg Jamaicát 1655-ben*. Nuala ZAHEDIEH: Trade, Plunder, and Economic Development in Early English Jamaica, 1655-89. *The Economic History Review*, vol. 39., no. 2. (1986) 210–211.

⁸ Lauren BENTON: Legal Spaces of Empire: Piracy and the Origins of Ocean Regionalism. *Comparative Studies in Society and History*, vol. 47., no. 4. (2005) 706–707.

⁹ A jamaicai (csempész)kereskedelem jellegzetességeiről, és Port Royal ebben betöltött szerepéről bővebben ld. ZAHEDIEH I. M. 570–593.

Az szintén kérdéses, hogy az utókor számára evidensnek tűnő kalóz-identitás mennyire volt megfogható a korban. Több forrás is azt bizonyítja, hogy a hírhedt kalózkapitányok igyekeztek a legalitás mezsgyéjén belül maradni és elhatárolódni a kalózkodás tevékenységétől, tehát kereskedőnek, vagy *privateernak* titulálva saját magukat. William Kidd például, aki szintén sokáig állami szolgálatban működött, londoni tárgyalásán azaz érvelt, hogy az Indiai-óceánon általa elfogott hajókhoz voltak menlevelei (passok), viszont időközben azok elvesztek. A leghíresebb kalóz, Edward Teach pedig, akit első sorban Feketeszakállként ismer a köztudat, miután 1718-ban elfogadta a felkínált amnesztiát, letelepedett Bath Town-ban. Majd egyrészt a Haditengerészet helyi bíróságától szerzett engedélyt hajójára, másrészt vámkezelési papírokat kapott, hogy St. Thomasban kereskedhessen. Ezután viszont elfogott két francia hajót, visszament a bíróságra, majd legénységével együtt azt állította, hogy az egyik hajót sodródva találták és megkapta azt, mint legálisan elkobzottat, a másik megmentéséért elnyert díjat pedig elosztotta maga és a hivatalnokok között.¹⁰ Ebből is látszódik, hogy Teach az illegális tevékenységét a helyi bürokrácia útvesztőin keresztül az állam által meghatározott hajózási törvények figyelembevételével folytatta, kerülve azt, hogy kalózként aposztrofálják.

A történeti háttér árnyaltságát Miklós Tamás a kötet utolsó fejezetében kitűnően bemutatja, prezentálva a kalózkodást, mint esetleges különálló társadalmi csoport, ambivalens megítélését a történetírásban. Leírja, hogy a kalózkodást illetően még a történettudományon belül is találkozhatunk szélsőséges véleményekkel, amelyek vagy egyszerű bestiális bűnözőknek, vagy korukat meghazudtoló demokratikus szabadságharcosoknak tekintik őket. Szerinte

„valahol e két értelmezés között helyezkedik el a kalózkodás objektív gazdasági-politikai funkcióit vizsgáló megközelítés, amely egyrészt a brit birodalom (mindenekelőtt a spanyol gyarmatok rovására megvalósuló) kiépítésében, másrészt a kereskedelmi monopóliumok megtörésében, s ezzel – talán paradoxnak tűnő módon – épp a világméretű szabad kereskedelem kialakulásában játszott szerepére helyezi a hangsúlyt.” (210. old.)

Miklós Tamás tanulmányában részletesen felvázolja a történeti kontextust, szót ejt a kalózhajók és állományaik jellemzőiről, a kalóz-tevékenységek földrajzi leképeződéseiről, illetve magáról *Libertaliaról* és *a Libertalia* által képviselt progresszív társadalmi modellről, amely kiváló lezárást biztosít a kötetnek.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a *Libertalia. Szabad kalózközösségek – az újkor első demokratikus alaptörvényei* hiánypótló munka. Magyar nyelven eddig még nem jelentettek meg kalózkodáshoz kapcsolódó forrásközlést, amely önmagában értékessé teszi a kötetet. A források tartalma pedig napjainkban is releváns kérdéskört, nevezetesen a kora újkor társadalmi önszerveződés demokratikus jellegének kérdéskörét érintik. A kalózkodás csoportosulását a 17-18. század fordulóján nem lehet önmagában vizsgálni, hanem kizárólag a kor egyetemes gazdaság- és politikatörténeti körülményeivel együtt.

¹⁰ BENTON I. M. 720.

A kötet ehhez szintén kiváló forrást biztosít. A válogatás jól szerkesztett és az utánuk lévő tanulmányok lefedik az eszme- és eseménytörténeti hátteret, amelyek kiegészülnek a historiográfiai kontextussal. Meves tanulmányában részletesen ismerteti nemcsak a *Libertalia* elemzéséhez szükséges vonatkozásokat, hanem azt az államelméleti kontextust is, amelynek középpontjában a *Libertalia*-ban megfogalmazott szabadság-eszme állt. Bemutatja a legújabb szakirodalmakat, többek között Peter T. Leeson, David Cordingly és Marcus Rediker munkáit, akik az utóbbi években a legtöbbet foglalkoztak a témával. Ahogy már említettem, Miklós Tamás átfogó tanulmánya kiváló lezárása a kötetnek, amelynek a végén fogalomgyűjteményként megtalálhatóak a kalózok korabeli elnevezései, segítve az olvasót a forrás értelmezésében.

A *Libertalia*-ban megfogalmazott elvek reménykeltőek és példásak, viszont nem lehet elfelejteni, hogy amennyiben létezett is *Libertalia*, vagy egy ahhoz hasonló kalózkolónia, illetve amennyiben valóban léteztek modern értelemben vett kalózkormányok, azok egy izolált és ideiglenesen fennálló mikroközösségre vonatkoztak, így ennek összehasonlítása egy centralizált állammal nem feltétlenül szerencsés. A kalózok világa évszázadok óta foglalkoztatja az embereket. Történeteik, kalandjaik, életük és működésük nem véletlenül áll mind a laikusok, mind a történészek érdeklődésének középpontjában egészen a mai napig. Ez a kötet segít közelebb hozni a magyar olvasót a kalózok világának megismeréséhez és azokhoz a szerzőkhöz, akik vállalva a kockázatot, hogy kalózkódással azonosítják őket, részben kalandvágyból papírra vetették ismereteiket.

HORVÁTH Réka
PhD-hallgató, ELTE BTK

SUMMA

POSSIBLE STATE INVOLVEMENT IN THE PROTECTION
OF CHRISTIAN CULTURE IN HUNGARY

Lilla BERKES

associate professor (Pázmány Péter Catholic University)

In 2018, the seventh amendment to the Fundamental Law of Hungary added a provision to Article R), according to which the protection of the constitutional identity and Christian culture of Hungary shall be an obligation of every organ of the State. The Christian heritage is reflected in several points of the Fundamental Law, while Article R(4) requires state bodies to act. The study will examine, as a kind of thought experiment, the importance of culture for the state and society and, in this context, the areas in which the state can act as a protector of Christian culture. It also discusses the content of this protection and the objectives that can be derived from the formulation of this obligation, stressing that the state also has a responsibility towards society to detect, become aware of and, if necessary (and able), influence the slow processes that influence and, in some cases, erode culture – or, on the contrary, change with it.

* * *

CYBER GULAG AND DIGITAL IRON CURTAIN,
OR QUESTIONS OF INTERNET SOVEREIGNTY IN RUSSIA

Gergely GOSZTONYI

associate professor (ELTE)

People living in the 21st century democratic states of the Global North take for granted the existence of the internet and the ability to access information – political or otherwise – that concerns them at any time of the day. This privileged, privileged position is exacerbated by the rise of digital authoritarianism around the world, where, under the banner of Internet sovereignty, attempts are being made to block their own citizens from what those in power consider to be harmful or dangerous knowledge. One example of this process is Russia, where they are experimenting with

the erection of the Digital Iron Curtain to send their own citizens to the Cyber Gulag. State authorities have used a range of tools, from classical censorship to blocking websites and state surveillance of internet traffic and content. This paper embeds the legal basis and practical manifestations of these tools in the conceptual framework of Internet sovereignty.

* * *

DIGITAL BARRIERS: THE CHALLENGES OF PLATFORM WORK IN LIGHT OF THE CURIA'S JUDGEMENT AND INTERNATIONAL TRENDS

Nikolett Hős

assistant professor (PPKE JÁK)

In recent years, platform-mediated work has garnered significant global attention, spurred by the growth of the digital economy and the challenges it introduces to labour law. This paper delves into the complexities surrounding the classification of platform-mediated work, particularly in light of the judgement of the Hungarian Supreme Court (Curia) of December 2023 in the case of a delivery rider working for Foodora. It considers recent trends in Europe and the United States. The unique characteristics of this form of employment—such as algorithmic management, flexible employment frameworks — pose challenges for accurate assessment and necessitate innovative approaches in labour law. It is often argued that algorithmic management techniques obscure traditional functions of the employer, potentially leading to misinterpretations. Within this framework, the Curia's decision—which did not classify the relationship of a courier working for a digital work platform as an employment relationship may appear contradictory. However, the Curia's ruling, which corrected the Court of Appeal's decision, highlights the pitfalls of adopting novel methodologies that can result in illogical and even *contra legem* interpretations under the current understanding of some basic institutions of labour law. By critically analyzing the Curia's judgment alongside international trends, this paper offers recommendations for the future regulation of platform work in labour law.

* * *

BASIC QUESTIONS OF DEMOCRATIC LEGITIMACY IN THE LIGHT OF THE SOCIAL TEACHING OF THE CATHOLIC CHURCH

Gábor KURUNCZI

associate professor (Pázmány Péter Catholic University)

The Compendium of the Social Doctrine of the Catholic Church places human dignity at the forefront of its teaching, since human beings are created in the image and likeness of God. Man is therefore the basis of social processes. It also follows, however, that it is the individual who is responsible for the society in which he or she lives. Society is made up of people, and people are responsible for what they build. It is therefore not only people's right but also his or her duty to shape democratic power. On this basis, it is essential to examine the question of democratic legitimacy when examining the functioning of a democratic state, based on the requirement of a dialogue between "faith and reason". In a democracy, public power can only be exercised by a person or body whose power can be traced back to the people through an unbroken chain. The study analyses the question of democratic legitimacy, in the light of the above, and in the context of this, the constitutional definition of the concept of the people, through the right to vote derived from human dignity. The main conclusion of the study is that through freedom of choice, the people (as a community of citizens) exercise their right to human dignity when they exercise their rights under the principle of people's sovereignty through the principle of democratic legitimacy. The right to decide on the basis of human dignity is also consistent with, and necessarily follows from, the Catholic Church's vision of man.

* * *

THE DECREASE OF THE TAX RATE RELATING TO THE SALE OF RESIDENTIAL PROPERTY – THE TOOL OF SOCIAL POLITICS?

Gábor BUTOR

PhD student (Pázmány Péter Catholic University)

The definition of value added tax treatment of real estate – primarily by applying a reduced tax rate to new residential properties – has been a recurring tax policy tool in Hungary in recent years. From 2010 onwards, an important tax policy objective was to increase the emphasis on consumption-type taxes over taxes on income, and to reform the complex and over-regulated tax and tax collection system, including the system of VAT payment and collection.

In the recent period, a significant part of the papers published concerning value added tax have been questions and interpretations related to the applicability of the 5% tax rate introduced for the sale of new residential properties. In this context, it should be pointed out that the regulation will continue to apply until the end of 2024 (or, under certain conditions, until the end of 2028) and that its extension for further years cannot be ruled out, taking into account trends in recent years.

In the present study, I analyze to what extent it is fair to determine the reduced tax rate for sectors that play a prominent role in the economy, such as residential real estate sales, and whether the reduction of the tax rate served or can serve social policy purposes, as is apparent from the statutory justification.

* * *

CHILDREN'S RIGHT TO CONTACT AND INTERNATIONAL CHILD ABDUCTION

*The means to limit the child's fundamental right
and the relevant legal regulations*

Zsuzsanna KIRÁLY

PhD student (Pázmány Péter Catholic University)

„The joint responsibility of the parents towards their child does not cease with the dissolution of the marriage or cohabitation.” It is in the child's best interest to be able to rely on both parents. Any party that impedes or neglects parental contact violates the child's fundamental rights, and thus cannot express its responsibility and love towards the child appropriately. The rights of children are laid down in both international conventions and in individual countries' legislation. However, procedural guarantees to facilitate the fulfilment of these rights are indispensable.

* * *

RIGHT TO THE ENVIRONMENT IN THE EUROPEAN UNION

High level of protection vs. human right

Vivien KÖBÖL-BENDA

visiting lecturer (Pázmány Péter Catholic University)

In 2021, the United Nations Human Rights Council declared the human right to the environment for the first time at the global level of international law with Resolution 48/13, reaffirmed the following year by the General Assembly in its Resolution 76/300.

However, domestic legal developments reflected the importance of recognising this right much earlier, and as a result, it was first included in the Constitution of Portugal in 1976. By contrast, no act in the European Union's legal order references the full, substantive recognition of this right. Article 37 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union refers to environmental protection, not human rights. The paper reviews the position of the European Parliament and the European Economic and Social Committee on this issue and the question of the 'common constitutional tradition of the Member States'. Concerning the latter, the constitutional provisions of the EU Member States in this respect, their possible absence, and the specific solutions will be examined based on the UN report A/HRC/43/53 in order to determine whether there may be a common constitutional tradition in this respect.

* * *

SHARENTING

Gergely Ferenc LENDVAI

PhD student (Pázmány Péter Catholic University)

The present research deals with sharenting as a new media phenomenon. The paper is structured in three main parts: 1. an analysis of the concept of sharenting, 2. sharenting as an interdisciplinary research topic and 3. the relationship between sharenting and law. The research makes specific recommendations to prevent and mitigate the dangers of sharenting. Methodologically, the research is based on a comprehensive literature review, with particular reference to European and American social science resources. The present paper contributes significantly to the study of sharenting in Hungary. On the one hand, it provides a thorough and transparent summary of the relevant international literature, and on the other hand, it highlights areas of research that could enrich the domestic understanding of sharenting. The main outcome of the research is the highlighting of the dangers of sharenting, the regulatory dilemmas affecting numerous areas of law and the privacy paradox that is the constant of the parent-child relationship in the digital space.

* * *

EUROPEAN JURISPRUDENCE ON INFRINGEMENT OF THE REPUTATION OF THE LEGAL PERSON IN THE ONLINE SPACE

Zita NYIKES

PhD student (University of Miskolc)

In Hungary the protection of the legal persons is regulated but the protection of the legal persons is not generally accepted in all Member States of the European Union (hereinafter: EU). The extension of fundamental rights to legal persons has been a gradual and natural extension of the jurisprudence of both the European Court of Human Rights (hereinafter: ECHR) and the Court of Justice of the European Union (hereinafter: CJEU) in recent decades. With the online space increasingly gaining ground a newer and completely different understanding has been taking place in terms of infringements arising other questions next to jurisdiction. This paper reviews the concerning case law of the ECHR and CJEU.

* * *

THE PREPARATION OF THE MAIN HEARING IN THE SWISS CIVIL PROCEDURE

Kristóf SZIVÓS

court administrator (District Court of Szeged)

In most cases, the problem of litigation delays leads to structural changes in procedural codification. This has been no different in recent decades, which has led to the proliferation of the main hearing model. Following the adoption of the German simplification amendment of 1976, several procedural legislatures, including the Hungarian legislature, decided to adopt this model. The Swiss legislation is of particular interest because, on the one hand, it was exemplary for Hungarian legislation and, on the other hand, the cantonal rules of the past centuries have also influenced the solutions of the unified Code of Civil Procedure. The study therefore examines these solutions from the point of view of the preparation of the main hearing.

* * *

THE GREY EMINENCE

Portrait of the Crown Prosecutor dr. Zoltán Timkó

Tibor IBOLYA

titular university professor (Károli Gáspár University)

The study presents the career and work of Dr. Zoltán Timkó, Crown Prosecutor. The present study is based on an analysis of the literature on the subject, contemporary news reports, family history records and Zoltán Timkó's publications and public speeches, primarily using the methodological tools of legal history research. Zoltán Timkó studied law and worked at the Hungarian Royal Prosecutor's Office for the rest of his life. As a lawyer assigned to the Ministry of Justice and head of the criminal law department, he was a key figure in the justice system of the Horthy era. A respected criminal lawyer of his time, he was appointed Crown Prosecutor in 1940, a post he held until 1944. The work of Zoltán Timkó in the Hungarian judiciary is considered outstanding and has not been presented before.

